

ДАВНЯ УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

МЕТОДИЧНО-ХРЕСТОМАТІЙНИЙ ПОСІБНИК
ДЛЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ З КУРСУ
"ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ X-XVIII ст."

Велика бо
бываєть полза
от ученья
книжного

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ДАВНЯ УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

МЕТОДИЧНО-ХРЕСТОМАТІЙНИЙ ПОСІБНИК
ДЛЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ З КУРСУ
“ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ X-XVIII ст.”

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
як навчальний посібник для студентів
вищих навчальних закладів*

Кам'янець-Подільський
2005

УДК 821.161.2'04 (075.8)
ББК 83.3 (4 укр) 1я73
Д 13

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
як навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів
(лист № 14/18.2 — 1877 від 02.08.2004)

Рецензенти:

Волошина Н.Й., доктор педагогічних наук, професор,
член-кореспондент АПН України, Інститут педагогіки АПН України;

Кудрявцев М.Г., доктор філологічних наук, професор,
Кам'янець-Подільський державний університет;

Онкієнко І.М., кандидат філологічних наук, доцент,
Криворізький державний педагогічний університет

Д 13 Давня українська література: Методично-хрестоматійний посібник для практичних занять з курсу “Історія української літератури Х-ХVIII ст.” / Авт.-упоряд. Т.І.Колотило, О.А.Рарицький. — Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний університет, інформаційно-видавничий відділ, 2005. — 204 с.

ISBN 966-643-043-6

У посібнику згідно з нормативною дисципліною вищого навчального закладу “Історія української літератури Х-ХVIII ст.” подано плани практичних занять, література до них, методичні зауваги і вказівки, уривки текстів давніх пам'яток мовою оригіналу, поради щодо правильного читання їх, а також словничок рідковживаних і малозрозумілих слів.

Посібник призначений для студентів факультетів української філології, вчителів та учнів освітніх шкіл гуманітарного спрямування.

УДК 821.161.2'04 (075.8)
ББК 83.3 (4 укр) 1я73

Рекомендовано до друку ухвалою вченої ради Кам'янець-Подільського державного університету (протокол № 3 від 1 квітня 2004 року).

© Автори-упорядники: Колотило Т.І., Рарицький О.А., 2005

ISBN 966-643-043-6

ЗМІСТ

1. Від упорядників	4
2. Біблія як пам'ятка перекладної літератури	6
3. Повість временних літ	31
4. Слово о полку Ігоревім	39
5. Творчість Івана Вишенського	50
6. Вірші XVII ст. на соціально-політичні та історичні теми	60
7. Вірші Климентія Зіновієва	71
8. Шкільна драма XVII — першої половини XVIII століть	78
9. Інтермедії	94
10. Козацькі літописи	123
11. Поезія Г. Сковороди	142
12. Байки та філософські твори Г. Сковороди	167
13. Як читати богослужбові книги й твори старого та середнього українського письменства	186
14. Пояснення рідковживаних слів	190
15. Рекомендована література	200

ВІД УПОРЯДНИКІВ

Засвоєння духовних надбань минулих поколінь збагачує нашого співвітчизника, формує його національний світогляд, єднає сучасний культурний осередок з давнім. Сьогодення потребує нових проникливіх підходів до вивчення і засвоєння писемних пам'яток минулих часів.

З навчальної дисципліни “Історія української літератури Х-XVIII ст.” наявні різноманітні підручні видання. Особливо виділяється праця Ф.Поліщука “Український фольклор. Давня українська література. Практичні заняття: Навч. посібник. — К., 1991. — 190 с.”. Пропонований навчальний методично-хрестоматійний посібник “Давня українська література” продиктований теперішніми назрілими умовами та станом вивчення студентами вищих навчальних закладів літературних пам'яток давнього періоду.

Посібник адресовано студентам української філології зі спеціальності 7.01013 “Педагогіка і методика середньої освіти. Українська мова і література” та суміжних з нею дисциплін. Він передбачений програмою Міністерства освіти і науки України та затверджений кафедрою української літератури Кам'янець-Подільського державного університету з навчального курсу “Історія української літератури Х-XVIII ст.” як цикл практичних занять у межах двадцяти аудиторних годин. Кожна запропонована тема практичного заняття є блоком текстової інформації, куди входять:

- а) план з теми заняття;
- б) список літературно-критичних джерел для самостійного опрацювання студентами;
- в) настановчі та методичні зауваги;
- г) вибрані тексти або уривки програмних творів мовою оригіналу;
- д) поради, як треба читати літературні пам'ятки давнього періоду.

У посібнику подається добірка застарілих та маловживаних слів, з якої можна почерпнути значення лексеми в сучасній формі. А завершується він списком рекомендованої літератури з нормативної дисципліни. Така структура посібника зумовлена безпосереднім його призначенням.

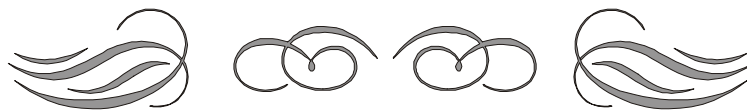
Студент першого курсу ще не засвоїв програмні дисципліни як літературного, так і мовознавчого спрямування. Тому сприйняття, а тим паче читання і засвоєння текстів, написаних мовою аж ніяк не сучасною, з різноманітними запозиченнями, з надрядковими винесеними приголосними без голосних і таке інше, постає нелегкою справою для нього. З цього приводу міркується за доцільне перемістити вивчення у ВНЗ історії української літератури, змінивши усталену поступальність, а саме: студенти з першого курсу опановують новітню, далі — нову,

а на завершальному етапі здобуття вищої освіти вони засвоюють давню українську літературу.

Методично-хрестоматійний посібник подає компактно виучуваний матеріал. А основне — він містить тексти літературних творів давнього українського письменства авторською мовою, призначені для коментованого читання під час практичних занять.

У процесі створення цього методично-хрестоматійного посібника окремими текстовими блоками до кожної теми здійснювалися їх випробування під час проведення аудиторних практичних занять. Спостережена ефективність у роботі зі студентами зумовлюється активізуючим рушієм — наявністю під руками текстів творів, їх читання вголос і тлумачення, що дає бажані результати.

Вигідність посібника “Давня українська література” полягає ще й у тому, що його можуть використовувати викладачі, які працюють у класах з поглибленим вивченням рідної літератури в ліцеях, гімназіях, училищах та вчителі загальноосвітніх шкіл.

БІБЛІЯ ЯК ПАМ'ЯТКА ПЕРЕКЛАДНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

План

1. Основні тези Біблійних книг:
 - а) Буття;
 - б) Левіт;
 - в) Псалми;
 - г) Пісні над піснями;
 - д) Євангеліє від Луки.
2. Біблійні мотиви та образи в українській літературі.
3. Вивчення Біблії у школі.

Література

1. *Абрамович С.* Библия как объект литературоведческого исследования. — Черновцы, 2000.
2. *Антофійчук В.* Євангельські образи в українській літературі ХХ століття. — Чернівці, 2001. — 236 с.
3. *Базилевський В.* Жива вода з колодязя століть // Всесвіт. — 1989. — № 2. — С.134-137.
4. *Бенкова С., Даццишин А.* “Все в ней таинственно, с загадочным иносказанием...” “Песни песней Соломона”: 11 класс // Зарубіжна література в навчальних закладах. — 1998. — № 4. — С.22-26.
5. *Борецький М.* “Сія книга вічна... книга небесная...” // Відродження. — 1996. — № 4. — С.131-137.
6. *Куценко Л.* Час вчитися любити: Біблія на уроках літератури. — Кіровоград, 1999.
7. *Мартинюк В.* Біблія — запорука духовності людства... // Українська література в навчальних закладах. — 1999. — № 4. — С.5-6.
8. *Проць О.* Щоб передати драматизм сьогодення: Біблійні мотиви та міфологічні образи в поезії Ліни Костенко // Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. — 1997. — № 7. — С.32.
9. *Соболь В.* З глибини віків: Вивчення давньої української літератури в школі. — К., 1995.
10. *Шевчук В.* Як би я викладав уроки Біблії в середній школі // Слово і час. — 1991. — №1. — С.72-79.

Із прийняттям християнства з Візантії та Болгарії на Київську Русь стали поширюватися релігійні твори, що сприяло процесу обміну літературними цінностями. Руські книжники вдавалися до перекладацької діяльності, утверджуючи в літературі нові мотиви та концепти. Так з'являється літературний жанр — перекладна література.

Із сутністю, значенням та розвитком перекладної літератури студенти ознайомлюються на лекційних заняттях. Предметом практичного заняття запланована Біблія як визначна пам'ятка перекладної літератури доби Київської Русі. Викладачеві доречно переконатися в тому, як студенти засвоїли лекційний матеріал, з'ясувати чинники появи перекладної літератури та її вплив на подальший розвиток оригінальної.

Біблійні книги — один з видів перекладної літератури. Формувалися вони протягом XII ст. до н.е. по II ст. н.е. і вважаються священними книгами двох релігій — іудейської та християнської. Біблія композиційно складається з двох частин — Старого заповіту, написаного в цілому старосевицькою мовою, та Нового, створеного в оригіналі грецькою.

Основа *Старого заповіту* становить п'ятикнижжя Мойсея, історичні, навчальні, поетичні книги (Псалтир, Псалми, Пісні над піснями), пророчі книги (сюди входять книги пророка Ісаїї, пророка Єремії, плач Єремії, Книга пророка Єзекїїля, Книги малих пророків), книга Екклесіастова та ін.

До *Нового заповіту* входять 4 Євангелії — від Матвія, Марка, Луки та Івана. Після Євангелій слідує книга діянь та послання святих апостолів і соборні послання. Останньою є пророча книга, або Апокаліпсис.

Після з'ясування спільних та відмінних риси у структурі Старого та Нового заповітів, студентам пропонується охарактеризувати жанрову специфіку окремих розділів Біблії, її художні особливості.

Належить розглянути під час практичних занять ключові моменти книги Буття. Студенти, використовуючи цей методичний посібник із наведеними текстами, задалегідь повинні підготувати і розповісти історії про створення світу і перших людей, про Каїна та Авеля, про всевітній потоп, вавилонське стовпотворіння, про Содом і Гомору.

Книга "Левіт" становить правила релігійно-моральної поведінки людини. З грецької перекладається як закон священників, закон жертв. У ній майже відсутній повістєво-історичний елемент (за винятком смерті Надава і Авіуда). Зasadничі постулати книги зводяться до викладу моральних правил приватного життя людини (закон про чисте і нечисте, закон про породілля, йдеться про нечисть та способи очищення від неї, а також викладені закони для священників (Левітів), які здійснювали жертвоприношення за гріхи людини. Закон жертвоприношення передбачав застереження від різних нещастів і страждань. Прочитавши розділи книги "Левіт", студенти повинні усвідомити її як правила формування особистості, особливо підростаючого покоління у різні періоди життя.

Псалтир — навчально-поетична книга Старого заповіту. Складається із 150 біблійних пісень-псалмів, які виконувалися з музичним супроводом. Автором книги вважають біблійного царя Давида. Псалтир був головною навчальною книгою (ця традиція існувала до XIX ст.). У життєвій практиці Псалтир читався над хворими та над померлими. Дівчата використовували його при гаданнях про свою долю.

Пісні над піснями — збірка народних творів. Згідно із легендою, їх автор — цар Соломон, якому приписують створення близько тисячі пісень. Книга складається з 8 розділів. Основні мотиви цієї лірики стосуються духовної поведінки, внутрішньої краси молодих людей, їх моральних чеснот. Пісні пісень увійшли до пасхальної лірики.

Євангеліє від Луки — складова частина Нового заповіту. Лука був учнем Христа, проповідував його вчення і поставив собі за мету написати для предків біографію його життя. Свою розповідь автор пов'язує з тогочасними історичними подіями. Євангеліє не висвітлює повного життєпису Христа. Лука подає лише ті проповіді та описує вчинки, про котрі учні Христа розповідали усно. Основний зміст книги — народження, охрещення, публічне служіння, воскресіння і вознесіння Христа. Євангеліє від Луки є літературним твором, де з мистецьким хистом розміщуються відповідні матеріали.

Студенти повинні засвоїти притчу про блудного сина, доброго самаритянина, загублену вівцю та ін.

Питання плану про використання біблійних мотивів, образів, творче переосмислення їх письменниками нового та новітнього періодів студенти мають проілюструвати на прикладі конкретного літературного твору.

Біблія — потужний духовний материк, з якого українські письменники черпають теми і сюжети для своїх творів. Біблійні сюжети та мотиви часто трапляються у творчості Т.Шевченка, зокрема у циклах поезій “Псалми Давидові”, “Царі”, у вірші “Ісаія. Глава 35”, поемах “Марія”, “Неофіти”. Біблію використовували І.Франко у поемах “Святий Валентій”, “Смерть Каїна”, “Мойсей”, “Іван Вишенський”; Леся Українка у драмах “На полі крові”, “Одержима”, “Що дасть нам силу?”, “В катакомбах”, “Руфін і Прісціл-

ла”. До Біблії зверталися О.Маковей “Терновий вінок”, О.Кобилянська “Юда”, С.Черкасенко “Ціна крові”, І.Багряний “Сад Гетсиманський”, В.Сосюра “Христос”, Н.Королева “В Різдвяну ніч”, “Що є істина”, Р.Іваничук “Євангеліє від Томи”, “Смерть Юди”, Б.Олійник “Таємна вечерея” та ін.

Над перекладами Біблії працювали М.Костомаров, М.Драгоманов, П.Куліш, І.Пулюй, І.Нечуй-Левицький, Б.Грінченко, І.Огієнко.

* * *

Для коментованого читання під час практичного заняття подаємо апракосні (скорочені) тексти Біблії у перекладі П. Куліша, І. Левицького та І. Пулюя.

ІЗ КНИГИ БУТТЯ

ГОЛОВА 1.

1. У початку сотворив Бог небо та землю.

2. Земля ж була пуста і пустошня, і темрява лежала над безоднею; і дух Божий ширяв понад водами.

3. І рече Бог: Настань, світ! І настав світ.

4. І бачив Бог світ, що воно добре; та й розлучив світ із темрявою.

5. І назве Бог світ день, а темряву назве ніч. І був вечір, і був ранок; день первий.

6. І рече Бог: Нехай проміж водами постане твердь, і розлучає води з водами! І сталося тако.

7. І сотворив Бог твердь; і розлучив Бог воду, що була під твердею, із водою, що була понад твердею.

8. І назве Бог твердь небо. І був вечір, і був ранок; день другий.

9. І рече Бог: Зберись, вода, що попід небом, ув одно місце, і появися суходоле. І сталося тако.

10. І назве Бог суходіл земля, а згромажене вод назве море. І бачив Бог, що добре.

11. І рече Бог: Нехай проростить земля билле травне, зело з насіннями і дерево плодове, плодюче по своїму родові, щоб його насінне було в йому. І сталося тако.

12. І вивела земля билле травне, зело з насіннями і дерево плодове, плодюче по своїму родові, що його насіння було в йому по своїму родові. І бачив Бог, що добре.

13. І був вечір, і був ранок; день третій.

14. І рече Бог: Постаňte світिला, на тверді небесній розлучати день із ніччю, і бувайте знаменнями на ознаку впливочасу і днів і років.

15. І будиши світилами на тверді небесній, світїте по землі. І сталося тако.

16. І сотворив Бог два світिला великі: світило велике правити днем, і світило менше правити ніччю, і зорі.

17. І поставив їх Бог на тверді небесній світити на землю.

18. І правити днем і ніччю, і розлучати сьвіт із темрявою. І бачив Бог, що добре.

19. І був вечір, і був ранок; день четвертий.

20. І рече Бог: Заграйте, води, душами живими, і полинь, птаство, над землею попід небесною твердю.

21. І сотворив Бог чудища великі і усяку душу живу повзючу, що заграла ними вода, по родові їх, і всяке птаство пернате. І бачив Бог, що добре.

22. І благословив їх Бог, і глаголе: Плодітеся і множетеся і сповняйте воду в морях, і птаство нехай множитися на землі.

23. І був вечір, і був ранок; день п'ятий.

24. І рече Бог: Виведи, земле, душу живу по роду їх, четверонога і повзюче і дикого зьвіра, по родові їх. І сталося так.

25. І сотворив Бог зьвіре земне по родові їх, і скотину по родові й усе повзюче по родові їх. І бачив Бог, що добре.

26. І рече Бог: Сотворимо чоловіка в наш образ і в подобу, і нехай панує над рибою морською, і над птаством небесним, і над скотиною, і над усяким диким зьвірем, і над усяким гадом, що лазить по землі.

27. І сотворив Бог чоловіка в свій образ, ув образ Божий сотворив його, як чоловіка і жінку сотворив їх.

28. І благословив їх Бог, і рече до них Бог: Плодітеся і намножуйтесь, і сповнюйте землю і підневолюйте її, і пануйте над рибою морською і над птаством небесним і над усім зьвірем, що гасає по землі.

29. І рече Бог: Оце ж дав я вам усяке зело з насіннями, яке ні росте на землі, та й усяке дерево, що має в собі плід родючий насінне; се нехай вам на харч.

30. І всякому зьвірові земному, і всякому птаству небесному, і всьому повзючому по землі, усякій душі живій, призначив я всяку траву й зело на харч. І сталося тако.

31. І бачив Бог, що все, що сотворив, було вельми добре. І був вечір, і був ранок; день шестий.

ГОЛОВА 2.

1. Так докінчено небеса й землю з усім войнством їх.

2. І докінчив Бог шестого дня діло своє, що сотворив; і почив на семей день від усього діла, що сотворив.

3. І благословив Бог день семей, і зъясував його сьвятим: того бо дня спочив од усіх діл своїх, які вчинив і зробив.

4. Се початок настання небес і землі, як сотворено їх, того часу, як сотворив Господь землю і небо.

5. Не було ще на землі ніякої рослини на полях, і не росло ще ніяке зело на полях; бо Господь Бог не повелів іще дощувати на землю, і не було ще там людей порати землю.

6. Виходила ж імла з землі і напувала всю верховину на суходолі.

7. І создав Господь Бог чоловіка з землі польової, і вдихнув йому в ноздрі живе дихання. І став чоловік душею живою.

8. І насадив Бог сад у Едемі на востоці, та й осадив там чоловіка, що создав.

9. І зростив Господь Бог усяке дерево із землі, принадне на погляд і смашне плодом своїм, і дерево життянне посеред саду, і дерево познання добра й зла.

10. І ріка виходить із Едему на поливання саду, а потім розлучається чотирма течіями.

11. Імя першої Пизон; ся обтекає всю Гавила землю, де знаходять золото.

12. А золото в тій землі предобре. Там знаходять і бедола-смолу і камінь онікс.

13. А друга річка зветься Гигон; ся обтекає всю Куш землю.

14. А третя зветься Гиддекель; се та річка, що йде на схід соньця від Асура. А четверта річка, се Евфрат.

15. І взяв Господь Бог чоловіка та й осадив його в Едемському саду порати його і доглядати.

16. І заповідав Господь Бог чоловікові, глаголючи: З усякого древа в саду-раї можна тобі по вподобі їсти.

17. З того ж дерева, що дає знатте доброго й лихого, з того не важитимешся їсти, ато вмреш певно того ж дня, як скоштуєш із його.

18. І рече Господь Бог: Не добре чоловікові бути самому; сотворимо йому таку поміч, щоб до пари була йому.

19. І сотворив Господь Бог із землі всякого зьвіря польового і всяке птаство небесне, і привів їх до чоловіка побачити, як він зватиме їх, і як ні назвав би чоловік їх живі душі, так щоби мусіли вони зватись.

20. І подавав чоловік назви всякій скотині, і птаству небесному, і всякому

польовому зьвірові, та про чоловіка не знайшлося такої помочі, щоб до пари була йому.

21. І попустив Господь Бог твердому сну обняти чоловіка, і як заснув, узяв одно з його ребер, та й затулив його місце тілом.

22. І создав Господь Бог жінчину з ребра, що взяв од чоловіка, та й привів її до чоловіка.

23. І каже чоловік: Се ж кість од костей моїх і тіло від тіла мого. Мусить вона зватись людина; бо її взято з чоловіка.

24. Тим оставить чоловік отця свого й матір свою та й приліпиться до жони своєї, і будуть удвох тілом одним.

25. І були обоє нагі, чоловік і жона його, і не соромились.

ГОЛОВА 3.

1. Змій же був хитріщий над усякого польового зьвіра, що Господь Бог создав. І каже він жінці: Чи справді Бог сказав: Не мусите їсти ні з якого дерева райського? І каже жінка змієві: З усякого дерева райського їсти мемо,

2. З плоду ж дерева, що серед раю, рече Бог, не їжте з його, ані доторкати метесь до нього, ато помрете.

3. І каже змій жінці: Ні бо, не помрете.

4. А се Бог знає, що скоро попоїсте з нього, відкриються вам очі, і будете як боги, знающі добре й лукаве.

5. І вбачала жінка, що добре дерево на їду, і принадне очима дивитись і надило тим, щоб усе знати; і взяла плоду з його та й скоштувала, і дала чоловікові свійму з собою, і скоштували.

6. І відкрились їм обом очі, і схамулились вони, що були нагі; і позшивали листя смоковне, та й поробили пояси.

7. І почули глас Господа Бога ходячого в раї по прохолоді, і поховались чоловік і жінка його від лиця Господа Бога посеред райського дерева.

8. І покликне Господь Бог до чоловіка, і рече йому: Де еси?

9. І каже він: Голос почув я твій у саду та й злякався, тим що наг, та й сховався.

10. І рече він: Хто з'ясував тобі, по наг еси? Хиба скоштував з того дерева, що заповідав я тобі з одного сього не їсти?

11. І каже чоловік: Жінка, що дав еси бути зо мною, вона дала мені з дерева, я й попоїв.

12. І рече Господь Бог жінці: Що ти вкоїла? І каже жінка: Змій спокусив мене, я й скоштувала.

13. І рече Господь Бог змієві: За те, що вдіяв таке, проклят еси між усіма скотами, і між усім зьвірем польовим. Лазити меш поповза, човгати меш на грудях твоїх і на череві ходити меш, і їсти меш землю по всі дні життя твого.

14. І положу ворогування між тобою й жінкою і між насінням твоїм і насінням її, воно рощавлювати ме тобі голову, ти ж упивати мешся йому в п'яту.

15. А жінці рече: Наготую тобі муки в вагоніннях твоїх; мучившись роджати меш діти, а до мужа твого поривати ме тебе, він же панувати ме над тобою.

16. І чоловікові рече: Що послухав еси гласу жени твоєї та попоїв з того дерева, що заповідав я сього єдиного не їсти, проклята земля задля тебе; в печалі і тузі харчуватимешся з неї по всі дні живота твого.

17. Тернину да осет родитиме вона тобі, і їстимеш польове зело.

18. У поту лиця твого їстимеш хліб твій, аж покіль вернешся в землю, що з неї й узято тебе. Земля бо еси і землею візьмешся.

19. І дав чоловік жінці своїй імя Ева: бо вона мати всіх живих.

20. І поробив Господь Бог чоловікові й жінці його одяжу із шкір та й зодіг їх.

21. І рече Господь Бог: Оце і чоловік став як один ізміж нас, зрозумівши добре й лукаве, і тепер коли б не простіг руку свою, та не взяв із древа животого, да не попоїв, і не став жити во вік.

22. І вислав його Господь Бог із саду Едену порати землю, що з неї й узятий.

23. І вигнав чоловіка. І поставив на востоці за садом Еденом херовимів з полом'яними голими мечами обертасами стергти дорогу до животого дерева.

ГОЛОВА 4.

1. І взнав чоловік Еву, жінку свою, і завагітнівши вона, вродила Каїна і промовила: Придбала я людину з Божої ласки.

2. Потім уродила брата його, Абелья. І був Абель вівчар, Каїн же пахарь.

3. І сталося по якомусь часі, що Каїн приносив Господеві жертву з польового вроджаю.

4. Абель же приносив принос од перваків овечих ситеньких. І споглянув Господь на Абеля і на дар його;

5. На Каїна ж і на його жертву не споглянув. І взлився Каїн, і змарнів.

6. І рече Господь Каїнові: Чого ти злишся, і чого змарнів?

7. Коли чиниш добре, дак і лице весело позирає; коли ж чиниш не добре, дак на тебе гріх чигає в порозі, щоб одоліти; ти ж мусиш панувати над ним.

8. Озветься ж Каїн до Абеля, брата свого: Ходімо в поле. І як були вони в полі, напав Каїн на брата свого Абеля та й убив його.

9. І рече Господь Каїнові: Де твій брат? А він каже: Не знаю. Хиба я сторож брата мого?

10. І рече: що вкоїв еси? Слухай, се голосить кров брата твого до мене з землі.

11. Оце ж проклят еси прогоном із землі, що роззявила уста свої пити кров брата твого з руки твоєї.

12. Як порати меш землю, не давати ме вже з сього часу вона тобі ніякої користі. Волоцюгою й утікачем будеш на землі.

13. І відказав Каїн Господеві: Не перебути мені того, що наробив провиною моєю.

14. Женеш оце мене з землі, і від лиця твого ховати мусь, і буду волоцюгою й утікачем на землі і, хто зустрине мене, той і вбє мене.

15. І рече йому Бог: Тим же то, хто б убив Каїна, на того впаде помста всемеро.

16. І положив Господь знак на Каїні, щоб не вбивав його, хто зустрине його. І зійшов Каїн од обличчя Господнього, і пробував у Нод-землі, на востоці 'д Едену.

17. І взяв Каїн жінку свою, і заваго-ніла вона, і вродила Геноха. Він же збу-дував місто в ім'я сина свого Геноха.

18. Генохові же породивсь Ірад, а Ірад появив Мегуяеля, а Мегуяель появив Ламеха.

19. І взяв собі Ламех дві жінки: одна на ймя була Ада, а друга на ймя була Зилла.

20. І вродила Ада Ябаля. Сей був батько тих, що живуть шатрами і держать скотину.

21. А брат його на ім'я був Юбаль. Сей був батько охочих до гусель та до соплки.

22. Зилла ж і та вродила Тубаль-Каїна, праотця всіх тих, що кують мідь і залізо. Сестра ж Тубаль-Каїнова Ноема.

23. І каже Ламех жінкам своїм: Ой Зилло й Адо, кохані жінки Ламешихи! Слушайте, що я скажу вам, чуйте слово певне. Коли б за болючу рану вбив я чоловіка, коли б за синяк одвдячив парубкові смертю, —

24. Кара б сталась за Каїна в семеро хто вбив би, за Ламеха ж у сімдесять і сім раз би сталась.

25. І взяв Адам жінку свою знов, і вродила вона сина і дала йому ім'я Сет: Воскресив бо каже, мені Бог потомство замість Абеля, що вбив Каїн.

26. І Сетові те ж появлено сина і назве він ім'я йому Енос. Тоді почали призивати ім'я Господне.

ГОЛОВА 5.

1. Се книга роду Адамового: У той день, як сотворив Бог чоловіка, в образ Божий сотворив його.

2. Мужа і жену сотворив їх, і благословив їх і нарече назву їм людина в той день, як сотворив їх.

3. Поживши ж Адам двісті і тридцять год, появив сина в свій вид і в свій образ і дав ім'я йому Сет.

4. Віку Адамового після того, як появив Сета, було вісім сот год, і появив сини й дочки.

5. А всього віку Адамового було дев'ять сот і тридцять год, і вмер.

6. Як було ж Сетові сто і п'ять год, появив Еноса.

7. Як родився ж Енос, жив іще Сет вісім сот і сім год, і появив сини і дочки.

8. А всього віку Сетового було дев'ять сот і дванадцять год, і вмер.

9. Як було ж Еносові дев'ятьдесять год, появив Кенана.

10. І прожив Енос, появивши Кенана, вісім сот і п'ятнадцять год, і появив сини і дочки.

11. А всього віку Еносового дев'ятьсот і п'ять год, і вмер.

12. Як було ж Кенанові сімдесять год, появив Магалалеля.

13. І прожив Кенан появивши Магалалеля вісім сот і сорок год, і появив сини і дочки.

14. А всього віку Кенанового було дев'ятьсот і десять год, і вмер.

15. І прожив Магалалель шістьдесят і п'ять год, і появив Яреда.

16. І прожив Магалалель появивши Яреда вісім сот і тридцять год, і появив сини і дочки.

17. А всього віку Магалалелевого було вісім сот і дев'ятьдесят і п'ять і вмер.

18. І прожив Яред сто і шістьдесят і два годи, і появив Геноха.

19. І прожив Яред, появивши Геноха, вісім сот год, і появив сини і дочки.

20. А всього віку Яредового було дев'ятьсот і шістьдесят і два годи, і вмер.

21. І прожив Генох шістьдесят і п'ять год, і появив Метусалу.

22. І ходив Генох з Богом, появивши Метусалу, три ста год, і появив сини і дочки.

23. А всього віку Генохового було триста і шістьдесят і п'ять год.

24. І ходив Генох з Богом, і не стало його: бо взяв його Бог.

25. І прожив Метусала сто і вісімдесят і п'ять год, і появив Ламеха.

26. І прожив Метусала появивши Ламеха сім сот і вісімдесят і два годи, і появив сини і дочки.

27. А всього віку Метусалового було дев'ятьсот і шістьдесят і дев'ять, і вмер.

28. І прожив Ламех сто і вісімдесят і два годи, і появив сина.

29. І дав йому імя Нояг, каже бо: Сей розважати ме нас у праці нашій та в знеможі рук наших, як поратимем землю, що прокляв Господь Бог.

30. І жив Ламех появивши Нояга п'ятьсот і дев'ятьдесят і п'ять год, і появив сини і дочки.

31. А всього віку Ламехового було сім сот і сімдесят і сім год, і вмер.

32. Як було ж Ноягові п'ятьсот год віку, появив Сема, Хама і Яфета.

ГОЛОВА 6.

1. Як почали ж люде множитись на землі та понароджувалось дочок у їх,

2. Тоді сини Божі, бачивши, що в синів чоловічих дочки хороші, брали їх за жінок, хто котору вподобав.

3. І рече Господь: Не буде мій дух переважувати в людині до віку, бо вона тіло;

дак нехай віку людського буде сто і двадцять год.

4. Були тоді на землі велетні, та й навпослі, як сини Божі горнулись до дочок чоловічих, а вони їм рождали. Се ті потужники, що з давніх давен бували високо вславлені.

5. Як же побачив Бог, що ледарство людське було велике на землі, а люде дбають повсячасно тільки про лихе,

6. Дак жалкував Господь, що сотворив чоловіка на землі, тай журився тяжко.

7. І рече Бог: Вигублю чоловіка, що із землі, як чоловіка, так і скотину, і лазюче і летюче: бо взяла мене досада, що по-создавав їх.

8. Нояг же здобувся на ласку в Господа.

9. Оце ж Ноягова й постань. Нояг був праведний чоловіка, без гріха між сучасниками своїми. Нояг ходив з Богом.

10. І появив Нояг три сини: Сема, Хама і Яфета.

11. Земля ж попсувалась перед Богом, і сповнилась насильством земля.

12. І споглянув Бог на землю, аж вона зопсувалась: бо зопсувало всяке тіло свою путь на землі.

13. І рече Бог Ноягові: Конець усякому тілу прийшов перед мене: бо землю сповнено насильством од них. Оце ж хочу їх викоренити з землі.

14. Зроби собі ковчег із соснового дерева; гнізда поробиш у ковчезі та й посмолиш його з середини і надвору смолою.

15. А зробиш ковчег тако: трох сот локот завдовжки ковчег, і п'ятьдесят локот завширшки, а тридцять локот заввишки.

16. Просвіт зробиш у ковчезі і звеш його в локіть угорі; двері ж

у ковчезі зробиш із боку, а житла у два і у три поверхи робити меш.

17. Я ж оце наведу потоп, воду на землю, щоб вигубити всяке тіло, що є в її живий дух попід небесами, і все, що є на землі, повиздиhaє.

18. І поставлю заповіт (умову) з тобою: Ввійдеш у ковчег ти і синове твої і жена твоя і жени синів твоїх з тобою.

19. І од усякого живого і од усякого тіла по двоє од усіх уведеш у ковчег, щоб живими остались з тобою; sameць і самиця будуть.

20. Од усього птаства по роду, і од усякої скотини по роду, і од усього лазю-

чого, що човгає по землі по роду їх; двоє од усякого ввійдуть у ковчег до тебе, щоб zostались живими. Ти ж возьми всякої харчі собі, щоб мали ви що їсти.

21. І вчинив Нояг усе, що заповідав йому Господь, і притьма так учинив.

ГОЛОВА 7.

1. І рече Бог до Нояга: Увійди сам і ввесь дом твій у ковчег; бо тебе вбачав я праведним передо мною в сьому роді.

2. Від усякої ж скотини чистої введи до себе по семеро, самця і самицю, від скотини ж нечистої по парі, самця і самицю,

3. І від птаства небесного по семеро, самця і самицю, щоб насінне живе переховати по всій землі.

4. Ще бо сім день, і дощувати му на землю сорок день і сорок ночей, та й вигублю з лиця землі всяке живе, що сотворив.

5. І вчинив Нояг усе, що заповідав йому Господь Бог.

6. Ноягові ж було шістьсот год, як стався потоп водний на землі.

7. І ввійшов Нояг, і сини його, і жінка його, і жінки синів його з ними у ковчег задля води потопньої.

8. І з чистої скотини і з скотини нечистої і з птаства і з усього лазючого поповза по землі,

9. По парі ввійшло до Нояга в ковчег, самець і самиця, як заповідав Бог Ноягові.

10. І сталось по семи днях, що вода потопня поняла землю.

11. В шести сотньому році Ноягового віку, другого місяця, на сімнадцятий день місяця, того ж дня, порозверзались усі жерела великої безодні, і хляби (вікна) небесні повідчинялись.

12. І лило на землю сорок день і сорок ночей.

13. Того дня ввійшов Нояг, Сем, Хам і Яфет, сини Ноягові, і жінка Ноягова і троє жінок синів його з ним у ковчег;

14. Вони і усяка животина по своїму роду, і всяка скотина по кодлу, і усяке лазюче поповза, що човгає по землі по кодлу своїму, і всяке птаство пернате.

15. Поввіходили до Нояга у ковчег по парі усякого тіла, що в йому є живий дух.

16. І входячі були самець і самиця од усякого тіла, як заповідав йому Бог. І зачинив Господь Бог ковчег ізнадвору.

17. І затоплювало землю сорок день, і прибувало води, і підіймало ковчег у гору над землею.

18. І впотужнювалась вода, і прибувала велико на землі, і носився ковчег по воді.

19. І впотужнювалась вода на землі несказанно, і поняла всі високі гори, по під небесами.

20. Прибула понад ними вода на п'ятнадцять локот, і поняла всі високі гори.

21. І повиздыхало всяке тіло, що двигалось по землі, і з птаства і з скотини, і з звіра, і з усякого лазючого поповза по землі і всяка людина.

22. Усе, в чого було дихання і все, що було на сусі, повиздыхало.

23. І погинуло все живе, що було на земному лиці, погинуло, і людина і скотина і лазюче поповза, і птаство небесне, і вигублено все те на землі, і zostавсь Нояг один да те, що було з ним у ковчезі.

24. І впотужнювалась вода на землі сто і п'ятдесят день.

ГОЛОВА 8.

1. І спогадав Бог Нояга і все живе і всяку скотину з ним у ковчезі, і навів Бог вітра на землю, і перестало дощувати.

2. І позамикались жерела в безодні і хляби небесні, і зупинився дощ із неба.

3. І вертались води з землі без перестані, і як уплило сто і п'ятдесят день, стала вода посякати.

4. І зупинився ковчег у сьомому місяці, на сімнадцятий день місяця, на горі Арарацькій.

5. І вбувало води більше та більше до десятого місяця, а в десятому місяці на перший день місяця стало видко верхи по горах.

6. І сталось по сорока днях, що відчинив Нояг вікно в ковчезі, що був зробив.

7. І випустив крука, і літав той сюди й сюди, закіль посякла вода на землі.

8. Опісля випустив голубицю від себе, щоб довідатись, чи вода спала з земного виду.

9. Та не знайшла голубиця відпочинку нозі своїй, та й вернулась до його в ковчег: бо вода поняла вид усїєї землі. І простіг він руку тай узав її до себе в ковчег.

10. І пождав ще других сім день, та ізнов послав голубицю з ковчега.

11. І прилетіла голубка надвечір до його, колиж се — оливний листок у неї в дзьобочку. І дознавсь Нояг, що вода уступила з виду земного.

12. І зождав іще других сім день, та й послав знов голубицю, і не вернулась уже до його тоді.

13. І сталось у шістьсот першому році на первий день первого місяця, що посякла вода на землі. І зняв тоді Нояг кришу в ковчезі, і споглянув, аж се — вид земний уже сухий,

14. А в другому місяці на двацять сьомий день місяця земля стужавіла.

15. І рече Господь Бог Ноягові, глаголючи:

16. Вийди з ковчега сам і жона твоя і сини твої, і жени синів твоїх з тобою.

17. І всяку животину, що з тобою і всяке тіло від птаства і від скотини і з усякого лазючого поповза по землі повиводь із собою; і плодітьесь і намножуйтесь на землі.

18. І вийшов Нояг і сини його, і жінка його, і синів його жінки з ним.

19. Усяка животина, всяке лазюче поповза по кодлах своїх повиходило з ковчега.

20. І спорудив Нояг жертівника Господеві, і взяв з усякої чистої животины і з усякої чистої птиці та й приніс у всепаленне на жертівник.

21. І понюхав Господь любих пахощів, і рече: Не проклинати му вже більше землі за чоловіка; бо надих людського серця злющій з молодощів його; і не вигублювати му вже більш усього живого, як учинив.

22. Покіль земля землею, сїйба й жнива, холоднеча й спека, літо й весна, день і ніч не перестануть.

ГОЛОВА 9.

1. І благословив Бог Нояга і сини його, і рече їм: Бувайте плодючі і намножуйтесь і залюднюйте землю.

2. І страх і ляк перед вами нехай находити на всяку животину земну, і на всяке птаство небесне, і на все лазюче по землі, і на всяку рибу морську. На поталу вам подав я їх.

3. Усяке двигущє, що живе на землі, буде ваша їда; як зело травяне подаю вам усе.

4. Тільки м'ясива з його кровю, душею, щоб не їли.

5. Крові бо вашої, душ ваших, вимагатиму, на всякій животині мститимусь за неї і допевнятимусь душі людської від руки чоловіка, від руки брата його.

6. Хто пролле кров людську, того кров теж проливати ме чоловік: бо в образ Божий сотворив Бог чоловіка.

7. Ви ж розплоджуйтесь і намножуйтесь, буяйте по землі і множитесь по її.

8. І рече Бог Ноягові та синам його з ним, глаголючи:

9. Ось я поставляю заповіт мій з вами і з вашим потомством по вас.

10. І з усякою душею живою, що з вами, з птаством і скотиною, і з усім живим на землі, що з вами буде, з усіма, що повиходили з ковчега.

11. І постановлю заповіт мій з вами: що ніяке тіло не вимре вже од потопньої води, і не буде вже потопу водного, щоб спустошити всю землю.

12. І рече Господь Бог Ноягові: Ось вам знаменне заповіту, що я дав між мною і вами і між усякою живою душею, яка єсть з вами в роди вічні:

13. Райдугу мою покладаю в хмарі, щоб вона була знаменом заповіту між мною і землею.

14. І станеться, як наведу хмари понад землею, що з'явиться веселка моя в хмарі.

15. І спогадаю заповіт мій, що постав між мною і вами, і між усякою живою душею в усякому тілі: що не буде вже води потопньої на погибель усякому тілу.

16. А буде райдуга моя в хмарі, і дивитись му на її, щоб спогадати заповіт вічний між Богом і землею, і між усякою живою душею і всяким тілом, яке єсть на землі.

17. І рече Бог Ноягові: Се знаменне вмови, що постановив я проміж мною і усяким тілом, яке єсть на землі.

18. Сини ж Ноягові, що повиходили з ковчега, були: Сем, Хам і Яфет. Хам же був отець Канаанів.

19. Троє сих сини Ноягові, і від них порозсівались люде по всій землі.

20. І почав Нояг бути ратаєм на землі і насадив виноград.

21. І пив вино, та й упився і лежав обнаживши ся у наметі своїму.

22. І побачив Хам, отець Канаанів, наготу батька свого, і вийшовши геть оповідав обом братам своїм.

23. І взявши Сем та Яфет гуню, накинули її на плечі собі та й ійшли дивлячись назад, і прикрили наготу батька свого, а лиця їх дивились назад, і нагоди батькової не бачили вони.

24. Отверезився ж Нояг од хмелю свого, та й довідався, що вчинив йому підстарший син його,

25. І рече: Ой щоб же ти долі не мав, Канаане! Рабом що найнисшим служити меш братті.

26. Хвала Господеві! Се Бог мого Сема. А ти, Канаане, рабом у них будеш.

27. Розшируй Яфета і дай йому, Боже, седіти у Сема, у брата в наметі, а ти, Канаане, рабом у них будеш.

28. І пожив Нояг по потопі триста і п'ятдесят год;

29. І було всіх днів Ноягових років дев'ятьсот п'ятдесят, і вмер.

ГОЛОВА 10.

1. Се ж постань синів Ноягових, Сема, Хама та Яфета, і понароджувались їм сини по потопі.

2. Сини Яфетові: Гомер та Магог, та Мадай, та Яван да Тубал, та Месех, да Тирас.

3. А сини Гомерові: Аскеназ та Рифат та Тогарма.

4. А сини Яванові: Елиса, да Тарсис, Киттим та Доданим.

5. Від сих розселились люде в країнах невірних, по землях своїх, по мовах своїх, по родинах своїх, по племенах своїх.

6. А сини Хамові: Куш та Мизраїм, да Фут, да Канаан.

7. А сини Кушові: Себа та Гавила, да Сабта, да Рахма, да Сабтека; а сини Рахмові: Шеба та Дедан.

8. І появив Куш Нимрода. Сей почав бути велетнем на землі.

9. Сей був велетень ловець перед Господом; тим і мовляли: як Нимрод, велетень ловець перед Господом.

10. Царюванне ж його розпростерлось на Вавилон, і Ерех, і Аккад, і Калне у Синеяр землі.

11. Из тієї землі вийшов Ассур, та й збудовав Ниневу і Регобод — Ір, і Калаг,

12. І Резен між Ниневою і Калагом; було то місто велике.

13. Від Мизраїма родились Людій, Анамій, Легавій і Нафтухій,

14. І Патрусій, Каслугій, від котрих пійшли Филістимці, да Кафторій.

15. Від Канаана ж родились Зидон, його перворідень, та Хет,

16. Євусій, та Аморій, та Гергасій,

17. Та Гевій, да Аркей, да Синеї,

18. Та Арвадій, та Земарій, да Гамагій; а потім розродились родини Канаанські.

19. А займище Кананеїв сягало від Сидону до Герару, до Гази, до Содому і Гоморри й Адами й Зевоїму аж до Лаши.

20. Се сини Хамові по їх родинах, і мовах, і землях, і племіннях.

21. І Семові, праотцеві всіх дітей Еберових, братові Яфетовому старшому, понароджувались сини.

22. Сини Семові: Елам, та Ассур, та Арфаксад, та Люд, та й Арам.

23. А сини Арамові: Уз да Хул, да Гетер, да Маш.

24. Арфаксад же появив Салу, а Сала появив Ебера.

25. А Еберові вроджено два сини; одного звали Фалек, бо за його життя земля була поділена, а брата його на імя звали Йоктан.

26. А Йоктан появив Алмодада та Шалефа, та Газармавета да Єраха,

27. Та Гадорама, та Узала, та Диклу,

28. Та Обаля, та Абимавеля, та Шеву,

29. Та Офира, та Гавилу, та Йовава. Всі 'ці сини Йоктанові.

30. А поосідали вони від Мешари до Сефари гори, що на схід сонця.

31. Се сини Семові по їх родинах, мовах, по їх займищах, по їх народовинах.

32. Се роди синів Ноягових по їх свояцтвах, по їх племіннях; і від них порозходились народи до землі після потопу.

ГОЛОВА 11.

1. І була вся земля мова одна і слово одно.

2. І сталось, як мандрували вони від схід сонця, що знайшли поділлі в Синеяр землі, та й осілись там.

3. І мовляли одно 'дному: Нумо лишень робити цеглу та випалювати. І була в їх цегла за камінь а земляна смола за вапну.

4. І мовляли: Нумо споруджувати місто із баштою, щоб її верх був до небес, і зробімо собі память, щоб не розпорозитись нам по всій землі.

5. І зійшов Господь побачити город і башту, що споруджували сини чоловічі.

6. І рече Господь: Оце ж рід один, мова одна в усіх, а се тільки почин їх заходу коло праці; і тепер ніщо їх не зупинить ні від чого, що задумали зробити.

7. Зійдемо ж униз та помішаємо їх мову, щоб не розуміли одно 'дного.

8. І розсіяв їх ізвідти Господь по лицю всієї землі; і покинули споруджувати город і башту.

9. Тим проложено йому імя Бабель: бо там помішав Господь мову всієї землі, і звідти розсіяв їх Господь по лицю всієї землі.

ГОЛОВА 19.

1. Прийшли ж обидва ангели в Содом у вечорі. Лот же сів коло царини Содомської. Побачивши ж Лот, устав на зустріч їм, тай поклонився лицем до землі.

2. І рече: Оце ж, панове, заверніть у домівку раба вашого та спочиньте і ноги собі помийте, а як обутріє, верстати мете путь свою. Вони ж рекли: Ні ночуватимемо на улиці.

3. І примусив їх, і ввійшли в господу його. І вчинив їм учту, і опрісноків напик їм, і попоїли.

4. Перед облягами ж обступили дом городяне Содомські, від молодика, тай до діда, увесь народ укупі з усіх кутків.

5. І гукали Лотові, і казали до його: Де люде, що ввійшли до тебе на ніч? Виведи їх до нас, розпізнаємо їх.

6. Вийшов же до них Лот на рундук, і зачинив двері за собою.

7. Каже ж до них: Ні, братте! Не чиніте бо ледарства!

8. Є в мене дві дочці, що не взнали мужа; виведу їх до вас, і робіть їм що любо вам, тільки людям сим не чиніте обиди; увійшли бо під стелю дому мого.

9. Вони ж кажуть йому: Геть із відсі! Прийшов сюди жити, та хочеш і суд судити. Ось ми ж навчимо тебе, ще лучче, ніж їх. І насильствували чоловіка того, Лота, вельми, і підступили розбити двері.

10. Та простягли мужі руки й утягли Лота до себе в будівлю, а двері в будівлі засунули.

11. На людей же, що були під дверима в будинку вдарили сліпотою, від мала тай до велика, і марно шукали вони дверей.

12. Промовили ж мужі до Лота: Чи єсть у тебе тут зяті або сини твої або дочки твої? Або коли хто инший єсть у тебе в городі, всіх виведи із міста сього!

13. Бо ми погубимо се місто; бо знявсь угору лемент про його перед Господом, і послав нас Господь вигубити його.

14. Вийшов же Лот і промовив до зятів своїх, що побрали дочки його, і рече: Підіймайтесь та виходьте з міста сього; бо погубляє Господь город. Та здавалось, що жартує перед зятьми своїми.

15. Як же зачервонів ранок, принукали ангели Лота, глаголючи: Уставай, бери жену твою й двох дочок твоїх, що при тобі, та одходь, щоб і тобі не погібнути з беззаконними городянами.

16. І стуманів він, і взяли ангели за руку його, і за руку жінку його, і за руки двох дочок його; бо пощадив їх Господь, тай вивели їх, і поставили за городом.

17. І як повиводили їх геть, рече: Спасай твою душу. Не озираєсь, і не зупиняйся ніде в усій околиці сій. У гори втікай, щоб і тобі не згинуту.

18. Рече ж до них Лот: Благаю тебе, пане!

19. Що знайшов раб твій ласку в очах твоїх, і велика милость твоя, що показав до мене, що вирятував душу мою, я ж не здолію рятуватись у горах, щоб не наздогнала мене лиха година, та не вмерти мені.

20. А, споглянь городок сей близько, побіжу я туди; він маленький, дак і душа моя збережеться.

21. І рече йому: Оце ж я зглянусь на тебе і в сьому, що не погублю городка, що про його мовляв еси.

22. Хапайся ж рятуватись тамо; не можу бо чинити нічого, докіль увійдеш туди. Тим і проложено містечку тому прізвище Сигор.

23. Сонце зійшло вже над землю, як Лот увійшов у Сигор.

24. І бурхонув Господь на Содом та Гоморру сіркою та поломем од Господа з небес,

25. І перевертав городи сі і всю околицю, і всіх осадників городських, і все, що росло з землі.

26. І озирнулась жінка його позад його, та й обернулась у стовна соляного.

27. Устав же Авраам у ранці, пійшов на місце, де стояв перед Господом.

28. І позирнув на Содом і Гоморру, і на околицю, аж се здіймається дим од землі, як дим із печі.

29. І було, як руйновав Бог в Україні тій городи, спогадав Бог Авраама, і вислав Лота з руйновища, як руйновав городи, що жив у них Лот.

30. Зійшов же Лот із Сигори, та й осівсь на горі сам і дві дочки його; боявся бо жити в Сигорі, та й оселивсь у печері сам і дочки його з ним.

31. Озветься ж старша до меншої: Панотець наш старий собі, і нема нікого на землі, щоб увійшов до нас всьогось-вітнім звичаєм.

32. Ходи сюди лишень, упиймо вином панотця нашого, та переспимо з ним, та й переховаємо рід від панотця нашого.

33. Упоїли ж отця свого вином тієї ночі, і ввійшовши старша, переспала з

отцем своїм тієї ночі. І не постеріг він, як вона переспала, і як устала.

34. Було ж у ранці, що каже старша меншій: Оце ж переспала я вчора з панотцем нашим. Упоїмо його вином і сієї ночі, а ти ввійшовши, переспи з ним, та й переховаймо від панотця нашого рід наш.

35. Упоїли ж і тієї ночі отця свого вином, і ввійшовши менша, переспала з отцем своїм. І не постеріг він, як переспала, і як устала.

36. І завагоніли обидві дочки Лотові тоді від отця свого.

37. І вродила старша сина, і дала імя йому Моав. Се праотець Моавіїв по сей день.

38. Уродила ж і менша сина, і дала імя йому: Бен-Аммій. Се праотець Аммоніїв по сей день.

ІЗ КНИГИ ЛЕВІТ

ГОЛОВА 4.

1. І рече Господь Мойсейові: Промов до синів Ізрайлевих так:

2. Коли яка душа согрішить ненароком проти котрої заповіді Господньої, і зробить що небудь, чого не годиться робити,

3. Коли съвщщенник помазаний согрішить і дасть привід людям, то за гріх свій, яким согрішив, нехай принесе бичка без скази як жертву за гріх Господеві.

4. І приведе він бичка до входу в соборний намет, і положить руку свою на голову бичкові, та й заколе бичка перед Господом.

5. І возьме съвщщенник помазаний бичкової крові, та й внесе до соборного намету;

6. І вмочить съвщщенник пучку свою в кров і бризне сім раз перед Господом, перед завісою съвщтині.

7. І положить съвщщенник крові на роги кадильного жертівника перед Господом, що в соборному наметі, а всю кров з бичка вилле до підніжка жертівника всепалення, що коло входу в соборний намет.

8. А весь жир бичка жертви за гріх повиймає з його; весь жир, що вкриває тельбухи, і весь жир, що на тельбухах.

9. І обидві нирки й жир, що на їх, що на стегнах, і сальник на печінці; з нирками повідділає се,

10. Так, як виймається із товарини жертви мирної; і воскурить їх съвщщенник на жертівнику всепалення.

11. А шкіру з бичка й усе м'ясиво його з головою його, й ногами його, й з тельбухами його, і з калом його:

12. Всього бичка мусить винести геть з табору на чисте місце, де висипають попіл, та й спалить його на дровах огнем; де висипають попіл, спалять його.

13. Коли ж уся громада Ізраїля согрішить ненарочно, і втаєна буде справа від очей збору, а переступлять котру з усіх заповідей, зробивши, чого не повинні робити, і провинять,

14. І гріх стане явний, котрим согрішили проти неї, тоді мусить громада принести бичка в жертву за гріх і приведе вона його перед соборний намет.

15. І положать громадські мужі руки свої на голову бичкові перед Господом, і буде заколений бичок перед Господом.

16. І принесе помазаний сьвященник, помазанець, крові з бичка в соборний намет,

17. І вмочить сьвященник пучку свою в кров і бризне сім раз перед Господом, перед завісю.

18. І положить крові на роги жертівника всепалення, що коло входу в соборний намет.

19. А весь жир одділить од його та й воскурить на жертівнику.

20. І впорає бичка сього так, як пореє бичка, що на жертву за гріх; так і мусить зробити з ним. І так зробить сьвященник покуту за них і проститься їм.

21. І винесе бичка геть із табору та й спалить його, як спалив першого бичка. Се жертва за гріх громади.

22. Коли согрішить князь і переступить ненарочно одну з усіх заповідей Господа, Бога свого, зробивши чого не годиться робити, та й провинить,

23. І виявиться йому гріх його, котрим согрішив, так мусить принести свою жертву, козла, самчика без кази.

24. І положить він руку свою на голову козла, та й заколе його там, де заколюють жертву всепалення перед Господом: се жертва за гріх.

25. І возьме сьвященник крові жертви за гріх пучкою своєю та й положить на роги жертівника всепалення, а кров його виле до стояла жертівника.

26. А весь жир його воскурить на жертівнику, як жир жертви мирної. І так зробить сьвященник покуту за гріх його і проститься йому.

27. Коли ж хто з простого люду согрішить ненарочно та й переступить одну з заповідей Господніх, вдіявши чого не повинен чинити, та й провинить,

28. І коли пізнає гріх свій, котрим согрішив, так нехай принесе жертву свою: козу без кази за гріх свій, що согрішив ним.

29. І положить руку свою на голову жертви за гріх, та й заколе жертву на місці всепалення.

30. І возьме сьвященник її крові пучкою своєю та й положить на роги в жертівника всепалення, а всю кров виле до стояла в жертівника.

31. І відділить увесь жир її, як одділяють жир у жертви мирної, і воскурить сьвященник на жертівнику про любі Господеві пахощі. І таку покуту зробить сьвященник за його, і проститься йому.

32. А коли принесе вівцю як приніс в жертву за гріх, нехай буде самиця без кази, що він приносить.

33. І положить він руку свою на голову жертви за гріх та й заколе її як жертву за гріх на тому місці, де заколюють жертву всепалення.

34. І возьме сьвященник крові од жертви за гріх пучкою своєю та й положить на роги жертівника всепалення, а всю кров її виле до стояла жертівника.

35. А весь жир її одділить, як одділяють жир у жертви мирної, і воскурить сьвященник його на жертівнику при палених жертвах Господеві; і так відправить сьвященник покуту за гріх його, що він согрішив, і проститься йому.

ГОЛОВА 5.

1. А коли хто тим согрішить що чув голос клятьби і був сьвідком, чи то бачив се, чи знав се, коли не обьявив того, так понесе на собі вину.

2. Або коли хто доторкнеться до чого нечистого, чи то стерва нечистого звіря, чи стерва скотини нечистої, чи стерва нечистої повзаючої животини, хоч не знав того, то зробивсь нечистим і провинив.

3. Або коли доторкнеться нечистоти людської, якої б ні було нечистоти, що від неї робляться нечистоти, хоч і не знав того, а потім довідається, то він провинив;

4. Або, коли покленеться хто, вимовляючи не роздумавши губами своїми, зробити що лихе чи добре, що б там не вимовила людина нерозумного в клятьбі своїй, та не знала того, а потім дознається, то він провинив у сьому.

5. І має бути, коли він провинив чим небудь таким, так мусить признатись, чим согрішив він.

6. І мусить принести Господеві за гріх свій, що согрішив, жертву довшну: самицю з отари, вівцю чи козу як жертву за гріх; а сьвященник відправить покуту за гріх його.

7. А коли не спромога його на штуку дрібної скотини, так за провину свою, котрою провинився, мусить подати пару горлиць, або пару голубенят Господеві; одно на жертву за гріх а одно на жертвопаленне.

8. І подасть їх сьвященникові; а той принесе наперед те, що на жертву за гріх і скрутить головку йому над шиєю, та не відділить її.

9. І побризкає кровю з жертви за гріх на боки жертівника, останок же крові вилле до стояла жертівника: се жертва за гріх.

10. А друге принесе як жертвопаленне по установі. І так відправить сьвященник покуту за гріх його, котрим согрішив, і проститься йому.

11. Коли ж і на пару горлиць або пару голубенят не стане його, так мусить подати на свій приніс, хто провинив, десятину ефи муки пшеничної на жертву за гріх; не класти ме на її олії і не класти ме ладану, бо се жертва за гріх.

12. І подасть її сьвященникові і возьме сьвященник із її жменю повну, як частку на спомин, та й воскурить на жертівнику при огняних жертвах Господеві: Се жертва за гріх.

13. І відправить сьвященник покуту за гріх його, котрим провинив у де чому і проститься йому. Останок же буде сьвященникові, як хлібова жертва.

14. І рече Господь Мойсейові:

15. Коли хто спроневіриться і ненароком согрішить проти сьвятоців Господніх, такий мусить принести за свою провину як жертву Господеві барана без скази з отари, і по цінуванню твоему срібла секелями, по секелю сьвятині, на жертву за провину.

16. А що согрішив проти сьвятого, те мусить віддати, та ще п'ятину додавши, і подати сьвященникові, і сьвященник відправить покуту за гріх його жертвуючи барана, і проститься йому.

17. А коли хто согрішить і переступить котру заповідь Господню, вчинивши, чого не годиться чинити, хоч би не знав, то провинив, і гріх лежить на йому.

18. Такий нехай принесе барана без скази з отари, по цінуванню твоему на жертву за провину; а сьвященник спокутує провину його, котрою провинився не знавши; і проститься йому.

19. Се жертва за провину; існо він провинив перед Господом.

20. І рече Господь Мойсейові:

21. Коли хто согрішить і спроневіриться проти Господа, і запирається перед ближнім своїм в тому, що повірено йому на схованку яке добро, чи то пожичив він

чи вкрав; або коли видусить що в ближнього свого,

22. Або знайде загублене та й відпирається того; і кленеться льживо про що б ні було, що люди творять і грішать:

23. Тоді мусить: коли чоловік согрішив і провинив бути так, щоб вернув пожаковане, що пожакував, чи видушене, що видусив, чи повірене, що повірено йому, чи то загублене, що він знайшов;

24. Чи щоб ні було воно, про що клявся льживо,

25. Нехай виплатить сповна, та ще й п'ятину додасть до того; отдавати ме тому, чие воно, того дня, як приносити ме жертву за провину.

26. І подасть жертву за провину свою Господеві, барана без скази з отари по цінуванню твоему, на жертву сьвященникові.

27. І очистить сьвященник гріх його перед Господом, і проститься йому, що б ні було, в усьому, що вкоїв провинивши.

ГОЛОВА 6.

1. І рече Господь Мойсейові:

2. Повели Аронові й синам його: От вам закон жертвопалення: Жертва всепалення нехай зостанеться на жертівнику всю ніч до ранку; а вогонь на жертівнику мусить горіти на йому.

3. І надіне сьвященник ризу льняну, і спідну одіж льняну надіне на тіло своє; і здіме попіл, що зіставсь од жертви, що пожер огонь, та й положить коло жертівника.

4. Потім скине шати свої, надіне иншу одіж, та й винесе попіл із табору, на чисте місце.

5. Огонь же на жертівнику мусить горіти, не згасати; і буде запалювати сьвященник на йому дрова що ранку, і покладати на йому жертву всепалення; і закурювати на йому кусні мирних жертв.

6. Вогонь мусить безустанно горіти на жертівнику не згасаючи.

7. А се закон про жертви хлібні: Приносити мусить їх один із синів Арона перед Господом, до жертівника.

8. І мусить він взяти з приносу жменю муки й олії й увесь ладан, що на приносі хлібному, та й закурити на жертівнику: се пахоці любі, частина на спомин Господеві.

9. Останки ж жертви їсти муть Арон та сини його; прісне їсти муть у сьвятому місці; в дворі соборного намету їсти муть.

10. Не годиться пекти його заквашеним; як частину їх даю їм від жертвопалення мого: Се велика сьвятина, як жертва за гріх і як жертва за провину.

11. Увесь музкий пол між синами Ароновими їсти не її. Установа віковичня в роди ваші про жертвопаленне Господне. Все, що доторкнеться до них, осьвятиться.

12. І рече Господь Мойсейові:

13. Се приноси від Арона й синів його, що мусять вони приносити Господеві в день помазання свого: десятину ефи муки пшеничної в жертву повсячасну, половину того рано, а поливину того в вечір.

14. На сковороді в олії щоб пряжено його, поливане олією принесеш його; спечені куски жертви хлібної принесеш як любі пахоці Господеві.

15. І сьвященник із синів його помазаний намість його мусить се приносити; установа віковичня: Вся жертва буде спалена Господеві.

16. І всяку хлібну жертву сьвященника мусите до крихти палити; не можна їсти її.

17. І рече Господь Мойсейові:

18. Промов до Арона й синів його: Се закон про жертву за гріх: там де заколюють жертву всепалення, заколювати меться жертва за гріх перед Господом: се велика сьвятощ.

19. Сьвященник, що приносить жертву за гріх, їсти не її; в сьвятому місці мусять їсти її, в дворі коло соборного намету.

20. Усе, що доторкнеться до м'ясиа її, осьвятиться; і коли бризне крові її на одежу, те, на що бризнуло, мусиш випрати на сьвятому місці.

21. І посудину глиняну, що в її варено її, треба розбити, а коли в посудині мідяній варено її, так треба витерти її виполоскати водою.

22. Увесь музкий пол у сьвященників їсти не її: се велика сьвятощ. Ніякої ж жертви за гріх, що кров з неї вносять у соборний намет, щоб спокутувати гріх у сьвятині, не годиться їсти. На огні палити її.

ГОЛОВА 11.

1. І рече Господь Мойсейові й Аронові:

2. Промовте до синів Ізрайлевих і скажіть їм: Оце така скотина, що можна вам їсти з усьої скотини, що є на землі:

3. Усяку скотину, що в неї ратиці розколені і між ратицями розколина глибока і вона ремигає, таку можна вам їсти.

4. Ось яких тільки неможна вам їсти з тих, що ремигають, а ратиці в них розділені: верблюда, дарма що ремигає, та ратиці у його нерозділені; нечистий він вам буде.

5. І крілика, що хоч і ремигає, та немає копит розділених; нечистий він вам буде;

6. І зайця, що ремигає, та немає ратиць розділених; нечистий він вам буде.

7. І свиню, що хоч у неї ратиці розколені та й зовсім розколені ратиці, але вона не ремигає; нечиста вона вам буде.

8. М'ясиа їх не їсти мете, падалі ж їх не торкати метесь; нечисті вони вам будуть.

9. З усього ж, що в водах, можна вам їсти: все, що має сплавки і луску, що в водах, у морях і в ріках, можна вам їсти;

10. А все, що немає сплавки і луски в морях і ріках, усе, що кишить у водах, і всяка животино, що в морю, вони будуть вам гидотою.

11. І гидкі вони мусять бути вам: м'ясиа їх не їжте і падаль їх уважайте за гидоту.

12. Усе, що без сплавки і луски в воді, буде гидотою вам.

13. Оце ж ті, що вважати мете гидкими з птаства; неможна їх їсти, вони гидь: орел, коршак, і морський орел,

14. І пугач, і сокіл з породою його,

15. І всякий ворон з породою його.

16. І стровус, і чайка, і яструб з породою його.

17. І сова, і рибалка та ібис,

18. І лебедь, і пеликан, і сич,

19. І бузьок і чапля з породою її, й вудвод, і нетопир.

20. Усе крилате, і ходюче на чотирох, гидота вам буде.

21. Тільки тих можна їсти зміж усьої крилатої животино, що ходить на чотирох ногах: що має литки над ногами, щоб скакати по землі.

22. Ось яких ізміж їх можна вам їсти: сарану з породою її, коники всякі, і скакуни всякі з породою їх, та хрущі всякі з породою їх.

23. А всяка инша крилата животино, що на чотирох ногах, буде гидотою вам.

24. І від них нечистими робити метесь: хто торкнеться стерва їх, нечистим стане до вечора.

25. І хто нести ме частку трупа їх, мусить випрати одіж свою, і буде нечистим до вечора.

26. Всяка скотина, що має ратиці та не зовсім розколені ратиці і не ремигає: гидота вам; хто торкнеться об неї, буде нечистим.

27. І все ходюче на лапах між усім животним, що на чотирох ногах, нечисте вам буде; хто торкнеться об трупа їх, буде нечистий до вечора.

28. А хто нїс їх трупа, мусить випрати одіж свою і буде нечистий аж до вечора; нечисті вони вам.

29. І сі нечисті вам з животини лазючої по землі: кріт, і миш, і ящірка з пороною своєю,

30. І анака, і коах, і летах, і хомет, і хамелон,

31. Сі нечисті вам зміж усіх повзючих; хто торкнеться об них здохлих, кожен буде нечистий аж до вечора.

32. І все, на що одно з них впаде, коли воно здохле, буде нечисть; усяка посудина деревяна, чи одіж, чи шкіра, чи торба, чи знарядде яке, що ним що робиться, треба класти в воду і будуть нечисті до вечора, а потім чисті будуть.

33. І всяка посудина черепамя, що до неї впаде которе з них: усе, що є в ній, буде нечистим, а її треба розбити.

34. І всяка їда, що їдять, коли хлюпне на неї вода з такої посудини, буде нечиста: і всякий напиток, що пють його, буде в такій посудині нечистим.

35. І все, на що впаде частина трупу їх, нечистим стане; пїч і припїчок мусять розібрати; нечисті вони, і нечисті мусять бути вам.

36. Тільки криниця та колодязь, та всякий водозбір, чисті будуть; хто ж торкнеться об їх трупа, буде нечистий.

37. А коли впаде частка їх трупа на яке посїяне насїнне, що треба сїяти, чисте буде воно.

38. А коли в водї намочено насїнне, та впаде частина трупа їх на його, нечистим буде воно вам.

39. А коли здохне яка скотина, що можна вам їсти, хто торкнеться падла її, буде нечистий аж до вечора.

40. І хто нїс падло її, мусить випрати одіж свою, і буде нечистий аж до вечора.

41. І кожне з гаду повзаючого по землі, се гидь; неможна його їсти.

42. Все що повзає на череві, і все що ходить на чотирох, і все многоножне між всякою животиною, що повзає по землі, не їсти мете, вони бо гидота.

43. Не паскудьте себе жадною повзаючою животиною, і не робіть себе нечистими через них, щоб не опоганитись вам ними.

44. Я бо Господь, Бог ваш; тим то й освячуйте себе і будьте сьвятими, я бо сьвятий. І не опоганюйте себе животиною, що повзає по землі.

45. Я бо, Господь, вивів із Єгипецької землі вас, щоб вашим Богом бути, і мусите бути сьвятими: я бо сьвятий.

46. Се закон про скотину, і про птаство, і про всяку животину, пливаючу у воді і про животину повзаючу по землі,

47. Щоб робити ріжницю між нечистим і чистим, і між животиною їдомою і животиною, що не можна їсти.

ГОЛОВА 12.

1. І рече Господь Мойсейові: Промов до синів Ізрайлевих і кажи:

2. Коли жінка буде при надії і вродить хлопятко, так нечистою буде вона сім день; як у дні нечистої недуги буде вона нечистою.

3. А восьмого дня обріжуть крайню шкірочку в його.

4. І трийцять три дні мусить вона пробувати в кровочищенню своїм, нї до чого сьвятого не доторкатись, і до сьвятині не приходити, покіль минуться дні очищення її.

5. А коли вродить дівчатко, нечистою буде два тижні, як в дні нечистої недуги своєї, і шістьдесять шість день перебувати мусить дома в кровочищенню своїм.

6. Як же сповняться дні очищення її, за сина чи за доньку, мусить принести ягня річняка на всепаленне та голубеня чи горлицю на жертву за гріх до входу в соборний намет сьвященників.

7. І принесе він се перед Господом і відправить покуту за гріх її та й очистить од кровотоку її. Се закон для роджаючих, чи буде хлопятко чи дівчинка.

8. А коли не спромога її на дрібну скотину, дак мусить вона взяти пару горлиць або пару голубенят, одно про всепаленне і одного про жертву за гріх. І відбуде сьвященник покуту за гріх її і очиститься.

ГОЛОВА 15.

1. І рече Господь Мойсейові та Аронові:

2. Промовте до синів Ізрайлевих і кажіть їм: Як буде в кого течи з тіла його, через течиво своє він стане нечистим.

3. І се буде нечисть його в течиві його, чи то випускає тіло течиво своє, чи задержує тіло течиво своє, се нечисть.

4. Усяке ложе, що на його лягає течивий, буде нечисте, і всяка річ, що на неї сідає він, буде нечиста.

5. І хто торкнеться об ложе його, мусить випрати одіж свою та викупатись у воді, і буде нечистим до вечора.

6. І хто сів на знарядде, що на йому седів течивий, мусить випрати одіж свою та викупатись в воді, і буде нечистим до вечора.

7. І хто торкнеться об тіло течивого, мусить випрати одіж свою та викупатись у воді, і буде нечистим до вечора.

8. І коли плюне течивий на чистого, той мусить випрати одіж свою, та викупатись у воді, і буде нечистим до вечора.

9. І всяке сідало на возі, що їхав на йому течивий, буде нечисте.

10. І кожне, що торкнеться об що б ні було спід його, нечисте буде до вечора.

11. А хто таке підніме, мусить випрати одіж свою, і буде нечистим до вечора. І до кого торкнеться течивий не обмивши рук, мусить випрати одіж свою, та викупатись у воді, і буде нечистий до вечора.

12. І ту посудину черепаю, що до неї торкнеться течивий, мусять розбити, а всяку посудину деревяну мусять вимити в воді.

13. І коли течивий очищається від течива свого, нехай одлічить собі сім день про своє очищення, і мусить випрати одіж свою, і викупати тіло своє в воді текучій, і стане чистий.

14. А на восьмий день візьме він собі пару горлиць, або пару голубенят і принесе перед Господа до входу в соборний намет, і оддасть їх священникові.

15. І принесе їх священник одно на жертву за гріх, а друге на всепаленне, і спокутує священник його перед Господом від течива його.

16. А коли в кого буде стікати сімя, мусить він викупати в воді все тіло своє, і буде нечистим до вечора.

17. І всяку одежину, і всяку шкіру, що капнуло на неї текуче сімя, нехай ви-

перуть у воді, і нечистими будуть ті речі до вечора.

18. І коли з жінкою ляже чоловік течивий сімям, то вони мусять скупатись у воді, і будуть нечистими до вечора.

19. І коли буде течиво в жінки, та буде кров течивом на тілі в неї, сім день мусить вона бути відлученою в нечистоті своїй; і кожне, хто торкнеться до неї, нечисте буде до вечора.

20. І все, на що ляже вона в нечистоті своїй, нечистим буде, і все, на чому вона сяде, нечистим буде.

21. І кожен, хто торкнеться об постель її, мусить повипирати одіж свою, і викупатись у воді, і нечистим буде до вечора.

22. І кожне, що торкнулось об яку річ, що на ній седіла вона, мусить випрати одіж свою та викупатись у воді, і нечистим буде до вечора.

23. І коли б що небудь було на постелі чи на речі, що на ній седіла вона, коли хто торкнеться об його, нечистим буде воно до вечора.

24. Коли ж хто ляже з нею, на йому буде нечисть її, і нечистим буде він до вечора, а всяке ложе, що на його ляже вона, буде нечистим.

25. Так само жінка, коли буде в неї кровотіч кілька днів позачас нечистоти її, чи то коли буде в неї кровотіч, як минув час нечистоти її, тоді буде у всі дні нечистого течива свого відлучена як в дні нечистоти своєї; нечиста вона.

26. Всяке ложе, на котре лягає вона по всі дні течива свого, буде про неї як ложе чищення її; і всяка поставина, що на ній сідає вона, нечиста буде, як в час чищення її.

27. І кожне, хто торкнеться їх, нечистим буде, і мусить випрати одіж свою та викупатись у воді, і нечистим буде до вечора.

28. А коли одужає вона від кровотічі своєї, нехай одлічить собі сім день, і потім чистою стане.

29. І візьме собі на восьмий день пару горлиць або пару голубенят і принесе їх священникові до входу в громадський намет.

30. І принесе в жертву священник одно на жертву за гріх, а друге на всепаленне. І так спокутує священник за неї перед Господом задля нечистого течива її.

31. Сим робом будете ви держати синів Ізрайлевих оддалеки від їх нечистоти, щоб

не вмирати їм у нечистоті своїй, опоганюючи виталище моє, що посеред них.

32. Се закон про течивого, і про того, в кого сімя стікає, що робить його нечистим,

33. І про ту, що нездужає від чищення свого, і про тих, у кого течиво, чоловік чи жінка, і про чоловіка, що лягати ме з нечистою.

ІЗ РОЗДІЛУ (ГОЛОВИ) 17.

10. І хто б то ні був із дому Ізрайлевого, чи з приходнів, що пробувають між вами, хто їсти ме яку б то ні було кров, проти людини, що їсть кров, поверну лице моє і викореню її зміж людей.

11. Бо в крові душа тіла, і призначив я її для жертівника, щоб роблено покуту за душі ваші; кров бо се, що чинить покуту за душу.

12. Тим же то глаголав я Ізрайлевим синам: Ні одна душа зміж вас нехай не їсть крові; і приходень, що пробуває між вами, нехай не їсть крові.

13. І хто б то ні був між синами Ізрайлевими, чи між приходнями, що між вами, що вловить животину чи птицю яку, що їдять, мусить вицідити кров її, і засипати її землею.

14. Бо душа кожного тіла: кров його, се душа його; і сказав я Ізрайлевим синам: Крові з усякого тіла щоб ви не їли, бо душа кожного тіла се кров його; кожен, хто з'їсть її, викорениться.

15. І всякий хто їсти ме або трупа, або те що звір розідре, чи землянин, чи приходень, мусить випрати одіж свою та викупатись у воді, і нечистий буде він до вечора; тоді ж стане чистий. Коли ж не повибирає її і не скупається, так нести ме на душі гріх свій.

ІЗ РОЗДІЛУ (ГОЛОВИ) 18.

5. І будете сповняти установи мої й суди мої, котрі сповняючи, чоловік жити буде. Я Господь.

6. Ніхто не буде наближуватись до родички, щоб відкрити наготу її. Я Господь.

7. Наготи батька і матері не відкривати меш; вона мати твоя, не відкриєш наготи її.

8. Наготи жінки батькової не відкривати меш; нагота се батька твого.

9. Наготи сестри твоєї, дочки батька твого, або дочки матері твоєї, що родилась дома, чи осторонь родилась, не відкривати меш наготи її.

10. Наготи дочки сина твого, чи дочки твоєї дочки не відкривати меш; бо се твоя нагота.

11. Наготи дочки в жінки батька твого, що родилась від батька твого, та що сестра тобі, наготи її не відкривати меш.

12. Наготи сестри батька твого не відкривати меш; вона родичка батька твого.

13. Наготи сестри матері твоєї не відкривати меш; бо вона родичка матері твоєї.

14. Наготи брата батька твого не відкривати меш: до жінки його не наближися, вона тітка тобі.

15. Наготи невістки твоєї не відкривати меш: вона жінка сина твого, не відкривати меш наготи її.

16. Наготи жінки брата твого не відкривати меш; се нагота брата твого.

17. Наготи молодиці і дочки її не відкривати меш; дочки в сина її і дочки в дочки її не брати меш, щоб відкрити наготу її: родичі вони: се діло соромне.

18. І жінки в купі з сестрою не брати меш, щоб ревнувала, як відкривати меш наготу її коло неї за життя її.

19. І до молодиці в дні чищення її не наближувати мешся, щоб відкрити наготу її.

20. А з жінкою ближнього твого не злягати мешся, щоб вийшло сімя, та й опоганитись тобі із нею.

21. І сімя твого не оддаси провести через огонь ради Молеха, і не паскудити меш імени Бога твого. Я Господь.

22. І з музким полом не зляжешся, як злягаєш з жінкою; гидота бо се.

23. І ні з якою скотиною не зляжешся, та й опоганишся нею; і молодиця нехай не становиться перед скотиною, щоб злучитись; се огидне паскудство.

24. Не поганьтесь нічим сим: бо сим усім опоганились народи, що їх виганяю поперед вами.

ІЗ РОЗДІЛУ (ГОЛОВИ) 19.

3. Матері своєї й батька свого кожне мусить боятись; і суботи мої пильнуйте. Я Господь, Бог ваш.

4. Не обертайтеся до ідолів, і литих богів собі не робіте. Я Господь, Бог ваш.

5. І як приносити мете жертву мирну Господеві, то приносьть її, щоб з'єднати собі благословенне.

6. В день, як будете приносити жертву, і другого дня вам можна їсти її; а що зостанеться на третій день, те спалити треба на вогні.

7. Коли ж би ззіли на третій день, так се гидь, не буде вона до вподоби.

8. І хто їв її, візьме на себе провину: бо сьвятиню Господню зневажив, і викорениться душа та зміж людей своїх.

9. І коли справляєте жнива на землі вашій, то не дожинати меш до країв поля твого і не збирай колосся, що попадало.

10. Так само з виноградника твого не збирати меш грони до посліднього, а грони, що попадали, не збирати меш; для вбогого і приходня покинеш їх. Я Господь, Бог ваш.

11. І не будеш красти, ні ошукувати, ні брехати одно на одного.

12. І не божити метесь імям моїм льживо; бо зневажиш імя Бога твого. Я Господь, Бог ваш.

13. Не тіснити меш ближнього твого, і не грабувати меш. Не zostавляти меш у себе на ніч до ранку наймитової плати.

14. Не лаяти меш глухого, а перед сліпим не класти меш нічого, об що можна спотикнутись, а мусиш боятись Бога твого. Я Господь.

15. Не кривдити мете на суді, і не потурати мете вбогому, і не вважати меш на особу багатого. По правді будеш судити ближнього твого.

16. Не будеш обмовляти між людьми твоїми, і не вставляти меш на життя ближнього твого. Я Господь.

17. Не будеш ненавидіти брата твого в серці твому. Докори поважно ближнього твого, щоб не бути тобі винуватим за гріх його.

18. Не мстити мешся і не ворогувати меш проти синів люду твого, а мусиш любити ближнього твого, як себе самого. Я Господь.

19. Установ моїх мусите пильнувати. Не злучувати меш твоєї скотини двох пород. Не засівати меш ниви своєї двома насіннями, і не вдягати мешся в одержину із двоякого ткання.

20. І коли хто зляжеться з жінкою, а вона заручена рабиня, та зовсім не викуплена, ані випущена на волю, скарані будуть обое; не смертю, бо вона не на волі.

21. А він мусить принести жертву за провину до входу в соборний намет, барана як жертву за провину;

22. І відправить сьвященник покуту за гріх його жертвуючи барана перед Господом; і проститься йому гріх його, що ним провинив.

23. Як же прийдете в країну та пересаджуєте дерева про харчування, то вважайте перві плоди їх нечистими; три роки вони будуть про вас необрізаними, не їсти мете плоду з них;

24. На четвертому ж році посьвятите все, що вродить на їх, на хвалу Господеві: Я Господь Бог ваш.

25. А на п'ятий рік можна їсти, що вродить на них, і се буде ваша користь.

26. Не їсти мете нічого з кровю. Не будете ні ворожити ні замовляти.

27. Не підстригати мете кругом потилиці вашої, і не псувати меш краю бороди твоєї.

28. І не будете робити нарізок задля мерця на тілі своїм, і не будете наколювати письма на собі. Я Господь.

29. Не погань дочки твоєї, допускаючи її до блудування; ато стане блудувати земля та й сповниться розворотом.

30. Субіт моїх пильнуйте і перед сьвятиною моєю благовійте. Я Господь.

31. Не вдавайтесь до закланателів, і до ворожбитів; не шукайте їх, щоб не опаскудитись вам від них. Я Господь, Бог ваш.

32. Перед сивим волосом уставати мусиш і шанувати лице старого, і бояти мешся Бога твого. Я Господь.

33. І коли пробувати ме в тебе приходень у землі вашій, не тіснити меш його.

34. Як землянин мусить бути приходень ваш, що пробуває між вами, і любити мусиш його, як себе самого; приходнями бо ви були в землі Египецькій. Я Господь, Бог ваш.

35. І не кривдите мете в суді, в мірі, у вазі, і в насипу;

36. Вірна вага, вірне камінне вагове, вірна ефа і гин вірний буде у вас. Я Господь, Бог ваш, що вивів вас із Египецької землі.

37. І мусите пильнувати усіх установ моїх, і всіх присудів моїх, і сповняти їх. Я Господь.

ІЗ ПСАЛТИРЯ

ПСАЛЬМА 1.

1. Блаженний чоловік, що не ходить на раду безбожних і не ступає слідом за грішниками, ані засідає на зборах злочинців,

2. Но в законі Господа любується й розмишляє о законі його день і ніч!

3. І буде він як дерево посаджене над водистими потоками, що приносить овочі свої у пору свою, і котрого лист не вяне; і що він творить, все удається йому.

4. Не так безбожні: вони, як полова, що вітер розносить.

5. Тому не встоять безбожні на суді, ані грішні у зборі праведних;

6. Знає бо Господь про дорогу праведних, а дорога безбожних щезне.

ПСАЛЬМА 51.

Проводиреві хора: Давидова псальма, як прийшов до його пророк Натан, після того, як зійшовся з Бет-Сабою.

1. Помилуй мене, Боже, по милості твоїй, по великому милосердю твому прости переступи мої!

2. Обмий мене зовсім від несправедливості моєї, і очисти мене від гріха мого!

3. Знаю бо переступи мої, і гріх мій все передо мною.

4. Перед тобою одним я согрішив, і вчинив те, що є зло, перед очима твоїми; признаюсь в гріхах, щоб ти був оправданий в словах твоїх, і справедливий в суді твоїм.

5. Ось бо я в беззаконню родився, і в грісі почала мене мати моя.

6. Ось, ти любиш правду в серці, і в середині серця покажеш мені мудрість.

7. Очисти мене від гріха іссопом, і буду чистий; обмий мене, і буду над сніг білийший!

8. Дай мені почути радість і веселість, і зрадять кості, тобою розбиті.

9. Одверни лице твоє від гріхів моїх, і прости всі переступи мої!

10. Сотвори мені, Боже, чисте серце, і віднови в мені духа сильного!

11. Не відкинь мене від лиця твого, і духа твого святаго не відбери від мене.

12. Приверни мені радість спасення твого, і дух доброї волі нехай покріпить мене!

13. Покажу беззаконним дороги твої, і грішники вернуться до тебе.

14. Избави мене від кривавої вини, Боже, Боже спасителю мій, і язик мій радісно величати ме твою справедливість.

15. Господи, відчини уста мої, і губи мої звістять хвалу твою!

16. Ти бо не любиш жертви, ато приніс би її, жертва всепалення не любя тобі.

17. Жертва Богу дух сокрушений; серця сокрушеного і смиренного ти не відкидаєш, Боже.

18. Щастя, Боже, Сиону по благій волі твоїй, здвигни мури Єрусалима!

19. Тоді будуть тобі любі жертви правди, жертви цілопалення і приноси; тоді возложать телців на жертівник твій.

ПСАЛЬМА 144.

Давидова.

1. Благословен Господь, скеля моя; він навчає руки мої до бою, до війни палці мої!

2. Він моя милість і огорода моя, твердиня моя висока і мій спаситель щит; мій, і той, на кого я вповаю, котрий корить народ мій під мене.

3. Господи, що таке чоловік, щоб тобі знати про його, той син чоловічий, щоб ти зважав на його?

4. Чоловік, як той подих; дні його, як тїнь, що перелітає.

5. Господи, прихили небо твоє, і зійди на долину! До гір торкнися, нехай задимують!

6. Блискай блискавками, і розсип їх!
Пусти стріли твої, й замішай їх!

7. Простри руку твою з висоти, вихопи мене, і вирятуй із вод великих, з руки чужинців.

8. Уста їх про марне говорять, а правиця їх є правиця брехні!

9. Боже, нову пісню тобі засьпіваю, на псалтирі десятиструнній до похвальної пісні тобі заграю;

10. Тобі, що даєш спасення царям, ізбавляєш Давида, слугу свого, від меча смертиносного.

11. Вихопи мене і вирятуй з руки чужинців, котрих уста про марне говорять, а котрих правиця є правиця брехні!

12. Щоб сини наші були, як висадки, зрощені в їх молодості; дочки наші стрункі, як тесані стовпи угольні збудованої палати;

13. Щоб засіки наші були повні, всяким хлібом багаті; щоб скотина наша тисячма множилась, десятки тисяч по вертепах наших;

14. Щоб корови наші телились; щоб не було влому, і жадного убитку, і жадної лайки на улицах наших.

15. Щасливий нарід, в котрого така доля! Щасливий нарід, котрому Господь—Бог його!

ІЗ ПІСНІ ПІСЕНЬ

ГОЛОВА 1.

1. Нехай він цілує мене поцілунком уст своїх! Ласкавість бо твоя над вино солодша.

2. Любими пахоцями пахне ім'я твоє, наче миро розлите, тим то дівиці тебе улюбили.

3. Притягни мене 'д собі, — ми побіжимо за тобою; царь запровадить мене в палати свої, — будемо захвачуватись і радіте тобою, ласку твою над вино вихвалити; — о, не помилилися тим, що влюбили тебе!

4. Дочки Єрусалимські! я смуглява собі, та гарна, мов ті намети Кедарські, мов килими в Соломона.

5. Ви не дивітесь, що я смуглява, — се сонце мене осмалило: Сини матері моєї погнівались на мене, заставили мене стерегти виноградник, — власного ж виноградника я не стерегла.

6. З'ясуй же, душі моїй любий: де ти пасеш? де о півдні опочиваєш? чом блукатись мені коло отар товарішів твоїх?

7. Як сього ти не знаєш, найкрасша між жінчинами, то йди слідом за вівцями й паси кізлята твої уз шатер, що пасухи собі понапинали.

8. Ти, моя любо, в мене, мов та кобилиця в колесниці в Фараона, (згорда виступаєш).

9. Прегарні щоки твої в ланцюжках, шия в тебе у коралях;

10. Ланцюжки золоті зробимо тобі з срібними kropками.

11. Доки царь був за столом своїм, видавав нард мій пахоці свої.

12. Милий мій — мов китиця мирри, у мене на грудях,

13. Милий мій у мене — мов гроно кипрове в виноградниках Енгадських.

14. Гарна ти, моя мила, о, яка ти гарна! очі в тебе гулубині.

15. А ти, мій любий — прехороший, уродливий! а постеля наша — мов трава зелена;

16. Кривля домів наших — кедри, криша — кипариси.

ГОЛОВА 2.

1. Я нарциз, Соронська квітка, я лилія долиняна!

2. Що лилія між тернами — те мила моя між дівами.

3. Яблоня між деревами лісними — се мій милий між молодиками. В холодку під нею любо седіти мені, овощі її солодкі піднебінню мойму.

4. Він увів мене в дім веселої гостини, а стяг його надо мною — любов.

5. Покріпіть мене вином, освіжіть мене яблуками: від любови знемогаю.

6. Ліва рука його під головою в мене, правою мене він обнімає.

7. Заклинаю ж вас, дочки Єрусалимські, на серни й олениці польні, не будіть, не розрухуйте милої моєї, аж доки їй вгодно!

8. Се голос любого мого! ось, він ійде скаче через гори; перескакує узгірря!

9. Бо ж мій милий — мов той сугак, мов той олень молоденький! Глянь, стоїть він за стіною в нас, у віконце зазирає, і кріз крати поглядає.

10. Ось мій любий говорить до мене: Встань, моя ти мила, вийди, прекрасна моя!

11. Вже зима минула, дощі перестали;

12. Квітки вбірають землю; час пісень настиг; в лугах наших голос горлиці чути;

13. Завязки фіг' показалися на фіговині; виноград зацвів і дише любим своїм цвітом. Уставай, моя ти люба, вийди, пишна вродо!

14. Голубко моя в росколинах скелі, схована в дупловині! покажи мені лице твоє, дай голос твій почути; голос твій такий солодкий, образ твій такий принадний!

15. Ловіть нам лисиці, молодії лисинята, що псують наш виноградник, — виноградник у цвіт у наш!

16. Мій любий мені належить, а я йому; він пасе серед лилій.

17. Покіль день холодом дише, тїнь не простяглася, ти знов вернися; будь скорий, як серна, як молодий олень на розпадених горах.

ГОЛОВА 4.

1. Гарна ти, моя мила, о, яка ж ти гарна! очі, неначе в голубки, під кучерями в тебе; волоссе в тебе — ніби стадо кіз, що сходять із гори Галаадської;

2. Зуби в тебе — мов отара острижених овець, що з купелі виходять, а в кожної близнята, і нема між ними неплідної.

3. Губи в тебе — пурпурова стрічка, а уста принадні; ніби половинки гранатового яблука — щоки твої під кучерями в тебе;

4. Шия твоя — се вежа Давидова, построєна про зброю: тисячі щитів висять на ній — щити самих сильних;

5. Дві соски твої — мов близнятка в молодій серни, що між лиліями пасуться.

6. Покіль день холодом дише, тїнь не простяглася, вийду я на гору мирри, на узгірря кадила.

7. Вся ти гарна, моя мила, нема в тобі скази!

8. Зійди ж, подруго, за мною з Ливану; йди зо мною з Ливану! сьпіши з верхівя Амани, з верхівя Сенира й Єрмону, від леговищ левів, із гір, де рисі!

9. Зранила ти серце моє, сестрице-подруго! взяла еси серце моє поглядом єдиним, одним намистом на шиї твоїй!

10. Що за любі ласки в тебе, сестронько-подруго, ласки твої над вино солодші, а пахощі мастей твоїх над усі пахощі!

11. В тебе з уст, подруго, капле мед, як з крижки; мед і молоко в тебе з язика стїкає, а пахощі одеж твоїх — пахощі Ливану!

12. Обгороджений сад — сестра моя люба, замкнений город, під печаттю криниця;

13. Росадники твої — се сад гранатових яблук, розкішного плоду, кипер вкупі з нардом;

14. З шафраном там нард, цинамон там із нардом; мирра там і алой з усіма пахощами;

15. Джерело саду — колодізь води живої й потоки з Ливану.

16. Піднімись, північний вітре, прилети, полуденнику, повій на сад мій, нехай поллються пахощі його! —

ГОЛОВА 6.

1. Де ж твій милий подівся, ти, найуродливіша між жінчинами? Куди пійшов твій любий, щоб нам із тобою його шукати?

2. Він у саду в себе ходить, в цвітнику пахущім, він залюбки попасає проміж лиліями.

3. Милий мій належить мені, а я милу, — тому, що в лиліях попасає.

4. Гарна ти, моя любко, неначе та Тирса, мов Єрусалим приєдна, а грізнаповажна, як військо, під стягом стоюче.

5. Одверни від мене очі, — мене вони зворушують!

6. В тебе волос — мов отара кіз, що сходять із Галааду; зуби в тебе — наче овець стадо, що з купелі виходить, а в кожної близнята, й нема між ними неплодної;

7. Ніби половинки яблука-гранати щоки твої під кучерями в тебе.

8. Шістьдесяті цариць сяє, вісімдесяті бранок, а дівчат безліч,

9. Та вона єдина, голубка моя, чистая моя; єдина вона в матері своєї, вибрана зпром'яж усіх, що вона зродила. Побачили її дівчата, й стали вихвалити; цариці й бранки — усі величали.

10. Хто ж се, що, мов зоря, зазорилась, гарна, як місяць, а ясна, як сонце, грізна, мов військо під стягами?

11. Я зійшла в сад оріховий, подивитись на зелень в долині, поглянути, чи вже розвилась лоза виноградна, чи зацвіли яблоні гранатові?

12. Не знаю, як завела мене душа моя 'д колесницям значних у народі моему.

ГОЛОВА 8.

1. Ой коли б же ти був мій братік рідний, що зо мною ссав груди в матері моєї! Тоді б я, й зустрівши тебе на улиці, тебе цілувала, а мене б не суджено.

2. Повела б я тебе, завела б у господу до моєї неньки. Ти вчив би мене, я ж поїла б тебе запашним вином, соком із яблук моїх гранатних.

3. Ліва рука його під головою в мене, а права мене обнімає.

4. Ой прошу ж я вас, дочки ви Єрусалимські, не будіть і не тривожте милої моєї, доки їй любо!

5. Хто се, спершись на милого, йде з пустині? Ось де під яблонею розбудила я тебе: там породила тебе мати твоя, там привела на світ тебе родителька твоя.

6. Зложи ж мене печаттю на серце в тебе, надінь, як перстень, на руку собі; любов бо, як та смерть, кріпка; заздрість — як пекло, люта; стріли її — стріли огняні; вона — полум'я страшно палаюче.

7. Годі вгасити любови і водам премногим, та й ріки її не залють. Хоч би за любов давав хто всі статки свого дому, то їх би відкинено згідно.

8. Є сестра у нас мала ще, безгруда; що робити мем із нашою сестрою, як придуть старости до неї?

9. Коли б вона була муром, — ми збудовали б на ній срібні палати; коли б вона була дверми, то ми обложили б її дошками з кедрини.

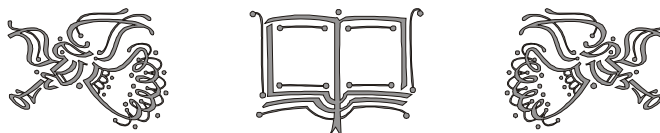
10. О, я мур, і груди в мене, як башти; тим то й буду я в очах його вповні дозрілою.

11. У Баал-Гамоні мав Соломон виноградник; він передав той виноградник сторожам, а кожний мав платити за його плоди по тисячі срібних.

12. А мій виноградник таки в мене. Нехай тобі, Соломоне, будуть твої тисячі, та ще й двісті сторожам плодів його.

13. Ти, що в садах проживаєш! товариші прислухуються голосови твому; дай же й мені послухати його.

14. Біжи ж (зо мною), мій милий, мов сугак, мов олень на горах запашних!

ІЗ ЄВАНГЕЛІЇ ВІД ЛУКИ

ІЗ РОЗДІЛУ (ГОЛОВИ) 10.

25. І ось, законник один устав, спокушуючи Його й кажучи: Учителю, що робивши, життє вічне насліджу?

26. Він же рече до него: В законі що написано? як читаєш?

27. Він же, озвавшись, каже: Люби Господа Бога твого всім серцем твоїм, і всією душею твоєю, і всією силою твоєю, і всією думкою твоєю, та ближнього твого, як себе самого.

28. Рече ж йому: Право відказав еси. Се чини, то й жити меш.

29. Він же, хотівши оправдити себе, каже до Ісуса: Хто ж мій ближній?

30. Підхопивши ж Ісус, рече: Чоловік один і дійшов з Єрусалиму в Єрихон, і попав ся розбійникам, котрі, обдерши його й рани завдавши, пішли, zostавивши півмертвого.

31. Случаєм ішов якийсь священик дорогою тією, і, побачивши його, пройшов мимо.

32. Так само ж і левит, лучившись на те місце, приступивши й подивившись, пройшов мимо.

33. Самарянин же один, ідучи дорогою, прийшов до него й, побачивши його, милосердував ся,

34. і, приступивши, обв'язав рани його, лючи оливу та вино, й, посадивши його на свою скотину, привів його в гостинницю, і пильнував його;

35. а назавтра, одходячи, вийняв два денарії, дав гостинникові, та й каже йому: Доглядай його, і що над се видаси, я, вернувшись, оддам тобі.

36. Хто ж оце з тих трох здаєть ся тобі ближнім тому, що попавсь між розбійниками?

37. Він же каже: Хто зробив милость йому. Рече тоді йому Ісус: Іди й ти чини так.

ГОЛОВА 15.

1. Приближували ся ж до Него всі митники й грішники, слухати Його.

2. І нарекали Фарисеї та письменники, кажучи: Що сей грішників приймає і їсть із ними.

3. Сказав же до них приповідь сю, глаголючи:

4. Которий чоловік з вас, мавши сотню овечок, та загубивши одну з них, не оставить девяносто і девять у степу, та не піде за загубленою, доки знайде її?

5. А знайшовши, положить на плечі собі, радіючи.

6. І, прийшовши до дому, скликає друзів та сусід, кажучи їм: Радуйтеся зо мною, бо я знайшов овечку мою загублену.

7. Глаголю вам, що оттак радість буде на небі над одним грішником каючим ся, більше ніж над девяносто і дев'ятьма праведниками, котрим не треба покаєння.

8. Або котра жінка, мавши десять драхм, коли згубить драхму одну, не світить світла, та не вимітає хати, та не шукає пильно, доки знайде?

9. А знайшовши кличе подруг та сусідок, кажучи: Радуйтеся зо мною, бо я знайшла драхму, що була згубила.

10. Так, глаголю вам, радість буде перед ангелами Божими над одним грішником каючим ся.

11. Рече ж: Один чоловік мав два сини,

12. і сказав молодший з них батькові: Отче, дай мені частину маєтку, що впадає мені. І розділив їм прожиток.

13. І не по многих днях, зібравши все молодший син, від'їхав у землю далеку, та й протратив там маєток свій, живучи блудно.

14. Як же проїв усе, настала голоднеча велика в землі тій; і почав він терпіти недостаток.

15. І пійшовши пристав до одного з міщан землі тієї; і післав той його на поля свої пасти свині.

16. І бажав він сповнити живіт свій лушпинням, що їли свині, та й ніхто не давав йому.

17. Опам'ятавшись же, сказав: Скільки наймитів у батька мого надто мають хліба! я ж голодом погибаю.

18. Уставши, пійду до батька мого, й скажу йому: Отче, згрішив я на небо й перед тобою,

19. і вже недостоєн зватись сином твоїм; прийми мене як одного з наймитів твоїх.

20. І вставши пійшов до батька свого. Ще ж він далеко був, побачив його батько його, й змилосердивсь, і побігши упав на шию йому, й поцілував його.

21. Каже ж йому син: Отче, згрішив я на небо й перед тобою, і вже не достоєн зватись сином твоїм.

22. Каже ж батько до слуг своїх: принесіть шату найпершу та й одягніть його; й дайте перстень на руку йому, й чоботи на ноги;

23. і, привівши теля годоване, заколіть і ївши веселітесь:

24. бо сей син мій мертвий був, та й ожив; згинув був, та й знайшов ся. І почали веселитись.

25. Був же син його старший на полі, і, як ідучи зближавсь до господи, почув сьпіви да танці.

26. І покликавши одного з слуг, питає, що б се було таке.

27. Той же каже йому: Що брат твій прийшов, і заколов батько твій теля годоване, що здорового його прийняв.

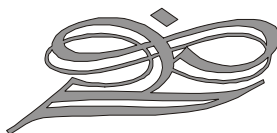
28. Розсердив ся ж і не схотів увійти. Оце ж батько його вийшовши просив його.

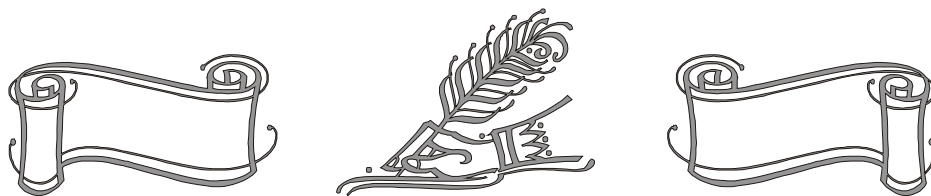
29. Він же, озвавшись, рече батькові: Ось стільки літ служу тобі, й ніколи заповіді твоєї не переступив, та й ніколи мені не дав еси козеняти, щоб з приятелями моїми повеселитись;

30. як же син твій сей, проївши свій прожиток з блудницями, прийшов, заколов еси йому теля годоване.

31. Він же рече йому: Дитино, ти все зо мною еси, і все, що моє, твоє;

32. веселити ж ся і радувати ся треба було, що брат твій сей мертвий був, та й ожив, і згинув був, та й знайшов ся.

ПОВІСТЬ ВРЕМЕННИХ ЛІТ

План

1. “Повість временних літ” — визначна пам’ятка давньоруського періоду.
2. Легенди та перекази фольклорного походження у творі:
 - а) про заснування Києва;
 - б) про помсти княгині Ольги древлянам;
 - в) про білгородський кисіль.
3. Літописна легенда про смерть Олега та її інтерпретація письменниками нового часу.
4. Образи князів у літописі.
5. Художня своєрідність твору.

Література

1. *Мацапура В.* Поетична обробка відомого сюжету: історія і легенда в “Пісні про віщого Олега” Олександра Пушкіна // Зарубіжна література в навчальних закладах. — 1999. — № 4. — С.30-33.
2. *Повість временних літ.* Літопис (за Іпатським списком). — К., 1990.
3. *Полек В.* Історія української літератури X-XVII ст. — К., 1994. — С.30-34.
4. *Степанишин Б.* Давня українська література в школі. — К., 2000. — С.315-324.
5. *Франко І.* Студії над найдавнішим Київським літописом: частина перша // Зібрання творів: У 50 т. — К., 1976. — Т.6. — С.7-187.
6. *Хрестоматія* давньої української літератури. — К., 1967. — С.13-33.
7. *Шахматов О.* Літописи // Матеріали до вивчення історії української літератури: У 5 т. — К., 1959. — Т.1. — С.87-96.
8. *Яременко В.* Літописець Нестор і його “Повісті временних літ” // Золоте слово: Хрестоматія літератури України-Русі епохи середньовіччя IX-XV ст.: У 2 т. — К., 2002. — Т.1. — С.438-480.

Завдання: вивчити напам’ять уривок від слів “Велика бо бывает полза...” до слів “... то обрецещи велику ползу души своєї” // Хрестоматія... — С.31.

Літописання — один із найдавніших видів давньоруського оригінального письменства, що у часи князювання Ярослава Мудрого набуло державної ваги. Це історико-літературні твори, в яких розповідь ведеться за роками. Найважливіші з них вважаються “Повість временних літ” (“Початковий літопис”), Київський, Галицько-Волинський та ін.

“Повість временних літ” — відзначається високим повчальним спрямуванням, художньою та історичною виразністю й до сьогодні викликає незмінний інтерес вчених та шанувальників рідної історії. Літопис формувався у стінах Києво-Печерського монастиря. Саме там 1073 р. ігумен Никон склав перший Києво-Печерський звід, а в 1095 р. ігумен Іван упорядкував другий звід, який став основою “Повісті”. Перша редакція твору, зроблена літописцем Нестором у 1113 р. на основі другого зведення, була названа “Повѣсть временныхъ лѣтъ черноризца Федосьева манастыря Печерскаго, откуда есть пошла Русская земля и хто в ней началъ пѣрвѣе княжити и откуда Руская земля стала есть”. Літописання з Києво-Печерського монастиря переміщується у Видубецький. Там у 1116 р. ігумен Сильвестр створює другу редакцію “Повісті”. А в 1118 р. ним була створена третя редакція літопису для сина Володимира Мономаха — Мстислава.

В оригінальному вигляді до нашого часу не дійшла жодна із редакцій літопису.

Початковий літопис відомий у пізніших списках — Лаврентіївському та Іпатіївському. Перший уклав чернець Лаврентій у 1377 р. Він містить “Повість” і північноруське зведення до 1305 року. Другий укладено в Іпатіївському монастирі у Костромі в XV столітті. Крім “Повісті” він містить Південноруське зведення у складі Київського і Галицько-Волинського літописів з описом подій до 1292 року.

“Повість временних літ” розкриває творче завдання співавторів. Вони використали різноманітні джерела: біблійні та інші перекладні твори, фольклорні розповіді, а також літописні записи, які тепер невідомі. Вони підпорядкували їх літературному викладові історії Київської Русі, проповідуванню єдності між князівствами та заклику до її захисту перед зовнішньою небезпекою.

Особливістю Початкового літопису є те, що автори починають розповідь із біблійних оповідей. Зауважмо, Біблія була

книгою, на яку зорієнтована увага будь-якого книжника-літописця. Взнявши за основу біблійні псалми, пісні й приповістки Соломонові, афоризми, автори відтворили образно-художню систему літописання доби високого Середньовіччя. “Повість” є тонічним віршем, із неоднаковою кількістю складів, але з рівномірним наголошуванням. Звідси вчені-дослідники роблять висновки про те, що “Повість временних літ” започатковує давньоруське писемне віршування.

Слід зорієнтувати увагу студентів на тому, що літописні оповідання не є цілком наслідувальними. Взнявши за основу біблійні розповіді, автори заглиблювалися у народне життя, наближаючи ритмо-мелодіку своїх творів до українських народних дум та билин.

Частина літописних повідомлень ґрунтується на історичному фактажі. Зокрема, сюди належать оповідання про військові походи князів на Царгород, бої руських дружин із зовнішніми нападниками, про перших руських мучеників братів Бориса і Гліба, воїнська повість про битву Мстислава із Святополком, розповідь про заснування Києво-Печерського монастиря, оповідання Нестора про перенесення мощей Феодосія Печерського, сказання отця Василія про осліплення Василька Тербовлянського та ін.

Поряд із суто історичними відомостями у “Повісті временних літ” вміщено легенди і перекази фольклорного походження. Серед них виділяється розповідь про апостола Андрія, який по дорозі з Корсуня до Рима, відвідав Київ і Новгород, благословив Київські гори і підніс на них хрест як символ майбутньої ролі Києва в історії християнства на Русі. Далі подаються легенди про Кия, Щека і Хорива, про обрив, про помсти древлянам княгині Ольги за смерть свого чоловіка, облогу Білгорода печенігами, подвиг Кожум’яки та ін.

Студент повинен зважити, що різнорідний матеріал, з якого сформувався літопис, виокремлює ще таку рису — у творі немає стилістичної єдності. Це поєднання різноманітних за жанром статей.

Оскільки “Повість минулих літ” є зразком оригінальної літератури Київської Русі, то необхідно з’ясувати, чи спостерігається вплив різних жанрів перекладної літератури на його створення.

Звернути увагу на специфіку жанру “Повісті”, тему, ідею, композицію, при-

чини виникнення різних редакцій та списків. Опрацьовуючи текст твору, з'ясувати, чим зумовлене ставлення автора до князів.

Використання сюжетів та образів “Повісті” письменниками можна проілюструвати на прикладі легенди про смерть Олега (О.Пушкін, І.Франко, С.Руданський, О.Олесь). Прочитавши твори згаданих авторів, визначити, як кожен із письменників по-своєму інтерпретував один сюжет.

“Повість” свого часу ставала предметом літературно-критичних студій українських вчених М.Максимовича, М.Костомарова, І.Франка, М.Грушевського, Л.Махновця, В.Яременка, В.Шевчука.

Мотиви літопису у своїй творчості використовували Т.Шевченко, С.Рудансь-

кий, І.Кочерга, Ю.Опільський, С.Скляренко, П.Загребельний, В.Шевчук.

* * *

Студенти першого курсу ще не набули належних умінь у прочитанні і сприйманні текстів, написаних мовою, яка відрізняється від сучасної української літературної. Нижче подаємо уривки з “Повісті временних літ” давньоруською мовою, рекомендовані програмою дисципліни. Тому студентам пропонуємо на практичних заняттях коментоване читання у вигляді зачитування вголос окремих уривків, переказування їх змісту, а також пояснення значень малозрозумілих слів.

ПОВІСТЬ ВРЕМЯНЫХ ЛІТ

Оповідання про подорож апостола Андрія

Ондрѣю учащю в Синопии и пришедшю ему в Корсунь, увѣдѣ, яко ис Корсуны близъ устьѣ Днѣпрское, и вѣсхотѣ поити в Рим, и поиде в вустѣ Днѣпрское, и оттоле поиде по Днѣпру горѣ, и по приключаю¹ приде и ста под горами на березѣ. И заутра вѣстав и рече к сущим с ним учеником: “видите ли горы сия? яко на сих горах восияеть благодать божья; имать град велик быти и церкви многи бог въздвигнути имать”. И вѣшед на горы сия, благослови я и постави крест, и помоливъся богу, и сѣлѣз с горы сея, идеже послѣже бысть Киев, и поиде по Днѣпру горѣ. И приде в словѣни, идеже нынѣ Новгород, и видѣ ту люди сущая, како есть обычай им, и како ся мыють и хвощются², и удивися им. И иде в варяги, и приде в Рим, и исповѣда, елико научи и елико виде, и рече им: “дивно видѣх в землѣ словенъстѣ идущю ми сѣмо; видѣх

бани древены, и пережъгутъ я рамяно³, и совлокутъся, и будутъ нази, и облѣются квасом уснияномъ⁴, и возмутъ на ся прутѣ младое, и бьютъ ся сами, и того ся добьютъ, едва слѣзутъ лѣ живи, и облѣются водою студеною, и тако оживутъ; и то творять по вся дни, не мучими никимже, но сами ся мучать, и то творять мовенъе собѣ, а не мученъе”. Слышащеі же се дивляхуся. Ондрѣи же, быв в Римѣ, приде в Синопию.

Переказ про заснування Києва

Подем же жившем особѣ и володѣющем роды своими, иже и до сее братьѣ бяху поляне, и живяху каждо с своим родом и на своих мѣстѣх, владѣюще каждо родом своим. И быша три братья, единому имя Кий, а другому Щек, а третьему Хорив, и сестра их Лыбедь. Сѣдьяше Кий на горѣ, идѣже нынѣ увоз Боричев, а Щек сѣдьяше на горѣ, идѣже ныне зовется Щековица, а Хорив на третей горѣ, от

¹ випадково

² шмагають себе

³ сильно

⁴ кислотою для оброблення шкіри

негоже прозвася Хоривица; и створиша град во имя брата своего старѣйшаго, и нарекоша имя ему Киев. И бяше около града лѣс и бор велик, и бяху ловяща звѣрь, бяху мужи мудри и смыслени, и нарицахуся поляне, от них же суть поляне в Киевѣ и до сего дне.

Ини же, не свѣдуще, рекоша, яко Кий есть перевозник был, у Києва бо бяше перевоз тогда с оной стороны Днѣпра, тѣмъ глаголаху: на перевоз на Киев. Аще бо бы перевозник Кий, то не бы ходил Царюгороду; но се Кий княжаше в родѣ своемъ; и приходившу ему ко царю, якоже скажутъ, яко велику честь приял есть от царя, при которомъ приходив цари; идущю же ему вспять, приде к Дунаеви, възлюби мѣсто, и сруби градок мал, и хотяше сѣсти с родом своим, и не даша ему ту близъ живущи; еже и донынѣ наричють Дунайци городище Киевецъ. Киеви же пришедшу в свой град Киев, ту живот свой сконча; и брат его Щек и Хорив и сестра Лыбедь ту скончашася.

Оповідання про обрив

Словѣнську же языку, якоже рекомом, живуцю па Дунаи, придоша от скуф, рекше от козар, рекомии болгаре и сѣдоша по Дунаеви, и населници словѣном быша. Посемъ придоша угри бѣлии, и наслѣдиша землю словѣнську; си бо угри почаша быти при Ираклии цари, иже находиша на Хоздроя, царя перьскаго. В си же времяна быша и обри, иже ходиша на Ираклия царя и мало его не яша. Си же обри воеваху на словѣнѣх, и примучиша дулѣбы, суцая словѣны, и насилье творяху женам дулѣбским: аще поѣхати будяше обьрину, не дадыше въпрячи коня ни вола, но веляше въпрячи 3 ли, 4 ли, 5 ли жен в телѣгу и повести обьрѣна, и тако мучаху дулѣбы. Быша бо Обьрѣ тѣлом велици и умомъ горди, и бог потреби я, и помроша вси, и не остася ни един обьрин, и есть притѣча в Руси и до сего дне: погибоша аки обрѣ; их же нѣсть племени ни наслѣдѣка. По сих же придоша печенѣзи; паки идоша угри чернии мимо Киев, послѣже при Олзѣ.

Про початок слов'янської писемності

...Бѣ един язык словѣнск: словѣни, иже сѣдяху по Дунаеви, ихже пріяша угри, и моравы, и чеси, и ляхове и поляне, яже нынѣ зовомая Русь. Сим бо первое предложены книги, моравѣ, яже прозвася грамота словѣнская, яже грамота есть в Руси и в болгарѣх дунайских.

Словѣном живуцим крещеным и князем их, Ростислав, и Святополк и Коцел послаша ко царю Михаилу, глаголюще: “земля наша крещена, и нѣсть у нас учителя, иже бы ны наказал, и поучал нас и протолковал святыя книги; не разумеѣм бо ни гречьску языку, ни латыньску; они бы ны инако учать, а они бо ны и инако; тѣмже не разумеѣм книжнаго образа ни силы их. И послѣте ны учителя, иже ны могутъ сказати книжная словеса и разум их”. Се слышав царь Михаил, и созва философы вся, и сказа им рѣчи вся словѣнских князь. И рѣша философи: “есть мужъ в Селуни, именем Лев, и суть у него сынове разумиви языку словѣнську, хитра 2 сына у него философа”. Се слышав царь, посла по ня в Селунь ко Львови, глаголя: “посли к нам въскорѣ сына своя, Мефодия и Костянтина”¹. Се слышав Лев, въскорѣ посла я, и придоста ко цареви, и рече има: “се прислалася ко мнѣ словѣнська земля, просящи учителя собѣ, иже бы могл им протолковати святыя книги; сего бо желают”. И умолена быста царем, и посла я в словѣнскую землю к Ростиславу, и Святополку и Къцьлови. Сима же пришедъшема, начаста съставляти писмена азѣбуковъная словѣнски, и преложиста апостол и еуангелье; и ради быша словѣни, яко слышаша величья божия своимъ языкомъ. Посемъ же преложиста псалтырь, и охтаик², и прочая книги. И всташа нѣции на ня, ропщюще и глаголюще: “яко не достоить ни которому же языку имѣти букѣв своих, развѣ еврѣи, и грек и латин, по Пилатову писанью, еже на крестѣ господни написа”. Се же слышав папежь римський, похули тѣх, иже ропщуть на книги словенския, река: “да ся исполнить книжное слово, яко въсхвалять бога вси языци, другое же: вси възглаголють языки величья божья, якоже дасть им святыи дух отвѣщевати; да аще кто хулить словѣнскую грамоту, да будетъ отлучен от церкви, донде ся исправитъ; ти бо суть волци, а не овца, яже достоить от плода знати я и хранитися их. Вы же, чада божья, послушайте ученья и не отрините наказанья церковнаго, якоже вы наказал Мефодий, учитель вашъ”. Костянтин же възвратися вспять, и иде учить болгарьскаго языка, а Мефодий оста в Моравѣ. Посемъ же Коцел князь постави Мефодья епископа в Пании, на столѣ святаго Онѣдроника апостола, единого от 70,

¹ тобто Кирила, як він став зватися монахом

² Октоїх — церковна книжка

ученика святого апостола Павла. Мефодий же посади два попа скорописца зѣло, и преложи¹ вся книги исполнь от гречьска языка в словѣнск 6-ю мѣсяць, начен от марта мѣсяца до двадесяту и 6-ю день октября мѣсяца. Окончав же, достойну хвалу и славу богу въздасть, дающему такую благодать епископу Мефодью, настольнику Анѣдронику. Тѣмже словѣнську языку учитель есть Анѣдроник апостол, в моравы бо ходил: и апостол Павел учил ту; ту бо есть Илюрик, егоже доходил апостол Павел, ту бо бѣша словене первое. Тѣмже и словенську языку учитель есть Павел, от негоже языка и мы есмо, Русь, тѣмже и нам Руси учитель есть Павел, понеже учил есть язык словѣнск и поставил есть епископа и намѣсника по себѣ Андроника словенську языку. А словенский язык и русский одно есть, от варяг бо прозвашася Русью, а первое бѣша словене; аще и поляне звахуся, но словенскаа рѣчь бѣ. Полями же прозвани быша, зане в поли сѣдяху, а язык словенски им един.

Смерть Олега

...И живяше Олег мир имѣа ко всѣм странам, княжа в Киевѣ. И приспѣ осень, и помяну Олег конь свой, иже бѣ поставил кормити и не вседати на нь, бѣ бо въпрашал волѣхвов и кудесник: “от чего ми есть умрети?” и рече ему кудесник один: “княже! конь, егоже любиши и ѣздиши на нем, от того ти умрети”. Олег же приим в умѣ, си рече: “николиже всяду на нь, ни вижу его боле того”; и повелѣ кормити и не водити его к нему, и пребы нѣколико лѣт не видѣ его, дондеже на грекы иде. И пришедшу ему к Києву и пребывшю 4 лѣта, на пятое лѣто помяну конь, от негоже бяхуть рекли волсви умрети, и призва старейшину конюхом, рече: “кое есть конь мѣй, егоже бѣх поставил кормити и блюсти его?” Он же рече: “умерл есть”. Олег же посмѣася и укори кудесника, река: “то ти неправо глаголють волсви, но все лжа есть: конь умерл есть, а я жив”. И повелѣ оседлати конь: “а то вижу кости его”. И приде на мѣсто, идѣже бѣша лежаще кости его голы и лоб гол, и сѣде с коня, и посмеяся рече: “от сего ли лба смѣрть было взяти мнѣ?” и вѣступи ногою на лоб; и выникнувши змиа изо лба, и уклону² в ногу, и с того розболѣся и умре. И плакашася людие вси плачем великим, и несоша и погребоша его на горѣ,

еже глаголется Щековица; есть же могила его и до сего дни, словеть могила Ольгова. И бысть всѣх лѣт княжения его 33.

Смерть Игоря і помста Ольги

В лѣто 6453 [945]. В се же лѣто рекоша дружина Игореві: “отроці Свѣнльжи изодѣлися суть оружьем и порты, а мы нази; поиди, княже, с нами в дань, да и ты добудеши и мы”. И послуша их Игорь, иде в дерева³ в дань, и примышляше⁴ к первой дани, и насиляше им и мужи его; возьмав дань, поиде в град свой. Идущу же ему въспяты, размыслив рече дружинѣ своей: “идѣте с данью домови, а я возьвращаюся, похожую и еще”. Пустити дружину свою домови, с малом же дружины возьвратися, желая больша имѣнья. Слышавше же деревляне, яко опять идетъ, сдумавше со князем своим Малом: “аще ся въвадитъ волк в овцѣ, то выносить все стадо, аще не убьютъ его; тако и се, аще не убьем его, то вся ны погубить”; и послаша к нему глаголюще: “почто идеши опять? поимал еси всю дань”. И не послуша их Игорь, и вышедше из града Изькорѣстѣня деревляне убиша Игоря и дружину его; бѣ бо их мало. И погребен бысть Игорь, и есть могила его у Искорѣстѣня града в деревѣх и до сего дне. Вольга же бяше в Киевѣ с сыном своим с дѣтскомъ Святославом, и кормилецъ его Асмуд, и воевода бѣ Свѣнелд, тоже отецъ Мистишин. Рѣше же деревляне: “се князя убихом рускаго; поимем жену его Вольгу за князь свой Мал и Святослава, и створим ему, якоже хотим”. И послаша деревляне лучьшие мужи, число 20, в лодыи к Ользѣ, и присташа под Боричевым в лодыи. Бѣ бо тогда вода текущи въздолѣ горы киевския, и на подольи не сѣдяху людье, но на горѣ; град же бѣ Киев, идеже есть нынѣ двор Гордятин и Никифоров, а двор князь бяше в городѣ, идеже есть нынѣ двор Воротиславль и Чюдин, а перевѣсище бѣ внѣ града, и бѣ внѣ града двор другый, идѣже есть двор Демьстиков за святою Богородицею; над горою двор теремный, бѣ бо ту терем камен. И повѣдаша Ользѣ, яко деревляне придоша, и возва я Ольга к собѣ и рече им: “добри гостье придоша”; и рѣша деревляне: “придохом, княгине”. И рече им Ольга: “да глаголете, что ради придосте сѣмо?” Рѣша же древляне: “посла ны дервьска земля, рекущи сиче: мужа твоего убихом,

¹ переказав

² ужалила

³ на деревлян

⁴ додав

б'яще бо мужъ твой акы волк восхищая и грабя, а наши князи добри суть, иже распасли¹ суть деревьску землю, да поиди за князь нашъ за Мал"; бѣ бо имя ему Мал, князю дервьску. Рече же им Ольга: "люба ми есть рѣчь ваша, уже мнѣ мужа своего не крѣсити; но хочу вы почтити наутрия пред людьми своими, а ныне идѣте в лодью свою, и лязите в лоды величающесе, и аз утро послю по вы, вы же рыцѣте: не едем на конѣх, ни пѣши идем, но понесѣте ны в лодьѣ; и възнесутъ вы в лоды"; и отпусти я в лодью.

Ольга же повелѣ ископати яму велику и глубоко на дворѣ теремьстѣм, внѣ града. И заутра Волга, сѣдяши в теремѣ, посла по гости, и придоша к ним, глаголюще: "зоветь вы Ольга на честь велику". Они же рѣша: "не едем на коних, ни на возѣх, ни пѣши идем, понесѣте ны в лоды". Рѣша же кияне "нам неволя; князь нашъ убьен, а княгини наша хочет за вашъ князь"; и понесоша я в лоды. Они же сѣдяху в перегѣбѣх² в великих сустугах³ гордящесе; и принесоша я на двор к Ользѣ и, несѣше, вринуша е в яму и с лодьею. Приникѣши Ольга и рече им: "добра ли вы честь?" они же рѣша: "пуще ны Игоревы смерти"; и повелѣ засыпати я живы, и посыпаша я. И пославши Ольга к деревлянном, рече им: "да аще мя просите право, то пришлите мужа нарочиты, да в велицѣ чти приду за вашъ князь, еда не пустятъ мене людье киевстии". Се слышавше деревляне, избраша лучьшии мужи, иже дерьжаху деревьску землю, и послаша по ню. Деревлянном же пришедѣшим, повелѣ Ольга мовь створити, рькуще сице: "измывшесе придите ко мнѣ". Они же пережѣгоша истопку⁴, и влѣзоша деревляне, начаша ся мыти; и запроша о них истобѣку, и повелѣ зажечи я от дверей, ту изгорѣша вси. И посла к деревлянном, рькущи сице: "се уже иду к вам, да пристройте меды многи в градѣ, идеже убисте мужа моего, да поплачюся над гробом его, и створю трызну мужю своему". Они же то слышавше, съвезоша меды многи зѣло, и възвариша. Ольга же, помимши мало дружины, легько идуци приде к гробу его, и плакася по мужи своем; и повелѣ людем своим съсути могилу велику, и яко соспоша, и повелѣ трызну створити. Посемь сѣдоша деревляне пити, и повелѣ Ольга отроком своим служити пред ними; и рѣша деревляне к Ользѣ: "кдѣ суть дружина наша, ихъже посла-

хом по тя?" она же рече: "идуть по мнѣ с дружиною мужа моего". И яко упишася деревляне, повелѣ отроком своим пити на ня, а сама отъиде кромѣ, и повелѣ дружинѣ своей сѣчи деревляны; и исѣкоша их 5000. А Ольга възвратися Киеву, и пристрой вой на прок их.

[Начало княженья Святославля сына Игорева]

В лѣто 6454 [946]. Ольга с сыном своим Святославом собра вой многи и храбры, и иде на дервьску землю. И изидоша деревляне противу, и сънемъшемася обѣма полкома на скупь, суну⁵ копьем Святослав на деревляны, копье летѣ сквозѣ уши коневы, и удари в ноги коневы, бѣ бо дѣтеск. И рече Свѣнелд и Асмолд: "князь уже почал: потягнѣте, дружина, по князѣ". И побѣдиша деревляны, деревляне же побѣгоша и затворишася в градѣх своих. Ольга же устремися с сыном своим на Искоростѣнь град, яко тѣе бяху убили мужа ея, и ста около града с сыном своим, а деревляне затворишася в градѣ, ѣ боряхуся крѣпко из града, вѣдѣху бо, яко сами убили князя ѣ на что ся предати. И стоя Ольга лѣто, и не можаше взяти града, и умысли сице: посла ко граду, глаголющи: "что хотите досѣдѣти? а вси гради ваши предашася мнѣ, и ялися по дань, и дѣлають нивы своя и землѣ своя; а вы хотите изъмерети гладом, не имучесе по дань". Деревляне же рекоша: "ради ся быхом яли по дань, но хоцещи мьщати мужа своего". Рече же им Ольга: "яко аз мьстила уже обиду мужа своего, когда придоша Киеву, второе, и третье когда творих трызну мужевы своему; а уже не хоцю мьщати, но хоцю дань имати помалу, и смирившися с вами поиду опять". Рекоша же деревляне: "што хоцещи у нас? ради даем медомь и скорою". Она же рече им: "нынѣ у вас нѣсть меду, ни скоры, но мало у вас прошю: дадите ми от двора по 3 голуби да по 3 воробьи; аз бо не хоцю тяжьки дани възложити, якоже и мужъ мой, сего прошю у вас мало, вы бо есте изънемогли в осадѣ, да сего у вас прошю мала". Деревляне же ради бывше, и собраша от двора по 3 голуби и по 3 воробьи, и послаша к Ользѣ с поклоном. Вольга же рече им: "се уже есте покорилися мнѣ и моему дѣтяти, а идѣте в град а я заутра отступлю от града, и поиду в градо-сѣй". Деревляне же ради бывше внидоша в град, и повѣдаша людем, и обрадовашася людье в градѣ. Волга же раздая воем по голу-

¹ врятували

² підпершись в боки

³ металеві застіжки

⁴ у даному випадку — лязню

⁵ метнув

би комуждо, а другим по воробьеви, и повелѣ к коемуждо голуби и к воробьеви привязывати цѣрь¹, обертывающе в платки малы, нитѣкою поверзывающе² к коемуждо их; и повелѣ Ольга, яко смерчеся, пустити голуби и воробьи воем своим. Голуби же и воробьеви полетѣша в гнѣзда своя, голуби в голубники, вработѣ же под стрѣхи; и тако вѣзгарахуся голубьници, ово клѣти, ово вежѣ, ово ли одрины³, и не бѣ двора, идеже не горяше, и не бѣ лъзѣ гасити, вси бо двори вѣзгорѣша. И побѣгоша людѣе из града, и повелѣ Ольга воем своим имати а, яко взя град и пожже и; старѣйшины же града изънима, и прочая люди овых изби, а другия работѣ предасть мужем своим, а прок их остави платити дань. И вѣзложи на ня дань тяжьку; 2 части дани идета Киеву, а третья Вышегороду к Ользѣ; бѣ бо Вышегород град Вользин. И ыде Вольга по Дервьѣстѣй земли с сыном своим и с дружиною, уставляючи уставы и уроки; и суть становища еѣ и ловища. И приде в град свой Киев с сыном своим Святославом.

Оповідання про Кожем'яку

В лѣто 6500 [992]. Иде Володимир на хорваты. Пришедшо бо ему с войны хорватьскыя, и се печенѣзи придоша по оной сторонѣ от Сулы; Володимир же поиде противу им, и сrete я на Трубежи на бродѣ, кде нынѣ Переяславль. И ста Володимир на сей сторонѣ, а печенѣзи на оной, и не смѣяху си на ону страну, ни они на сю страну. И приѣха князь печенѣжскый к рѣкѣ, возва Володимира и рече ему: “выпусти ты свой мужь, а я свой, да ся борета; да аще твой мужь ударить моимь, да не воюем за три лѣта; аще ли нашъ мужь ударить, да воюем за три лѣта”; и разидостася разно. Володимир же приде в товары и посла бирічи по товаром⁴, глаголя: “нѣту ли такого мужа, иже бы ся ял с печенѣжином?” и не обрѣтеся никдѣже. Заутра приѣхаша печенѣзи и свой мужь приведоша, а у наших не бысть. И поча тужити Володимир, сля по всѣм воем, и приде един стар мужь ко князю и рече ему: “княже! есть у мене един сынъ меньшей дома, а с четырьми есмь вышел, а он дома, от дѣтства бо его нѣсть кто им ударил; единою бо ми и сваряцю, и оному мьнуцю усние⁵, разгнѣвавъся на мя, преторже черев⁶ руками”. Князь же се слышав

радъ бысть, и посла по нь, и приведоша и ко князю и князь повѣда ему вся; сей же рече: “княже! не вѣдѣ, могу ли со нь, и да искусятъ мя: нѣту ли быка велика и силна?” И налѣзоша бык велик и силен, и повелѣ раздраждити быка; возложиша на нь желѣза горяча, и быка пустиша, и побѣже бык мимо и, и похвати быка рукою за бок, и выня кожу с мясы, елико ему рука зая⁷; и рече ему Володимир: “можеша ся с ним бороти”. И наутрия придоша печенѣзи, почаша звати: “нѣ ли мужа? се нашъ доспѣл”. Володимир же повелѣ той ноши облещися в оружие, и приступиша ту обои. Выпустиша печенѣзи мужь свой, бѣ бо превелик зѣло и страшен; и выступи мужь Володимирь; и узрѣ и печенѣзин и посмѣяся, бѣ бо середний тѣломь. И размѣривше межю обѣма полкома, пустиша я к собѣ, и ястася, и почастася крѣпко держати, и удави печенѣзина в руках до смерти, и удари имь о землю; и кликнуша, и печенѣзи побѣгоша, и Русь погнаша по них сѣкуще, и прогнаша я. Володимир же рад быв, заложил город на бродѣ томь, и нарече и Переяславль, зане перея славу отрок тѣ. Володимир же великимь мужем створи того и отца его. Володимир же вѣзвратися в Киев с побѣдою и с славою великою.

Печеніги під Білгородом

В лѣто 6505 (997). Володимеру же шедшо Новугороду по верховниѣ воѣ⁸ на печенѣгы, бѣ бо рать велика бес перестани, в се же время увѣдѣша печенѣзи, яко князя нѣ ту, и придоша и стаха около Бѣлагорода. И не дадаху вылѣсти из города, и бысть глад велик в городѣ, и не бѣ лъзѣ Володимеру помочи, не бѣ бо вой у него, печенѣг же множество много. И удалжися остоя в городѣ⁹ и бѣ глад велик, и створиша вѣче в городѣ и рѣша: “се уже хочем померети от глада, а от князя помочи нѣту; да лучше ли ны померети? дадим ся печенѣгом, да кого живятъ¹⁰, кого ли умертвятъ; уже помираем от глада”; и тако совѣт створиша. Бѣ же един старецъ не был на вѣчи томь, и выпраша: “что ради вѣче было?” И людѣе повѣдаша ему, яко утро хотят ся людѣе передати печенѣгом. Се слышав, посла по старѣйшины градьскыя, и рече им: “слышав, яко хочете ся передати печенѣгом”. Они же рѣша: “не стерпятъ людѣе глада”. И рече им: “послушайте мене, не передайтеся за 3 дни,

¹ сірку

² прив'язуючи

³ сінники

⁴ послав оповісників по табору

⁵ сиром'ятну шкіру

⁶ розірвав шкіру з черева (тварини)

⁷ скільки рука захопила

⁸ за вояками з верхніх земель

⁹ облога міста затяглася

¹⁰ залишать живими

и я вы что велю, створите”. Они же ради обѣщашася послушати, и рече им: “сберѣте аче и по горсти овса, или пшеницѣ, ли отрубей”; они же шедше ради снискаша. И повелѣ, женам створити цѣжь¹, в немъже варять кисель, и повелѣ ископати колодезь и вставить тамо кадь, и нальяти цѣжа кадь. И повелѣ другый колодезь ископати, и вставить тамо кадь, и повелѣ искати меду; они же шедше взяша меду лукно, бѣ бо погребено в княжи медуши; и повелѣ росытити велми и вълъяти в кадь в друзѣмъ колодези. Утро же повелѣ послати по печенѣгы; и горожане же рѣша, шедше к печенѣгом: “поимѣте к собѣ таль нашъ², а вы пойдѣте до 10 мужъ в град, да видите, что ся дѣеть в градѣ нашем”. Печенѣзи же ради бывше, мняще, яко предатися хотять, пояша у них тали, а сами избраша лучшиѣ мужи и послаша в град, да розглядають в городѣ, что ся дѣеть. И придоша в город, и рекоша им людье: “почто губите себе? коли можете престояти нас? аще стоите за 10 лѣт, что можете створити нам? имѣем бо кормлю от землѣ; аще ли не вѣруете, да узрите своима очима”. И приведоша я к кладязю, идѣже цѣжь, и почерпоша вѣдромъ и льяша в латки³, и яко сваривша кисель, и поимше придоша с ними к другому кладязю, и почерпоша сыты⁴, и почаша ясти сами первое, потомъ же печенѣзи. И удивившася, и рекоша: “не имуть вѣры наши князи, аще не ядятъ сами”. Людье же нальяха корчагу⁵ цѣжа и сыты от колодезя, и вдаша печенѣгом; они же пришедше повѣдаша вся бывшая. И варивше яша князи печенѣзьстии, и подивившася, и поимше тали своя и онѣх пустивше, въсташа от града, въсвоиши идоша.

Бій Мстислава з князем касозьким

В лѣто 6530 (1022). Приде Ярослав к Берестію. В си же времена Мьстиславу сущю Тмуторокани поиде на касоги. Слышав же се князь касожьскый Редедя, изиде противу тому, и ставшема обѣма полкома противу собѣ, и рече Редедя к Мьстиславу: “что ради губивѣ дружину межи собою? но снидеве ся сама борот: да аще одолѣши ты, то возмеша имѣнье мое, и жену мою, и дѣти моѣ, і землю мою; аще ли аз одолѣю, то възму твое все”. И рече Мьстислав: “тако буди”. И рече Редедя ко Мьстиславу: “не оружемъ ся бьевѣ, но борьбою”. И яста ся бороти крѣпко, и надолзѣ⁶ борющемася има нача изнемагати Мьстис-

лав: бѣ бо велик и силен Редедя; и рече Мьстислав: “о пречистая Богородице! помози ми; аще бо одолѣю сему, съзижду церковь во имя твое”. И се рек удари имъ о землю, и вынзе⁷ ножь, и зарѣза Редедю, и шед в землю его, взя все имѣнье его, и жену его и дѣти его, и дань възложи на касоги. И пришед Тмутороканю, заложил церковь святыя Богородица, и созда ю, аже стоитъ и до сего дне Тмуторокани.

Піклування Ярослава про освіту

В лѣто 6545 (1037). Заложил Ярослав город великий, у него же града суть Златая врата; заложил же и церковь святыя Софья, митрополью, и посемь церковь на Золотыхъ воротѣхъ святыя Богородица благовѣщенье, посемь святого Георгия монастырь и святыя Ирины. И при семь нача вѣра хрестыанська плодитися и раширяти, и черноризьци почаша множитися, и монастыреве починаху быти. И бѣ Ярослав любя церковныя уставы, попы любяше по велику, излиха⁸ же черноризьцѣ, и книгамъ прилежа, и почитая е часто в ноци и в дне. И собра писцѣ многы и перекладаше от грек на словѣнское писмо. И списаша книги многы, ими же поучащеся вѣрнии людье наслаждаются ученья божественаго. Яко же бо се нѣкто землю разорет, другый же насѣет, ини же пожинають и ядятъ пищу бескудну⁹, — тако и съ. Отец бо сего Володимер землю взора и умягчи, рекше крещеньемъ просвѣтив. Съ же насѣя книжными словесы сердца вѣрныхъ людий; а мы пожинаем, ученье приемлюще книжное.

Велика бо бываетъ полза от ученья книжного; книгами бо кажеми и учими есмы пути покаянью, мудрость бо обрѣтаем ѿ въздержанье от словесъ книжныхъ. Се бо суть рѣки, напаяюще вселеную, се суть исходяща мудрости; книгамъ бо есть неищетная глубина; сими бо в печали утѣшаеми есмы, си суть узда въздержанью... Аще бо поищещи в книгахъ мудрости прилѣжно, то обрящещи велику ползу души своей иже бо книги часто чтет, то бесѣдуетъ с Богом, или святыми мужи; почитая пророческыя бесѣды, ѿ еуангельская ученья ѿ апостолская, и житыя святыхъ отецъ, възприемлетъ души велику ползу.

Ярослав же сей, якоже рекохом, любимъ бѣ книгамъ, и многы написав, положи в святѣй Софьи церкви, юже созда сам. Украсил ю златомъ и серебромъ и сосуды церковными, в ней же обычныя пѣсни богу въздають в годы обычныя.

¹ розчин

² заложників наших

³ горщики

⁴ розварного меду

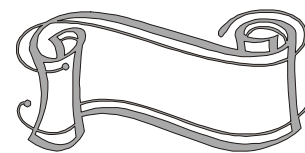
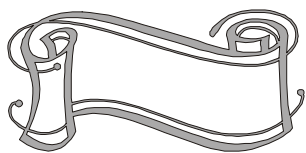
⁵ посудину

⁶ довго

⁷ вийняв

⁸ особливо

⁹ яка не скудіє

СЛОВО О ПОЛКУ ІГОРЕВІМ

План

1. Порівняльний аналіз розповіді про похід князя Ігоря (Київський літопис) та “Слова о полку Ігоревім”.
2. Система образів героїчної поеми:
 - а) образ Руської землі;
 - б) образи-персонажі князів;
 - в) Ярославна та її плач.
3. Художні особливості “Слова о полку Ігоревім”.
4. Вивчення твору у школі.

Література

1. *Гетьманець М.* Велике і вічне “Слово о полку Ігоревім”. — Суми, 1998.
2. *Гетьманець М.* “Слово о полку Ігоревім” у школі. — Суми, 2001.
3. *Ковальчук О.* Вивчення “Слова...” у школі. — К., 1964.
4. *Лозко Г.* “Слово о полку Ігоревім” — видатна пам’ятка української культури // Дивослово. — 1995. — № 9. — С.21-27.
5. *Огієнко І. (Митрополит Іларіон).* Слово про Ігорів похід / Літературна монографія. — Вінніпег, 1967. — 252 с.
6. *Охріменко П.* Хронологічні проблеми “Слова...” // Укр. мова і літ. в школі. — 1989. — № 7. — С.68-73.
7. “Слово о полку Ігоревім” та його поетичні переклади та переспіви. — К., 1967.
8. “Слово о полку Ігоревім”: Посібник для вчителів. — К., 1990.
9. *Полек В.* Історія української літератури Х-XVII ст. — К., 1994.
10. *Степанишин Б.* Давня українська література в школі. — К., 2000.
11. *Яценко Б.* Похід Ігоря Сіверського в 1185 році: політичні й літературні аспекти // Слово і час. — 2000. — № 6. — С.24-30.

- Завдання:** 1. Вивчити напам’ять перший абзац від слів “*Не лѣпо ли ны бѣшесть...*” до слів “*...славу рокотаху*” // Хрестоматія... — С.86.
2. Плач Ярославни // Хрестоматія... — С.95-96.

У 1792 р. збирач старовини граф О.Мусін-Пушкін придбав у бібліотекаря Спасо-Ярославського монастиря Іоїля Биковського рукописний збірник XVI ст., у якому містився текст “Слова”. Знахідка викликала до себе жвавий інтерес, що спричинив довгочасну полеміку з питання автентичності чи підробки твору.

Робиться копія рукопису для цариці Катерини II, а у 1800 р. з’являється пер-

шодрук “Слова”, який вийшов тиражем 1200 примірників у Москві під назвою “Историческая пѣснь о походѣ на половцов удѣльнаго князя Новагорода-Сѣверскаго Игоря Святославича, писанная старинным русским языком в исходѣ XII столѣтія с переложением на употребляемое нынѣ нарѣчіе”.

У 1812 р. під час війни Росії з Наполеоном стародавній рукопис і основна маса друкованих примірників “Слова” згоріли.

Інших рукописів пам'ятки досі знайти не пощастило. Тому дослідження тексту твору здійснюється на основі першого його видання 1800 р. і “катерининської копії”.

До цього часу залишається нез'ясованим питання авторства “Слова о полку Ігоревім”. Воно навряд чи буде розв'язане. Деякі дослідники вказують на співця Митусу, згадуваного в літописі. Є версія, що автором “Слова” міг бути тисяцький князя Ігоря Рагуїл, який брав разом з ним участь у поході. Висловлюються найрізноманітніші припущення, але все це тільки здогади.

Найпоширеніша гіпотеза розроблена Л.Махновцем. На підставі багатьох досліджень він дійшов висновку, що автором твору міг бути князь Володимир Ярославович, син Галицького князя Ярослава Осмомисла, брат дружини князя Ігоря. Сучасники відгукуються про нього, як про людину, обдаровану винятковими талантами, блискуче освічену, справжнього інтелектуала. Чи остаточно розгадано цю загадку “Слова”, покаже час і подальші пошуки вчених.

Для створення “Слова” послужили конкретні історичні події — невдалий похід князя Новгород-Сіверського Ігоря проти половців у 1185 р. Половці наскоками з придонських степів на Русь завдавали великої шкоди. Вони руйнували руські міста і села. Особливо небезпечними стали нападники у другій половині XII ст., коли їхні орди об'єднувалися для спільних походів. Перед князівською знаттю постає питання захисту руської землі, яка погрузла у міжусобицях. Колишня міцна економічна держава занепадає через внутрішні чвари, зовнішні вороги завдають їй нищівних ударів. Феодальна роздробленість руських земель приводила до того, що кожен князь прагнув для себе слави.

Половецькі набіги частішають, що змушує князів задуматись над долею країни. Блискучі походи проти половців організував київський князь Святослав. Літом 1184 р. воєнний похід закінчився успішно. Половці були розбиті, решта потрапили в полон, серед них хан Кобяк. Ігор не брав участі у військових переможних походах 1183 і 1184 рр., перемоги Святослава спонукали його виступити проти половців власними невеликими силами. (Із досліджень про ті далекі часи маємо відомості про те, що хан Кобяк і князь Ігор здійснювали спільні військові походи. Одного разу під час переправи через багатоводну річку хан почав тонути, а врятував його Ігор. З вдячністю хан Кобяк пообіцяв віддати заміж свою малолітню дочку за Ігоревого сина, що потім і відбувається у полоні і описано у творі).

Після вступної бесіди переходимо до порівняльної характеристики Київського літопису та “Слова о полку Ігоревім”, в яких розповідається про похід Ігоря на половців. Пропонується завдання — скласти порівняльну таблицю і визначити спільне та відмінне в обидвох пам'ятках, звернути увагу на такі ключові моменти, як жанр пам'яток, композицію, провідну ідею твору та манеру розповіді про події. Користуючись нижчеподаними текстами та порівняльною таблицею, студенти вдаються до зіставлення пам'яток.

У *вступі* твору автор розмірковує, в якій манері буде описувати події.

Основна частина — оповідання про головні події походу — збір дружини, хід битв, “золотий сон” Святослава, плач Ярославни, втеча з полону.

Кінцівка — величання Ігоря та його дружини.

Особливістю композиції є те, що автор не дотримується хронологічної послідовності в розповіді.

У “Слові” помітні елементи кількох жанрів: ораторського твору, воїнської історичної повісті і героїчної пісні.

Основне спрямування твору — заклик руських князів до об'єднання перед навалюю зовнішніх ворогів.

Характеризуючи систему образів-персонажів поеми, дати детальну характеристику образу Руської землі, яка є центральною в творі і присутня у різних проявах. У “Слові” часто згадуються географічні назви: річки Дніпро, Дон, Волга, Рось, Сула; Чорне, Азовське моря; міста: Київ, Корсунь, Чернігів, Новгород, Галич, Путивль. Автор бачить величезні простори рідного краю. І чим ширше охоплено землю зором оповідача, тим вона конкретніша, життєвішим стає її образ: оживають і розмовляють річки, звірі, птахи. Князь Ігор відчуває тісний взаємозв'язок з рідною землею. Дружинники, перебуваючи у поході, постійно згадують свою батьківщину (“О Руська земле уже за шеломянем еси”). Повернення князя Ігоря з полону ознаменоване не тільки допомогою сил природи, а й радістю, вираженою піснями (“Дѣвици поють на Дунаи, вьютса голоса чрезъ море до Кіева”).

Аналізуючи образи-персонажі князів у “Слові”, необхідно з'ясувати, чим зумовлене ставлення автора до кожного князя зокрема. Звернути увагу на доцільність тих художніх засобів, якими послуговується автор, даючи оцінку діяльності певного героя.

Ігор — головний персонаж твору. Він любить свою батьківщину і готовий віддати за неї життя. Він чесний, відкритий, мужній, відважний. Полон для нього — найтяжча ганьба. “*Луче жъ потяту быти, неже полонену быти*”, — вислів цей став крилатим. Мужність Ігоря засвідчує не лише його поведінка в бою, а й нехтування лиховісним віщуванням природи.

Военну хоробрість Ігоря відзначають Всеволод і Святослав, називаючи “сміливим соколом”. Ігор — вольова натура: він один зумів повернути воїнів, які відступали, назад, на допомогу Всеволодові, що знемагав, оточений половцями. Ігор не мислив себе окремо від дружини: “Съ вами, русици, хошу главу свою приложити, а любо испити шеломомъ Дону”.

Ці риси князя викликають одночасно і симпатію, і осуд. Він запальний, тому й по-своєму поступає. Його поспішність призвела до трагедії всієї держави — військова дружина розгромлена, і, що важливо, відкрилися ворота для нових нападів половців на Русь.

Симпатизує автор брату князя Ігоря *Всеволоду*. Наділяючи епітетом буй-тур, захоплюється його сміливістю і відвагою в ході битви. В бою він невтомний і завзятий, через що його подвиги змальовані в “Слові” у патетичних образах.

Київський князь *Святослав* зображений піклувальником рідної землі. Він видатний державний діяч, справжній патріот і шляхетна людина. Картаючи Ігоря за свавілля, він звертається із закликом до інших князів помститися за руську землю. Цим він прагне об’єднати усіх князів, щоб зміцнити Київську державу.

Ярославна — один з найпривабливіших жіночих образів у світовій літературі. Він є одним із перших за часом створення досконалим художнім образом жінки. Дізнавшись про поразку русичів, поранення і полон чоловіка, вона ладна полинити до нього, щоб залікувати криваві рани. На світанку вона виходить на путівльський вал і докоряє вітрові за те, що він хмарами посилав стріли на воїнів її лада, дорікає сонцеві, яке своїми гарячими променями “въ полѣ безводнѣ жаждею имъ лучи съпраже, тугою имъ тули затче”; а Дніпра-Славутича просить злеліяти Ігоря, щоб порятувати від ран. Варто акцентувати увагу студентів — *Ярославна*, благаючи порятунку своєму чоловікові, просить сили природи послабити муки руських воїнів. Вона не лише вірна дружина, а й свідомо громадянка, патріотка. *Ярославна* — величальна пісня про моральну красу жінки (вона історична особа, справжнє ім’я її Єфросинія і доводиться вона донькою галицькому князю *Ярославу Осмомислу*). Образ *Ярославни* започаткував мотиви материнства, жіночості, кохання у слов’янських літературах.

* * *

Далі подається уривок із Київського літопису про похід князя Ігоря на половців і текст за першодруком “Слова о полку Ігоревім”, що допоможе студентам при їх коментованому читанні з’ясувати сутність питань, винесених у план практичного заняття із зазначеної теми.

КИЇВСЬКИЙ ЛІТОПИС

[Похід Ігоря Святославича проти половців у 1185 р.]

В то же время Святославичъ Игорьъ, внук Олгов, поѣха из Новагорода, мѣсяца априля в 23 день, во вторник, поймя со собою брата Всеволода ис Трубецка, и Святослава Олговича сыновця своего из Рыльска, и Володимѣра сина своего ис Путивля, и у Ярослава испроси помочъ Олстина Олексича, Прохорова внука, с коуи¹ черниговськими; и тако идяхуть тихо, собираюче дружину свою: бяхуть бо и у них

кони тучни велми. Идущим же им к Донцю рѣкы, в год вечерний², Игорьъ же возрѣв на небо и видѣ солнце стояще яко мѣсяць, и рече бояром своим и дружинѣ своей: “видите ли что есть знамение се?” Они же узрѣвше и видиша вси и поникоса главами, и рекоша мужи: “княже! се есть не на добро знамение се”. Игорьъ же рече: “братья и дружино! тайны божия никтоже не вѣсть, а знамению творѣць Бог и всему миру своему; а нам что створить Бог, или на добро, или на наше зло,

¹ кочівники, союзники чернігівського князя

² вечірньою годиною, надвечір

а то же нам видити”. И то рек, перебрѣде Донѣць, ѥ тако прииде ко Осколу, и жда два дни брата своего Всеволода, тот бѣше шел инем путем ис Курьска: и оттуда поидоша к Салницѣ, ту же к ним и сторожеви приѣхаша, их же бяхуть послалѣ языка¹ ловит, и рекоша приѣхавше: “види-хомся с ратными ратници ваши со здоспѣ-хом² ѣздятъ; да или поѣдете борзо, или возворотися домовъ, яко не наше есть ве-ремя”. Игорь же рече с братьею своею: “оже ны будеть не бившиися возворотити-ся, то сором ны будеть пуще и смерти; но како ны Бог дастъ”. И тако угадавше, и ѣхаша черес ночь³; заутра же пятѣку на-ставшу, во обѣднее веремѣ устрѣтоша пол-кы половѣцькиѣ; бяхуть бо до них до-спѣлѣ, вежѣ своѣ пустили за ся⁴, а сами собравшесѣ от мала и до велика, стояхуть на оной стороне рѣкы Сюрлия. И ти из-рядиша полков 6: Игорев полк середѣ, а поправу брата его Всеволожь, а полѣву Святославль сыновця его, напередѣ ему сын Володимѣрь и другой полк Яро-славль, иже бяху с Ольстином коуеве, а третий полк напередѣ же стрѣлци, иже бяхуть от всих князий виведени; и тако изрядиша полки своя. И рече Игорь ко братьи своей: “братья! сего есмы искалѣ, а потягнемъ”; и тако поидоша к ним, по-ложаче на бозѣ упование свое. И яко быша к рѣцѣ, ко Сюрлию, и выѣхаша ис по-ловѣцьких полков стрѣлци, и путивше по стрѣлѣ на Русь, и тако поскочиша; Русь же бяхуть не переѣхалѣ еще рѣкѣ Сюр-лия; поскочиша же и ти половци силы половѣцькии, коториѣ же далече рѣкы стояхуть. Святослав же Олговичъ и Воло-димѣрь Игоревичъ, и Ольстин с коуи, и стрѣлци, поткоша по них⁵, а Игорь и Все-волод помалу идѣста, не роспустѣста пол-ку своего, переднии же ти Русь биша ѣ, имаша; половцѣ же пробѣгоша вежѣ, и Русь же дошедше вежѣ и ополонишасѣ, друзии же ночь приѣхаша к полком с по-лоном. И яко собращасѣ половци вси, и рече Игорь ко братома и к мужемъ своим:

“се Бог силою своею возложил на врагы наша побѣду, а на нас честь и слава; се же видихом полки половѣцькии, оже мно-зи суть, ту же, ци вся си суть совокупи-ли?⁶ нынѣ же поѣдем черес ночь, а кто поѣдѣтъ заутра по нас, то ци вси поѣдутъ, но лучшии коньници переберуться, а са-мѣми как ны Бог дастъ”. И рече Святос-лав Олговичъ строема своимѣ: “далече есмь гонил по половцех, а кони мои не могутъ; аже ми будеть нынѣ поѣхати, то толико ми будеть на дорозѣ остати” — и поможе ему Всеволод, акоже облечи⁷ ту. И рече Игорь: “да недивно есть разумѣющи, бра-тья, умрети” — и облегоша ту. Свѣтающи же суботѣ, начаша вступати полци по-ловецкии, ак боровѣ⁸; изумѣшасѣ⁹ князи рускии, кому их которому поѣхати, бысть бо их бесчисленное множество. И рече Игорь: “се вѣдаюче¹⁰ собрахом на ся зем-лю всю: Концака, и Козу Бурновича, и Токсобица Колобича, и Етебича и Терьт-робича”, и тако угадавше вси, сосѣдоша с коний, хотяхуть бо бьющесѣ дойти рѣки Донця; молвахуть бо: “оже побѣгнем, уте-чемъ сами, а черныя люди¹¹ оставим, то от Бога ны будеть грѣх сих выдавше по-йдемъ; но или умремъ, или живи будемъ вси на едином мѣстѣ”. И та рекши вси сосѣдоша с конѣи, и поидоша бьючесѣ; и тако, божиим попущениемъ, уязвиша Иго-ря в руку и умрѣвиша щюйцю его, и бысть печаль велика в полку его, и воеводу имя-хуть, то тѣ напередѣ язвен бысть. И тако бишасѣ крѣпко ту днину до вечера, и мнозии ранени и мертвы быша и полкох руских; наставши же ноци суботнии, и поидоша бьючисѣ. Бысть же свѣтающе недѣлѣ, възмятошасѣ коуеве в полку, побѣгоша. Игорь же бѣшетъ в то время на конѣ, зане ранен бѣше, поиде к полку их, хотя возворотити их к полком; уразумѣв же яко далече шел есть от людей, и сой-мя шолом погѣнаше опять к полком, того дяля, что быша познали князя ѥ возворо-тились быша...

¹ половчина, щоб добути потрібні відомості

² озброєні

³ усю ніч

⁴ лишили позад себе

⁵ кинулися за ними

⁶ чи всі зібралися?

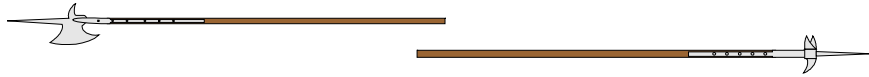
⁷ спинитись

⁸ як ліс

⁹ дивуйся

¹⁰ напевне

¹¹ простих дружинників

**ИРОИЧЕСКАЯ ПѢСНЬ О ПОХОДѢ НА ПОЛОВЦОВ
УДѢЛЬНАГО КНЯЗЯ НОВАГОРОДА-СЪВЕРСКАГО ИГОРЯ
СВЯТОСЛАВИЧА, ПИСАННАЯ СТАРИННЫМ РУССКИМ
ЯЗЫКОМ В ИСХОДѢ XII СТОЛѢТІЯ С ПЕРЕЛОЖЕНІЕМ
НА УПОТРЕБЛЯЕМОЕ НЫНѢ НАРѢЧІЕ**

Не лѣпо ли ны бѣшетъ¹, братіе, начяти старыми словесы трудных повѣстий² о пълку Игоревѣ, Игоря Святъславлича? Начати же ся тѣй пѣсни по былинамъ сего времени, а не по замышленію Бояню. Боян бо вѣщій, аще кому хотяше пѣснь творити, то растѣкашется мыслию по древу, сѣрым вѣлком по земли, шизым орлом под облакы. Помняшетъ бо, рече³, пѣрвых времен усобицѣ. Тогда пуцашетъ 10 соколовъ на стадо лебедѣй: которыи дотечаше⁴, та преди⁵ пѣснь пояше старому Ярославу^а, храброму Мстиславу^б, иже зарѣза Редедю пред пълкы касожьскими, красному Романови Святъславличю^в. Боян же, братіе, не 10 соколовъ на стадо лебедѣй пуцаше, нѣ своя вѣщія прѣсты на живая струны вѣскладаше; они же сами князем славу рокотаху.

Почнем же, братіе, повѣсть сію от стараго Владимира^г до нынѣшняго Игоря, иже истягну^д умъ крѣпостію своею и поостри сердца своего мужеством, наплѣнив ся ратного духа, наведе своя храброя пълки на землю Половѣцкую за землю Рускую.

О Бояне, соловію старого времени! Абы ты сиа пълкы ущекотал^е, скача, славію, по мыслену древу, летая умом под облакы, свивая славы оба полья^ж сего времени, рица в тропу Трояню^д чрес поля на горы.

Пѣти было пѣснь Игореві, того внуку: “Не буря соколы занесе чрез поля

широкая,— галици стады⁹ бѣжать к Дону великому”. Чи ли вѣспѣти было, вѣщей Бояне, Велесовъ^е внуце: “Комони¹⁰ ржуть за Сулою, звенить слава в Киевѣ; трубы трубятъ в Новѣградѣ, стоятъ стязи въ Путивлѣ!”

Игорь ждет мила брата Всеволода. И рече ему буй тур¹¹ Всеволод: “Один брат, один свѣт свѣтлый ты, Игорю, оба есвѣ Святъславличя! Сѣдлай, брате, свои брѣззы комони, а мои ти готови, осѣдлани у Курьска напереді. А мои ти куряни свѣдоми кѣмети¹²: под трубами повити, под шелома вѣзлѣлѣяни, конецъ копія вѣскрѣмленни, пути имъ вѣдоми, яруги им знаеми, луци у них напряжени, тули¹³ отворени, сабли изѣострени; сами скачють, акы сѣрыи влѣци в полѣ, ищучи себе чти¹⁴, а князю славу”.

Тогда Игорь вѣзрѣ на свѣтлое солнце и видѣ от него тьмою вся своя воя прикрыты. И рече Игорь к дружинѣ своей: “Братіе и дружино! Луце ж бы потяту быти¹⁵, неже полонену быти; а всядем, братіе, на свои брѣззы комони, да позрим синего Дону”. Спал князю умъ похоти¹⁶ и жалость ему знаменіе заступи искусити Дону великаго¹⁷. “Хощу бо, рече, копіе приломити конецъ поля половецкаго, с вами, русици, хощу главу свою приложити, а любо испити шеломомъ Дону”.

Тогда вѣступи Игорь князь в злат стремень и поѣха по чистому полю. Солнце ему тьмою путь заступаше; ноцъ стонущи ему грозою птичь убуди; свист звѣрин вѣста; збися^е див¹⁸, кличет врѣху древа: велит послушати земли незнаемѣ, Влѣзѣ, и Поморію, и Посулію, и Сурожу¹⁹, и Корсуню²⁰, и тебѣ, тьмотораканьскій блѣван!^ж

^а Ярослав Мудрый, великий князь київський (1019-1054)

^б Брат Ярослава Мстислав Володимирович, князь тмутораканський і чернігівський (пом. 1036 р.). Про його перемогу над Редедю, князем касожьким розповідає “Повѣсть временных лѣт” під 6530 (1022 р.).

^в Роман Святославович, внук Ярослава Володимировича, князь тмутораканський (пом. 1079 р.).

^г Володимир Святославович, великий князь київський з 980 р. (помер 1054 р.).

^д Тропа Трояня — мабуть, шлях римського імператора Траяна. Особа Траяна була обожествлена в Римі; з його ім'ям пов'язувалось уявлення і про слов'янське божество. Дехто з дослідників пробував пояснити це місце, вважаючи написання “Троян” перекученням слова “Боян”.

^е Велес, або Волос — староруський бог скотарства, багатства, достатку.

^ж Стрепенувся. В архівній копії цього слова і двох попередніх немає.

^з Статуя, ідол. Біля Тмуторакані, на Таманському півострові, стояли величезні статуї, споруджені богами Санергу і Астарні за 300 р. до н. е. Їх мав мати на увазі автор. Інше тлумачення — пограничний стовп.

А половци неготовами²¹ дорогами побѣгоша к Дону великому: крычат тѣлѣгы полунощы, рци — лебеди роспуцци.

Игорь к Дону вой ведет! Уже бо бѣды его пасет птиць по дубію^а; вльци грозу въсрожат²² по яругам; орли клектом на кости звѣри зовут; лисици брешут на чръленыя²³ щиты.

О Руская земле, уже за шеломянем²⁴ еси!

Дльго ночь мръкнет. Заря-свѣт запа-ла²⁵. Мъгла поля покрыла. Щекот славий успе; говор галичъ убуди^б. Русичи великая поля чрълеными щиты прегородиша, ищучи себѣ чти, а князю славы.

С заранія в пяток потопташа поганья плѣкы половецкыя и, рассушыся²⁶ стрѣлами по полю, помчаша красныя дѣвки половецкыя, а с ними злато, и паволокы²⁷, и драгыя оксамиты²⁸. Орѣтъмами²⁹, и япончицами³⁰ и кожухы начаша мосты мостити по болотом и грязивым мѣстом, и всякыми узорочы³¹ половѣцкыми. Чрълен стяг, бѣла хорюговъ, чрълена чолка³², сребрено стружие³³ — храброму Святславлічу!

Дремлет в полѣ Ольгово хороброе гнѣздо. Далече залетѣло! Не было оно обидѣ порождено ни соколу, ни кречету, ни тебѣ, чръный ворон, поганый половчине! Гзак³⁴ бѣжит сѣрым вльком, Кончак³⁴ ему слѣд править к Дону великому.

Другаго дни вельми рано кровавыя зори свѣт повѣдают. Чръныя тучя с моря идут, хотят прикрыти 4 солнца³⁵, а в них трепещуть синіи мльніи. Быти грому великому! Итти дождю стрѣлами с Дону великаго! Ту ся копіем приламат, ту ся саблям потручяти о шеломы половецкыя, на рѣцѣ на Каялѣ³⁶, у Дону великаго.

О Руская землѣ, уже за шеломянем еси!

Се вѣтри, Стрибожи³⁷ внуци, вѣют с моря стрѣлами на храбрыя плѣкы Игоревы. Земля тутнет³⁸, рѣкы мутно текуть, пороси³⁹ поля прикрывають, стязи глаголют: половци идутъ от Дона, и от моря, и от всѣх стран Рускыя плѣкы оступиша⁴⁰. Дѣкти бѣсовы кликом поля прегородиша, а храбріи Русици преградиша чрълеными щиты.

Яр туре Всеволодѣ! Стоиши на борони, прыщещи на вой стрѣлами, гремлеши о шеломы мечи харалужными! Камо, тур, поскочыше, своим златым шеломом

посвѣчивая, тамо лежат поганья головы половецкыя. Поскепаны⁴¹ саблями калеными шеломы оварьскыя⁴² от тебе, яр-туре Всеволоде! Кая⁴³ раны дорога, братіе, забыв чти и живота⁴⁴, и града Чрънигова отня злата стола, и своя милья хоти⁴⁵, красныя Глѣбовны⁴⁶, свычая и обычая?

Были вѣчи Трояни, минула лѣта Ярославля; были плѣци Ольговы, Ольга Святславлічя.

Тѣй бо Олег мечем крамолу коваше и стрѣлы по земли сѣяше. Ступает в злат стремень в градѣ Тьмутороканѣ, той же звон слыша давный великий Ярославъ, а сын Всеволожь Владимир по вся утра уши закладаше в Черниговѣ. Бориса же Вячеславліча слава на суд приведе и на Канину зелену паполому постла за обиду Ольгову, храбра и млада князя^в. С тоя же Каялы Святоплѣкъ повелѣ яти отце своего между угорьскими иноходьцы ко святѣй Софии к Киеву^г. Тогда, при Олзѣ Гориславлічи^а сѣяшеться и растяшеть усобицами, погибашеть жизнь Дажьдожа внука⁴⁷; в княжих крамолах вѣци чело-вѣкомъ скратишась. Тогда по Руской земли рѣтко ратаевѣ кикахуть⁴⁸, нѣ часто врани граяхуть, трупіа себѣ дѣляче, а галици свою рѣчь говоряхуть, хотять полетѣти на уедіе⁴⁹.

То было в ты рати и в ты плѣкы, а сицей рати не слышано! С заранія до вечера, с вечера до свѣта летят стрѣлы каленыя, гримлют сабли о шеломы, трещат копія харалужныя в полѣ незнаемѣ, среди земли Половецкыи. Чръна земля под копыты костью была посѣяна, а кровію польяна: тугою взыдоша по Руской земли.

Что ми шумить, что ми звенить далече рано пред зорями? Игорь плѣкы заводрочает: жаль бо ему мила брата Всеволода. Бишася день, бишася другыи; третья

^а Говориться, очевидно, про смерть князя Бориса Вячеславліча в бою на Нежатиной ниві біля Чернигова в 1078 р. Князь Борис разом з Олегом Святославлічем, дідом Ігоря, вів боротьбу проти Всеволода Ярославича, підтриманого братом — великим князем Ізяславом, сином — Володимиром Мономахом і племінником — Ярополком.

^г Дехто з дослідників вважає, що тут неясна згадка про перевезення до Києва вбитого на Нежатиной ниві (1078 р.) великого князя київського Ізяслава Ярославича; інші гадають, що йдеться про те, як київський князь Святополк Ізяславліч привіз у Київ тіло вбитого під Переяславом (1097 р.) ворога і тестя свого — половецького хана Тугоркана. Мертвих перевозили на дошках, прив'язаних між двох коней. "Повелѣ яти" — заколивав, обережно перевіз.

^в Князя Олега Святославліча автор називає Гориславлічем, бо він приніс усобицями багато горя руській землі.

^а Наче сполохані лебеді.

^б Незрозуміле місце. Ймовірний переклад: "птахи по деревах виглядають біду".

го дни к полуднію падоша стязи Игоревы. Ту ся брата разлучиста на брезѣ быстрой Каялы; ту кроваваго вина не доста; ту пир докончаша храбрїи русичи: сваты попоиша, а сами полегоша за землю Рускую. Ничить трава жалощами, а древо с тугою к земли преклонилось.

Уже бо, братіе, не веселая година вѣстала, уже пустыни силу прикрыла. Вѣстала обида в силах Дажьбожа внука, вступила дѣвою на землю Трояню, вѣсплескала лебедиными крылы на синѣм море у Дону плещучи, упуди^а жирня времена⁵⁰. Усобица князем на поганья погыбе⁵¹, рекоста бо брат брату: “Се мое, а то мое же”. И начяша князи про малое “се великое” мльвити, а сами на себѣ крамолу ковати. А поганїи с всѣх стран прихождаху с побѣдами на землю Рускую.

О, далече зайде сокол, птиць бья, — к морю! А Игоревя храброго плѣку не крѣсити⁵²! За ним кликну Карна^б и Жля^в, поскочи по Руской земли, смагу людем мычючи в пламянѣ розѣ^г. Жены рускія вѣсплакашась, аркучи: “Уже нам своих милых лад⁵³ ни мыслию смыслити, ни думою сдумати, ни очима сгьлядати, а злата и сребра ни мало того потрепати”⁵⁴.

А вѣстона бо, братіе, Кїев тугою, а Чернигов напастьми. Тоска разлися по Руской земли; печаль жирна тече средь земли Рускыи. А князи сами на себе крамолу коваху, а поганїи сами, побѣдами нарищуце на Рускую землю, емляху дань по бѣлѣ⁵⁵ от двора.

Тии бо два храбрая Святъславлича, Игорь и Всеволод, уже лжу⁵⁶ убудиста которою⁵⁷. Ту^д бѣше успил отец их Святъславъ грозный^е великий кїевскый грозою: бѣшетъ притрепал^е своими сильными плѣкы и харалужными мечи; наступи на землю Половецкую, притопта хлѣми и яругы, взмути рѣкы и озера, иссуши потоки и болота. А поганаго Кобяка из луку моря от желѣзных великих плѣков поло-

^а Прогнала.

^{б, в} “Карна” і “Жля”, очевидно, персоніфікують поняття плачу (“карити” — плакати по померлому) і скорботи.

^г Вогонь розкидаючи в полум’яному розі. Дослідники зближують це місце з вказівками літопису про “живий вогонь” у трубах або сифонах, вживаний греками і половцями під час воєн.

^д А її.

^е Святослав Всеволодович, великий князь кїївський (1176-1194 р., з перервою), успішно боровся з половцями; незадовго до зображуваних тут подій, у 1184 р., у союзі з деякими князями він розгромив половців, дістав величезну здобич і полонив хана Кобяка.

^е Грозою розбив.

вецкых яко вихр, выторже: и падеся Кобяк в градѣ Кїевѣ, в гридницѣ Святъславли. Ту нѣмци и венецици, ту греци и моравя^ж поют славу Святъславлю, каютъ⁵⁸ князя Игоря, иже погрузи жир⁵⁹ во днѣ Каялы рѣкы половецкія, рускаго злата насыпаша. Ту Игорьъ князь высѣдѣ^з из сѣдла злата, а в сѣдло кощиево⁶⁰. Уныша бо градом забралы⁶¹, а веселіе пониче.

А Святъславъ мутен сон видѣ в Кїевѣ на горах. “Си ночь с вечера одѣвахуть мя, — рече, — чрѣною паполомою⁶² на кровати тисовѣ⁶³; чрѣпахуть ми синее вино, с трудомъ⁶⁴ смѣшено, сыпахуть ми тѣщими тулы⁶⁵ поганых тльковин⁶⁶ великий женчюгъ^з на лоно и нѣгуют^и мя. Уже дѣскы без кнѣса⁶⁷ в моем теремѣ златоврѣсѣм. Всю ночь с вечера бусови⁶⁸ врани вѣзграяху у Плѣсньска, на болони бѣша дѣбрь кияня, и несошася к синему морю”^и.

И ркоша бояре князю: “Уже, княже, туга умь полонила; се бо два сокола⁶⁹ слѣтѣста с отня стола злата поискати града Тьмутороканя, а любо испити шеломомъ Дону. Уже соколома крильца припѣшали⁷⁰ поганых саблями, а самаю опуташа в путины желѣзны.

Темно бо бѣ в 3-й день: два солнца помѣркоста, оба багряная стлѣпа погасоста и с нима молодая мѣсяца, Олег и Святъслав^к, тѣмою ся поволокоста и в морѣ погрузиста, и великое буйство подаста хинови^л. На рѣцѣ на Каялѣ тѣма свѣт покрыла; по Руской земли прострошася половци, аки пардуже⁷¹ гнѣздо. Уже несеся хула на хвалу⁷²; уже тресну нужда на волю⁷³; уже врѣжеся дивь на землю. Се бо готскыя^м красныя дѣвы, вѣспѣша на брезѣ синему морю: звоня Рускым зла-

* Згадуючи про ці народи, автор визначає тодішній культурний світ, де ширилася слава про переможні походи кїївських князів.

^з Перли уві сні, за візантійськими і староруськими повір’ями, віщували сльози; ці уявлення відбилися в народній пісенній творчості.

^и Ніжили, пестили.

^и “Плѣсньск” — на думку дослідників місцевість біля Києва.

^к Молоді князі — учасники походу. Але, як відомо, їх імена — Володимир (син Игоря) і Святослав (племінник його); отже, тут або помилка, або згадка про племінника й малолітнього сина Игоря — Олега, що міг бути в поході, або, нарешті, згадка про двох менших синів Игоря: Олега й Святослава.

^л Збірне ім’я для означення “поганих бусурман”.

^м Залишки готів, що осіли в II ст. н.е. на берегах Чорного й Азовського морів, зберігалися там до XVII ст. Поразка руських військ, збагачуючи готських купців невільникими, викликала в готів радість.

том, поют время Бусово^а, лелѣют мечь Шароканю^б.

А мы уже, дружина, жадни веселія!”⁷⁴.

Тогда великий Святъслав изрони злато слово с слезами смѣшено и рече: “О моя сыновчя^в, Игорю и Всеволоде! Рано еста начала Половецкую землю мечи цвѣлити⁷⁵, а себѣ славы искати. Нѣ нечестно⁷⁶ одолѣсте, нечестно бо кровь поганую проліясте. Ваю храбрая сердца в жестоцем харалузѣ скована, а в буети закалена. Се ли створисте моей сребреней сѣдинѣ!^г А уже не вижду власти сильнаго и богатаго и многовоя брата моего Ярослава^д, с черниговскими былями⁷⁷, с могуты⁷⁸, и с татраны, и с шельбиры, и с топчакы, и с ревугы, и с ольберы^е. Ти бо бесщитовъ с засапожники⁷⁹ кликом плѣкы побѣждают, звонячи в прадѣдную славу. Нѣ рекосте: “Мужаимсѣ ся сами: преднюю славу сами похитим, а заднюю си сами подѣлим!” А чи диво ся, братіе, стару помолодити? Коли сокол в мытех бывает⁸⁰, высоко птицъ възбивает; не даст гнѣзда своего в обиду. Нѣ се зло — княже ми неспособіе: наниче⁸¹ ся години обратиша. Се у Рим^е кричат под саблями половецкими, а Володимир под ранами.

Туга и тоска сыну Глѣбову!”

Великий княже Всеволоде!^ж Не мыслию ти прелетѣти⁸² издалеча, отня злата стола поблюсти? Ты бо можеша Волгу веслы раскропити, а Дон шеломы выльяти! Аже бы ты был, то была бы чага⁸³ по ногатѣ⁸⁴, а кощей⁸⁵ по резанѣ. Ты бо мо-

жеши посуху живыми шерешеры⁸⁶ стрѣляти, удалыми сыны Глѣбовы^з.

Ты буй Рюриче и Давыде!^и Не ваю ли вои злачеными шеломы по крови плаваща? Не ваю ли храбрая дружина рыкают акы тури, ранены саблями калеными на полѣ незнаемѣ? Вступита, господина, в злата стремянь за обиду сего времени, за землю Рускую, за раны Игоревы, буюго Святъславлича!

Галичкы Осмомыслѣ Ярославел^і Высоко сѣдиши на своем златокованнѣм столѣ, подпер горы угорскыи⁸⁷ своими желѣзными плѣки, заступив королеви⁸⁸ путь, затворив Дунаю ворота, меча бремени⁸⁹ чрез облакы, суды рядя до Дуная. Грозы твоя по землям текут, отворяеши Кіеву врата, стрѣляеши с отня злата стола салѣтани за землями⁹⁰. Стрѣляй, господине, Кончака, поганого кощя, за землю Рускую, за раны Игоревы, буюго Святъславлича!

А ты, буй Романе, и Мстиславе!^к Храбрая мысль носит ваш ум на дѣло! Высоко плаваеши на дѣло в буети⁹¹, яко сокол на вѣтрех ширяеся, хотя птицю в буйствѣ одолѣти. Суть бо у ваю желѣзныи паробци⁹² под шеломы латиньскыи. Тѣми тресну земля и многы страны: хинова, литва, ятвязи, деремела, и половци^л сулицы⁹³ своя повръгоша, а главы своя подклониша под тьи мечи харалужныи.

Нѣ уже, княже Игорю, утрѣпѣ⁹⁴ солнцю свѣт, а древо не бологом⁹⁵ листвіе срони: по Рси и по Сули гради подѣлиша⁹⁶. А Игорева храбраго плѣку не крѣсити. Дон ти, княже, кличет и зоветь князи на побѣду. Олговичи^м, храбрыи князи, доспѣли на брань...

Ингварь и Всеволод и вси три Мстиславичи^н, не худа гнѣзда шесто-

^а Неясне місце: Бус — відомий перемогами над половецькими ханами, або, за іншими версіями, замучений (у IV ст. н.е.) приморськими готами цар антів-слов'ян — Бооз.

^б Шарукан — половецький хан, що не раз зазнавав поразок від руських князів наприкінці XI — на початку XII ст.

^в Племянники. Святослав, двоюродний брат Ігоря й Всеволода, звертається до них якстарший у роді.

^г Сивина.

^д Ярослава Всеволодовича, князя чернігівсько-го (помер 1198 р.).

^е Ратрани, шельбіри, топчакы, ревугы, ольбери — назви племен, що служили у війську чернігівських князів.

^е Місто Римов, зруйноване половцями після невдалого походу Ігоря; незабаром після зайняття Римова в бою з половцями був тяжко поранений князь переяславський Володимир Глібович (помер у 1187 р.).

^ж Всеволод III Юрійович, “Большое гнѣздо” (помер у 1212 р.), відомий своєю могутністю, здійснив за кілька років до зображуваних подій вдалий похід на волзьких болгар.

^з Діти князя Гліба Ростиславовича, рязанські князі, що брали участь у поході Всеволода на болгар і дістали від нього уділи.

^и Рюрик (князь перемишльський) і Давид (князь смоленський) Ростиславичі; брали участь у кривавому бою з половцями при р. Орлі в 1183 р.

^і Галицький князь Ярослав Володимирович (помер у 1187 р.), один із найвпливовіших і наймогутніших тодішніх князів. Тесть князя Ігоря.

^к Роман Мстиславич, князь володимир-волинський (помер у 1205 р.), Мстислав Ярославич, князь луцький (помер у 1205 р.).

^л Племена, з якими воював Роман Мстиславич.

^м Ольговичі — Святослав, Ігор та Всеволод і сини Святославові Олег та Володимир, яких він послав до Посем'я боронити Русь від половців.

^н На думку більшості дослідників, — це три сини Ярослава луцького: Ингвар, Всеволод і Мстислав, названі Мстиславичами за прадідом князем Мстиславом Володимировичем (помер у 1132 р.); можливо, ті самі Ингвар і Всеволод і їх двоюрідні брати Роман, Всеволод і Святослав Мстиславичі.

крилци!^a Не побѣдними жребии собѣ власти расхытите! Кое⁹⁷ ваши златыи шеломы и сулицы ляцкіи и щиты? Загородите полю⁹⁸ ворота своими острыми стрѣлами за землю Рускую, за раны Игоревы, буюго Святъславлича!

Уже бо Сула не течет сребренными струями к граду Переяславлю, и Двина болотом течет оным грозным полочаном под кликом поганых. Един же Изяслав, сын Васильков⁶, позвони своими острыми мечи о шеломы литовскыя, притрепа славу дѣду своему Всеславу, а сам под чърленными щиты на кровавѣ травѣ притрепан литовскими мечи и с хотию на кров, а тѣи рекъ: “Дружину твою, княже, птиць крилы приодѣ, а звѣри кровь полизаша”. Не бысть ту брата Брючяслава^b, ни другаго Всеволода^c; един же изрони жемчужну душу из храбра тѣла чрес злато ожерелие⁹⁹. Уныли голоси, пониче веселіе, трубы трубят городеньскіи.

Ярославли^d и вси внуци Всеслави! Уже понизите стязи свои, вонзите свои мечи вережени¹⁰⁰; уже бо выскочисте из дѣдней славѣ. Вы бо своими крамолами начясте наводити поганыя на землю Рускую, на жизнь¹⁰¹ Всеславию. Которою^e бо бѣше насилие от земли Половецкыи!

На седьмом вѣцѣ^e Трояни връже Всеслав^ж жребій о дѣвицю себѣ любу³. Тѣи клюками¹⁰² подпрѣся о кони¹⁰³ и скочи к граду Києву и дотчеся стружием¹⁰⁴ злата стола Киевскаго. Скочи от них лютым звѣрем в плѣночи из Бѣлаграда, обѣси-ся¹⁰⁵ синѣ мьглѣ; утрѣ же возни стрику-

^a У трьох соколів-князів — шість крил.

^b Изяслав, син Васильків, князь полоцький, городеньський, потомок Всеслава полоцького, але літопис такого не вказує.

^c Брючислав Василькович — князь ізяславле-вітебський.

^d Очевидно, помилка переписувача “Слова”. Тут автор має на увазі Всеслава Васильковича, князя вітебського і з часом полоцького; “другий” тому, що вище згадувалося про його діда Всеслава Брючиславовича.

^e Мабуть, Ярослав Всеволодович, князь чернігівський (помер у 1198 р.) з роду Ольговичів.

^f Через чвари.

^g Умовне епічне число, що означає давність.

^ж Всеслав Брючиславович (помер в 1101 р.), князь полоцький, правнук Володимира Святославича і Рогніди. Далі згадуються пригоди Всеслава, що вперто воював із внуками Ярослава Мудрого: зайняття Новгорода, поразка, якої він зазнав при Немізі від Изяслава й Всеволода Ярославовичів, захоплення Київського престолу, зустріч з противниками під Білгородом і втеча до схід сонця в Полоцьк.

^з Добування дівичі символізує здобуття міста, в даному разі Києва або Новгороду, які Всеслав не надовго захоплював.

сы^h, — отвори врата Новуграду, разшибе славу Ярославу, скочи вльком до Немиги с Дудуток¹⁰⁶.

На Немизѣ снопы стелют головами, молотят чеши харалужными, на тоцѣ живот кладут, вѣют душу от тѣла. Немизѣ кровави брезѣ не бологом бяхуть посѣяни, посѣяни костями русских сынов. Всеслав князь людем судяше, князем грады рядяше, а сам в ночь вльком рыскаше: из Києва дорискаше до кур¹⁰⁷ Тмутороканя, великому Хрѣсови¹⁰⁸ вльком путь прерыскаше. Тому в Полотъскѣ позвониша заутренюю рано у святыя Софеи в колоколы, а он в Києвѣ звон слыша. Аще и вѣща душа в дрѣзѣⁱ тѣлѣ, нѣ часто бѣды страдаше. Тому вѣщей Боян и прѣвое припѣвку, смысленый¹⁰⁹, рече: “Ни хытру, ни горазду¹¹⁰, ни птицю горазду суда божіа не минути”.

О стонати Руской земли, помянувшє прѣвую годину и прѣвых князей! Того стараго Владимира¹¹¹ нельзѣ бѣ пригвоздити к горам Киевским; сего бо нынѣ стаща стязи Рюриковы, а друзіи — Давидовы¹¹², нѣ розно ся им хоботы¹¹³ пашут¹¹⁴.

Копіа поють.

На Дунаи^k Ярославнын глас ся слышит, зегзицею¹¹⁵ незнаема рано кычеть¹¹⁶: “Полечю, — рече, — зегзицею по Дунаеви, омочю бєбрян¹¹⁷ рукав в Каялѣ рѣцѣ, утру князю кровавыя его раны на жестоцѣм¹¹⁸ его тѣлѣ!” Ярослава рано плачет в Путивлѣ на забралѣ, аркучи:¹¹⁹ “О, вѣтрѣ, вѣтрило! Чему, господине, насильно вѣеши? Чему мечеши хиновскыя стрѣлки на своєю нетрудною крилцю¹²⁰ на моя лады вои? Мало ли ти башет горѣ^l под облакы вѣяти, лелѣючи корабли на синѣ морѣ? Чему, господине, мое веселіе по ковылію развѣя?”

Ярослава рано плачеть Путивлю городу на заборолѣ, аркучи: “О Днепре Словутицю!¹²¹ Ты пробил еси каменныя горы¹²² сквозѣ землю Половецкую! Ты лелѣял еси на себѣ Святослави насады¹²³ до плѣку Кобякова^m. Възлелѣй, господине, мою ладу к мнѣ, а бых не слала к нему слез на море рано”.

Ярослава рано плачет в Путивлѣ на забралѣ, аркучи: “Свѣтлое и трєсвѣтлое слѣнце! Всѣм тепло и красно еси. Чему,

^h Вранці вдарив сокирами.

ⁱ Хороброму.

^k “На Дунай” — звичайне пісенне, епічне визначення місця, де відбувається дія.

^l Вгорі.

^m Згадка про щасливий похід князя Святослава проти половців у 1184 р.

господине, простре горячою своєю лучю на ладѣ вои? В полѣ безводнѣ жаждею имь лучи съпряже, тугою им тули затче?”¹²⁴.

Прысну¹²⁵ море полуноци; идут сморци¹²⁶ мьглами. Игореві князю бог путь кажет из земли Половецкой на землю Рускую, к отню злату столу.

Погасоша вечеру зори. Игорь спит, Игорь бдит, Игорь мыслію поля мѣрит от великаго Дону до малаго Донца. Комонь в полуночи Овлур¹²⁷ свисну за рѣкою; велить князю разумѣти: князю Игорю не быти!¹²⁸ Кликну, стукну земля, въшумѣ трава, вежи¹²⁹ ся половецкіи подвизашася. А Игорь князь поскочи горнастаем к тростию и бѣлым гоголем на воду. Въврѣжеся на брѣз комонь и скочи с него бусым¹³⁰ вльком. И потече к лугу Донца, и полетѣ соколом под мьглами, избивая гуси и лебеди завтраку, и обѣду, и ужинѣ. Коли Игорь соколом полетѣ, тогда Влур вльком потече, труся собою студеную росу: претръгоста¹³¹ бо своя брѣзая комоня.

Донец рече: “Княже Игорю! Не мало ти величія, а Кончаку нелюбія, а Руской земли веселиа!”

Игорь рече: “О Донче! Не мало ти величія, лелѣявшу князя на вълнах, стлавшу ему зелѣну траву на своих сребреных брезѣх, одѣвавшу его теплыми мьглами под сѣнію зелену древу; стрешаше его гоголем на водѣ, чайцами на струях, чрънядьми¹³² на ветрѣх”.

Не тако ли, рече, рѣка Стугна; худу струю имѣя, пожѣрши чужи ручьи и стругы¹³³, рострена к устью^a, уношу князю Ростиславу затвори. Днѣпрь^b темнѣ березѣ плачется мати Ростиславля по уноши князи Ростиславѣ. Уныша цвѣты жалобю и древо с тугою к земли прѣклонилося.

А не сорокы втросткоташа¹³⁴: на слѣду Игоревѣ ѣздит Гзак с Кончаком. Тогда врани не граахуть¹³⁵, галици помлькоша, сорокы не тросткоташа, полозие¹³⁶ ползаша только. Дятлове тектом¹³⁷ путь к рѣцѣ кажут, соловии веселыми пѣсньми свѣт повѣдають.

Мльвит Гзак Кончакови: “Аже¹³⁸ сокол¹³⁹ к гнѣзду летит, соколича¹⁴⁰ рострѣляевѣ своими злачеными стрѣлами”.

Рече Кончак ко Гзѣ: “Аже сокол к гнѣзду летит, а вѣ соколца опутаевѣ красною дѣвицею”.

И рече Гзак к Кончакови: “Аще его опутаевѣ красною дѣвицею, ни нама бу-

^a Розширена в гирлі.

^b Молодий князь Ростислав Всеволодович утопился 1093 р. в річці Стугні, притоці Дніпра, рятуєчись від половців.

дет сокольца, ни нама красны дѣвице, то почнут наю птици бити в полѣ половецком”.

Рек Боян и Ходына, Святѣславля пѣснотворца стараго времени Ярославля, Ольгова коганя хоти¹: “тяжко ти головы кромѣ плечю, зло ти тѣлу кромѣ головы”, Руской земли без Игоря.

Солнце свѣтитя на небесѣ, Игорь князь в Руской земли: Дѣвици поют на Дунаи^г, вьются голоси чрез море до Киева. Игорь ѣдет по Боричеву¹⁴¹ к святѣй богородици Пирогощей^д. Страны ради, гради весели.

Пѣвше пѣснь старым князем, а потом молодым пѣти: Слава Игорю Святѣславличю, буй-туру Всеволоду, Владиміру Игоревичу! Здрави князи и дружина, побарая за христьяны на поганяи плѣки!

Князем слава а¹⁴² дружинѣ. Аминь.

Примітки:

¹ чи не добре було б нам

² сумні повісті

³ як кажуть

⁴ яку доганяв

⁵ наперед, тобто перша

⁶ зміцнів

⁷ ошебетав, оспівав, як соловей

⁸ обидві половини

⁹ галки табунами

¹⁰ коні

¹¹ завзятий, відважний

¹² випробувані вояки

¹³ сагайдаки

¹⁴ честі

¹⁵ порубаному бути

¹⁶ спало на думку князеві бажання

¹⁷ жадоба досягти великого Дону заступила йому ознаку (“знамення”)

¹⁸ міфічний птах, вістун лиха

¹⁹ нині Судак (місто в Криму)

²⁰ давній Херсонес

²¹ невторованими

²² підіймають

²³ червоні

²⁴ за горбом

²⁵ запалала

²⁶ розсипавшись

²⁷ дорогі тканини

²⁸ шовк, бархат, парчу

²⁹ покривалами

³⁰ накидками, плащами

³¹ дорогоцінними речами або тканинами

³² бунчук

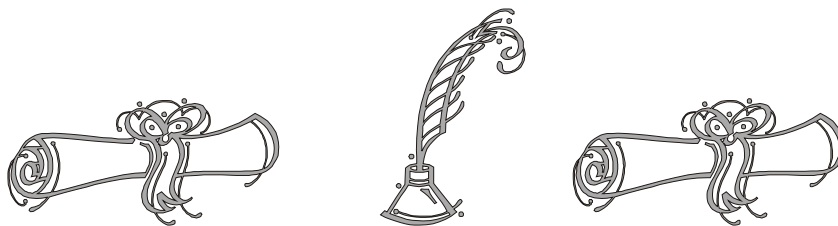
^в Явно попсоване місце. В академічному виданні “Слова” 1950 р. Д.Лихачов розмірковує, що текст першого видання “ходы на” треба читати як “Ходына”, вважаючи що це ім’я якогось іншого співця на зразок Бояна. “Хоти” подвійне число від “хоть” — улюбленець.

^г Знову Дунай згадується як епічна ріка.

^д Церква заснована князем Мстиславом у 1131 р. і названа так тому, що в ній була привезена з Константинополя “Пирогощая” ікона Богородиці.

- ³³ ратище
³⁴ половецький хан
³⁵ чотирьох князів, учасників походу
³⁶ можливо, від “каяти” — проклинати; за іншою думкою, — це річка Калміус
³⁷ Стрибог — бог вітрів
³⁸ дуднить, гуде
³⁹ порох
⁴⁰ обступили
⁴¹ розсічені, роззяті
⁴² авари — кавказький народ
⁴³ що тому рани... хто забув...
⁴⁴ честь і життя
⁴⁵ любу дружину
⁴⁶ Ольга Глібівна — дружина Всеволода
⁴⁷ руського народу, внука Даждьбога, бога сонця
⁴⁸ перегукувалися
⁴⁹ на поживу
⁵⁰ багаті часи, часи достатку
⁵¹ боротьба князів проти поганих припинилася
⁵² не воскресити
⁵³ коханих, чоловіків
⁵⁴ торкнутися, можливо — побряжчати
⁵⁵ по білці
⁵⁶ чвари
⁵⁷ незгодою, суперечками
⁵⁸ докоряють (може — жаліють)
⁵⁹ багатства
⁶⁰ рабське
⁶¹ міські стіни
⁶² покривалом
⁶³ кедровій
⁶⁴ з горем, з лихом
⁶⁵ порожніми сагайдаками
⁶⁶ іноземців, треба гадати половців
⁶⁷ без гребеня, балки, що зв’язує крокви
⁶⁸ сірі
⁶⁹ тобто Ігор і Всеволод
⁷⁰ підрізали (буквально “зробили пішими”)
⁷¹ барсове
⁷² уже безчестя перемогло славу
⁷³ уже вдарило насильство на свободу
⁷⁴ жадаємо веселощів
⁷⁵ терзати, примушувати плакати
⁷⁶ безславно
⁷⁷ вельможами
⁷⁸ воєводами
⁷⁹ зачобітними ножами
⁸⁰ линяє
⁸¹ на ніщо
⁸² чи не мислиш ти прилетіти
⁸³ рабиня
⁸⁴ дрібні гроші
⁸⁵ раб
⁸⁶ списками
⁸⁷ карпатські
⁸⁸ королю угорському
⁸⁹ тягарі
⁹⁰ турецьких султанів за далекими землями
⁹¹ на подвиг
⁹² нагрудники, панцирі
⁹³ списи
⁹⁴ потьмарився, ослабнув
⁹⁵ не на добре
⁹⁶ вороги поділили міста
⁹⁷ де
⁹⁸ степові, степовим кочівникам
⁹⁹ золота гривня, яку носили на шиї знатні особи як відзнаку
¹⁰⁰ пошкоджені
¹⁰¹ багатство, добро
¹⁰² лукавством, хитрощами
¹⁰³ сів на коня
¹⁰⁴ списом
¹⁰⁵ повиснув
¹⁰⁶ містечко поблизу Новгороду
¹⁰⁷ до півнів
¹⁰⁸ сонцю
¹⁰⁹ мудрий
¹¹⁰ розумному, вправному
¹¹¹ Володимира (пом. 1015 р.)
¹¹² знову згадка про незгоди між князями
¹¹³ бунчуки
¹¹⁴ мають
¹¹⁵ зозулею
¹¹⁶ кує
¹¹⁷ бобровий
¹¹⁸ могутнім
¹¹⁹ кажучи, голосячи
¹²⁰ на легких крилах
¹²¹ давня назва Дніпра
¹²² мовиться про Дніпрові пороги
¹²³ судна
¹²⁴ спрагою стягнув їм луки, тугою їм сагайдаки
¹²⁵ заткнув
¹²⁶ захвилювалося, плеснуло
¹²⁷ смерчі
¹²⁸ половчин, що тікав разом з Ігорем, у літопису — Лавор
¹²⁹ князя Ігоря немає
¹³⁰ шатра
¹³¹ сивим
¹³² підірвали
¹³³ чорна чубата качка
¹³⁴ потоки
¹³⁵ заскреготали
¹³⁶ не крякали
¹³⁷ по гілках
¹³⁸ стукотом
¹³⁹ якщо
¹⁴⁰ тобто Ігор
¹⁴¹ тобто Володимира, сина Ігорєвого
¹⁴² по Боричеву узвозу
¹⁴³ і

ТВОРЧІСТЬ ІВАНА ВИЩЕНСЬКОГО

План

1. Біографічні відомості про письменника.
2. Ідейно-художній аналіз послання “Писание до всѣхъ обще в Лядской земле живущих...” (“Тобѣ, в земли, зовемой Полской...”).
3. Викриття єпископів-уніатів у творі “Послание к утекшим от православное вѣры єпископом...” (“Велможным их милостям панам арцибискупу Михайлу и бискупом Потѣю, Кирилу, Леонтию, Деонисию и Григорку совышше память покаяния...”).
4. І.Вищенський в оцінці І.Франка.
5. Вивчення творчості письменника в школі.

Література

1. *Грабович Г.* Авторство і авторитет Івана Вищенського: діалектика відсутності // Слово і час. — 1990. — № 6. — С.45-53.
2. *Паславський І.* “Писав мандрованець, якого звать Вищенським” // Дзвін. — 1991. — № 1. — С.152-160.
3. *Пінчук С.* Іван Вищенський: Життя і діяльність. — К., 1968.
4. *Полек В.* Історія української літератури X-XVII ст. — К., 1994.
5. *Степанишин Б.* Давня українська література в школі. — К., 2000.
6. *Франко І.* Іван Вищенський, його час і письменницька діяльність // Матеріали... — Т. 1. — С.226-278.
7. *Яременко В.* Іван Вищенський. — К., 1962.

Пройшовши складний шлях бездержавності, національна ідея відродилася в XVI ст. у літературних поглядах письменників-полемістів.

Полемічна література постала як наслідок суперечностей між православними і католиками у зв'язку з розколом християнства та об'єднання їх (унія) під егідою Риму. Полемічний — слово грецьке, означає войовничий, ворожий. Появи цього жанру в українській літературі передували складні історичні події. У результаті загарбницьких дій Литви і Польщі

Правобережна частина України увійшла до складу новоутвореної Речі Посполитої. На політичному, національному, релігійному ґрунті розпочалася нещадна експлуатація українського населення. Польща поставила собі за мету підлягти православної церкву у лоно римо-католицької. В результаті шантажу і підкупу спокушені православні єпископи І.Потій, К.Терлецький, М.Рогоза та ін. у 1596 р. у Бресті підписали так звану унію, що й стало основою загострення полеміки. Запровадження Брестської унії спричинилося до появи численних полемічних творів з боку

як православних, так і католиків. Започаткував цей жанр в українській літературі Г.Смотрицький твором “Ключ царства небесного”.

Причини, передумови виникнення полемічної літератури, а також творчість письменників-полемістів Г.Смотрицького, Х.Фіلالета, К.Острозького, Л.Зизанія розглядаються на лекційних заняттях. На практичному занятті вузівська програма пропонує для вивчення творчість відомого письменника-полеміста Івана Вишенського.

Для того, щоб з’ясувати витоки доробку письменника, студентам пропонується окреслити життєві віхи творчості митця.

Біографічних відомостей про письменника залишилося дуже мало. Дослідники схиляються до думки, що письменник народився приблизно 1538-1550 рр. у містечку Судова Вишня на Львівщині. Там здобув початкову освіту, згодом навчався у Луцьку та Острозі під наглядом князя К.Острозького. Можливо, саме на той період у житті Вишенського сталася якась особлива подія, адже згодом він постригся у ченці і деякий час жив в Уневському монастирі. У 70-х рр. XVI ст. Вишенський залишає Україну (причини невідомі) і поселяється в Греції на горі Афон, яка в ті часи була центром православного християнства. На Афоні Вишенський стежив за релігійно-політичною обстановкою в Україні, підтримував зв’язки з Львівським братством, приїжджав на батьківщину, але залишитися тут не захотів. Вчені звичні вважати датою смерті І.Вишенського 1621 р.

Літературознавці творчість письменника поділяють на два періоди:

1) до прийняття Брестської унії (1596 р.) — характеризується гострою критикою політики папи римського і суспільно-політичного устрою Речі Посполитої та гніту місцевого панства;

2) після прийняття Брестської унії — позначений демократичним пафосним звучанням та неприйняттям унії й католицизму.

З раннього періоду для текстуального вивчення вузівська програма пропонує твір “Писание до всѣхъ обще в Лядской земли живущих”. Твір написаний на початку 90-х рр. XVI ст. і звернений до тих, хто проживає на теренах Речі Посполитої і терпить знущання світських і духовних ідеалів. Варто ще раз апелювати увагу студентів до з’ясування історичної обстановки і з цих позицій аналізувати твір.

Прочитавши послання, студенти мають зосередитися на тому, що в творі Вишенський виступив із рішучим засудженням суспільного та державного ладу Речі Посполитої. Послання пройняте болем і тугою за рідною землею, яка терпить поневажання з боку шляхетської Польщі. Автор розмірковує над тим, що в суспільстві, себто в Лядській землі, куди належала й Україна, панує лиходійство, облудність, лицемірство, насильство, немає правди і справедливого суду. Можновладці, які називають себе християнами, насправді зневажають Христове ім’я, дбають лише про власне збагачення. Символічним у творі є авторський заклик до покаяння, смиренності, любові; він звернений не лише до властей імущих, а до всього християнського люду. Доцільно наштотувати студентів на роздуми щодо близькості твору нашому часу.

Іншим твором, який належить до другого періоду творчості Вишенського і обговорюється на практичному занятті, є “Послание к утекшим от православное вѣры епископом”. Твір написаний у 1598 р. і є відповіддю на трактат Іпатія Потія “Оборона згоды”, спрямований на захист унії. Автор вдається до нищівної критики українських єпископів І.Потія, К.Терлецького, М.Рогози та ін., які задля власної вигоди перейшли на бік унії, зрадивши український православний народ і його церкву.

Як слушно зауважує вчений-дослідник творчості І.Вишенського Ф.Поліщук, “обсяг, композиція і ідейна наснаженість потребують ретельного відбору матеріалу для аналізу. Зосередивши увагу студентів на проблематиці твору, викладач повинен уникнути розірваності його сприйняття, аналізуючи який студенти повинні не лише розкрити зміст певного епізоду, образу, а й показати ті прийоми, які застосовує полеміст. Цінне те, що письменник змалював правдиві картини тогочасного життя народу, проник у суть соціальних суперечностей”.

Єпископи-уніати представлені Вишенським жорстокими феодалами. Вони привласнювали працю трудового народу, зловживали своїм становищем, вели нечестиве життя, не дотримувалися заповідей, які проповідували. Автор вдається до характеристики кожного з них. Доводить, що ренегатство веде до морального занепаду, проливається світло на їхню продажність і пристосуванство. У посланні на-

родні маси протиставляються єпископам, а автор висновує провідну думку твору: проста людина своїми моральними якостями вища за єпископів-зрадників із заплямованою совістю. *“Так же и его милость арцибискуп, коли простым Rogozиною был, не знаю, если и два слуговины переховати на службу свою могл, а нынѣ личбою перебѣжит и десяток, барвою ровно с першим”*.

Полемічні трактати письменника високо оцінив І.Франко. *“Іван Вишенський, — писав він, — належить до тих діячів, які своїм гарячим і чудово-красним словом будили наш народ зо сну, піднімали його до свідомості, своєї людської і народ-*

ної гідності”. І.Франкові належить ґрунтовна монографія про життя і творчість І.Вишенського, однойменна поема, низка наукових трактатів. Окрім Франка творчість письменника досліджували В.Перетц, Л.Махновець, О.Білецький, М.Назарук, А.Пащук, С.Пінчук, В.Яременко та ін. Мотиви життєдіяльності І.Вишенського у своїй творчості використовували Р.Іваничук, В.Шевчук, Ю.Хорунжий, І.Драч, В.Шевчук.

* * *

Коментоване читання уривків із програмних творів І.Вишенського.

**ТОБѢ, В ЗЕМЛИ, ЗОВОМОЙ ПОЛСКОЙ, МЕШКАЮЧОМУ
ВСЯКАГО ВЪЗРАСТА, СТАНУ И ПРЕЛОЖЕНСТВА НАРОДУ,
РУСКОМУ, ЛИТОВСКОМУ И ЛЯДСКОМУ, В РОЗДѢЛЕННЫХ
СЕКТАХ И ВЪРАХ РОЗМАИТЫХ, СЕЙ ГЛАС В СЛУХ ДА
ДОСТИЖЕ**

Ознаймую вам, як земля, по которой ногами вашими ходите и в ней же в жизнь сию рождением произведени есте и нынѣ обитаете, на вас перед господом богом плачет, стогнет и вопиет, просячи сотворителя, яко да пошлет серп смертний, серп казни погубелное, яко же древле на содомляны, и всемирнаго потопу, который бы вас выгубити и искоренити (яко да не скверните болшей оную антихристовым безбожным невѣрием и поганским, нечистым и несправедливым житием вашим) могл, — изволяючи лѣпше пуста в чистотѣ стояти, нежели вашим безбожеством запустошена от хвалы всесилнаго бога, създателя и творца небеси и земли, быти.

Вѣмѣсто зас евангельское проповѣди, апостолское науки, и святых закона, и ограничєня цноты, и учтивости сумненя христианского нынѣ поганские учителя, Аристотели, Платоны и другие тым подобные машкарники и комидийники, в дворех Христа бога владѣют. Вѣмѣсто зась

смирєния, простоты и нищеты грѣдост, хитрост, матлярство¹ и лихоимство владѣет. Вѣмѣсто зас суду и правды несправедливост, лѣж, кривда, прехитреня, препрене, потвар², лицемѣрие, лест и кгвалт антихристов владѣет. Вѣмѣсто зась вѣры и надежды, и любви безвѣрство, отчаяние, ненавист, завист и мрѣзост владѣет. Вѣмѣсто зась цѣломудрънаго жития конечное вшетечєнство³, плюгавство и нечистота скверная владѣет.

Покайтеся убо, всѣ жители тоя земли! Покайтеся, да не погибнете двоякою погибєлию, и вѣчною и дочасною, от скорога гнѣва божия нагло! Аще ли же не хочете, тогды к вам, стаду православному, христианскому роду, мовлю: будѣте готови отлучитися от того погибелного антихристова и содомскаго рода, да есте ис-

¹ фальш

² наклеп

³ розпушта

тинною новий Израиль, а не с поганци погане. Где бо в поганѣх таковой плод нечистый, яко ж нынѣ в Лядской земли видится? Стосугубнѣй некрещенные в имя отца и сына и святого духа, прелщенные от диавола сугуби и лжепророка Махомета, турки честнѣйшии ест пред богом в судѣ и правдѣ якої-такой, нежели крещенные ляхи, которые на евангельскую науку сопротивно борют и оную своим злым житием и гордостію антихристового духа пожерши попирают!

Прето вѣдаючи вы о сем, православнии християне, не скорбѣте! Господ бо ест с нами, и аз убо есм с вами. Имѣйте убо вѣру и надежду в бога жива крѣпку и непоколѣбиму! На панов же ваших руского роду, на сыны человекеския, не надѣйтесь! В них же нѣст спасения. Всѣ бо бога живаго и вѣры яж в него отступили, прелести же еретической, любви духа тщеславного, жизнлюбію и лихоимству ся поклонили. В них же не благоволит господь по реченному: “А егда обинется, не благоволит душа моя о нем”. Тѣмже да отступит от неправды всяк именуяй имя господне. Будите убо готови на пріяте Иисуса, который нынѣ у вашей земли нѣмает где главу подклонити. Духи бо нечистии поднебеснии везде во естество зовемых христиан гнѣзятся и царствуют: прелестили, прехитрили и от бога различными ересми десно и шуе естество человекеское открали и вслѣд себе отволокли сут. Як нынѣ нѣст хвалы богу ни мало з Лядское землѣ, и христианство в конец исчезе и погибе. Всѣ бо настоящего вѣка гонят, да ся его благыми удовлят и насытят. О будущаго же вѣчного наслаждение мыслити и искати в жизни сей — и память тую уморили и, яко ж камень, ко оной¹ жизни онечувствѣли суть. Обаче где ся толко от вас обрѣтает истинный священник, инок цѣломудр и мирского жития христианин православный, который от труда своего житие свое, богобойне живучи, а не от лихоимства языческого, окормляет и правду видѣти алчет и жаждет? Даст вам бог по желанию вашему. Не скорбѣте убо, но потерпѣте мало. Грядый бо приидет и не закоснит.

Да прокляти будут владыки, архимандрити и игумени, которіе манастирѣ позапустѣвали и фолварки собѣ з мѣст святых починили, и сами толко з слуговинами и приателми ся в них телесне и скотски переходывають, на мѣстох святых

лежащи, грошѣ збирають, с тых доходов, на богомолци Христови наданных, дѣвкам своимъ вѣно готуют, сыны одѣвають, жоны украшают, слугы умножают, барвы² справуют, приателѣ обогащают, кариты зиждуют, възники³ сытые и единообразные спрягают, роскош свою погански исполняют. А в манастирѣ рѣкѣ и потоков непрестанно в молитвѣ к небесному кругу текущих иноческого чина по закону церковному видѣти нѣсть, и вмѣсто бдениа, пѣсни и молитвы и торжества духовнаго — пси выют, гласят и ликуют. Где нынѣ правило по уставу святых в Лядской земли в церкви видѣти и слышати хочещи, то есть вечерню, павечерницу, полунощницу, завтредню, 1 час, 3 час, 6 час, 9 час, книжное поучение закона день и ноц? Не все ли превратися в поганское безвѣрие, и слѣд христианского жития исчезе и погибе? Владыки безбожные вмѣсто правила, и книжнаго чтения, и поучения в закони господни день и ноц над статуями и лжею увесь вѣк свой упражняют и погубляют и вмѣсто богословия и внимания настоящего жития — прелести, хитрости человекеския, лжи, щекарства⁴ и прокураций⁵ диавола празднословия и угождения ся учат.

О, земле запустѣлая и зарослая трънием безвѣрия и безбожия! О, образе божий, по подобію зданный, како погребесе от славы нетлѣнной и вѣчной жизни небеснаго царства во жизни сей, скоро ищезающей! О человекесе окаянный, како, чести свое отбѣгши, и ко безсловесных скотох несмыслству припрячися и усвоитися изволил еси! О христианине реченный⁶, како помазание крещения в божество божеством духа миролюбием сим посмрадил еси! О сыне вѣроу небеснаго бога, како сыном диавола плоды дѣл своих преименоватися изволил еси! О царское священство, языку святый, людие обновления, како во поганское и еретическое безвѣрие превратился еси!

К тебѣ ж, земле Лядская, с плачем глас Исаин мовлю: “И како быст блудница град вѣрный Сион полн суда! В нем же правда успе, в нем же нынѣ убийци. Сребро ваше непотребно. Корчемници твои смѣшают вино с водою”. Еже ест образ лядского священства; священници бо твои

² барвисті одежі (лівреї) слугам

³ коні

⁴ брехні

⁵ процесування

⁶ христианин по імені

¹ майбутньої

смѣшают истинное слово божие со лжею, с похлѣбством¹, ласканием, лицемѣрием, лестию и челоуѣкоугождением, оводнѣвающе винную истинну водою лицемѣриа и лести, чесанием слухов, а не бодением и убиением грѣха, внутрь сердца криемаго, истинною обличения. Князи твои закону божию не покаряются, — обещници² татем, любяще мзду, гоняще за посулами, сиротам не судяще и суд вдовиц не внемлюще! Сего ради се глаголеть владыка господь Саваоф: О, горе мощным и преложоным в Лядской земли! Не престанет бо ярост моя на противност их и суд лукавства их! И противления над ними учиню, и наведу руку мою на них, и распалю бѣдами и искусом в чистоту. Не хотящих же покаяться и от того злонравствія преложитися — и до конца погублю, и память имени их во вѣки затрачу, и отиму всѣх беззаконных от тебе, и всѣх грѣдых смирю. И будет крѣпост их, яко паздерие згребное, и дѣла их, яко искры огнены. И съжегутся беззаконници и грѣшници вокупѣ, и не будет угашаяй.

О, лютѣ, страно грѣшна, людие полны грѣхов, племя злое, сынове беззаконии! Остависте господа и разгнѣвасте святого Израилева, отвратистесе въспят! Что и еще уязвляетея, прилагающе беззаконие ко беззаконию? От главы и до ног острупѣли есте! От началник, от священник и до простых онечистѣли есте! Осмраднѣли

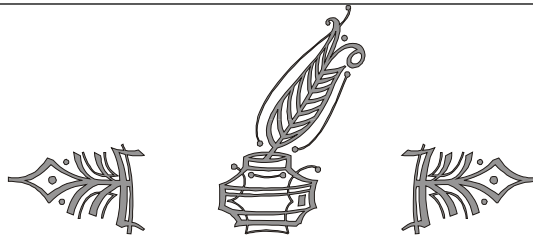
есте гноем миролюбиа! Образ божий огноили есте! Нѣсть мѣста цѣлаго от грѣховного недуга — все струп, все рана, все пухлина, все гнилство, все огонь пекелный, все болѣзнь, все грѣх, все неправда, все лукавство, все хитрост, все коварство, все кознь, все лжа, все мечтание, все сѣнь, все пара, все дым, все суета, все тцета, все привидѣние — сущее ж нѣст ничтоже. Нѣст где плястра приложити на исцѣление нѣкоея части. Все смертоносный грѣх, все пеклом, адом и геенною вѣчною смрѣдит!

Покайтеся убо бога ради, покайте, донелиже покаанию время имате; по смерти бо сего обрѣсти не можете. Что толико онечувствѣли, одебелѣли и окаменѣли сердцем и помыслом есте? Еда не вѣруете, яко помрете? Аще украдает вам диавол тую память и ослѣпляет вас миролюбием, а вы прибѣгнете с памятью народивших вась и предков ваших. Где ся подѣли и в которую сторону отшли? Не помрѣли ли? Не и вам же ли там подобает отити и также помрете? А егда и вы мусите, хоть и не хотите, так же, як и родители ваши, помрѣти, готовѣте ж ся на исход ко будущему вѣку! Готовѣте дѣла, готовѣте чистое житие, готовѣте богоугождение! Да егда повелит вам маятель от сея жизни преходити, да имате тое готово з собою. Да будет тое сокровище при вас на смертной постели, да видите тое собрание свое...

¹ лестощами

² спільники

**ВЕЛМОЖНЫМ ИХ МИЛОСТЯМ, ПАНОМ АРЦИБИСКУПУ
МИХАЙЛУ И БИСКУПОМ ПОТЪЮ, КИРИЛУ, ЛЕОНТИЮ,
ДЕОНИСИЮ И ГРИГОРКУ СОВЫШШЕ ПАМЯТ ПОКАЯНИЯ,
СТРАХ ГЕЕННЫ И БУДУЩАГО СУДА НИЗПОСЛАТИСЯ ОТ
ВСЕВИДЯЩАГО ОКА ТРОИЧНАГО БОЖЕСТВА, ОТЦА
И СЫНА И СВЯТОГО ДУХА, ИОАН МНИХ З ВИШНЪ ОТ
СВЯТОЕ АФОНСКОЕ ГОРЫ УСЕРДНО ВАМ ЗЫЧИТ^а**

...Покажите ми убо, о згоду вяжучи, где который з вас первый степен сам собою выполнил и в вѣрѣ, основаной в непорухенном фундаментѣ, со исполненными заповѣдми ся знашол? Не ваши милости ли вѣру дѣлы злыми наперед еще разорили? Не ваши милости ли прагненя лихоимства пѣнежного и достатку мирского жерело похотий в собѣ распустили и насытитися никакож не можете и еще болшею алчбою и жаждею, свѣцких достатков прагнучи, оболѣли есте? Покажѣте ж ми, о згоду вяжучи, где который з вас, в мирском житии будучи, оных шест заповѣдей, от Христа узаконеных, сам собою исполнил, то ест алчных прекормил, жаждных напоил, странных упокоил, нагих одѣял, болным послужил, в темницах навежал? Не ваши милости ли тех шест заповѣдей не толко в мирском чину разорили есте, але и нынѣ, в мнѣмаючемся духовном, непрестанно разоряете?

Не ваши милости ли алчных оголоднѣваете и жаждными чините бѣдных подданных, той же образ божий, што и вы, носячих; на сироты церковные и прекормлене их от благочестивых христиан наданных лупите и з гумна стоги и обороги волочите; сами и з своими слуговинами ся прекормлюете, оных труд и пот крѣвавый,

лежащи и сѣдячи, смѣючися и граючи, пожираете, горелки препущаные курите, пиво трояковыборное варите и в пропасть несытнаго чрева вливаете; сами и з гостми ся своими пресыщаете, а сироты церковные алчут и жаждут, а подданные бѣдные и свое неволи рочного обходу удовольѣти не могут, з дѣтми ся стискают, оброку собѣ уймуют, боячися, да им хлѣба до пришлого урожаю дотягнет.

Где который з вас странных в дом ввел, упокоил, ублажил, ноги авраамски страннику умыл? Не ваши милости ли сами нынѣ у мнимаючимся духовном чину из странных ся ругаете, хулите, поносите, ненавидите, злословите, клеветаете? Што ся показало с тех уст, смродливую згоду вяжучих, которые тым духом ругали, мовячи: “А што ж сут, патриархи или кгрецкие владыки? Жебраки, волоцуги, змаменники!”¹. Видите ли вашего мудрованна странноприимство!

Где есте нагих одѣвали? Не ваши милости ли сами обнажаете, из оборо конѣ, волы, овцѣ у бѣдных подданных волочите, дани пѣняжные, дани пота и труда, от них вытягаете, от них живо лупите, обнажаете, мучите, томите, до комяг и шкут² безвременно, зимою и лѣтом, в непогодное время, гоните, — а сами, як идоли, на одном мѣсцу присѣдите или, если и трафится того трупа отидолотворенного на другое мѣсце перенести, на колысках, як бы и дома сѣдячи, безкорбно преносите, а бѣдные подданные и ден и ноч на вас тру-

^а “Послание” до епископів-уніатів (1597 або 1598 р.) належить до найкращих творів І. Вишенського. Ця гостра сатира на “владик” церкви, що готові були за будь-яку угоду з польськими магнатами і римською церквою, аби здобути маєтки та привілеї для себе й своїх родичів, є одним з найяскравіших творів старої літератури по силі правдивого зображення пануючих верств.

¹ обманщики

² поромів і барж

дят и мучат; которых кров, силы и праці и подвига выссавши и нагих в оборѣ и коморѣ учинивши, вырванцов ваших, вам предстоящих¹, фалюндышами, утрфинами и каразиами² одѣваете, да красноглядством тых слуговин око накормите, а тые бѣдные подданные и простое сермяжки доброе, чим бы наготу покрыти могли, не маю! Вы их пота мѣшки полны грошми золотыми, талярми, полталярки, орты, четвертаки и потройными напыхаете, сумы докладаете, в шкатулах мѣсца, где бы которой особѣ с тых помененых годное было почивати, росправуете, а тые бѣдници шельюга, за што соли купити, не маю.

Где есте болным послужили? Не ваши милости ли болных еще сами от здоровых чините, биете, мучите и убиваете? Пощупайся тылко в лысую головку, ксенже бискупе луцкій, колко еси за своего священства живых мертво ко богу послал, одних сѣканою, других водотопленою, третих огнепалною смертию от сея жизни изгнал? Так розумѣю, иж памятаеш, ваша милость, всѣх тых, если схочеш покаятельное исповѣди правду отригнути. Воспомяни и Филипа, маляра многопѣняжного. Камо тые румяные золотые по его неволном отходѣ остались и в чием нынѣ везеню седят?

Где есте в темницах посѣщали? Не ваши милости ли в темницах за правду затворяете и бѣды людем христианским терпѣти еднаете? Не ваши милости ли и Никифора добре посѣтили и в темницу затворити исходотаили есте, яко да со лжею беспечне пануете и обличения на свое отступление со папою своим от оног уст не относите? Але так вѣдайте, если и язык чловѣчий умолкнет, але зritel видит от горѣ долних, и узрите все свое нынѣшнее тогда, егда, тайнство жизни сея выполнивши, в страну будущаго вѣка отидете. Тогда все ся вам тое открыет, чого нынѣ оцупати и видѣти (за окраденям слѣпоты мира сего и славы его) не можете.

... Покажѣте ми, о згду вяжучии, где который з вас оставил дом, села, имѣния, маетност, сородство и мирское житие господа ради. Не ваши милости ли того ради и бискупства ся докопали, яко да сокровище болшее имѣней, маетност, скарбов пѣняжных и прибытков в церкви божой найдете, слуг личбою двояко и трояко, нежли перво есте мѣли, умножите; славою вѣка сего коронууетеся, в достатках

беспечальных и роскошных, як в маслѣ, пльвааете, дочки богатым вѣном бискупским обвѣнуете, зятей панами пышногордшими почините и своих повинных церковным, сиротским, убожским и слѣда христова держачихся добром обогатѣли есте, титулы им славнѣйшиє у свѣта сего починили есте, от войских на подкоморих, от подкоморих на судѣй, от судей на каштеляны, от каштелянов на старосты, от старост на воеводы переворочаете?

Покажѣте ми, о згду вяжучие, где который з вас тот конечный степень петрова гласа исполнил: “Се мы, — рече, — оставихом вся и вслѣд тебе идохом, — что убо будет нам”, слышавше от учителя, яко неудоб богатии вниидут в царство небесное. Не ваши милости ли болшей нынѣ маете, нежли перво есте имѣли, и богатшими и пышнѣйшими есте, нежли перво есте были? А если неправду мовлю, отвалѣм тот надгробный камен и узрим явно все житие ваше першее в мирском стану и нынѣ рекомо в духовном, хто што перво был и что имѣл и хто тепер ест и што мает.

Начну ж от мирославнѣйших. Перво его милость каштелян Патей, если и каштелянства титул догонил, але толко по чотыри слуговины и во одежди, яка барва вомѣститися могла, за собою волочил, а нынѣ, коли бискупом зостал, перебѣжит личба и десятковая и барва скуподорожшая и славнѣйшая. Так же и его милость арцибискуп, коли простым Рогозиною был, не знаю, если и два слуговины переховати на службу свою могл, а нынѣ личбою перебѣжит и десяток, барвою ровно с першим. Так же и Кирило, коли попом простым был, толко дячка за собою волочил, которому кермашами пирожными³ заплату чинил, а нынѣ, коли бискупом зостал, догонит слугами и барвою первых. Так же холмский, коли в Луцку жил, саксоном и майдебурским правом свое черво кормил, а нынѣ, коли бискупом зостал, мусит быти и слуговин собѣ набыл. Так же и Григорко, коли дворянином Рогозиным был, и хлопчика не мѣл, а нынѣ и тот тепер, коли бискупом зостал, в черевѣ ширший, в горлѣ сластолюбнѣйший, в помыслѣ высочайший, в достатку богатший и в слуговинах доволнѣйший. А пинского в первом житию не зналем; але по нынѣшнем показуется, што и тот, як и другие, так же единою бо вижу, яко не вслѣд Христа, но вслѣд свѣта сего пеллимацию всѣ вышреченные трудят.

¹ слуг

² роди сукна

³ пирогами відпустовими

Тут теде вас вопрошу в доконченю тых пяти стопней. Покажѣте ми, о згоду вяжучии, откуда есте тое годности вѣроу шафовати доспѣли, коли плоды вѣры сами собою есте разорили и самую вѣру обесчестили и поругали. Не видите ли, нендзные мудрцеве, што рек Христос: “Если хто не отречется себе и своя душа, не может быти мой ученик”? А коли не может быти его ученик, як же тот вѣры познати тайнство может? А коли вѣры тайнство познати не может, як же таковой вѣроу шафовати смѣет? Видите ли, згоду вяжучие, вашу самых вѣру, яко воскресению мертвых не вѣруете! Видите ли вашу смѣлост, яко во отчаяние воверглися есте! Видите ли вашу слѣпоту, яко во погибел миролюбия угрязли есте! Видите ли вашу премудрост, яко во прелести вѣка сего утонули есте! Видите ли ваш подвиг, труд, ревност и тщание, яко да настоящего вѣка благая погоните, о будущаго же память, теплоту, страх и боязнь уморили есте! Як же ся вы духовными, а не толко духовными, але и вѣрными звати можете, коли брата своего, во единой купели крещения — вѣроу и от единое матере — благодати ровно з собою породившагося, подлѣйшим от себе чините, уничижаете и ни за што быти вмѣняете, хлапаете, кожемякаете, сѣделникаете, шевцами на поругане прозываете? Добре, нехай будет хлоп, кожемяка, сѣделник и швец, але воспомянѣте, як брат вам ровный во всем ест. Для чога? Для того, иж во единое треипостасное божество и одним способом з вами ся крестил, и одною благодатию и даром вѣры облечен ся стал, и одною печатию духа святого на христианство запечатан ест. А подвигом и вѣроу дѣлною, если ж и одного отца и матере, вѣры и крещения есте, может быти кожемяка от вас лѣпший и цнотливый. Откуда то познаемо? Оттуда: два сынове были у одного отца Исаака и матере Ревеки — Иаков и Исав; Иаков же был лѣпший и цнотливый, хоч младший, а Исав зас горший и подлѣйший, хоч же старший. Ато чему? Для того, иж Иаков богу угодил и благословение приял, а Исав чрево и похоть над благословение божие предпочтил и от бога отвержен был. Пытаю теде тебе, ругателя имени, чим ты лѣпший от хлопа. Албо ты не хлоп такой же, скажи ми! Албо ты не таяж материя, глина и персть, ознайми ми! Албо ты не тоеж тѣло и кров! Албо ты не таяж жолчь, хракотины, слина и тлѣние! Или ачей ты от камене утесан и немаеш кишок и слюзу хлопского в собѣ,

ознайми ми! Или ачей ты костяный, так, без тѣла, родился еси, дай ми знати о том! Зас пытаю тебе и не оставлю, пытаючи, чим ты лѣпший над хлопа, — повѣж ми и свѣдоцтво дай, не гордую хулу и дмение, але божественнаго гласа писанием покажи. А егда показати не можеш, яко ты каменный, костяный или навет и золотый, толко такой же гной, тѣло и кров, яко и всяк человек, чим же ся ты лѣпшим показати можеш над хлопа? Явно, яко ничим другим, толко хулою и величанием гордости пред человекки, а пред всевидящим оком — окаяннѣйший и всѣх тварей безчеснѣйший еси. “Всякое бо, — рече, — высокое во человекцѣх мерзко и нечисто ест пред богом”. А коли ты показати то не можеш, яко ты лѣпший над хлопа, а сам ся гордостию чиниши, як же ты духовным или навет и христианином простым зватися можеш? Видите ли, як дух антихристов, ваши мѣхи надув, и усты гордо дышает и рыгает. Видите ли, яко не толко духовными, але ани простыми христианы зватися вам не годит и не достоин. Ато чему? Для того, иж на Христа самого и учение его борете, плотским рождением, славою и богатством хвалите и духовными пастырами быти называете, а братию свою и христову подлѣйшими от себе и не толко подлѣйшими, але и ни за што их пред своею гордостию быти розумѣете. Того ради показати то не хитростию речництва, але божественным писанием хощу, як не естесте не толко духовные, але ниже простые христианы, и хто вас христианами звати бы хотел, и тот не ест христианин.

[...Але когда добрый владыка на проповѣд выбрал простых хлопов, смиренных нищих, беззловивых рыболовов, кожемяк и тым церков свою поручил, в шафунок спасение человекческое, досвѣдчивши их быти вѣрными, злецил¹, — так же властне и патриарха, слѣда христово держачи ся, учинил; тым, которых быти не еретиками, не отщепенцами, не развратниками благочестия досвѣдчивши, церков христову и своего пастырства моц строения злецил и як ей хранити от ереси антихристового учения научил, и Анны и Каиафы оставил, архиерее, широкореверендные² и на лектыках³ колышучиися, пренебрегл, а бискупы, саки по Римѣ гонячие, ни за что быти и розумѣтися осудил.

¹ доручив

² реверенда — пошівська ряса

³ на ношах

Видите ли, яко патриарха слушне и пристойне учинил, як на простых вѣрных, свѣтских людей, православных христиан церков христову вложил и строение в ней поручил. Але вы, бискупи, по тому вашему обличению што учините, вержетесь, вѣм, зас до того надыманя¹, мовячи: тые хлопи простые в своих кучках² и домках сѣдят, а мы пред ся на столах епископских лежимо; тые хлопи з одное мисочки поливку албо борщик хлещют, а мы пред ся поколко десят полмисков, розмаитыми смаками уфарбованых, пожираем; тые хлопи бетцким албо муравским кгермачком³ ся покрывають, а мы пред ся в гатластѣ, ядамашку⁴ и соболѣх шубах ходимо; тые хлопи сами и панове и слуги собѣ суть, а мы пред ся предстоящих барвяноходцев⁵ поколко десят маемо; перед тыми хлопи нѣхто славный шапки не здоймет, а перед нами и воеводы здѣймають и низко кланяются. На тое кокошене⁶, панове бискупи, вам отповѣм так: архиерее они, Христа убившие, подобные вам, не на мѣстах ли епископских седѣли так же, яко и вы, але хлопи христовы лѣпшии от них были и нынѣ суть; они чрево не так же ли ладовали, якож и вы, але хлопи христовы, алчющие правды, лѣпшии от них были и нынѣ суть; тые трупи не так же ли мякко и коштовне убирали, якож и вы, але простаки христовы, одноризные, лѣпшии от них были и нынѣ суть; тые предстоящими не так же ли ся были окружили, яко ж и вы, але хлопи христовы, самослужные собѣ, лѣпшии от них были и нынѣ сут; тых Пилаты и Ироды не так же ли почитали и перед ними укліякали, як же и перед вами, але хлопи христовы, гоненые и оплюваные, обещеченные, поруганые, посмѣяные, битые и убитые, — лѣпшии и цнотлившии и славнѣйшии от них были и нынѣ сут. Так же и вы, панове бискупи, сѣдите на мѣстах епископских, але на достоинствѣ и учтивости не сѣдите; селами владѣете, але вашими душами диавол владѣет; пастырами ся зовете, але есте волки; священными ся зовете, але есте прокляти; епископами ся именуєте, але есте мучители; духовными ся быти розумѣете, але есте поганци и язычници; хвалитеся, павло-

вым словом боронячися, попом благочестивым и мовите, як вы попи, а мы епископи, не ко попом, мовит, речено: “Внимайте себѣ и всему стаду, в нем же вас дух святой поставил епископы пасти церков господа и бога”, але ко епископом.

Тут ставши, буду вас пытати силы того слова. Приидѣте, приидѣте, вси позорищници, на видѣние духа антихристова гласа и узрите его, як ся будет румянѣти и соромѣти, коли его сонце праведное пригрѣет и обличит! Пытаю вас, лживые бискупи, чим ся вы хвалите, — чим не были, ни есте и николи не будете. Скажѣте ми тое первое голое слово, Павлом реченное, что ест “внимайте себѣ” и кую силу тое внимание мает, а потом и до духа святого, ставящаго епископы, поступимо. Але вѣм, о том вниманю не толко вы, богочревци, але и всѣ философи мирские, посполу з вашими машкарники исусоругателми, то ест зовемыми езуиты, сложившиися, силы того слова “внимайте себѣ” ознаймити ми не можете, — развѣ не мовлю истинного богослова, в пустыни искус безмолвным претерпѣвшаго, бѣсы мысленно преборовшаго и ко богу око душевное прозрѣти проочистившаго, плоти и крови совлекшагося, от такового толко силу того “внимай себѣ” услышати могу, а от богокорчемника и мудрѣца, в миру пресловутого, никакож. А коли того первого слова не знаете, чим же ся вы над попов превозносите и станом епископским славити смѣете? Пытаю зас, дух ли святой вас поставил епископы пасти церков господа и бога или дух антихристов пасти чрево и множити несытое лихоимство. Не явно ли всему свѣту, яко самого преисподнего Велиара дух вас поставил и его жертвовное лакомство! Чим же ся вы над попов православных вышшими во спасении душевном чините? Вѣм, яко вышшии есте, и я вам признати мушу, але чревом роскошнѣйшим и горлом сластолюбнѣйшим, и помыслом пышнѣйшим, и лихоимством несытѣйшим. Тым есте вышшии от попов православных, а не спасением душевным! А спасением душевным не толко от попов, але и от простых свѣцких православных так далеко меньшими и послѣднѣйшими есте, яко из Иерусалима до Рима и далѣй. И хвалитеся тым титулом епископским, а не достоинством, мовячи, яко не имають власти духовенство православных (егда с предѣлов законных выступите и от жоны власное свое, церкви вѣры восточное, до курвы римское на

¹ погорди

² хлівах

³ грубі сорти сукна

⁴ дорогі тканини

⁵ ліврейних слуг

⁶ пишання

блуд отбѣгати хочете и оную вшетечни-
цу, наблудившися там з нею, и еще тайно
до чистаго ложа облюбеницѣ церкви хри-
стовы приволокати изволите) вас низла-
гати, измѣтовати и кляти. Так вѣдайте,
не толко очи здоровые ока гнилого усмот-
рити и осудити могут и власт имают, але
и само тѣло церковное, то ест простые хри-
стіяне, по Христову гласу, скверноначал-
ника изверечи, осудити и прокляти власт
имают, да не с тым блазненным оком, или
пастырем, в геенну внийдут. А священ-
ници православное вѣры, поборници бла-
гочестия, в своем степени неподезренные,
такову ю силу, власт и началство имают
правду евангелскую боронити и о ней ся
до крове заставляти, яко же сам Христос
и апостоли его и прочии. И аз убо, много-
грѣшный мних Иоан, первой вас навпо-
минаю, да ся ко богу обратите и покаяние
за дерзнутое вами и другого злого жития,
плоды достойные показавши, сотворѣте.
А если не хочете, проклинаю вас от отца
и сына и святого духа, да есте прокляти
нынѣ и в будущий вѣк. Амин.

...Пытаю вас зас о той послѣдней доб-
родѣтели, покажѣте ми, о бискупи, хто
давал за вами свѣдительство от внѣшних,
як есте на той степень достойни и як есте
житием добрым исполнили всѣ тые добро-
дѣтели, Павлом реченные. “Подобает бо,
— рече, — ему и свѣдительство имѣти от
внѣшних, да не в поношение впадет и в
сѣть неприязнену”. Хто ж давал за вами
свѣдительство от православных, скажѣте
ми? А если показати не можете или не
хочете, тогда я вам показати хочу, хто
давал за вами свѣдительство. Первое вам
посвѣдчили румянцѣ, то ест чирвоныя зо-
лотые з бѣлыми великими таляры, пол-
талярки, орты, четвертаки и потройники.

Ато як? Ото так, што славнѣйшим секре-
таром и рефендаром, похлѣбцам и тайным
лгаром его королевской милости, абы ся
причинили и свѣдчили, яко годный чело-
вѣк на панствованя бискупских доходов
и пожитков и своволного и вшетечного
мешканя на тых имѣнях и селах, бискуп-
ству належачих, за которую причину то-
му, особѣ, завивши в папѣрец сто или як
ся графит чирвоных золотых, в руку тыць,
другому зас тых же шафранцов очелюб-
ных, завивши так же, в руку тыць; отпра-
вивши же румянолюбцу, потом ступѣмо
до понеславнѣйших особ, тым зас, вороч-
ки¹ понаполнявши, овим — великих бѣ-
лых таляров, овим — зас полталярков,
овим — ортов и четвертаков, тому в руку
тыць, овому тыць и сему тыць, а писа-
родрачѣ юж не бракуют и потройники з
грошами берут и дерут. Тые ходотае, па-
нове бискупи, за вами свѣдчили, яко есте
годни на своволное житие сел епископс-
ких; свѣдчил зас поклон, нѣкоторая ти-
сеча чирвоных в кишению королевскую; а
до того свѣдчило вам ваше злое сумнѣня,
иж есте ся обѣщали вѣры отврецися и
антихристу поклонитися, што и skutком
есте постигли и желаемое исполнили. И
учинивши тое плодоносие, мовите, яко не
имают власти православные епископы,
священници и обций народ вас прокля-
ти. Мают и мают, небожата, и юж есте
прокляти и геенну вѣчну запевно наслѣ-
дуете, если ся не покаете. Волно вам не
вѣровати, але умры тылко, тогда узри-
ши, если лгу или правду мовлю. Видите
ли, нендзнороскошници, где заплынули
есте. Видите ли, яко на глубокий вир,
римскую прелест, натрафили есте, в ко-
торой вѣчно утонуты мусите, если ся не
покаете...

¹ торбинки

ВІРШІ XVII СТОЛІТТЯ НА СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ТА ІСТОРИЧНІ ТЕМИ

План

1. Відображення боротьби міських низів Острога з католицькою верхівкою (“Лямент о утрапеню мешчан острозьких...”).
2. Соціальна критика морального обличчя панства у вірші Кирила Транквіліона-Ставровецького “Лїкарство раскошником того свѣта”.
3. Конкретні історичні події та фольклорна основа (проблема історичної та художньої правди) у віршах:
 - а) “Про Жовтоводську битву”;
 - б) “Полонення Потоцьких”;
 - в) “Дума козацька о Берестецькім звиченстві”.
4. І.Величковський і його барокова поезія.

Література

1. *Грицай М.* Давня українська поезія. — К., 1972. — С.8-35.
2. *Грицай М., Микитась К., Шолом Я.* Давня українська література. — К., 1989. — С.241-250, 173-187.
3. *Возняк М.* Історія української літератури: У 2-х кн. — Львів, 1994. — Кн. 2. — С.404-415.
4. *Полек В.* Історія української літератури X-XVII ст. — К., 1994. — С.109-113.

У другій половині XVII ст. інтенсивно розвивається віршова література. Власне, техніці віршування студенти навчалися у тогочасних навчальних закладах за спеціальними підручниками піітики. Вірші того часу мали свої специфічні особливості і суттєво відрізнялися від попередньої поетичної практики. Характерною ознакою українського віршування була його багатомовність. Вірші писалися церковнослов'янською та народною українською мовою, окрім того поети використовували польську, латинську, грецьку та ін. мови.

Вчений-методист Ф.Поліщук радить починати вивчення поезії XVII ст. із з'я-

сування загальних закономірностей розвитку віршової літератури, вважаючи “*характерною рисою літературного процесу цього періоду багатство тематики та ідей, демократизацію оригінальних поетичних творів, тяжіння представників різних напрямів до певних видів віршування: духовної лірики, панегіриків, любовної лірики, віршів на історичні та публіцистичні теми, епіграм, ситуацій тощо*”.

Важливе місце серед поезії другої половини XVII ст. займають вірші на соціально-політичні та історичні теми. Вивчаючи їх, викладач актуалізує увагу студен-

тів на їхній ідейно-естетичній значимості та поетичному новаторстві.

Яскравим зразком віршів на історичну тематику є поетичне оповідання *“Лямент о утрапеню мешан острожких”*, написаний у 1636 р. Його тематика відображає боротьбу міських низів Острога з католицькою верхівкою. Автором твору був учень однієї з убогих шкіл міста Рівне. Щоб не зазнати переслідування, він заховався під криптонімом М.Н.

Приводом до написання твору послужили конкретні історичні події: конфлікт між міщанами Острога і слугами Анни-Алоїз Ходкевич, онуки палкого поборника православ'я князя К.Острозького. Ставши католичкою, Анна зненавиділа православну віру, почала будувати католицькі храми. Її людиноненависницька діяльність сягає апогею, коли велить своїм слугам викрасти із церкви труну з тілом свого батька Олександра Острозького, який помер православним, і перенести до новозбудованого костюлу. На Великдень між слугами та мешканцями Острога спалахує спровокована Ходкевич сутичка, що мала сумні наслідки: міщан було жорстоко покарано, а непокірних забито у колодки. Автор, співчуваючи постраждалим, насамперед переймається суспільно-політичною обстановкою в Україні в умовах шляхетсько-католицької експансії. Вірш пройнятий співчуттям до православних верств міського населення, сповнений відчуття, що відплата обов'язково прийде до тих, хто чинить зло і насилля бідним. *“Лямент”* написаний у руслі народнопоетичних традицій. У цьому переконають ліричні відступи, які часто зустрічаються у творі і свідчать про його громадянське звучання.

До окремої тематичної групи належить вірш К.Транквіліона-Ставровецького *“Лекарство роскошником того света”*, написаний із соціальною критикою морального обличчя панства у тогочасному суспільстві. Його автор відомий діяч Львівського братства. Вірш входить до збірки *“Перло многоценное”*. Його основна сюжетна лінія зводиться до сповіді багатого пана, який з жахом чекає неминучої смерті. Він занепокоєний тим, що змушений буде залишити багатство, палати та свавільне товариство. Його не турбує майбутнє дружини та дітей, незавершені справи. Ставровецький викриває представників панівного класу з позицій християнської моралі: своє життя вони проводять в розпусті, облуді, нечестивості, недотри-

муючись основних біблійних заповідей про сутність людського життя. У фольклорній манері автор вводить у твір алегоричний образ смерті, яка приходиться по душу багача. Її присутність у творі символічна і є свідченням справедливого непідкупного судді, що карає грішників. За звучанням вірш наближається до народних дум, про що свідчить вільне інтонування слів у кінці рядка.

Розглядаючи твір, студенти повинні перейнятися вічними моральними цінностями, задуматися над власними вчинками та сутністю свого життя.

Конкретні історичні події, пов'язані з визвольною війною українського народу під проводом Б.Хмельницького, послужили матеріалом для створення низки віршів про зазначені події. Дослідники припускають, що їх авторами були студенти та випускники Києво-Могилянської академії, які брали участь у воєнних походах.

Зазнавши поразки під Жовтими Водами, польське військо відступало. Позбавлені можливості перемогти Богдана Хмельницького за допомогою зброї, польські хроністи почали кепкувати над хмелем, таким чином зневажливо обігруючи ім'я гетьмана. Врахувавши хід Жовтоводської битви, невідомий автор у гумористичному плані змалював перемогу козацького війська, довівши лицарську відвагу Хмельницького. Глузуючи з шляхти, він показав панічну втечу ворога з поля битви, захоплення в полон польських гетьманів Потоцького і Калиновського, які були віддані на розправу татарам. У творі виразно звучить акцент помсти поневолювачам.

Переможна хода гетьманського війська простежується у вірші *“Полонення Потоцьких”*. У боях під Корсунем шляхта знову зазнала поразки, коронний гетьман М.Потоцький, який мстився за втрату єдиного сина, сам потрапив у татарську неволю. Твір близький за звучанням до попередньої поезії.

Зовсім інші мотиви відчуються у поезії *“Дума козацька о Берестецькім звиченстві”*. Йдеться про поразку гетьманського війська в битві під Берестечком у 1651р. В дусі народних голосінь автор починає розповідь про трагічні події, пов'язані з ходом бою та зрадливого воєнного союзу Хмельницького з кримським ханом, втечею татар з поля бою, зговором поляків з татарами, що і призвело до поразки українського війська. Твір пе-

реписувався і не дійшов до нас у первісному вигляді, тому й важко визначити у ньому авторські симпатії. Не чіткі висловлювання тут про зраду кримського хана, однак з піднесенням говориться про мужність польських полководців. Незрозумілою є кінцівка твору, коли козаки просять короля дотримуватися Зборівських угод, які забезпечували права і вольності українцям більше, ніж пізніше після битви під Берестечком укладений Білоцерківський мир. Король відмовляється і вимагає видачі Хмельницького, на що козаки не погоджуються, прагнучи справу козацької честі довести до переможного кінця.

Аналізуючи поезію, студентам пропонується визначити провідні мотиви, художні особливості, спільне та відмінне у творах.

Суттєво відрізняються від віршів доби козаччини поетичні твори І.Величковського. Автор прагнув, щоб його поезії мали вишукану форму та стиль і намагався вразити читача небаченими досі словесними зовнішностями. Його твори є проявом барокової літератури, головні риси якої В.Соболь визначає так: *“тяжіння до різних контрастів, формальних та смислових, динамізм образів та композицій, алегоризм, емблематичність, ускладнена метафоричність”*. Поезії збірок І.Величковського цілком виявляють бароко-

вий характер. Особливо витвори збірки *“Млек(о) от овцы пастыр(у) належное”*, де поет розробив різні поетичні форми — “штучки”, ставши предтечею модерних шукань в українській літературі кінця XIX — початку XX століття, а також нашого часу. Він пояснює і на прикладі демонструє свої курйозні вірші. Серед них — типу “ехо”, в якому останні склади першого рядка перегукуються з наступними, створюючи відлуння звуків. Інша поетична штучка — “ракоподібні вірші” різних типів, рядки яких читаються зворотньо (справа наліво). Трапляється “чворогранистий вірш”, який читається вздовж і впоперек. Цікаві спроби так званих лабиринтів і фігурних поезій. Однак дослідники вказують на те, що не завжди такі твори мали належну художню вартість: автор радше дбав про форму вірша, менше уваги приділяючи змісту твору.

Завдання студентів — мати уявлення про барокову поезію, навчитися розрізняти види “поетичних штучок” у творчості І.Величковського.

* * *

Відповідно до пропонованого плану практичного заняття тексти поетичних творів треба читати вголос і аналізувати їх.

ЛЯМЕНТ

*Ту ся починает лямент¹ о утрапеню мещан
острозких и о зневазѣ шляхты преднѣйшей
от люду посполитого.*

Во имя господне. Аминь.

Дни веселые, дни зацные, дни великой радости
Обернулись в смуток и великие жалости.

Ден той власне, который мѣл быти богу на
хвалѣные,

Обернулся на взгарду през люде зухвалныи.
О нензная ваша пасхо, нензный ваш обѣде,
Прыятелская утѣхо горкая пры бесѣде!

Ещо то меньшая той обѣд, который тѣлу служат,
Мовлю я о пожиток, который души плужит²,
И той вас был омынул. Жался мощный боже!
Чого з вас обжаловати снат³ жаден не може.

Азали то не жалост — на первшом потканю,
На первшом, мовлю, на пляц люду выиханю
На послугу так великую, которая небесного
Монархи великой моци округу земного,
Якая великая поражка и деспект не малый
Поткал оных мещанов, которые панѣской хвалы
Стерегли з великою охотою, вслѣд за нею идучы,
Створытелеви своему звыкле ся молячы.

Который же то так был гордый, же ся вам
спротивыл?

Не вам то, але богу самому провиныл,
Же смѣл руку подносити на так святые sprawy,
Чым ся всѣ цитимо и достаемо славы.

Розсуди, который ту вышгѣйший в таковой
гордости,

Кто был затвердѣлшый в своей злой
крѣнобрѣности⁴,

Иж под той час таковая справа ся точыла,
А правдѣ ведлуг свѣта неровна прибыла,
Же пани мѣста того на той час чѣхала
И с тою ся процессиею людей оных поткала.
Що в правдѣ кром похлѣбства зступитися годило,
Леч гды бы на увагу мудрых прыходило,
Еслы людей прынамнѣ бога пошановат,
Постояты было, вшак конѣ могли бы загамоват,
Моглыж бы на господы зараня ся ставити,
Гдыж там спона годыны не могли забавити.

Щож далей было чынити? Хот бы
камѣнное было

Сердце в людех, снат бы ся и тое ужалило,

¹ плач

² плужити — іти на добре, вдаватися

³ знати, видно, мабуть

⁴ впертості, неслухняності

Посмотрывшы на такое строгое замѣшаня,
На такой великий утыск и пренагабаня⁵,
Которого бы не вытрѣвал снат и святыи нынѣ,
Хиба бы зошел з свѣта где в глухийи пустынѣ.
Ач много причин дают нещасным мещаном,
Славным, мовлю, нѣколис милым острожаном,
Звляща тыи, которые звады таемне вцѣнают, —
Хоч ся людем на постав святоблывые удают:
Яко бы самы мещане здавна того хотѣлы,
Абы деспект таковой им вырядити мѣли, —
Еднак латво о лѣску, хто хочет песка карати,
И о леда прычыну лацност постарати.

Бы так мѣлы доброго що колвек учинити,
А тыи звады не възгѣщати, згоршеня не чинити,
Звѣрхности не побужат ку таковой срокости,
Але и овшем научат святой побожности!

Абы ся своим подданым ласкаве ставылы,
Не яко лвы тиранско з ними ся рядили.

И на щож ся вам зыйшло, презацныи отцеве,
Хотя ж будет з вас который противный моей мови,
Жесте к тому прывели поцтивую матрону,
Же ест тѣло порушеное отца ей з гробу⁶...

Придаток: замкненя той же матерѣки

Як ся тое стало, о боже всемоцный.
В мѣстѣ Острогу на день великоночный,
Гды в понеделок всѣ выступили,
Бога хвалили,
Та ся споткали с панею мѣста того,
Не маючи на сердцу гнѣву жадного,
Алеж найперѣше им прычыну дали
Зступити казали.

Еднак як ся на мостѣ споткали,
З замку выйшовшы, внет⁷ ся замѣшали,
Коли возница почал их бычовати,
Казал вступовати.

Що видячы оныи люде нещасливыи,
Будучы с того барзо жалослывыи,
С попудливости всѣ ся порвали,
Кыи побрали.

Слуги той паней и всѣ дворяне,
Видячы, же не жарт, кинулися на ных едностайне,
Шабел добывшы, внет же по собѣ:

⁵ збудження, намова, спокуса

⁶ Натяк на таемне перенесення з замкової церк-
ви до езуїтського костельу праху батька Ганни —
Олександра Острозького (помер 1603 р. православ-
ним), що сталося напередодні сутички.

⁷ раптом, відразу

То мнѣ, то тобѣ.
 На той час ей милость в каретѣ сидѣла,
 “Перестанте”! з обох сторон вшистких гамовала,
 Абы той звады болше понехали,
 Далѣй ихали.
 Леч трудно было: барзо заюшыли,
 З обох сторон битых, раных начинили,
 Єдны с перестрахов в вал з мосту падали,
 Шыи ламали.
 Хтож що несл в руках, того не жаловали:
 Яйца фарбованые тым шаты смаровали,
 Не смотрено того, вара кого замѣкрыл,
 Быле бы ударыл.

.....

Внет мещан зацных в колоду посажано,
 А найубогших в темницу загнано,
 Абы росправы до часу чекалы
 И горло дали.
 Хотѣлы духовныи в тую справу вложыти
 А на их здоровья горло свое положыти,
 Але им слова на то рецы не дано,
 Преч им казано.
 Под час юрѣмарку нѣкыдяс славного,
 А тепер, реку, юж занедбалого,
 На самую взгарду звести их казано,
 Жебы стинано.
 Там килку мещан мечем прыкро стято,
 Четвертому уши и носа утято,
 А оные трупы ховат заказали,

Псом торѣгати дали.
 А других еще дано за поруку,
 Радячи, що им дадут за муку:
 Толко потаемне звады якіесь кнуют¹,
 Що им готуют.
 Болше убогих там ест выноватый
 И предше згинет, нѣжлы богатый,
 Хто зась лѣпше пѣнязми заложит,
 Той ся не трѣвожит.
 Нѣмаш ся як розмовити з сусѣдами,
 Бо потаемной здрады полно завсѣгды,
 Там под окнами и в ночи слухают,
 Що розмовляют.
 О ты, Острогу, мѣсто справедливое!
 В тобѣ бывали мешѣканцы цнотливые,
 Не еден тепер твоеи прыгоды плачет,—
 ест кто и скачет.
 Тыс было хлѣбом завжды прыходневи,
 Ты убогому маткою было студентовы,
 В тобѣ хто мешкал, нѣкыд не шкодовал
 Хто ся шановал.
 Тераз не стуйте ж! на щож юж прыходит!
 Снат ся юж на тое, подобно, заводыт,
 Жебыс юже было в нѣвеч оберѣнено,
 З грунѣту зницоно.

.....

¹ замишляють

[ЛѢКАРСТВО РОСКОШНИКОМ]

*А по сих лѣкарство полагаю, роскошником
 того свѣта, правдивое.*

Пѣснь вдячная при банѣкетах панских.

О смерти несподѣвана,
 Тось мя богатого пана
 Без отповѣди нынѣ застала
 И все красное и любимое мое забрала,
 И навѣки от очій моих в тмѣ сховала.
 Где мои нынѣ замки коштовне мурованіи,
 И палаци мои свѣтне и сличне маліованіи,
 А шкатулы злотом нафасованіи¹,
 Възники под злотом цугованіи?
 Где мои пресвѣтлыи злототканныи шати,
 Рысѣ, соболе сличніи, кармазини и дорогіи
 шарлати?²
 О смерти, все твоим приходом от мене забрано,

¹ набиті, наповнені

² дорога червона тканина

И навѣки от очій моих в тмѣ сховано.
 Где мои сады и красныи винограды?
 И ногами твоими, о смерти, потоптани,
 И навѣки от мене несподѣванне забрани
 Слугами твоими, а неприятели моими,
 А скарбы мои расхищены и побраны,
 Шпаліери коштовніи пошарпаны.
 О смерти злосливая и гнѣвливая,
 Тылкось на жалость мою сквапливая,
 Несподѣванне зо всегось мя обнажила,
 И межи смродливыи трупы положила.
 Пріятелѣ мои далеко от мене стали,
 И носы свои пред смрадом моим позатикали.
 Вчера в дому моем было гойне веселя,
 Музыков играя, а спѣваков веселое спѣваня,
 И на трубах мѣдяних викриканыя,
 Скоки, танцѣ, веселое плясаня.
 Вина наливай, выпивай, проливай,
 Столы мои, коштовными сладкими покарми
 покритіи,

Гостѣ мои и прїятелѣ персоны знаменитїи.
 А нынѣ мене все доброе и веселое минуло,
 Слава и богатство навѣки уплынуло,
 Тылко мя нынѣ все злое до себе пригорнуло.
 Страх, болезнь, стогнаня,
 И плачивое нарѣканя.
 О смерти гнѣвливая, злосливая,
 Слѣпая, глухая и нежалосливая,
 Тылко на жалость нашу сквапливая,
 Ты мене молодого несподѣванне уморила
 И двоякое дивовиско надо мною сѣтворила.
 Прїятелѣ любымїи по мнѣ плачут,
 А вразы мои нынѣ от радости скачут.
 Вчера слуги мои ордами за мною,
 А нынѣ нѣ единого с мною.
 Всѣ стали и носы свои позатикали.
 Власныи слуги мои, тыи ся нынѣ мною гнушают
 И за смродливого и згнилого трупа мене мают.
 Тылко ми в том нынѣ послужили,
 Же мя в темный гроб положили
 И землю тяжкою покрили,
 Абы мя прудко робаци ядовитїи расточили.
 О смерти, коль страшна память твоя,
 Которой трепещет нынѣ и боится душа моя!
 Ты а всѣх мѣч свой срогїй обнажила
 И през него олбримов¹ силных положила
 Под ноги свои; сїх потоптала,
 А славных вѣка сего побрала,
 И в тмѣ без памяти сховала.
 Где нынѣ сут мїролюбци,
 И роскошныи сластолюбци,
 А лакомыи златолюбци?
 Всѣх сѣть гнѣвливой смерти помкнула
 И в тмѣ вѣчной несподѣване замкнула.
 Где нынѣ тиранове неужитїи
 И князи на земли знаменитїи,
 Играющїи с птицами небесными
 И с звѣрми иногда земными?
 Смерть в гроб послала,
 Веселїе и славу их забрала.
 Где нынѣ воїнове горделивыи
 И мучителѣ невинных злосливыи?
 Где срогїи и страшнїи гетманове?
 Несподѣване смертным мечем постѣчени,

И без памяти в тмѣ нынѣ заключени,
 И знагла ядовитим червїем расточени.
 О смерти гнѣвливая и страшливая,
 Ты цесаром и крулюм коруны здїймуеш,
 А з голыми головами их до гробу вандруеш,
 Ты много злого на том свѣтѣ броїш
 И с премудрых филозофов смѣховиска строиш.
 У главѣ их, где свѣтлая премудрость
 Столицу свою мала и в ней почивала,
 Там нынѣ тилко смродливая пустка зостала
 И червїй много в себе през тебе набрала,
 О смерти, приходом твоим страшливым,
 А часом моим смутним и плачливым.
 Ты риторскїй изык складкоглаголивый
 безгласїем связуеш
 И пред многими его показуеш,
 Яко нѣмого болвана, славного пана
 В мовѣ и премудрого у словѣ.
 Ты многим смѣхотворцум огноила незапертїи
 губы,
 Тилко ся зостали огнилыи при них зубы.
 Ты в тлустом тѣлѣ черви ховаеш,
 А вместо перфом смрад виливаеш.
 Ты красных у шпетность претворяеш.
 О смерти, в моци то своей маеш!
 Ты богатыров з богатества обидрала
 И всѣх славных вѣка сего до темницѣ свои
 загнала.
 Ты моцаров мїра сего под ноги свои положила,
 И всѣх тых червѣм ядовитим покрила.
 О смерти страшливая и нежалосливая,
 Ты яко косар нынѣ неросудный
 Под ноги свои крадеш цвѣт барзо цудный.
 Молодости и красоты жаловати не знаеш.
 А нѣ на едином с тых милости нѣ маеш.
 О смерти слѣпая и глухая.
 Ты персонами славных браковати не знаеш.
 Ты пред жалостью уха свои затикаеш.
 О, смерти, таковую злосливую природу маеш,
 Нѣ на чїй плач нынѣ нѣ дбаеш, а нѣ поглядаеш,
 Всѣх нынѣ заровно береш и до темного
 гробу ведеш
 И на покарм робацтву кладеш,
 О смерти гнѣвлива, сила твоя страшлива!

¹ велетнів

ІСТОРИЧНІ ВІРШІ

[ПРО ЖОВТОВОДСЬКУ БИТВУ]

Висипався Хміль из міха
 И наробив ляхам лиха,
 Показав им розуму,
 Вивернув дідчу думу.
 До Жовтои водиці
 Наклав им дуже хмельници.
 Не могли на ногах стояти —
 Волили утикати.
 Гетьманчику-небоже!^a
 Не туди на Запороже!
 Не найдеш гаразд шляху
 У Сидоровим байраку.
 Чи не ти Степанку-сараче!^a
 Од козаків гарачи,
 Не тись брав им хутори.
 Єсть инши тепер пори!
 Одже побірки прокляти
 Під Очаковим взяти
 И по пастуши тебунці

Приїхали к вам ординці.
 Не утікай же, ляху,
 З самого перестраха,
 Заждай юнаків в табори,
 Готуй деньги за хутори.
 Юж не будеш их хаты
 Поганцям оддавати,
 Не будеш пересудів брати,
 А ні их воювати...
 Хоч же маєте кримчухи,
 Дайте им тепер кожухи.
 Отже Хмельницькій може,—
 Поможі ему, боже! —
 Тих куркоїдів бити...
 Юж утікають з валів:
 Бояться самопалів,
 Волять татарскої юки,
 Ніж козацкої руки.

[ПОЛОНЕННЯ ПОТОЦЬКИХ ПІД ЖОВТИМИ ВОДАМИ І КОРСУНЕМ]

Он глянул як звір, он крикнув як лев на жолнірській слова.
 Острая як міч, грубая як піч була там тая мова.
 Зараз синачка свого єдиначка шлеть на Жовтую Воду.
 Там на большую и на горшую собі и всім шкоду.
 Бо скоро стали ляхи подле Плавли, зараз поскочили,
 Хмельничики, ординчики обоз заточили.
 А скоро привернули, зараз огорнули, роскопали моцнии вали
 Одних постреляли, других порубали, третіх живцем в орду пооддавали.
 На тім не досить; миру не просить Потоцькій здумалий¹
 На войну встає, штурми готує, бо мів встид немалий
 Хочеть битися, кривди мститися, під Корсунь вступає,
 А за собою, як за свою волю запорозьців потягає,
 Там же на полю всім своїм силу желнерским утрачає,
 Стрельбу ий штуки и всі ринштунки запорозьцям нажичає
 Турецькій коні, дрогии убори оддає по неволі.
 А сам иде и инших веде до татарської неволі!

^a “Степанко-гетьманчик” — Стефан Потоцький, син коронного гетьмана, поранений і полонений, вмер після бою.

¹ гордий

[ПОЛОНЕННЯ ПОЛЬСЬКИХ ГЕТЬМАНІВ]

От так пиха наробила лиха коронному Потоцькому.
 От так була и тобі скрута польному Калиновському.
 Отам жолніре ідіте сміло на зимовиско,
 В Білогороді в загороді майте становиско.
 Нехай, христіяне ваші подоляне, не распложують кури,
 Що виловили виносили ваші дзьюри¹.
 А ви в татарах в тяжких кайданах до смерти сідите;
 Як ми од вас, так ви од нас тепер потерпіте.

ДУМА КОЗАЦЬКА О БЕРЕСТЕЦЬКІМ ЗВИЧЕНСТВІ 1651 31 ІЮЛЯ

О ріко Стирю, що Хміль за віру
 Скажи ти всьому миру,
 Гди в Дніпр впадаєш, оповідаєш
 Радость з війни чи з миру?^a
 Хан наступає і помагає
 Козакам ляхів бити
 Під Берестечком, малим містечком,
 Міл оних кров пролити.
 На перевозі, чилі² в дорозі
 Короля погромити.
 Ляцкими пани да і гетьмани
 Татарам заплатити.
 Хан згоду радив, да не порадив.
 Козаки війну люблять.
 Ой Казіміру, юж тобі миру
 З козаками не будеть.
 В тім хутнесенько Хміль ранесенько
 Ку королю приближаєть.
 Била погода, да воевода
 Руський знать війську даєть,
 То єсть о хані і о гетьмані
 Королю ознамляєть.
 А лях не дбаєть, не утікаєть,
 К війні ся приближаєть.
 Серєда пришла, вся Орда вишла,
 Хан і Хміль з козаками,
 Ой не Зборово, війна то нова,
 Не як під Пилявцями:
 Не утікають, кров проливають
 І на татар не дбають:
 В крові татарській і бусурманській
 Острий меч свой купають.
 А Казановський^b, богатир польський,
 Серця всім додаєть,

Для оборони польської корони
 Голову покладаєть.
 Б'ються що живо да вельми диво
 Мні на Осолинського^в.
 Що нас воюєть, не наслідуеть^г
 Канцлежа детка свого.
 Он бил спокійний, не іскал війни,
 Он на нас натераєть,
 Яко лях давній і юнак славний
 Для Польщі вмираєть.
 Бачил рицера, на подканцлера
 Сапіга^г що зближаєть.
 А Вишневенький^д, хоть не величкий,
 Своіх не одступаєть.
 — Що, небож хане, як знаєш стане
 Лях по Пилявецькому:
 Не утекаєть, от наступаєть
 К бунчуку юж ханському.
 — Ой не глядіте, треба ся бити,
 Хан мурз наповідаєть.
 А лях не дбаєть, мурз забиваєть,
 В їх крові меч купаєть.
 Тричі кланяли і упадали,
 Короля сьмо просили,
 По Зборовському люб по старому
 Щобо сьмо тують жили.
 Мовити не даєть, з очі зганяєть:
 — “Видайте мі гетьмана,
 Панов слухайте, старшини дайте,
 А йдіть бийте хана”.
 — Хмеля не маєм, панов слухаєм,
 Татаров будем бити,
 Але старшину, нашу дружину,
 Нет вісти, як одступити.

¹ джури^a Початок заплутаний і темний, може означати: Ой ріко Стирю, що в Дніпр впадаєш. Що робить Хмельницький за віру? Що мирові оповідаєш, радість з війни чи з миру?² чи, а чи^b Каштелян галицький, загинув під Берестечком.^в Юрій Осолинський, канцлер коронний.^г не наслідуеть^г Підканцлер литовський, під Берестечком командував полком.^д Ярема Вишневицький.

ІВАН ВЕЛИЧКОВСЬКИЙ

ЕХО

Єст вѣрш, в котором якобы нѣкое ехо, то єст одзов, до кожного стихов конца двѣ силлябы, з конечных же лѣтер уформованые, отзываются.

- Что плачеши, Адаме: земного ли края?
— Рая.
- Чему в онь не внійдеши, боиш ли ся браны?
— Рани.
- Не м[ожеши] ли внійти внутр его побѣдно?
— Бѣдно.
- Или возбранен тебѣ вход єст херувими?
— Ими.
- Откуду дѣет ти ся сицевая досада?
— С сада.
- Кто ти в садѣ снѣдь смертну подаде от древа?
— Єва.
- Кто же Єву в том прелсти, змій ли вертоградскій?
— Адскій.
- То сѣєши слезами не без вины поле?
— Оле.
- Отселѣ вся будеши со трудом стяжати?
— Жати.
- Отселѣ тебе, чаю, смерть возмет ко гробу?
— Обу.
- То смерти уже єсте во вѣки предани?
— Ани.
- Откуду же жизнь паки начнете взымати?
— Мати.
- Мати, чаю, отродит вас, [як смерть] Христова?
— [О]ва.
- Плодом ли пречистыя матере ожисте?
— Исте.
- О бы и нас спасл тот плод дѣвья утробы!
— О бы.

РАК ЛѢТЕРАЛНЬЙ

Єст вѣрш, которого лѣтеры,
и вспак читаючися, той же текст выражают.

Мене ради на радость богом міру данна
 Анна во дар бо имя ми обрадованна,
 Анна дар и мнѣ сѣн мира данна,
 Анна ми мати и та ми манна,
 Анна пита мя я мати панна.
 Знай всяк, аз в небѣ єсм чиста нива,
 А вѣдай там я мати а дѣва.
 Знай о [нас в] небѣ, чистая ниво,
 [О вѣдай] тамо мати а дѣво.
 Тебѣ сильной все небо отверзєся само,
 О мати великая аки лев и тамо.
 Аки лев и тамо о мати велика
 Аки Лот о мати и тамо толика
 Лот — з святых чина, ты —
 з святѣйших лика.

Марія в небѣ и по смерти жива,
 А вѣдай тамо то мати а дѣва.
 Або так:
 А вѣдай там єст се мати а дѣва.
 Аще бы под морем могл люд пребывати
 И тамо вѣдом Ісус ім, о дѣво мати.
 От гроба Климентія мощно то познати.
 Вѣдай, читателю, иж гроб святого Кли-
 ментія, папы римскаго, был на днѣ моря.
 А кожного року во память его море уступу-
 вало, где правовѣрнии при гробѣ его слави-
 ли Ісуса, дивнаго во святых своих.
 И се назад чита[ти]:
 И ТАМ ІСУС І [МАТ]И.

ЧВОРОГРАНИСТЫЙ

єст вѣрш, в котором так вздлуж,
яко и вшир єден же текст выражається

Маріє	Ты	Єдина	Мати	Богу	Сыну
Ты	паче	всѣх	вышнему	возлюбленна	выну
Єдина	всѣх	надеждо	творцу	ты	предстани
Мати	вышнему	творцу	станы	присно	за ны
Богу	[возлюбленна]	ты	присно	дѣво	зѣло
Сыну	[в]ыну	предстани	за ны	зѣло	смѣло

ЖАРТОВНЫЙ

єст вѣрш, который, гды читается, як вѣрш идет, жарты тылко строит.
Лєч гды в нем каждое словко першой строки з словами другои, против стоячими,
злучати будеш, зараз інший сєнс, правдивый, укажет.

Остав молитву,	дѣвство	растли,	злых чти,	друзе,
Лѣность люби,	сохраняй	злость,	лай добрых	дуже.
Возненавижд	трезвенных,	пяниц	люби	зѣло,
Гордых	почитай,	злослов	смиранных	всєцѣло.

Сїи вѣрши не о прєсвятой богородици, тылко для штучки поетицкои
тут ся положили.

МНОГОПРЕМѢНИТЕЛЬНЫЙ

єст вѣрш, который килка десят разый
перемѣняться может, яко ниже обачиш.
У римлян называется тот вѣрш ПРОТЕУС

Яко ниву рясно плоды украшают, Тако дѣву красно роды ублажают.	Яко плоды рясно ниву [украшают], Тако роды красно дѣву ублажают.
Ниву рясно плоды украшают яко, дѣву красно роды ублажают тако.	Ниву украшают рясно плоды яко, дѣву ублажают красно роды тако.
Рясно плоды украшают яко ниву. Красно роды ублажают тако дѣву	Рясно яко плоды украшают ниву. Красно тако роды ублажают дѣву.
Плодыукрашают яко ниву рясно, Роды ублажают тако дѣву красно.	Плоды яко ниву украшают рясно, Роды тако дѣву ублажают красно.
Украшают яко ниву [рясно пло]ды. Ублажают тако д[ѣву красно роды].	Украшают яко рясно ниву плоды, Ублажают тако красно дѣву роды.

Таковым способом сей вѣрш и далее может ся перемѣняти до килка десят разый,
волно кому досвѣдчити. А з мене тепер досыт, же сп[ос]об наменилем.

[СТОЛП]

**В сем столпѣ выражаются вѣршы
от двох силляб аж до тринадцяти.**

2. Дѣво,
диво
3. всей земли!
Пріемли
4. сію хвалу,
любо малу,
5. працы моея
во честь твоєя
6. славы составленну,
тебѣ освященну.
7. Юже раб твой принесе
не от мудра словесе,
8. но от сердца чиста, права,
Зане твоя права слава.
9. Достойно тя никтоже может
восхвалити, всяк [не возможет].
10. Твоя бо слава вышш [е всѣх земных]
И над небесных благопри[емных]
11. Жителей умы, первая по бозѣ
Присно блажима в родѣ вѣрных мнозѣ.
12. Ты еси столп славы, пречистая дѣво,
Дивнѣйшее міру над седм дивов диво.
13. Седм дивов погибоша, твоєя, о [мати],
Столп крѣпости вовѣки будет преб[ывати].

ПРЕСѢКАЕМЫЙ

**ест вѣрш,
который єдни імена пресѣкши,
другіє імена посредѣ их вомѣщает.**

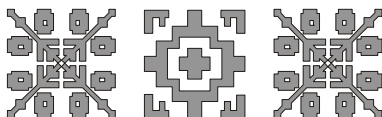
**МногАя Из не СУщих Созда сеи твоРенІА
Дадѣм ХеРуВІмСкую Тому пѣСнь хВАленіа.**

[Маю] Миру дАТИ Радость І соДѣлоВАти слАдость.

АВТОР ДО ЧИТЕЛНИКА

**НАстрОЙ навспак цинобру. Если угадаеш,
ГоршІЙ Кто з Сих? ВОлк? ЧИ ЛЕВ?
То мене познаеш.**

ВІРШІ КЛИМЕНТІЯ ЗІНОВІЄВА

План

1. Біографічні відомості про Климентія Зіновієва.
2. Проблематика циклу віршів про бідних і багатих.
3. Художньо-побутове спрямування віршів про хліборобів, ремесла і ремісників.
4. Літературна та історико-побутова цінність віршів поета.
5. Збірник українських прислів'їв та приказок Зіновієва.

Література

1. *Шолом Ф.* Соціальні елементи у віршах Климентія Зіновієва сина // *Матеріали...* — Т. 1. — С.363-366.
2. *Перетц В.* Вірші ієромонаха Климентія Зіновієва сина // *Матеріали...* — Т. 1. — С.366-376.
3. *Колосова В.* Климентій Зіновієв. Життя і творчість. — К., 1964.
4. *Зіновій Климентій.* Вірші. Приповіді посполиті. — К., 1971.
5. *Полек В.* Історія української літератури X-XVII ст. — К., 1994. — С.119-123.
6. *Возняк М.* Історія української літератури: У 2 кн. — Львів, 1994. — Кн. 2. — С.29-38.

Серед тематичного розмаїття української поезії другої половини XVII ст. виокремлюється творчість Климентія Зіновієва. Як зазначають дослідники, його поетична спадщина є своєрідною поетичною енциклопедією трудової зайнятості людей того часу. Біографічних свідчень про поета збереглося дуже мало. Єдиним джерелом, з якого вчені черпають відомості про нього є рукописна збірка його віршів. В ній автор децю згадує про окремі епізоди зі свого життя. Припускають, що життя Зіновієва датується 40-50 рр. XVII ст. — 1712 р. Точного місця народження поета не встановлено. Змалку зазнав поневірянь, рано втратив батьків, мав потяг до знань, освіту здобував у дяка, ймовірно, пізніше навчався у Києво-Могилянському колегіумі. Заробляв на прожиття писарством, згодом став священником, а після смерті дружини постригся у ченці, дослужившись до сану ієромонаха.

Студентів цікавитиме, чому в довідковій літературі трапляються різні варіанти прізвища поета. Викладачеві доречно пояснити, що це питання остаточно не з'ясовано. У мезовірші № 284 він називає себе ієромонахом Климентієм Зіновієвим сином. Припускають, що в чернецтві його ім'я Климентій, а прізвище успадковане від батькового імені — звідсіля зустрічаються різні його варіанти — Зіновієв, Зіновій, Зінов'єв.

З творчого доробку поета сучасному читачеві доступна лише рукописна збірка, яка налічує 369 віршів і близько 1600 прислів'їв і приказок, віднайдена у 50-х рр. XIX ст. українським етнографом О.Шишацьким-Іллічем і зберігається нині у відділі рукописних фондів Центральної наукової бібліотеки Академії наук.

Вперше творчістю Климентія Зіновієва зацікавився П.Куліш, відгукнувшись про нього статтею спочатку в російсько-

му журналі “Русская правда” у 1859 р., а згодом у січневій книзі журналу “Основа” за 1861 р. Його оцінка спадщини Зіновієва була різко негативною. Підходячи до аналізу творчості поета позаісторично, Куліш виніс Климентієві суворий присуд “як чужому народному духові і смакові живописцю”. Наступні дослідники (С. Маслов, В. Перетц та ін.), охопивши весь його творчий доробок, дійшли висновку, що Климентій Зіновієв є не тільки представником талановитої когорти давніх віршописців, а й знавцем рідної традиційної матеріальної і духовної культури.

Після з’ясування біографічних відомостей про поета студенти вдаються до осмислення жанрово-тематичних особливостей його творчості. Більшість віршів поета написані на соціально-побутові теми. У його творах висвітлено життя майже усіх соціальних прошарків тогочасного суспільства, побут та звичаї українського народу. Як зазначає дослідник В. Полек, “головним героєм його віршів уперше в історії давньої української книжної поезії став трудовий народ”.

Соціальна нерівність є провідною темою у творчості поета. Такі вірші поет групує у циклі “О богатствах и о нищетах”. Їхній мотив — викриття класових суперечностей у суспільстві, тяжке становище трудящих, зажерливість багатіїв. Щоб краще розуміти ідейно-художній зміст творів про бідних і багатих, студенти аналізують вірші Климента Зіновієва “О убогих людях”, “О мятежном житіи человека и о убожестве”, “О богатстве и нищете”, “О убогих и о богатых”.

Іншу тематичну групу становлять вірші К. Зіновієва про хліборобів, ремесла та ремісників. Автор оцінював ремесла, виходячи з того наскільки вони задовільняють потреби усього суспільства. В повсякденні простого народу поет прагнув побачити цінність людської праці і прославити її у своїх творах. Автор створив 76 вір-

шів про ремесла, в яких оспівав хліборобів, женців, косарів, шевців, кравців, друкарів, бондарів, слюсарів, теслярів, гончарів, представників інших ремесел, опетизувавши красу і важливість праці трудового народу.

Є в К. Зіновієва вірші, присвячені духовенству, проте в них автор вкладає інший зміст і картає духовних владик за користолюбство і хабарництво вже з позицій людини, причетної до духівничої справи.

Студентам пропонується завдання за власним бажанням проаналізувати вірші цієї тематичної групи.

Першокурсникам необхідно знати, що крім поетичного доробку Климентій Зіновієв залишив нащадкам збірник прислів’їв та афоризмів. За це вчені вважають його одним із перших етнографів і дослідників народного життя. Йому вдалося зібрати і скласти в алфавітному порядку більш як півтори тисячі прислів’їв і приказок. Поет часто застосовує їх у своїх творах з метою підсилити ідейне звучання вірша. Зібрані К. Зіновієвим прислів’я і приказки пізніше у своєму доробку використовували його наступники.

Поетична спадщина К. Зіновієва належить до кращих здобутків давньої української літератури. Йому першому вдалося возвеличити людську працю, показати роль індивідуума в тогочасному середовищі. Одночасно він відобразив життя феодальної України кінця XVII — початку XVIII ст. якраз у побутовому аспекті на тлі класово-антагоністичного розшарування її населення.

* * *

Наведені нижче тексти творів К. Зіновієва необхідно читати вголос, вдаючись до коментування, пояснень із зазначенням специфіки і важливості видів трудової діяльності населення України другої половини XVII ст.

О УБОГИХ И О БОГАТЫХ

Що далѣй на свѣтѣ горш бѣда наставаает:
 же убогий человек во всем погибает.
 Хоч может бѣдный в людей що ѣ заробити:
 то богатый не хочет слушне нагородити.
 І що им за корист їж мзды удержавают:
 а зь того удержанья пожитков не мают.
 Бо стокротный им зато ущербок бывает:
 кгда за слезы убогих бог таких карает.
 Альбо громовым огнем, або теж водою:
 аж выходят им тые вдержанья зь бѣдою.

Зачим работникам прошу нагорожайте:
 И едным шелягом гды заробят не вкривжайте.
 Бо за милостыню и тое ся вмѣняет:
 кто трудникам як слушне годным заплачает.
 А написавшаго мя се слово простѣте:
 и здраво и спесенно в долгий вѣк живѣте.
 Бо написах укор, їж небо вам пріюю:
 и паки милость вашу о ласку впрашаю.

О УБОГИХ ЛЮДЕХ

О горе бѣдным людем убогим на свѣтѣ:
 же не могут скутечно радости имѣти.
 А богатому аще и скорб часом ткнется:
 то в том же ему часѣ рыхло и минеться.
 Бо багач судам очи мздою забивает:
 и тоею до конца оных ослѣпляет.
 А убогий неборак хоч мало споткнется:
 певне побѣденному дармо не минеться.
 Або будет к здоровью бѣдный шанковати:
 или которым иным лихом торговати.
 І если от богатых милости не получит:
 то хоч рад або не рад з душею розлучит.

О, боже, чему ж то ты вбогих опускаеш:
 на скорб и на слезы их оком не сматряеш.
 Чи тым же богач царство может куповати:
 а ты яко бог можеш и нендзному дати.
 А поневаж судія естес справедливый:
 сотвори ж и на земли в панов суд правдивый.
 Аби тя судію болш юж не оскорбляли:
 і жебы безвинне душ болш не погубляли.
 Але даруй властем мир и любов въ їх сердца:
 молим ти ся господи наш от всего сердца.

НИЩЕНСКИЙ ВѢРШ

Осеж, панове, пришов до вас и я,
 що мѣю собѣ хорошее имя.
 А хорошее так, же есмо Свырид,
 и сам так же хороший, глядѣтес мнѣ на вид.
 А правда гречный естем и хороший
 и богатый, же много мѣю воший.
 Звол сяз, славная мѣщанко, мнѣ в голову пойскаат,
 то можеш от мене тогож скарбу ся набрать.
 А ты мнѣ за той скарб ничего не дай,
 только за мене дочку свою отдай.

І еще минѣ дай много и вѣна:
 хочай принамнѣй из вязочку сѣна.
 Або найдорожшую рѣчь, мѣх половы,
 и додатку к тому добрый кул соломы.
 А тепер буд собѣ так велми здорова:
 и товста, як яловая корова.
 А дочка нехай растет, як телица,
 жеб хорошая була молодица.
 Бо я на еи давно ся залецаю
 и уже и на весѣлье ся прибираю.

О РАТАЯХ: АБО ТЕЖ О ПАШУЩИХ ХЛѢБ ЛЮДЕХ

Над всѣ ремесла потребнѣшее подобно
 пахарство: же тое всему свѣту выгодно.
 Бо хоч бы хто срѣбро и злото могл робити,
 а не мѣючи хлѣба злота не вкусити.
 Мовленна тая реч, же хлѣб сердце укрѣпит,
 если хлѣбом животы человек покрѣпит.
 И без хлѣба немощно всяким пробувати,
 бо без него з голоду могут умирати.

І не тылко убогий хлѣба потребует,
 але и богатому оный не попусет.
 Богатый еще болшей хочет его мѣти,
 жеб по смерти его ужывали и дѣти,
 А так хлѣб святыи всюда всѣм не безпотребен,
 але и невѣрным он на свѣтѣ потребен.
 А ты, господи, безъпреч хлѣба людем умножай
 и довольно на вес свѣт его урожай.

О КОСАРЯХ, ЩО СЪНО КОСЯТ

И косарѣ потребны людям каждого року,
хто мѣет сѣножати, затыгает знароку.
А барзѣй в косовицу посред лѣтнего часу,
кгда всяк непѣшый сѣна требует того часу.
І хоч бы нерад, — мусѣт косаров затыгати,
по пят чехов и по три шага на ден давати.
А косарѣ сподарѣ идут к нему с косами
и косят травы ввес ден, и в порану з росами.
І козба з великою працею вѣм походит;
для того недешево и сѣно приходит.
А без сѣна немощно конным пробувати;
тылко мусят на зыму о его ся старати.

Бо где колвек без сѣна кон в зымѣ ищезает,
а человек отравою и хлѣбом жив бувает.
І так много зазыму сѣна кон поядает,
же часом из шкурою сам за то не ставаает.
А в кого часом сѣна своего перейметя,
той по сторонах з денгами куповати товчетя.
Гды окаянных коней не хочет поморити,
жеб было чим поѣхат, або дрова возити.
А так бѣдный человек о сѣно ся стараает
и для сѣна іногда остатнее збуваает.
Зачем же и косаров для прац их похваляем
и доброго мешканя, и здоровья пріаем.

О ЖЕНЦАХ

И женцѣ добре працюют на свѣтѣ,
котрые хотят на зыму хлѣб мѣти.
Тылкож хоч былаб їм часом третина,
але хылячис заболит и спина.
І жегомы теж от солнца бывають,
же аж іногда потом обливають.
І без воды так іный изнеможе,
звляща, нетерпяч хто, аж ратуй боже.

І руки солнцем тогда присмягають:
а що найгоршей — твары зчернѣвають.
І иной втож наберуться знуты¹
и мусят терпѣть во мѣсто покуты.
Тыж сам, господи, видиш їх страданя:
храни їх прото срогого караня.

¹ знеможення

О ДРУКАРЯХ, ЩО КНИГИ ДРУКУЮТ

Пишу вѣршы друкарям ремесникам славным:
которые дрюкують книги православным
Людем: бо всѣм дѣло их свято ест й честно:
а барзѣй тым, котрые живут благочестно.
Друкують же всякіе церковные обрядки:
и всѣ христіянскіе розные порядки:
На книгах бо вѣрные молятся ко богу:
и в книгах обрѣтають до неба дорогу.
Кгда убо правылные книги хто читает:
таков бесѣду з самым богом отправляает.
Чирство же ся знайдует отных то ремесло:
але ускрутно велми оно и тяжестно.

А особливе ногам ойчам неспокойно:
и не обрѣтается в работѣ покойно.
Поневаж бо як начнут потягати прасы:
аж на главах их вскорѣ мокры станут власы.
Зачавши бо мусят ся до поту труждати:
аж развѣ в ноци могут из мало поспати.
І в великий роботу праздник оставляють:
а тым часом способы впят приготавлиють.
І научил так бог их рыхло друкovati:
що за ден, то немощно за рок преписати.
Прето як годны они от вѣрных похвалы:
так за труды вдостой их боже вѣчной славы.

О СТРЕЛНИКАХ, ЩО СТРЕЛЫ КОЗАЦКІЕ РОБЯТ, И О КОЗАКАХ, ПОХВАЛНОЕ

И стрѣльники козакам потребны бывають:
поневаж до военных справ стрѣлы зробляють.
Бо и стрѣлою мощно так же паразити:
и як огненною стрѣлбою, умертвити.
І дивная рѣч стрѣлы, гды их вытягають:
в гору: й високо так ничим недосягають.
Же который знайдется козак здоровых рук:
то такой крѣпко мощно й добре тягнет лук.
Же аж может на версту воздух зачепити:
й хмуры воздушные стрѣлою пробити.
І то по правдѣ тому тако быти можно:
кгда й было на свѣтѣ тое то неложно.
Іж негдыс стрѣла в гору козаком пущенна:
суха: а з высоты вдол мокра возвращенна.

Знат то же скроз дождевну хмуру стрѣла пройшла:
 тылко що щос облаков небесных недошла.
 Было то на сѣверѣ в писца сего вѣку:
 при людех многих, а не при одном человеку.
 І тогда ж хмуры частка на землю изпала:
 величеством яко человекя глава.
 В подобій леда, й там же й ізтаяла:
 й водою свѣтлою на земли зостала.
 Прето дывовати ся й зас стрѣлам треба:
 же мало самого недосягают неба.
 А вы козаки лук здоровы потягайте:
 и з огненных оружий смѣле выпалайте.
 Бог вам нехай побѣждат врагов помагает:
 а вас от врагов в войсках й в домах сохраняет.
 І всѣм милостям вашим сердечно пріяю:
 а пришедших з войска миле поздравляю.

О ПРАВОСЛАВНЫХ ЛЮДЕХ ВОИНСКІЕ СЛУЖБЫ ОТПРАВУЮЧИХ: ІМЕННО О КОЗАКАХ

<p>И козаки на свѣтѣ всѣ велми ся труждают: поневаж перси свои на войнах выставляют, Боронячи отчизни и добра христіян, жебы непредолѣв нечестивый басурман. І не токмо что перси они ставят у войнѣ: але иные кладут и головы на войнѣ. Зачим спаси их, боже, за тую отвагу: а грѣшит богу, хто дает козакам зневагу. Простый человек завше у дому пробувает, а козак, шедши в войско, ввес дом свой оставляет.</p>	<p>А идучи, чи вернет к дому, и сам не знает; тылко сам бог их нехай от смертей сохраняет. Зачим не тылко, ховай боже, нагану давать козакам, але треба их як святых шановать. Бо на войнах в потребах кров свою проливают и за православную вѣру души полагают. І даруй, боже, таким небесные короны, що чинят землѣ нашой от врагов обороны.</p>
---	---

О СОЛЯНИКАХ ТОРЯНИКАХ БУРЛАКАХ: ЩО СОЛИ ГОСПОДАРСКІЕ ВАРЯТ

Торяники велику працу подымают:
 паче коломыйцов, що гуски виробляют.
 Сотце бо вѣдер вкинет на бочку соли воды:
 и дрова в пѣч кергая натерпится бѣды.
 А безпрестанно треба и недосыпляти:
 и жеб не прогорѣла [скоро] сковрада, пилновати.
 Потом в садовницу сол з сковрады выкидает:
 и надругии сад воду пошедши накидает.
 І потреба из солю бочку изтрусити:
 и всего що ведется там пилно досмотрити.
 Из подлым здоровьем нѣчего там пудыймати:
 хоч мало знемощнѣет, мусѣт варить престати.
 Или теж товариша упросит допилновать:
 а сам пришедши к собѣ мусѣт также отвдѣчать.
 А особно й тое бурлакам велми нудно:
 же о солодкую воду не помалу трудно.
 Мусѣт тоейже соли господарской частку отложить:
 жебы в мѣсто воды браги ся напिति.
 А впятже немаш там жен, в Багмутѣ нѣкому кошул прати:
 мусѣт взявши новую носить покул зодрати.
 І спаси их боже, же и так ся труждают:
 же господарские сковороды не гуляют.

Сам господар не может згола соли варити:
 гды и без вареня ест чим завше журити.
 Тутже и то мовлю же сол ест розна на свѣтѣ:
 а около жадной так немощно трудност мѣти.
 Як то запорозкая ест крымка, й ледянка:
 а не будет з такою [вѣм] працею [й коштом] як торянка.
 Зачим бурлакам [:торским:] вѣрши сие покладаю:
 и працу їх и пильный дозор похваляю.
 Дай им господи тое чего в тебе желают:
 бо так же имя твое и они выславляют.
 I дай боже им щастя и долгого вѣку:
 всякому бурлацѣ доброму человѣку.

ПРИПОВѢСТИ [АБО Т Ё (Ж) ПРИСЛОВІА] П О С П О Л И Т Ы Ё...

А

Абы м(с)ць на мене свѣтивъ, а свѣзды
 хо(ч) и такъ.
 Абы голова здорова, а все тое буде(т).
 Абы з насъ да і осталосѧ.
 Абы побре(н)качѣ, а будутъ послушачѣ.
 Абы дша сыта да тѣло не наго.
 Або свѣти або вонъ лети.
 Ажъ волосы вянуть.
 Абы з ру(к), а з но(г) хо(ч) хто іны(и)
 зды(и)ми.
 Ахъ мо(и) батко що ма(в) то витрусивъ.
 Ахъ заснула не чула че(р)гу промолола.
 А мнѣ буга(и) выссавъ.
 Абы та(н)цовати умѣвъ, а робити и лихо
 навчить.
 Абы (б) ты(л)ко обложити: а було (б) око-
 ло чого ходити.
 А чи хрѣнъ его ба(и)дуже.
 Андрѣи за веѣхъ му(д)рѣи, продавъ ха-
 лупу, а самъ улѣзъ у дупу.

Б

Бгъ давъ бгъ и взявъ.
 Бгъ ламавъ и намъ дававъ.
 Бгъ принѣсь ку(п)ца, а хто іны(и) розгубцу.
 Бгъ люби(т) прв(д)ника а пнъ ябе(д)ника.
 Бгъ за працу мѣе(т) що(с) дати.
 Бгъ високо а пнъ далеко.
 Бгъ не скоръ да лученъ.
 Бгъ бговоє, а бѣсь бѣсовоє.
 Б.....мъ с.....я не отбути.
 Було казати що писати.
 Бувши конемъ да (с)тати воло(м)ъ.
 Без бѣа ани до порога.
 Бе(з) пу(д)жоги и дрова не горятъ.

Без(ъ) хлѣба ни обѣда.
 Без(ъ) штуки и бо(р)щъ не смаченъ.
 Без(ъ) кожуха беретъ сукруха.
 Без ножа рѣжетъ.
 Без суда и без(ъ) права.
 Без суда судъ буваеъ.
 Без числа темъ люде(и) за де(н) помретъ,
 а без числа тмами те(м) родя(т)сѧ.
 Без господара и това(р) плаче.
 Без(ъ) приключки и сме(р)ти не машъ.
 Без(ъ) сорома казка.
 Без(ъ) всякихъ обрѣзковъ.
 Без(ъ) дан(ъ) причины.
 Без(ъ) пра(в)ной и бе(з)сме(р)тной зе(м)лѣ
 не ма(ш).
 Без(ъ) ножа якъ без рукъ.
 Борода я(к) у спса, а зубы якъ у собаки.
 Без лѣлки якъ без жонкы.
 Бу(в)ши ви(н)нымъ, треба бути и плат-
 нымъ.
 Бути козѣ на то(р)зѣ.
 Бувъ ко(н) да з(ъ)жженъ.
 Були и в козы роги да прите(р)ти.
 Бувъ собѣ дѣдъ да баба.
 Бути тобѣ, уга(д)комъ.
 Бувъ бат(ъ)ко да одубѣвъ.
 Бѣсь то не бат(ъ)ко, що бо(л)шъ знаеъ.
 Бувши в Римѣ, да папѣжа не видати.
 Богаты(и) дивит(т)сѧ я(к) вбоги(и) живи-
 (т)сѧ.
 Бити купити.
 Бити нѣкого, а взяти нѣчого.
 Бери Левко хочъ и глевко.
 Братъ що хочетъ брат(ъ),
 Бли(ж)шаѧ соро(ч)ка неже хва(р)тухъ.
 Боявшисѧ вовка в лѣсь ни бува(т).
 Бувши да не бу(т), мѣвши да не мѣт(ъ).

Бода(и) свата(л)нику добра не було.
 Борода выро(с)ла да ума не вынесла.
 Бють якъ Гамона.
 Бои(т)са я(к) хто іны(и) ладану.
 Бю(т) не на лихо учать.
 Багато каза(т) да нѣчого слуха(т).
 Ба(т)ковъ хлѣбъ не навчить.
 Бѣсъ бѣду перебуде, една мине(т)са дру-
 гаа буде.
 Бода(и) то(и) живъ хто виненъ.
 Болить га(р)ло спѣвати дармо.
 Баба з воза возу легше(и).
 Бе(з)правной и без(ъ)сме(р)тної землѣ ни-
 гдѣ не машъ.
 Без да(н)а причини обезчестивъ чоловѣка.
 Без всяки(х) обрѣзко(в) з гря(з)ю змѣша(в)
 безви(н)не.
 Бѣ не скоры(и) да лучны(и).
 Бѣда не дуда я(к) стане(т) дут(ъ), то а(ж)
 сліозы идут(ъ).
 Бои(т)са и то(и) лиха да не шануе(т) его.
 Без соли солоно бе(з) крупъ густо.
 Барана стрыгу(т), а козлу навѣшки даю(т).
 Бу(в)ши де(н) буде(т) и но(ч): а бу(в)ши
 но(ч) буде(т) и де(н).
 Буде(т) роботы до сѣмой суботы.
 Бода(и) ты з[а] лихо не зналъ.
 Борщи да каша, добраа паша.
 Бѣе бри(н)дзу.
 Буде(т) хрыбту и череву.
 Барана стрыгу(т), а козлу навѣ(ш)ки
 даю(т).

В

Воленъ бѣ, да и ты.
 Во(л)но бгу из(ъ)вяза(в)шы в ра(и) укинути.
 Воронъ костѣ не занесетъ.
 Во(л)но собацѣ и на бга брехати.
 Воду вары(в)ши вода и будетъ.
 Вовка в плу(г) а ѿ(н) гляды(т) у лугъ.
 Вовка ноги годуютъ.
 Вовкъ и личеное беретъ.
 Вовкъ лови(т) лови(т), а пото(м) и вовка
 вловя(т).
 В него домо(в) якъ в за(и)ца ломовъ.
 Верты(т)са якъ трѣска в поло(н)цѣ.
 Вы(ш)ше лба ѿчи не ходять.

Выварывъ з него воду.
 Вылами то еще тое писано.
 Во(л)но бѣу що хотѣти то чинити.
 В чужое ща(ст)а не вкупитиса.
 В немочи всего захоче(т)са.
 Вели(к) свѣтъ да нѣгде са подѣт(ъ).
 Все тое перетовче(т)са да перемеле(т)са.
 Все тое буде в ладу я(к) у меду.
 Все тое будетъ у морѣ.
 Восковые руки мѣетъ.
 Выспи(ш)са в дубѣ, або те(ж) в човнѣ.
 Варыла не варыла дава(и) ѣсти: ѣвши не
 ѣвши ля(ж)спати.
 В ремесника золотая рука.
 Выдали(с)мо голы(х), а на ты(х) и ше(р)с-
 ты нѣтъ.
 Во(л)но кому хотѣти по свое(и) мтри
 плака(т).
 Видно да не пу(д) пенкомъ губка.
 Все на часто(м) зажива(н)ю належитъ.
 Веѣмъ намъ тамъ бути.
 Великъ спасибо.
 В нашо(и) школѣ я(к) на тата(р)скомъ
 полѣ е(ст) гдѣ сѣсти да нѣчего ѣсти.
 Веѣ они едны(м) миро(м) мазаны.
 Всякаа неправда грѣхъ.
 Воли тому пасти, не ме(д)ведѣ водити.
 Встава(т) треба ѣдучи чере(з) мосты, же(б)
 були цѣлы косты.
 Впросилса злы(д)нѣ на три днѣ: да и за
 три недѣлѣ не хотятъ ѿ(т)ходити.
 Великъ дубъ да дупнатъ.
 Виспавса да не вылежавъса.
 Випавъ сакъ и тому бѣдному.
 В чо(м) не ма(ш) смаку, не ма(ш) и грѣху.
 Воро(н) ворону ѿка не клюетъ.
 Вовчое гадает.
 Вертытса гад(ъ) якъ по(р)плиця.
 Вичуха(и) чуху да по(и)ды що(с) іное об
 плотъ виби(и).
 Во(в)къ сливи пои(в) Гапон(ъ) усомъ
 мо(р)гае.
 Во все(м) человѣ(к) то(л)ко що хватае(т),
 що(с).
 Вовка побилы баранѣи сліозы.
 Волосъ з(ъ) головы не спадетъ, тобѣ.
 В чомъ званъ в то(м) пребыва(и).

ШКІЛЬНА ДРАМА XVII – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XVIII СТОЛІТЬ

План

1. Теорія шкільної драми.
2. Розвиток драми в другій половині XVII ст. (різдвяні, великодні теми, драми на зразок мораліте, міраклі).
3. Трагедокомедія “Владимир” Ф.Прокоповича: новаторство, сюжет, образна система.
4. Історична тема у драмі “Милость Божія”.
5. Місце шкільної драми у системі загальноосвітніх закладів.

Література

1. Білецький О. Українська драматургія XVII-XVIII ст. // Матеріали... — Т.1. — С.455-484.
2. Грицай М. Українська література XVI-XVIII ст. — К., 1969.
3. Грицай М. Українська драматургія XVII-XVIII ст. — К., 1974.
4. Миленка Г. Український шкільний театр XVII-XVIII ст. // Дивослово. — 1994. — № 12. — С.50-51.
5. Мишанич О. Українська література XVIII ст. — К., 1983.
6. Сафронова С. Київський шкільний театр і проблеми українського бароко // Українське літературне бароко. — К., 1987.
7. Сивокінь Г. Схоластика Феофана Прокоповича // Урок української. — 2001. — № 6. — С.56-57.

Розвиток шкільної драми пов'язаний із посиленням культурно-освітнього руху, спричиненого національно-визвольними змаганнями в Україні. Справі становлення театру передував складний і тривалий процес. Першими в Україні виникли прості види драматичного мистецтва — декламації і діалоги. Вчитель Львівської братської школи Памва Беринда написав один з перших зразків різдвяного діалогу “*На Рождество Господа Бога и Спаса нашего Иисуса Христа вѣриѣ*”, поставивши собі за мету захопити учнів до вдосконалення сценічної майстерності. Близьким за спрямуванням став великодній діалог Іоаникія Волковича “*Розмышляне о муцѣ Христа Спасителя нашего...*”. Шкільна драма базувалася на біблійних сюжетах, темах і є своєрідним відгомном літургійної відправи.

Доцільно припуститися думки про те, що сценічне дійство за участю студентів тогочасних шкіл мало місце ще й ранішого часу. Про це можна довідатися, зокрема, із писань І.Вишенського, який, відвідуючи братські школи Львова, з невдоволенням застерігав від надмірного захоплення спудеїв різного роду театральними вивидищами, що суперечило необхідності досконалого вивчення Святого Письма.

Інтенсивно шкільна драма починає розвиватись у II половині XVII ст. у стінах Києво-Могилянської академії. Професори, викладаючи такі навчальні дисципліни як піїтику і риторіку, постійно вдосконалювали ці предмети, створювали підручники із поєднанням теоретичних вимог до драми, а також складали тексти драматичних творів з їх подальшим інсценуванням вихованцями. Ролі викону-

вали хлопці, незважаючи на стать дійової особи, а глядачами були професори, запрошені та прибулі з певної нагоди поважні особи.

Шкільна драма II половини XVII ст. була досить різномірною, дослідники ділять її на такі теоретичні групи: вистави різдвяного та великоднього циклів, драми на зразок міраклі та мораліте. Твори різдвяного та великоднього циклів були найпопулярнішими в шкільному репертуарі. Виконувалися вони під час різдвяних та великодніх свят і відтворювали народження, муки, смерть та воскресіння Ісуса Христа. Автор-викладачі, використовуючи біблійні сюжети, вносили кожен на свій розсуд морально-етичні акценти у драму. Програма лекційних занять пропонує для вивчення анонімну драму великоднього циклу *“Слово про збурення пекла”*, п’єси із життя святих, розповіді про їхні чудеса, подвиги, терпіння за віру Христову, а також драму про Олексія, чоловіка Божого.

Вчителями шкільної драми та авторами підручників були Ф.Прокопович, Л.Горка, М.Довгалевський, Г.Кониський та ін. (XVIII ст.). Зокрема, Кониському вдалося створити *“Воскресеніє мертвих”* — драму типу мораліте есхатологічного характеру, побудовану на християнській ортодоксії. Головними дійовими особами виступили тут реальні прототипи світу багатих і бідних (образи Гіпомена і Діоктита).

На лекційних заняттях студенти ознайомлюються з процесом розвитку української драми, а плани практичних занять пропонують текстуальне вивчення драм *“Владимир”* Ф.Прокоповича та *“Милость Божія”* невідомого автора.

Ф.Прокопович — надзвичайно талановитий представник давнього українського письменства. Автор шкільних поетик, ректор Київської академії, він зіграв важливу роль у культурно-освітньому житті тогочасного суспільства. Палкий поборник православ’я, Ф.Прокопович не піддався впливу католицизму, хоч і навчався у Римі в єзуїтському колегіумі. Повернувшись до Києва, став займатися просвітницькою діяльністю, і слава про його освіченість ширилася далеко за межі України. В часи наступу колонізаторської російської агресії він був відкликаний царем Петром I до імперської столиці Петербургу, де продовжував духовничо-просвітницьку діяльність, підтримуючи петрівські реформи.

Найвизначнішим твором Ф. Прокоповича є його трагедокомедія *“Владимир”*, написана у 1705 р. і того ж часу апробована учнями Києво-Могилянської академії. П’єса побудована за зразками теоретичних положень драми Ф.Прокоповича і складається з прологу, п’яти дій, епілогу та завершується хором апостола Андрія з ангелами. Жанр твору визначений драматургом як трагедокомедія, що поєднує трагічне і комічне, а отже, це дало вченим підстави вказати на можливу відсутність інтермедій до п’єси.

“Владимир” — твір цілком новаторський. За основу свого сюжету автор взяв не традиційну біблійну тему для шкільної драми, а історичне прийняття християнства, хрещення Русі-України князем Володимиром. В образі князя проглядаються реформаторські діяння Петра I, якого письменник симпатизував.

Щоб студенти краще збагнули конфлікт твору, треба звернути увагу на його висвітлення. У п’єсі простежується боротьба двох протидіючих сил — в образі Володимира і його соратників з одного боку, а з іншого — жерців і їх поплічників. Вчення в творі перемагає неучтво; автор свого героя змальовує у психологічних роздумах, переживаннях, переконливо підводить до висновку щодо переваги християнства над язичництвом та іншими віруваннями, доцільності охрестити Русь. На зміну алегоричним образам, якими досі була переобтяжена шкільна драма, приходять реальні історичні постаті з властивими їм рисами характеру та прагненнями.

Аналізуючи твір, студенти відшуковують ознаки новаторства в ньому, дають характеристику героям.

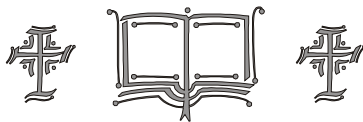
Анонімна драма під назвою *“Милость Божія, Україну от неудоб носимих обид людских чрез Богдана Зиновія Хмельницького... свободившая”* написана і поставлена на сцені Києво-Могилянської академії у 1728 р. Присвячена вона 80-тій річниці початку визвольної війни під проводом Б.Хмельницького. Твір написаний в умовах глибокої національно-політичної кризи, зумовленої цілковитою втратою Україною незалежності. Крізь призму часу автор робить свідомий екскурс у героїку буднів доби козаччини з метою пробудити дух народу, показати силу і єдність українців у вирішальний момент визволення від польсько-шляхетського поневолення. Автор свідомо акцентує на подіях війни та переможних битвах з метою про-

вести своєрідні паралелі між епохами, зіставити минулі події і сьогодення та довести, що тільки в єдності і організованості українців є спроможність вибороти свою державу. Твір пройнятий глибоким патріотичним спрямуванням. Композиційно п'єса складається з п'яти дій, хору та епілогу, що і вимагала теорія шкільної драми. Джерелами до його написання послужили козацькі літописи, історичні драми та пісні, свідчення очевидців, що вказує на фольклорне підґрунтя твору. Основні події фокусуються навколо постаті гетьмана Б.Хмельницького. Автор розмірковує, чому у нього виникла потреба організувати війсьсько і дати відсіч полякам. Він бачить всебічну підтримку війська Запорізького, що вселяє надію на переможні битви, які невдовзі відбулися під Корсунем, Жовтими

Водами, Пилявцями тощо. Важливою деталлю п'єси є те, що події в ній відтворюються сценічно. Крім гетьмана, дійовими особами тут епізодично виступають Кошовий, кияни, Мати-Україна та ін. Головним героєм твору дослідники визначають український народ. Драма "Милость Божія" створена на вимогу часу і є свідченням переживання невідомого автора за майбутнє України, її долю.

* * *

Під час практичних занять, користуючись наведеними текстами драм, студенти вичленовують цитати з них, зосереджують увагу на провідних мотивах творів з метою подання характеристик персонажів та зображуваних подій.

ВЛАДИМИР

ВСѢХ СЛАВЕННОРОССИЙСКИХ СТРАН КНЯЗЬ И ПОВЕЛИТЕЛЬ, ОТ НЕВѢРІЯ ТМИ ВО ВЕЛИКИЙ СВѢТ ЕВАНГЕЛСКИЙ ДУХОМ СВЯТИМ ПРИВЕДЕН В ЛѢТО ОТ РОЖДЕСТВА ХРИСТОВА 988; НИНѢ ЖЕ В ПРЕСЛАВНОЙ АКАДЕМѢИ МОГИЛО-МАЗЕПОВИАНСКОЙ КѢВСКОЙ, ПРИВѢТСТВУЮЩОЙ ЯСНЕВЕЛМОЖНОГО ЕГО ЦАРСКОГО ПРЕСВѢТЛОГО ВЕЛИЧЕСТВА ВОЙСКА ЗАПОРОЖСКОГО ОБОИХ СТРАН ДНЕПРА ГЕТМАНА И СЛАВНОГО ЧИНУ СВЯТОГО АНДРЕЯ АПОСТОЛА КАВАЛИЕРА ИОАННА МАЗЕПИ, ПРЕВЕЛИКАГО СВОЕГО КТИТОРА, НА ПОЗОР РОССИЙСКОМУ РОДУ ОТ БЛАГОРОДНИХ РОССИЙСКИХ СИНОВ, ДОБРѢ ЗДЕ ВОСПИТУЕМЫХ, ДѢЙСТВИЕМ, ЕЖЕ ОТ ПОЕТОВ НАРИЦАЕТСЯ ТРАГЕДОКОМЕДИЯ, ЛѢТА ГОСПОДНА 1705, ИЮЛЯ З ДНЯ, ПОКАЗАННИЙ.

ПРОЛОГ К СЛЫШАТЕЛЕМ

Служаще обичному уставу, в академии нашої от лѣт многих хранимому, се и мы, аще и послѣднѣйшии, незозрѣли плоди трудов наших на позор вам производим, великоименитие и благороднии слышателие! А яко не ино что, токмо повѣсть о обращении к Христу равноапостолного князя нашого Владимира, обичним дѣйствием представити умислихом. Вина баше, яко то и мѣсту сему прилично и свойственно слышателем мнится быти: приличен дому ест образ господина; свойственная память сыном отшедшаго далече отца своего. Се же и дом Владимиров, се и Владимирова чада,

крещением святым от него рожденная (что паче всѣх изящнѣе на тебѣ является, ясневелможный пане, ктиторе и добродѣю наш, ему же и строение сего отчества Владимироваго по царю от бога врученно ест, и Владимировимы идяй равнимы ему побѣдами, равню в России икономиею, лице его, яко отческое сын, на тебѣ показуеш). Убо сего изображение приими от нас, яко того ж великий наслѣдник, вмѣсто привѣтствия. Зри себе самага в Владимирѣ, зри в позорѣ сем, аки в зеркалѣ, твою храброст, твою славу, твоей любви союз с монаршим сердцем, твое истинное благолюбие, твою искреннюю к православной апостолской единой кафолической вѣры нашої ревност и усердие.

ДѢЙСТВИЕ 1**ЯВЛЕНИЕ ВТОРОЕ**

Я р о п о л к

...Не приїде ли во слух вам, что ваш умишляет князь на ви?

Ж е р и в о л

Что новое? Он давно являет
Сверѣпство свое: уби тебе, брата родна.

Я р о п о л к

Жертва великих богов нѣсть к тому свободна.

Ж е р и в о л

Что слышу?

Я р о п о л к

Христианский закон воспріяти
Умысли, от богов же всячески отстати хоцет.

Ж е р и в о л

Га! Га! Га! Га! Га! Истинное слово.
Аз сам без вѣсти сея (повѣм нѣчто ново
и вам невѣдомое), аз (глаголю вѣрно),
Аз первый в сем подозрѣх его.
Лицемѣрно начат богом служитьи.
Слиши тайну странну.
Первѣе он ко богом и жерцом пространну
имѣ руку и, егда жертву приношаше,
Радость, празник, торжество, веселие наше
бѣ тогда; волы толсти и тучные кравы
Убиваемы бяху, и доволны стравы
не боги токмо, но и жерци имѣяхом
И не токмо ни мало тогда не алкахом.
Но — вѣруй ми, о княже! — жрец Перуна бога
Добрѣ чрево исполнил от тука премнога.
Со Перуном (вѣси, что имам глаголати),
Со Перуном могох мя, грѣшна, соравняти.
Но уже тую щедрость измѣни. О студа!
Даде вчера одного козла, тако худа,
такo престарѣлаго, тако безтѣлесна,
Тако изнуренного, изсохша, безчестна,
тонка, лиха, немощна, безкровна,
безплотна, —
Еще ножа не приях, а смерть самохотна
постиже его. Гнѣв ли уби его божий,
Или яко не бѣ в нем, кромѣ лихой кожи
и под кожею костей, тѣлесе ни мало.
Что убо мнится тебѣ? Кое се настало
время! Не нам се нужда творится, но, стада
Не ядше, измрут бозы.

Я р о п о л к

Еще прежде глада
побиет их Владимир; дерзнувший пролити
Кров братнюю, дерзнет он и богов побити.

ДѢЙСТВИЕ 2**ЯВЛЕНИЕ ПЕРВОЕ***Курояд жрец*

Слышѣте празднична рога!

День приїде Перуна бога,
День шумный, бурный, ужасный,
празник громный, велегласный.
Слышѣте, рустии люди!
Домы, орудия, труды.
Торгы, купля оставѣте,
спѣшно на празник идѣте!
Воли, кравы избирайте,
толстии жертвы давайте!
Он есть бог молниелучный,
любит мяса зѣло тучны.
Слышѣте празднична рога!
День приїде Перуна бога,
День шумный, бурный, ужасный,
празник громный, велегласный.

ЯВЛЕНИЕ ВТОРОЕ*Пиар с Куроядом*

П и а р

Курояде, престани, престани, престани!

К у р о я д

Что тако, о Пиаре?

П и а р

Всеу нынѣ страни
Оглашаеш, не будет, не будет днес жрома
жертва; не движи людей.

К у р о я д

Невѣже! Ест грома

Праздник.

П и а р

Честний Жеривол не готов есть.

К у р о я д

Како Жеривол не готов ест?

П и а р

Не готов есть всяко.

К у р о я д

Ко чему ест не готов?

П и а р

Не готов ест жерти.

К у р о я д

Дадѣте мы, о бозы, да аз тако терти
Возмогу куры моя, яко он всецѣло
трет волы безмѣрния! И на сие дѣло
Что ест нужно, молю тя, повѣжд.

П и а р

Нѣст удобна времени, яко вижу.

К у р о я д

Рѣч се неподобна.
Жерти ему нѣсть время? Прелщаешся, друже,
и вѣруеш; аз же ни, но чаю, что уже
Он бы хотѣл, дабы был празник не-
престанний.

Дивну вещь реку: видѣх, когда наптанний
 Многимы он жертвамы лежаше во хладѣ,
 а чрево его бяше превеликой кладѣ
 Подобное; обаче в ситости толикой
 знамение бѣ глада и алчбы великой:
 Скрежеташе зубамы, на мнозѣ без мѣри
 движи уста и гортань. И достойно вѣри
 Слово твое, Пиаре: “время не имѣет”.
 И во снѣ жрет Жеривол.

П и а р

Се не разумѣет

Любимый мой Курояд Пиарева слова!

Рѣх “не имать времени”, видя не готова
 Его быти.

К у р о я д

Мню, зубов не изостри или
 не испраздни стомаха.

П и а р

Ругаешся; ни ли

Во грѣх не вмѣняеши дерзок смѣх творити
 с мужа толь велебнаго! Что ж имѣет быти,
 Увѣси потом.

К у р о я д

Почто праздника не творит?

П и а р

Нинѣ сие довлѣет.

К у р о я д

То он нас поморит

Гладом.

П и а р

Нужда терпѣти.

К у р о я д

Но молю тя, кая
 нужда се необычна?

П и а р

Аз, дрова збѣрая

На жертву, ходя нынѣ сквозѣ лѣс пустинний,
 и се бѣжаше скорый, простовлас, безчинний
 Жеривол и, от земли вихром подносимий,
 не позна мя при пути, но неудержимий
 Бѣг творя, пуцаше вопль в дебры необычный,
 от всѣх же стран пустыны страшны и
 различни

Отповѣдаху гласи, и свисти, и кихти.

К у р о я д

Скорб нѣкую имѣет.

П и а р

Сего ради рѣх ти,

Яко нѣсть готов жерти.

К у р о я д

Убо потерпѣмо,

что се будет. Но се он, се он бѣжит сѣмо!

ЯВЛЕНИЕ ТРЕТОЕ

Жеривол, Курояд, Пиар

Ж е р и в о л

Скорб велия! Лютѣ мнѣ! Скорб, братие,
 зѣлна!

К у р о я д

Что ти есть, Жериволе? Престани! Бездѣлна
 Толикая печаль есть. Аще и что злое
 случится ти, сотворше совѣт, можем тое
 Исправити и в добрый случай премѣнити.

П и а р

Скажи, да совѣтуем.

Ж е р и в о л

Ничтоже совѣти

Успѣют, аще самы не потчатся бозы.

Не вѣсте ли, о друзья, яко зѣло мнозы
 Супостати на богов и на нас восташа?

Воводят христов закон.

П и а р

Убо, честност ваша,

Призови силу богов: твоих оны пѣний
 слухати навикоша, ниже повелѣний
 Преступают.

Ж е р и в о л

Нынѣ бѣх в дебрех непроходных
 и созвах безчисленных, лютих, страхородних
 Сонм духов неизчетный. Егда же познаша
 нужду мою, скоро вси равним совѣщаша
 Гласом, яко не требѣ вести всего полка.
 “Мы, — рекше, — увидѣхом от слов Ярополка,
 Яко князь ваш Владимир, иже скорб толику
 наводит, страст имѣет зѣлну и велику
 Ко похоти тѣлесной и ко мирской власти.

Того ради цариков, иже тѣмы страсти
 Владѣют, звати треба. Триє сут: бѣс мира,
 бѣс плоти, бѣс противства божия. Тѣм вѣра,
 Нам неблагоприятна, колѣблется всюди.

Но тии где-сь странствуют. Убо наши труди
 Будут в том, да поищем и пришлем их скоро”.

Се рекше, полетѣша поспѣшно и споро.
 Тих на помощ аз чаю.

К у р о я д

Лютѣ! Что се странно?

Ж е р и в о л

Что ти ест, Курояде?

К у р о я д

Бозы нечаянно

Вострепеташа.

П и а р

Нѣсть то, развѣ примрак нѣкий
 и мечтание ти быст.

К у р о я д

О позор великий!

Смотри ж сам.

Ж е р и в о л

Знамение сие ест ужасно!

П и а р

Зови сих, Жериволе! Трубы велегласно!

П ѣ с н ь Ж е р и в о л а

Аде, на помощ востани,
спѣшно двигни твоя брани,
двигни сили, двигни власти,
твоя имать честь упасти.

Вѣтре пернатий, воскорѣ
преносай корабль по морѣ,
помощной нам адской силѣ
подажд воскорие крилѣ.

Летѣте, дуси, летѣте
нам на помощ, не медлѣте!
Изострѣте гнѣва жало:
люто время нам настало.

ЯВЛЕНИЕ ЧЕТВЕРТОЕ

Бѣс мира, Жеривол

Б ѣ с м и р а

Что се тако нужное и кая потреба тако
скорой помощи, Жериволе?

Ж е р и в о л

С неба

О господие мои, послаша вас бозы.
Не вѣсте ли, в Киевѣ что творится? Мнозы
Лжемудрцы, лжепророки, хулники востаха:
пасти имать закон ваш, пасти вѣра наша.

Б ѣ с м и р а

Кто таких злых навѣтов вина?

Ж е р и в о л

Князь велможный.

Б ѣ с м и р а

Не бойтесь, дерзайте! Ни ли он, безбожный,
Приймет моих совѣтов, аз отмщу сторично.

Обаче не мню тако: князю ли прилично,
Да свою распятому и нищему вию

Христу приклонит? Лютѣ! Аз недоумѣю
Объяти се мислюю, ниже помисл умный
может сие сказати. И аще безумный
Сотворить тако, аще от греков прелстится,
вѣсте ли вы, кому он в сем уподобится?
Константину оному, иже риболова

Петра, всѣх худѣйшаго, и с ним неистова
Шатерей дѣлателя Павла, во снѣ пьяный
узрѣв, тако воспрятъ совѣт их поганий,
Акы бы был боярский, и себе в неславу
толикую воверже, яко злату главу
Не усрамися старцу Силвестру худому
преклонити смиренно. Все царскаго дому
Возсмѣяшася тогда; мы же наединѣ
на мнозѣ плакахомся и даже донинѣ
Плачем, толику его погибель помняще.
О Христе! Аще прелстиш и сего и аще

Поймеша Владимира, буди (яко лживый
твердит о тебѣ народ), буди бог правдивый!
Аз же да не буду цар, да не буду честный,
да не буду всеилный. Калугеров лестный
Вожд, о мой Жериволе, язык да устроит
и да много глаголет; мнѣ же недостойт
Словом прелщати, дѣлом хощу показати,
что могу.

Ж е р и в о л

Равно тебѣ благодарствовати
Не можем ми, о царю! Твоя будет слава,
аще твоя сих лестцов побѣдит держава.

Б ѣ с х у л и

Не менш о сем потщуся и аз, Мире златий!
Зрѣте же, аще любит истинну распятий.
Яко сам злодѣй бяше (не бо средѣ двою
злодѣю распят бы был), тако со собою
И полки злодѣйския вести зѣло любит.
Кому се нѣсть извѣстно? Сам он гласно трубит
В своем евангелии. “Не придох призвати
праведников, — глаголет, — но грѣш-
них взискати

Тоже дѣлом являет. Донелѣ державный
Владимир имя имѣл доброе и славный
Мужеством бѣ, и Христу он мяшеся быти
непотребен. Но егда сродную пролити
Дерзну кров и княжеский сан сотвори мер-
зкий, —

сотвори себе Христу любима, да дерзкий
Будет оттол разбойник: убо богов сила
ненавидит всячески толь сквернаго дѣла.
Но недолго грѣх ходит волний и безказный,
во слѣд злодѣяния пойдет неприязный
Гнѣв мой: вложу в мисл ему христоненавистны
помисли, на язык же наведу безвѣстны
Хули. Мняшеся тебѣ, о тектонов сыну,
яко Владимир будет равен Константину, —
Будет противу тебе Иулиан второй.

ЯВЛЕНИЕ ПЯТОЕ

Бѣс тѣла и Жеривол

Б ѣ с т ѣ л а

Простѣте, аще мало закосних; аз скорий
Всегда на сичевую помощ, днес ея же
ищещи, Жериволе!

Ж е р и в о л

Ни, о любви княже,
Не на мя пущай стрѣли; вѣм, яко твоего
лука язви сладки сут, но тѣла моего
Все уди, все утробы твоих ран сут полны.
Язви князя нашего.

Б ѣ с т ѣ л а

Но он весь ест болний
От стрѣл моих: триста стрѣл, ядом напоенных,
внурих ему во сердце, триста жен сочтенных
Бѣсится любовью.

Ж е р и в о л

Но вся отринуты
хочет уже.

Б ъ с т ъ л а

Кто тако жестокий и лютий
Любов ему отъемлет?

Ж е р и в о л

Един, убо вѣси,
един безчеловѣчний вселадкия бѣси
Христос от душ изгонит и всѣм ест противный.

Б ъ с т ъ л а

Не скорбѣть. Покажу вам образ зѣло дивный
Христьянской чистоты. Яко к вам позванный,
не скор прийдох; не вѣсте, чим бых
удержанный.

В далекой странѣ, Христа держащей уставы,
двое суть княжения особной державы.

Двоим ихъ князем любов ко единой дѣвѣ
влиях в сердце; недолго убо в тайном гнѣвѣ

Прибыша со собою, скоро, ярость звѣрну
откривше, лютую брань и силу безмѣрну

Двигнуша и единой жени ради тако
кров людей безчисленных проливают, яко

Троянская иногда брань долго лияше,
когда греком Елена похищенна бяше.

Тако мя побѣждают христьяне!

Ж е р и в о л

Убо

со Владимиром тебѣ братися сугубо

Удобнѣйша брань будет: понеже бо зѣло,

яко повѣтствуеши, одной жени тѣло

Двох мужей побѣждает; колмы паче триста

связати одинаго могут и от мѣста

Двигнутися не дадут, аще приложиши

о том попечения.

Б ъ с т ъ л а

Всеуе ты трудиши,

Жериволе! Наша в том печаль, наши труды.

Ты отселѣ, молим тя, безпечален буди.

Ж е р и в о л

Братия, радуймося: еще не у может

Христос торжествовати, ни ему поможет

Многорѣчие жерцов его.

П и а р

Нам прилично

еще пред побѣдою пѣти краснолично.

К у р о я д

Прилично воистинну.

Ж е р и в о л

Устройтеся спѣшно,

спѣшно до скакания, аз же вам утѣшно

Явлю zde знамение: понеже имамаы

сладкие пѣти пѣсни, бозы же со намы

Будут скакати, токмо первие им мушу

пришептати и дати коемуждо душу.

Идолы со жерцами, поющими пѣснь, скачут.

ДѢЙСТВИЕ 5

ЯВЛЕНИЕ ПЕРВОЕ

Курояд, Пиар

К у р о я д

Ясти мнѣ хочется, о ясти! Горе! Ясти!
Ясти хочу. Горе мнѣ! Приходит пропасти.

П и а р

Курояде, гдѣ ты был? Гдѣ был еси нынѣ?

К у р о я д

Даби тако не жив был князь наш (наединѣ
С тобою бесѣдную), яко богом жертва
через него вся оскудѣ! О, аще бы мертва
Слышах его, слышах бы вѣст радостну, нову.

П и а р

Кая вина?

К у р о я д

Увѣрив философа слову,
Запрѣти приносить жертву по всѣм градом.

П и а р

Мала се еще злоба.

К у р о я д

Убывати гладом

Малу злобу зовеши? А еще пречестных
жерцов и молебников за вес мир нелестных!
Се аз ходих на село курей куповати.

И когда сие бяше!

П и а р

Горшее слышати,

Вижу, ти не случися? Что глаголют мнозы,
молю тя, кто болий ест — жерци или бозы?

К у р о я д

Вѣм что вопрошаеши: аки би скорб сию
о мнѣ имѣл. Ни, друже! Мене не жалѣю,
Жалѣю богов. Ибо аще оскудѣет

жертва, аз куплю мяса, но бог не имѣет
Пѣнязей и не пойдет на село: глад убо
нам — ему смерт готова. И сие сугубо

Печалива мя творит.

П и а р

Еще ти не вѣси

Злобы его горшия? Како его бѣси

На богов възъариша? Повелѣ повсюду

крушити боги. Видѣх, како уд от уду

Отторжен валяшеса, многым носи, нозы

урѣзание видѣх. О благие бозы!

Болѣю за вас зѣло. Чи не скорб се, друже?

Ладо не может уже плясати, ему же

Сие дѣло от богов всѣх ест порученно,

но токмо лакти движет всеуе недѣйственно.

Мошко же отнюд кадил не возможет чути,

а Позвизд (О скорб моя! О жалю мой лютий!)

Пребиту голень имать и храмлет стеная.

Но слиши множайшия и крайная злая.

Что видѣх, окаянный! Зри вещь неподобну:

дѣти студнии, кумир разсѣкши подробну,
Во главу, аки в сосуд, испраздняют стомах.

К у р о я д

Что главѣ творят?

П и а р

Стомах испраздняют.

К у р о я д

Ах, ах!

Да како их не пожрет земля, се видяще?
Вѣсть ли сие Жеривол?

П и а р

Курояде, аще
Увѣсть сия Жеривол, предасть духа богу.

К у р о я д

Но гдѣ он ест? Не вѣси?

П и а р

Впаде во премногу
Болѣзнь от скорбей многих и едва возможет
убѣжати от смерти. Зѣло бо не может
Ясти, ни вкуса чует; третій день минает,
отнелъ он единого токмо пожирает
Бика на день.

К у р о я д

О лютѣ! Всѣ мы измрем голодом!
О княже беззаконний! Да бы ти над адом
Царствовал, не над нами, не над руским родом!

П и а р

Молчи! Тѣшимся твоим, господи, приходом.

ЯВЛЕНИЕ ВТОРОЕ

Мечислав, вожд Храбрый, Пиар, Курояд

М е ч и с л а в

Кое где дѣло, жерцы? Воистинну дивний
упор сей! Вы едины имате противны
Быти волѣ княжеской? О столпи безумны!
Скоты безсловесния! Старцы дѣтоумны!

К у р о я д

Что толиким, господи, движеши нас страхом?

М е ч и с л а в

Ни ли слышасте воли княжей?

К у р о я д

Не слышахом

Воистину. Кая ест?

Х р а б р и й

Убо еста глуха?

Трубный глас извѣщае.

П и а р

Но не дойде слуха
Нашего. Мы zde равно прийдом от пути;
не быхом днесъ в Киевѣ. Но вспомянути
Изволте, господие, кой указ ест княжий.
Мы творим волю его. Воистинну вражий

Дух бы был, аще бы кто противился волѣ
толикаго владыкы.

Мечислав

Убо вам дотолѣ

Нѣсть вѣстно, яко всюду крушити кумиры
князь повелѣ, наставшей христьянской вѣрѣ?

П и а р

Се новое слышим мы.

К у р о я д

Ниже нам чаянно.

М е ч и с л а в

Како? Вся вѣсть Россия, вам же неслиханно
Доселѣ ест. Лжете, псы!

П и а р

О господи, буди,
яко же глаголеши; обаче мы люди
Простии, не слышахом.

К у р о я д

Да не прогнѣвится
власт твоя, ваша повѣсть отнюд быти мнится
Неудоб вѣрителна: наш боголюбивий
князь ест.

М е ч и с л а в

О горе тебѣ! Ти ли мнѣ, псе лживий,
Лгати велиши? Убо от твоего ж дѣла
явлю истинну: круши идоли.

К у р о я д

Не имам со собою.

М е ч и с л а в

Воины, дадѣте
оружие.

К у р о я д

Милости прошу, не мучѣте
Болнаго. Видьте, яко не могу подѣяти.

М е ч и с л а в

Уд непослушный мечем достоин отъяти.

К у р о я д

Лютѣ мнѣ!

М е ч и с л а в

Достизайте! Ты на мѣстце друга
наступи. Ни ли и ти тогожде недуга
Вредом ослаблен еси?

П и а р

Послухай мя мало,
владыко! Се Ладо ест бог, а се Купало,
А се Перун великий; с тѣмы убо, яко
хочете вы творѣте, сего же никако
Не вредѣте, молю вас. Ах, с коликим страхом
поминаем, что о нем от древних прияхом.
Прорекоша древние жерцы, яко аще
вредит кто бога сего, тогда, то видяще,

Солнце лучи закрийет, Днѣпру же воспятится,
Киев, трусом низвержен, во прах обратится.
Молю вас, не дерзайте.

Х р а б р и й

Друзы, дерзнѣм сие
увѣдати: дѣло нам страх сей явственнѣе
Покажет. О великий! О боже преславный!
Не прогнѣвайся на ны: что велѣ державный
Князь достоинъ творити. Аще погибаем,
яко же прещаети, обаче держаем.

П и а р

Не дерзайте, молю вас. О люте! О горѣ!
Зрѣте: трясется земля, падет град воскорѣ.
Падет град! Что творите? Не могу стояти
на ногах.

М е ч и с л а в

Лживый лестче! Не досит ти лгати?

П и а р

Солнце измѣняется.

М е ч и с л а в

О колико бѣше
лщение! Колико же невѣжество наше!
Кая слѣпота! Камень и древо бездушно,
аки бога, лживаго, усердно, вседушно
Умилно почитати и тих рабом быти,
их же раб мой, художник, обиче творити.
Христе, свѣте истинный! Что тебѣ имама
воздати за толику милость, юже с нами
Нынѣ сотворил еси!

Х р а б р и й

Но не изволися
власти вашей видѣти, како князь крестися?

М е ч и с л а в

Желал от усердия; воинское дѣло
удержа мя, не могох настигнути. Зѣло
Жалѣю того. Ти же добрия нам вѣсти
подажд, видѣл бо еси.

Х р а б р и й

Но кто исповѣсти
Предивный позор может? Никогда толика
торжества аз не видѣх. Два полка велика
Идяху стройно, в одном славеннороссийский,
в другом бѣше избранный народ византийский,
Двор свѣтлаго деспоты, иже восприяти
князя послан ест царем; на всѣх воех златий
Цвѣт в одеждах ткан бѣше; броня же толикий
свѣт испущаху, яко зрящым и страх нѣкий
И радость родяшеся. В толиком позорѣ
прийде князь наш ко храму. Храм низу и горѣ
Весь иконы украшен; посредѣ стояше
сосуд сребран великий, яко в нем можаше
Един погрузитися человѣк; на десной
странѣ стояше престол утвары пречестной —

Первому епископу сѣдалище, инным —
мало нижайша бяху; ошуюю чинним
Образом вся особно бѣлия лежаху
одежды, бѣлостію крины побѣждаху.
Утвар сию деспота Владимиру, сину
духовному своему, сотвори по чину
Древнему у христіян. Вся же та полата,
аки звѣзд, полна бѣше кованных от злата
Лампад и свѣтилников. От восточной страни
сладкая исхождаше воня безпрестани.
Ставшу при дверех князю, се златимы враты
от олтаря идяше клир весь. Аз, объятий
Страхом радостним (вѣруй, благородство
ваше!),
забых, гдѣ есм; сердце же во мнѣ трепеташе.

ЯВЛЕНИЕ ТРЕТОЕ

Вѣстник, Мечислав

Вѣстник

Великий князь Василий здравие и радость
благородству твоему посылает.

М е ч и с л а в

В сладость
Приемлю такую вѣсть. Но кое гласиши
имя ново — Василий? Чаю, приходиши
От князя ти нашего.

Вѣстник

Наш мя посылает
князь к тебѣ, Мечиславе, но тебѣ желает
Здравствовати Василий.

М е ч и с л а в

Тайно твое слово.

Вѣстник

Владимир в крещении прият имя ново,
Василий нареченный. Хартия извѣстно
сія явит.

М е ч и с л а в

Храбрый, чти, да все будет вѣстно.

М е ч и с л а в

Совѣт княжий усердно приемлю, понеже
прежде Христа вседушно возлюбых и еже
Идоли сокрушити дѣлом исполнихом,
что творити указом первым должны быхом.
За коругов усердно полк благодарствует,
за щит же тако крѣпкий велми долженствует
Мечислав, да сам своя персы вмѣсто щита
дасть ему, от всякаго вражия навѣта
Защищая власть его. О вои! Се златий
возсія день; достоинъ всѣм торжествовати.

[Пѣсу закончуе хор апостола Андрія з
ангелами].

МИЛОСТЬ БОЖІЯ,

Украину от неудоб носимых обид людских чрез Богдана Зиновія Хмельницкаго
преславнаго войск запороzkих гетмана, свободившая,
и дарованными ему над ляхами побѣдами возвеличившая,
на незабвенную толиких его щедрот память репрезентованная
в школах кievских 1728 лѣта.

ДѢЙСТВІЕ 1

Х о р

ЯВЛЕНІЕ 1

Муза и Аполло грядущую ляхом погибель предвозвѣщают.

Богдан Хмельницкій долю козацкую оплакует, и новые совѣты в ум приѣмлет.
Егей, славы нашея упадок послѣдній!
Чого в свѣтѣ живучи дождал козак бѣдний!
Докозаковалися и мы под ляхами...
Честь и славу в нивочто нашу обращают,
Козацкое потребить¹ имя помышляют.
Сея ли мы от тебе, ляше, ожидали
Платы, егда вѣрности нашей показали
На земли и на морѣ знаменія многа,
Бодуща тя врагов си сокрушая рога?
Се ли достойная мзда? Сія ли заплата
За службу нашу? Се ли зыск наш и интрата²
За неисчислимыя пріятыя раны,
За смерти различные на различной брани,
За толикіе и толь славныя побѣды
Терпѣли толикіе, толь тяжкіе, бѣды:
Грабленія, насильства, утиски, досады,
Узы и прочая, без всякоя отрады?
О, и вспоминати то, во истинну, студно;
А як самим дѣлом нам терпѣти не трудно!
Что так безумни есмы, что так помраченни,
Что спим, аки летаргом яким омраченни?
О, жалю мой незносный, больше ли чекати.
Крайней ли погибели еще выглядати
Будем? Не видим, что ся грядет? Окаянни,
Егда стеная молчим, тако поруганни
Суще. О, нечувствія нашего! Страдати
Кая нужда есть, аще честь за честь воздати
Можем! Татаре, турки и нѣмци бували
Не страшни: и ляхи ли ужасни нам стали!
Сверѣпые львы, тикры, вепри побѣждати
Удоб было: от зайцов ли станем втѣкати?
Когда шабля при нас есть: не совѣм пропала
Многоименитая оная похвала
Наша; доказовала чуждой славы много
Она: студа ж своего не отмститъ такого
Не отобрали еще ляхи нам остатка:
Жив бог, и не умерла козацкая матка!

Не видиш, поляче,
Кто на тебе плаче,
Кого обиждаеш;
Кому досаждаешь?
Славу ти сотворших
Побѣды породивших,
Тщишься погубити,
Славу испразднити.
Гдѣ ж услуга тая,
Егда вся благая
Своя оставляли,
Тебѣ воевали;
Крови не жалѣли,
Голов не щадѣли,
Тебе заступая,
Тебе прославляя?
О, что ж ожидает,
Кая месть чекает,
Яко за благое
Воздаеши злое!
Коль лютое время,
Коль тяжкое бремя,
Пошлет на тя вскорѣ,
Судяй правду горѣ!
Се, твоя предѣлы
Пройдутъ сквозѣ стрѣлы,
Слонце зайдет в хмуры,
Вдарять на тя бури;
Шкуры тебѣ дерти,
Главы будутъ терти,
Ши вытягиати,
В ярмо закладати,
По лѣсах гонити,
По рѣках топити,
З склепов выдирати,
Аж за Вислу гнати.
Прійдутъ на тя злая
Непремѣнно сая:
Бог бо тебѣ судит,
Суд его не зблудит!

¹ знищити

² чистий прибуток

ДІЙСТВО 2

ЯВЛЕНІЕ 1

Хмельницькій козакам запорожским обиды и озлобленія неудобноносная, от ляхов дѣмья, предлагает, и свой им совѣтъ объявляет, которому кошовій именем всѣх козаков отвѣтствует, и як в прочіих потребах, так найпаче в том, послушних себе быть, и голов своих не щадѣть, обѣщает.

Х м е л ь н и ц к і й

Пріѣзду моего к вам вина есть не ина, Панове запорожцѣ, токмо се едина, Что по премногих бѣдах неисповѣдимых, И утисках всегдашних, неудобстерпимих, Крайняя всѣх нас уже хочет постигнуть Пропасть, которой як бы могли убѣгнуть, Поки еще время есть, треба разсужати, И что полезно будет, сіе предъизбрати: На вас бо то залежит, или жити тако При козацких вольностях без налога, яко Издавна жили, или вѣчными рабами В ляхов быть, которіи як хотят над нами И над дѣтми нашими руки истирают. И уже явного нас студа исполняют. А мнѣ далеко лучше видится и главу Свою положить, нѣжбы козацку славу И Украину з крайним студом потерять, Или неблагоприятным врагом голдовати¹: Вѣдаете бо вси, и не токмо вы сами, Но и весь свѣтъ гораздо вѣдает со вами, Яко вѣрности в нас ляхи дознавали много Колико отвратили от голов их злого, Когда за них на брани перси выставляли, Когда кровь проливали и головы клали, Когда той не мог отнюдь дружитися с нами, Кого между своими имѣли врагами, Когда мы их от татар и турков предѣлы З непрестанным опасством всегда боронили, А они за нами, як за муром стояли, Или и на обѣдвѣ уши еще спали, Ворочуячися. Я не воспоминаю Древних оных дѣл наших, како же их маю Изрещи, не вѣм, ибо не токмо их полно Было на земли, но и на морѣ довольно. Свѣдѣтель есть Трапезонт, на пень посѣщенный, Свѣдѣтель есть и Синоп, з землею смѣшенный. Являют и славные оные подходы Аж под Константинополь, или и народы Самые тамошніе, их же веси, гради, Хутори, егда и сам салтан, вертогради Своя обходяще, зрѣл, иные спалили, Иные же в нивочто тако разорили, Что который пыхою надмен, обладати Цѣлым свѣтом мнѣл себе, обаче признати Рад, не рад истинную храбрость превелику

¹ коритися

Козакам понужден был. Что же и колику Вѣрность свою свѣдчили, уже и недавно Того доказовали под Хотинем явно. И сами ляхи сіе, чаю, нам признают, Люб и не токмо славѣ нашей зазрощают, Но и всегда худыми словами, елико Возможно, умаляют умыслне толико. И Османовы войска когда напирали Найпаче на козаков, ясно показали, Что лядская вся при нас была оборона, Которую если бы избили, корона Польская давно б уже до чорта пропала, И сама своего бы слѣду не познала. А козаки первые когда мужественно Выдержали инкурсы, тогда дерзновенно Великій во воинствѣ его учинили Падеж, и самый ему обоз разорили. Тако о силѣ своей гордящеся зѣло Османа посрамили, и мира всецѣло Искати понудили. Но что ж исчисляю? Мир сим и иным дѣлам нашим поставляю Во свѣдѣтельство, яже есмы яко полни Отважного сердца, так и в похвалѣ довольни. Но что ж? Видите, як нам за сія платили И платят услуги; коль тяжко угнѣтили Бѣдную Украину тыми очковыми², Поемщизнами³ тыми, тако ж роговыми. Повымышляли к тому уже и ставщизны, А при иных поборах и сухомельщизны. Власное наше добро в очах перед нами Арендуют, и в своем невольни мы сами. И уже по времени а ни дѣтей родных, Ни жен власных наших, нам не будет свободных. Что ж говорить о иных бѣдах наших больших? Что о безчестіях, и укоризнах горших? ...О горе! о болѣзни! о неизреченна, Студа нашего печаль, но не оконченна, Злоба их! ибо уже и вѣру святую Испразднити тчатся, а ввести треклятую Унію помышляют, и божіи храми Вездѣ своими хотят оскверняти мшами⁴. Словом рещи: всѣх в конец мыслят потребити, И славу козацкую в пепел обратити. Что убо сотворите, теперь разсуждайте, Когда еще можете, всяк о себѣ дбайте: Послѣдней ли пагубы своей ожидать Что день будете, или и зол убѣжати Грядущих и обиды отмстити, якіе Доселѣ претерпѣли за дѣла благіе? Я на бога всю мою надежду слагаю! Его, во первых, себѣ помощи желаю; Имѣю же надѣю на шаблю по бозѣ, Что нахилит под наши врагов наших нозѣ. Только вы всѣ в един гуж со мною тягните,

² податком від вулика

³ платнею селянина поміщикаві за дозвіл одружитися

⁴ обіднями

А отчизны и вѣры своей не дадите
Православной до конца от них пропадати
И козацкой на вѣки славѣ исчезати.

К о ш о в о й

Поки силы нашея, поки духа стане,
Будем себе боронить, вельможный гетмане,
Туркам, татарам в очи отважне ставали
За плюгавцев тех, когда на них наступали.
За себе против ляхов не вооружимся,
В своих бѣдах помогти себѣ убоимся?
Вѣдаем, яко всѣм нам Украина мати,
Кто ж не похощет руку помощи подати
Погибающей матцѣ, был бы той твердѣйшій
Над камень, над льва был бы таковой
лютѣйшій!

Мы всѣ, як прежде были без всякой отмовы,
Так и найпаче тепер служити готовы,
Будем себе и матку нашу боронити,
Аще нам и умерти, будем ляхов бити!

ЯВЛЕНИЕ 2

Козаки Днѣпром пришедши, приходят до
Хмельницкаго, и что ляхам сдѣлали, ему
повѣдают; вѣстник извѣщает не далекий
лядскій приход; Хмельницкій кажет коза-
кам на кони сѣдять.

Х м е л ь н и ц к і й

Что вы за козаки и откуля?

К о з а к и

З ляхами

Посланіи были ми Днѣпром байдаками.

Х м е л ь н и ц к і й

Кто вас послал з ними, и гдѣ вы их подѣли?

К о з а к и

Гетманы обидва нам вѣхать повелѣли

Х м е л ь н и ц к і й

Гетманы гдѣ?

К о з а к и

З обозом по волѣ ступают:
Но гдѣ уже суть, или куда натягают,
Сего знати не можем: бо Днѣпром единых.
Поки они настигнут, а землю иных,
Ради скорости, легко передом послали,
Сами с табуrom нога в ногу поступали.
Шембрак из Сапѣгою поѣхал землею,
И сын же Потоцкаго з юртою тоею!
А нам казали спѣшно ступати водою,
Придавши комисаров для лучшаго строю
И безпечности.

Х м е л ь н и ц к і й

Гдѣ суть ваши комисарѣ?

К о з а к и

Где ж уже сидят, може у чорта в кошарѣ:
Бо мы еретиков тех нещадно побили

Иных, а иных живцем в Днѣпрѣ потопили.
Лучше збравши, що будет, то будет, терпѣти,
Нежели ляхам, хотя присягши, служитьи.

Х м е л ь н и ц к і й

Не бойтесь, надежду на бога имѣем
Милостива, что нашим врагом одолѣем;
А что вѣрне служить им в церкви присягали,
Перед богом такую кондицію¹ клали:
Аще не будут они насильствовать вѣру
Нашу святую, и не переберут мѣру
В поступках своих з нами, и за службу нашу
Не такую, як мы пьем, будем пити чашу;
Чого они поневаж сами не сполняют,
Дармо и от нас себѣ вѣры ожидают.

В ѣ с т н и к

Ляхов, вельможный пане, не далеко чути.

К о з а к и

Що румом² поѣхали, мѣли то прибути.

Х м е л ь н и ц к і й

Не страшный нам есть приход и самих гетманов,
Не устрашается дух от ляхов Богданов.
Нуте только, молодцѣ, на конѣ сѣдайте,
А пришествія оных к себѣ не чекайте:
Приходящим к нам гостям на встрѣчу
поѣзжаймо,
А пришествія оных к себѣ не чекаймо.

ДѢЙСТВИЕ 3

ЯВЛЕНИЕ 1

Украина о помощь и пособіе божіе Хмель-
ницкому во брани той просить.

У к р а и н а

В безмѣрных бѣдах моих в неисповѣдимой
Болѣзни и печали, во неусладимой
Горести сердца имам се мало отрады,
Се утѣхи ощутих нѣчто того ради,
Что чада моя уже як от сна востали
Коего, и нечувство далече прогнали
От себе, и вси обще почали гадати,
Як бы матери своей пропасти не дати.
Малодушіе и страх всякій отложили,
Дерзость и безстрашіе себѣ прилучили,
На предлежащій подвиг весело ступают,
Скорбь мою преложити на радость желают.
Но, увы! не извѣстна фортуна есть брани...
...Горе мнѣ! что сотворит суще побѣдитель,
Таков и толикій мой враг и озлобитель
Раздраженный? Ко тебѣ, о боже всеильный,
Прибѣгаю аз, воззри на плач мой умильный!
Доколѣ мя до конца забудеши, боже?
Душа моя от скорби во мнѣ изнеможе.

¹ умову

² вільним шляхом

Доколь лице от мене свое отвращаешь,
 Доколѣ без отрады мене оставляешь?
 Призри с небесе и виждь на мое толико
 Окаянство, и помощь низпосли, владыко...
 ... И Богдану моему яви неизмѣрну
 Благодать твою! Буди вожду прововѣрну
 Столп крѣпости, от лица врагов заступая
 И правовѣрных его воев защищая,
 Сотвори, да иже мя посрамити тщатся,
 Вѣчным на брани студом сами посрамятся:
 Да возрадуются же, иже в тебѣ чают,
 Твоей помощи в бѣдах своих ожидают!

ЯВЛЕНИЕ 2

Вѣсть приходит, повѣдая преславные коза-
 ков над ляхами побѣды, и студное их за
 Вислу прогнаніе, и торжественное вскорѣ
 Хмельницкаго на Украину возвращеніе.

Вѣстѣ

Не плачь, о Украину, престани тужити,
 Печаль твою на радость время преложити:
 Призрѣ на тя с небесе вышняго зѣница,
 Поборствует по тебѣ божія десница!
 Жолтые Воды злату при берегу своему
 Побѣду породили Богдану твоему.
 Шембрак из Сапѣгою пошли оглядати,
 Таврики, свою хану визиту отдати,
 А Стефан Потоцкій, сын гетманскій, з своими
 Лучше в пеклѣ збрав жити, нѣж в Крыму
 з чужыми.

Корсунь другой побѣды есть тебѣ свѣдѣтель,
 Явился Хмельницкій твой паки побѣдитель;
 Врагов твоих студно в лѣс як зайцов загнали,
 И единых побили, других повязали:
 Там сам гетман Потоцкій, там и Калѣновскій
 Польный, там и Синявскій, там и Бѣгановскій;
 Там Яскольскій, и инии там многіе взяти
 Пошли в слѣд Шамбрака и Сапѣги искати...
 ... Далѣ, Украину, все Богдан твой ступает,
 От Львова до Замосця скоро приступает.
 Слава о нем повсюду дивная проходит,
 Имя его до морей послѣдних доходит,
 А ляхам так страшно, что гдѣ либо повѣют
 Вѣтры, всѣ, же Хмельницкій идет, разумѣют.
 Таковый и толикій ляхов побѣдитель,
 И богом дарованный тебѣ избавитель
 Супостат твоих в мѣста пустыя загнавши,
 А по Вислу границу тебѣ закопавши,
 Вскорѣ, торжествуя, он к тебѣ возвратится,
 Неисказанна радость тебѣ с ним явится.

Украина

Словеса твоя дивно мене утѣшают,
 Егда толикіе мнѣ побѣды глашают;
 Убо се по словеси твоему да будет:
 Богдан мой, побѣдитель толик да прибудет!

Хор.

ДѢЙСТІЕ 4

ЯВЛЕНИЕ 1

Хмельницкій со торжеством на Украину
 возвратился в Киев, при вратах торже-
 ственных благодарит бога за толикіе
 побѣды: дѣти украинскіи, во училищах
 киевских учащіяся, его привѣтствуют, по-
 том и козаки чрез писара толикой ему сла-
 вы вѣншуют.

Хмельницкій

Что тебѣ воздамы мы, о всеблагій боже?
 Кто бо твою к нам милость изрещи возможно?
 О тебѣ супостаты наша побѣдихом,
 Тобою гордіи их думы низложихом,
 И духи попрахом, ни на лук, ни на стрѣлы,
 Ни на инии якіе уповахом силы.
 Десница, о господи, твоя прославися,
 В крѣпости, десная ти рука утвердися
 На них, пособляя нам. Отселѣ познают,
 Яко щедроты твоя по нам поборают.
 Не до конца бо твоих вѣрных забываешь,
 По гнѣвѣ милостива себе им являешь:
 Наказуешь, но яко отец милосердый,
 Ибо потом бываешь аки щит им твердый,
 От лица вражія в день брани защищая,
 И всякія далече скорби прогоняя.
 Сіе коим извѣтом будем утверждати,
 Довольно показывают твоя благодати
 Ко нам: праведным твоим судом мы страдали,
 Яко неправды наша тебе прогнѣвали.
 Но егда мы милости твоя искахом,
 И благоутробіе твое не престахом
 Молить: призрѣ с небесе на наша обиды,
 Толикіе нам нынѣ дарова побѣды.
 Рог убо правовѣрных твоих возвышенный
 Супостат без отрады стенет побѣжденный:
 Твое сіе дѣло есть, а не человекъ,
 Буди благословен ты от нынѣ й до вѣка!

Дѣти украинскія.

.....

2.

Отчества любовь, яже в тебѣ распалила
 Сердце твое ко брани, но и пособила
 Тоужде ти в побѣдѣ так, что разъяренный
 Супостат твой явился весьма помраченный.
 Вся бо яже суть в мірѣ, любовь побѣждает,
 Любве неудобное ничтоже бывает,
 Всяк убо, иже имать Отчество любить,
 Не может тя никогда в любвѣ не имѣти.

3.

Славою предков твоих поощрен, на рати
 Побѣдил еси славно твоя супостаты;
 От двоих бо едино восхотѣ имѣти:
 Или умерти, или врага побѣдити,

Но козацка от тебе слава смерть прогнала,
А над врагом побѣду тебѣ даровала;
Иже убо за Отчу подвизался славу,
Безсмертным слава вѣнцем увѣнчает главу.

4.

Добродѣтель твоя есть торжества виною
Нынѣшняго, побѣди сею единою
Врага твоего; ибо так сильно ничтоже
Обращается, или так высоко, что же
Мужеством добродѣтель своим не превзойдет,
А може она когда наконец не взыйдет;
Добродѣтель убо мы твою величаем,
Тебѣ Несторовых лѣт от бога желаем!

П и с а р ь

Аще ты и малыя дѣти привѣтствуют
И богом данной тебѣ побѣды вѣншают,
Як мы не устыдимся безстыдно молчати,
Як будем нѣмотою уста заграждати?
О едина похвала наша, о Богдане,
О дивный в гетманѣх, ты,
наш вельможный пане!
Радуется о тебѣ Россія Малая,
Веселитжеса купно и церковь святая:
Ибо твоя то были первые порады,
Не оставить матери своей без отрады;
Но елико возможно в бѣдѣ утѣшити,
Горькую ея печаль в сладость премѣнити.
Се уже и самым то дѣлом совершися:
Скорбь далече отбѣже, радость водворися.
Торжественные гласы происходят всюду,
Тамо пѣсни слышатся, кимвали отгуду,
Грады, веси, дубравы, горы, холмы, рѣки,
Красно являют лице свое с человекѣки!
Словом единым сказать: як Украина стала,
Толика в ней радость еще не бывала.
Кто ж не признает, что все, что-либо имамы,
Так чудныя измѣны, яко над врагами
Нашими преславно мы нынѣ торжествуем,
А они воздыхают? тебѣ долженствуем,
Твоим добродѣтелем должны восписати,
Тебѣ благодарствіе должны воздавати;
Будут убо вѣти вездѣ ты славити,
Будут и ритмотворцы дѣла твоя пѣти
З гисторіографами: мы тя поздравляем
Толикою славою, а к тому желаем:
Которую днесь радость имѣем тобою,
Долгим твоим житіем утверди по бою!

Х м е л ь н и ц к і й

Радости сея не я и не добродѣтель
Кая моя вина, но творец и содѣтель
Наш: благодареніе ему возсылайте,
Его дивную ко нам милость величайте.
Прочее в мирѣ между собого живите,
Друголюбіе над вся паче возлюбите.
И малыя бо вещи умножает згода,
Великія вопреки вмалает незгода.

А желѣзо доброе важте и над злато.
Злато бо потемнѣет без него, як блато.
Что злато и что серебро ляхам пользовало,
Коликіе ж богатства желѣзо побрало?
З сребных полумыс отцы наши не ѣдали,
И з золотых пугаров они не пивали.
О желѣзѣ старались, желѣзо любили,
И велику тѣм себѣ славу породили.
Оних путем идите, оних подражайте,
Славы ища, богатство вы за ничто майте.
Не той славен, который многа лѣчит стада,
Но иже многих врагов своих шлет до ада:
Сему едино токмо желѣзо довлѣет,
А злато или серебро ничтоже успѣет.
Что бог даст, тѣм довольни суще, ни коея
Не обидите ни чим братіи своея:
Кто лѣсок добрый, или хуторец порядный,
Кто став, кто луку, кто сад имѣет изрядный,
Болѣть или завидѣть тому не хотите.
Як бы его привлацишь к себѣ не ищите.
Ибо когда козаки уже обнищают,
То не долго остатки ваши потрывают.
Откуда коня, или ручницу, откуда
Иный порядок возьмут, аще не оттуду?
А без тых приборов, что, мните, по нас будет?
Слава, без сумнѣнія, наша не прибудет.
На послѣдок глаголю: сами не купчуйте:
Лука, стрѣлки, мушкета и шабли пильнуйте!
Куплями бо обвязан житейскими воин,
Имени сего весьма таков не достоин.
И дѣтей своих, скоро отправлят науки,
До сей же обучайте козацкой штуки.
Тако творя, вражія потрете навѣты:
Радость сію на многи удержите лѣты.

ДѢЙСТВІЕ 5

ЯВЛЕНІЕ 1

Украина радуется богу, помощнику своему, и благодареніе возсылает.

.....

ЯВЛЕНІЕ 2

Смотрѣніе божіе предсказует Украинѣ незбылемое ея блажество под крѣпкою непобѣдимых монархов всероссійских рукою, добрым и рейментарским правленіем.

С м о т р ѣ н і е

Радуетися богу, тебѣ пособившу,
Украина, в брани, врагов же низложившу
Твоих, и обліявшу необычным студом:
Но радуйся и дивно о тебѣ строящу,
Дивным тя смотрѣніем утвердить хотящу.
Славы твоей толикой мнози ненавидят,
Толикому счастию не мало завидят:
Но зависть тая, их же самых погубляет,
Егда сердце, аки ржа желѣзо, снѣдает:
Тебѣ же не принесет вреда никоего;

Никако не умалит блаженства твоего:
 Прийму бо ты под крѣпку руку свою вскорѣ.
 Непобѣдиміи на земли и на морѣ
 Монархи російскіи,— поборники суще
 Иже благочестія, зловѣрных бодуще:
 Тебѣ в твоей потщатся пособляти нуждѣ;
 Не лишат ты помощи своей, аки чужды.
 Под тым непроломимым щитом пребывая,
 Аки на твердой скалѣ себе утверждая,
 Посмѣешься всѣм вѣтром; волны возмущенни,
 Аще даже до небес будут вознесенни,
 Егда вихром гоними, начнут ударяти,
 Пропасть отверзающе, но поколебати
 Отнюдь ты не могуще, разбѣются сами
 С приходящими купно о камень водами.
 Внемли же глаголемым!

У к р а и н а

Прилѣжно внимаю,
 Слово твое радостнѣ в себѣ разсуждаю.

С м о т р ѣ н і е

Петр тебѣ будет камень, от бога поданный,
 И за величество дѣл, Великій названный.
 Камене того ниже злобные совѣты,
 Ни вражія преломлят противных навѣты,
 Ниже воспріятыя тяжкіе походы,
 Ни страшные многажды под грады подходы,
 Смерть развѣ единая поздняя сокрушит.

У к р а и н а

Увы мнѣ окаянной, убо мя порушит!

С м о т р ѣ н і е

Стой, не бойся, за камень первый
сокрушенный,
 Камень другій, не меньшій, будет положенный,
 Петр, глаголю, имени Вторый такового,
 Монарха Всеросійскій бога всеблагаго
 Милостію увѣнчан, не даст ти упасти,
 Не даст и славѣ твоей всячески пропасти.
 Тот еще мал отрок сый, но не дѣтоумен,
 К пользѣ державы своей вельми остроумен;
 Совершеннаго мужа в юности являя,
 Великих по себѣ дѣл знаки подавая,
 Подасть ти Даніила, вождя изряднѣйша,
 Не токмо благородством над иных краснѣйша,
 Но и дѣлы храбрыми славнаго, который,
 Супостатом Хмельницкій твоим будет вторый.
 Имя его устрашит сосѣд твоих зѣло,
 А чего ж уже само не докажет дѣло?
 Что убо врази твои, что будут творити?
 Будут от зависти аж до костей худѣти,
 И оружем не можа острым воевати,
 Языком много начнут на тебе щекати,
 Аки грубу в народѣх тебе поносяще,
 Аки наук чуждую тебе обносяще.
 Но бог, ты во воинском искусствѣ и штуцѣ
 Прославивый, прославит тойже и в науцѣ.
 И сіе коллегіум чрез Петра Могилу

Основав произведет в толикую силу,
 Что от него вѣтїи красноглаголивы,
 Тонкіи философы, богоглаголивы
 Богословы, сильніи и дѣлом и словом
 Проповѣдники, стадо пасущи Христово,
 Пастыріе премудри, святы, преподобны,
 Древним оным церковным свѣтилам подобны,
 И инны изрядніи мужіе изыйдут,
 К тому начатки сіи совершенство приймут.
 Тако ти, мир ли будешь, или брань имѣти,
 Над врагом твоим главу будешь возносити.

У к р а и н а

О, боже! возсіай ми день он скоро златый,
 Толикое блаженство мое оглядати!
 Дажь мнѣ Петру Второму, от тебе избранну,
 И тобою наслѣдним вѣнцем увѣнчанну,
 Поклоненіе мое должное воздати,
 Толику его милость ко мнѣ величати,
 Дажь и его вѣрному вожду, Даніилу
 Здравіе, долготу днїй, во всем спѣх и силу!

Х о р

Поет похвалы Хмельницкому.

Вѣчной похвалы от нас есть достоин,
 Храбрый на земли и на морѣ воин,
 Войск Запорозких Хмельницкій старѣйшій,
 Вождь изряднѣйшій.

Отчество над вся паче возлюбивый
 И его ради нивочто вмѣнививый
 Роскоши, покой, корысти, интраты,
 И всѣ приваты.

Православныя церкви супостатом,
 Найпаче мерзким трепет унѣятом,
 Отеческих догмат усердный хранитель
 И защититель.

Дѣл предков своих теплый подражатель,
 Древней козацкой славы соблюдатель,
 Славою на брани положити главу
 Готов за славу.

Добродѣтельми сими украшенный,
 Божія к тому духа исполненный,
 Горесть обратит нашу хотя в сладость,
 Печаль на радость.

Первіе начал предлагать совѣты,
 Како вражіе прогнати навѣты,
 А по совѣтѣх принялся за дѣло
 Поспѣшно зѣло.

Сразився с врагом своим доблественно,
 Прогнал за Вислу даже немедленно;
 Свыше бо ему помощь прибывала
 И укрѣпляла.

Тѣм ляхов виктор преславный явился,
 Побѣдам его весь мір удивился;
 Пребысть студ, печаль пагуба з ляхами,
 Торжество с нами.

О, кто тя лѣпо восхвалит, Богдане?
Кто толиких дѣл высоты достане?
Мы, иже похвал достойна ты знаем,
Не увѣнчаем.

В похвалах твоих язык наш бездѣлен,
Ублажить бо ты достойно не силен;
Будешь разве ты возвеличен в небѣ,
Яко есть требѣ!

ЭПИЛОГ

Дивную милость божію, к нам, прежде
осмидесят лѣт явленную, нынѣ дѣйствіями
и явленіями краткими предложим вам,
богом собранные, слышателие и зрителіе.

Великое воистину дѣло, яко великаго блаженства виновное; но величеству наше скудоуміе равное не было. Но и кто божія щедроты, найпаче же толикія к нам милости, по достоинству ублажить может? Обаче сего ради молчати не подобаше: ниже бо бог от нас требует, чего не можем, требует же да богато изливаемая его на нас благодаренія в незабвенной памяти сохраним. Аще бо и не якоже лѣпо, но якоже от нас возможно баше, благоутробіе его прославим, но за безмѣрное божественных его к нам щедрот величество, что либо или не прилично творим, или погрешительно изрекохом, благоразуміем своим да покрывете, всемирно молим. Аминь.

ІНТЕРМЕДІЇ

План

1. Поетика інтермедій XVII століття.
2. Інтермедії Дернівського збірника.
3. Зміст і художня специфіка інтермедій до п'єс XVIII століття:
 - а) М.Довгалевського “Комическое дѣйствие”;
 - б) М.Довгалевського “Властотворній образ”;
 - в) Г.Кониського “Воскресеніє мертвых”.

Література

1. *Возняк М.* Історія української літератури: У 2-х кн. — Львів, 1994. — Кн. 2. — С.232-237.
2. *Грицай М.* Українська драматургія XVII-XVIII ст. — К., 1960.
3. *Степанишин Б.* Давня українська література в школі. — К., 2000. — С.487-490.
4. *Українські інтермедії XVII-XVIII ст.* — К., 1960.

Помітним явищем у розвитку давньої української драматургії та театру були короткі одноактні сценки, за характером наближені до анекдоту, що виконувалися між актами шкільної драми і ставили собі за мету розважити глядача, відволікти його від сприймання складного драматичного твору на відому біблійну тему. Такі вистави були названі *інтермедіями* або *інтерлюдіями* (міждіями). Авторами інтермедій в переважній більшості були студенти-піворізи, які добре знали на народному житті та звичаях, орієнтувалися на тогочасній історичній обстановці. Часто їхні твори були довершенішими, ніж шкільна драма, до якої вони були написані.

Ці твори не мали розгорнутого сюжету, побудовані були на гостроті конфлікту, їм властивий швидкий розвиток дії, простота композиції, комічність ситуації та персонажів, запозичених з фольклор-

них джерел та повсякденного життя. Головними дійовими особами тут виступали прототипи з широких верств українського населення, здебільшого представники соціальних низів — селянин, козак, корчмар, жид-орендар, циган, шляхтич, німець, москаль тощо. Їх сценічний вияв окреслює соціальний зріз суспільства, прагнення і сподівання народу, його боротьбу із всякими поневолювачами-зайдами.

Розглядаючи сутність українських інтермедій, необхідно наголосити на важливих засобах їх творення — гуморі та сатирі, що використовуються в залежності від персонажів. У дохідливому плані з явною симпатією змальовуються селянин, козак, литвин, трудовий люд. У негативному показані поневолювачі — орендарі, корчмарі, шляхтичі та ін. — і зображуються вони з сарказмом. Характерною деталлю інтермедій є діалог, який ведуть

між собою герої. Мова поневолювачів брутальна, почасти незрозуміла, а діалог селян перейнятий народним гумором та до тепністю. Комізм ситуацій створюється такими виражальними засобами, як вживання специфічних мовних ненорм, описів зовнішності дійових осіб.

Найбільш популярними були інтермедії, написані до драм Я.Гаватовича, М.Довгалевського, Г.Кониського.

На практичному занятті розглядаємо інтермедії із Дернівського рукописного збірника, до драм М.Довгалевського *“Комическое дѣйствіе”* і *“Властотворній образ”* та Г.Кониського *“Воскресеніе мертвых”*.

Студентам для вивчення пропонуються інтермедії Дернівського збірника. Віднайдені у 1930 р. у церкві с.Дернове Кам'янсько-Бузького району Львівської області, з того часу він носить таку назву. Збірник вперше надрукований Я.Гординським у Львові цього ж року. У ньому налічується дев'ять інтермедій, проте й досі невідомо, до яких драм вони були написані. Вони побудовані на комічності сюжету, крізь який проглядається атмосфера соціально-політичного життя в Україні у другій половині XVII ст. На практичному занятті студенти розглядають *“Інтермедію на двѣх персонѣ: син с татом”*, *“Нѣмецъ і хлуп”* та *“Інтермедію на три персонѣ: хлуп, поляк и нѣмецъ”*.

До обидвох драм Довгалевського створено по 5 інтермедій, які за своїм викладом не мають співзвучності зі змістом власне драм, а отже, комічне розмежоване з драматичним. Їх можна поділити на дві групи: побутово-гумористичні та соціальні. Часто вони синкретизуються між собою: в інтермедіях побутово-гумористичного характеру можна простежити соціальний зміст. Прикладом є перша інтермедія до драми М.Довгалевського *“Комическое дѣйствіе”*. В ній розповідається про пригоди мандрівного польського астронома в Україні. Опинившись в українському селі, шляхтич із властивою йому пихою хвалиться своїм всезнайством: може передбачити, коли орати на хліб, що робиться на небі тощо. Селяни просять його спрогнозувати побутові явища: якої масті буде теля у Пархімової корови, лоша у циганової кобили, скільки бджіл у вулику литвина. Виявивши його безпорадність, селяни обурюються, вважаючи, що шляхтич прийшов до них, щоб стати орендарем, обіцяють його побити і проганяють

геть. Герої в інтермедії змальовані у гумористичному дусі, проте у творі є натяк на історичну обстановку в Україні в умовах польського поневолення.

Виразніше цей акцент звучить у четвертій інтермедії, в якій розповідається про зустріч на ярмарку жида з ксьондзами, які зухвало і зневажливо відгукуються про православну віру і український народ. Підслухавши їхню розмову, москаль збирається усіх запрягти у віз. Інтермедія має виразно окреслене спрямування на відображення тих суспільних умов в Україні, коли її було розшматовано між Польщею і Московією. Твір увібрав заповітну мрію трудового народу здобути свою незалежність.

В циклі інтермедій до драми Довгалевського *“Властотворній образ”* найпомітніше вирізняється п'ята. Головним героєм тут виступає козак-запорожець. Він побував у походах, зазнав турецької неволі, а вирвавшись з полону і повернувшись на рідну землю, не знайшов щастя — його батьківщина не виборолала волі, лях і жид провадять тут свої порядки. Використаний автором ритмічний жартівливий натяк вказує на складні визвольні процеси після війни 1648-1654 рр. Українці не змогли відстояти козацьку республіку, переяславські угоди не принесли бажаних наслідків. Настрій у козака пригнічений, але він не впадає у розпач, має намір повернутися на Запоріжжя і продовжувати боротьбу з ворогами. У характері козака відчувається волелюбність, сила, мужність, йому властиве почуття власної гідності та зневага до гнобителів.

Інтермедії до драми М.Довгалевського мають тематичну спорідненість з інтермедіями до драм Г.Кониського. За кількістю їх теж налічується п'ять. Співзвучність змісту інтермедій та актів власне драми спостерігаються вже у першій інтермедії, в якій розповідається про спійману селянами у житі бабу, яка чаклувала на невружай. Забобони, якими жило село, вказують на фольклорно-етнографічну традицію, що передавалася поколіннями. В глядача ці пережитки викликали сміх. У першому акті драми аналогічно в центрі уваги постає колосисте поле. Селянин, радіючи з майбутнього щедрого урожаю, задумується над тим, як проростає зерно. Пояснення дає священик. Під час практичних занять необхідно здійснити зіставлення змісту інтермедій та відповідних актів драми.

У четвертій інтермедії, зміст якої співзвучний із четвертим актом драми Кониського

ського, розповідається про безпричинне вбивство дяка зухвалим шляхтичем, який за свою провину пропонує викуп. Обурені селяни виносять смертний вирок свавільному поневолювачеві.

Розглядаючи зміст інтермедій, студентам необхідно з'ясувати провідні мотиви, наявні у них, поміркувати над проблемами протесту українців проти соці-

ального гніту та національної самототожності, осмислити характерні риси народного світогляду.

* * *

Коментоване читання вголос текстів наведених інтермедій і особливе акцентування на співзвуччі їх змісту з драмою Г.Кониського "Воскресеніє мертвых".

ИНЪТЕРМЕДИЯ НА ДВЪ ПЕРСОНЪ: СИН С ТАТОМ

Т а т о
мовит

Е, ось, панове, одного сина маю и то
ледащо вдавъся!
Який великий в базнику¹ сховавъся,
Або би ему не час мормолкъю² трепати,
А ось еще не вѣмъ ле лѣтеру складати!
Сину, сину, пеская тя мати уховала.
Яко-сь ти тая школа не засмаковала!
А нащо-сь свынѣ пасав, а не смотриш
кеблицѣ³,
А зачни-но минѣ хоч якои небелицѣ.

С и н

Бале, тату, не хочу я до школи ходити,
Бо я не злюблю, що там схотят бити;
Бо якось не могу язбуки поняти,
Ану ж коли ся прийдет лѣтеру складати.

Т а т о

Ба мовъчи-но, сину! Добро то буде,
Будут тобѣ потом завидовати люде.
От, ледащо, говориш! Куди ти убравъся?
От прочетай язбуку та уже не бавъся.

С и н

Тат уже добре, тату, буду я читати,
Але хто минѣ буде поправовати?

Т а т о

Ну, чого, сину? Тадже знають люде,
Тадже та ктос тебе поправляти буде.

С и н

Тату, тату, повѣдж, бо сперъшу не знаю,
Тат я таки всей язъбуки не прочетаю.

Т а т о

Тфу, сину, ци же-с не чував,
Шо мовлят люде — а б в л?
Юй-гой, сину, нѣчого доброго с тебе не буде!

С и н

От ти, тату, не брѣдь⁴, лѣпъше будеш
чинити!
Коли мене не можеш писъма научити,
От ти мене по святах волиш оженити.

Т а т о

Ов пескій сину, перепескій, поганъскій
сину!
От коли умогаю руку у твою чуприну!
Та минѣ, сивъцеви⁵, казати лгати?
Пришлося батькови от тебе лиха дождати!

С и н

А чем же-с мя змалу до школи не давав,
Але-с ми вѣвъцѣ и телята пасти казав?
А тепер я до науки охоти не маю
И той язъбуки прочетати не знаю.

Т а т о

Отже, панове, чого се я на старость дождав,
Що минѣ мой син брехати казав?

С и н

Тату, тату! Як тя возму києм оберътати,
Не будеш знав, куди утѣкати!

¹ бузині

² ермолой (церковна служба)

³ таблиці

⁴ не бреші

⁵ сивому

А чем же-с мя замалу до науки не давав?
То би-з був з мене тепер лґпшую потґху мав,
А тепер росту псу трава, бо памяти не маю.
Озми собґ и кеблицу, бо нґчого на нью
не знаю.

Тут сын татови таблицю положит

Т а т о

Ав пескій, перепескій, поганскій сину!
Бода-ем тя був не знав, такую дитину!
Так мене, старого сивґця, зневажати?!
От тепер же я тебе озму оберґтати!

*Тут тато костуром на сина махаєт,
а син та ему костуром складаєт;
потим мовит*

С и н

Ей, тату, дай покуй! Ей, гвалт!
Тату, дай пукуй! Гамуйся!

Тут сина биєт, син мовит

Ей, не буду ти больше тривати,
А юж, боже, помагай тата оберґтати!

И будет тата бити, тато кричит.

Т а т о

Гвалт! Гвалт! Панове, от сина ратуйте!
Для бога, щоби мя не забив, его гамуйте!

Тут, отца вибивґши, подєт и мовит

С и н

Нехай же тато знаєт, що мя замалу
до школи не давав!
То би я его тепер нґ в чом не турбовав.

*Тут встанєт отец, як его син вибєт,
мовит*

Т а т о

Приглядґтеся, люде, моей знґтґ²
от сина!

Ах, моя нещасливая нинґшная година!
Волґл би-м го бил замалу до науки
дати,

А нґжели от него тепер ганбу отримати!
А южей пойду на него где помґсти

шукати,

Буду я его добре шпґговати!

И пойдум. Finis.

ИНґТЕРМЕДИЯ НА ДВґ ПЕРСОНґ: НґМЕЦ И ЖЛУП

Н ґ м е ц
мовит

Ciolem, mosci panowie! Dayze szczescie, boze!
A iezeli sie przedcie u niemiec spomoze?
Cy nie macie na przedaz masielky mlodegi,
Mliky slodki, i syra, u chleby bialegi,
Piwy cieple, poduszky mieky u pierzyny,
Miody z imberem grane, u s cukrem
roz[y]ny?

Tegi ia wszystkiegy dzis u was potrzebuie,
Bo gdy tegy nie stane, to ia iuz choruie^a

¹ спокій

^a Чолом, мостиві панове! Дай же щастя, Боже!
Може вам все-таки й німець допоможе?
Чи не маєте на продаж свіжого масельця,
Солодкого молока, і сиру, і білого хліба,
Теплого пива, подушки м'якої і перини,
Меду з імбиром граного, і з цукром родзинок?
Цього всього я сьогодні у вас потребую,
Бо коли цього не стане, то я вже й хворію

Х л о п
виходит

Помагай бог, панойку! Як се вашмость маєш,
А чого то ту, ващєц, купити шукаєш?
Потребуєш, добродзяю, масла молодого?
А коби-сь, як я, хлґба иззґв часом сухого,
А мґстто меду зимґной водицґ,
Подобно би-сь, небоже, украсив нагавицґ?⁶

Н и е м и е с

Клоп, skurway syn, kazie my iesc hleby
suchy!

Lak go wezne kanczukiem szastac po uchy!^b

Х л о п

Хляп або зас не хляп! Що мя називаєш?
Коли хоч, пане-нґмче, внет мя познаєш!

² очевидно, знущання, горе

⁶ Запаскудив штани.

^b Хлоп, скурвий син, каже мені їсти сухий хліб!
Як візьму його качуком по ушах шмагати!

N i e m i e c
By widzial ty, klopy, zlodziey, przetne ci
gamby!^a

Х л о п
Прецяв або не прецяв, пане-плюндро
кпіети^b

N i e m i e c
Kum hir na szponder hank, a na szwachter
tuchter,
Far szwarc i togy ten szelmy, dorabey zer
duchter^b

Х л о п
И шпґга ти тая нґчого не поможе,
Як тя иму оберґтати тим цґпом, небоже!
Мусґв той цґп на тебе хлґба заробити,
А тепер будет тобґ тое вотбивати!

N i e m i e c
Patraycie sie, iak sobie klop, skurway syn,
drowruie,
A serem, szelmy, zlodziey, mnie siebie gotuie!
My byli pod Kamincem o dwadziescia mil[i],
Tamesmy sie ys tatarmy okrutnie pobili!
Iednegosmy zabili, a dwoch polapali,
A naszych ze dwadziescia wszystkiego zabrali^r

Х л о п
Хиба-с ено, зас...нче, о Камґнци чував,
А о двадцят миль з войском вод него стояв!
Чув я, що-сте ся барґзо с татарґми
стирали^d,

А от страху-сте усґ плюндро^e посте...али!
И то-ем чув, що-сте двох татар поймали,
А ваших ено зо сто татаре звязали.
Ба й ти, слишу, великой слави доказав,
Коли-с не одну бабу на печи везав!
Правґда, що нґчого-сте с татарми не
вґмґли,
Но молодое масло на умґ-сте мґли!
Нґколи било хлґба бґлого шукати,
Анґ ся у перинах мехких витирати.

N i e m i e c
Klop, skurway syn, bedziesz ty dworowac
ze mnie?
Kim hyr, na kom eraus, wniet zgyniesz
ode mnie^e

*И будут ся били, а хлоп вдарит го по
литках цґпом, аж упаде.*

Х л о п
мовит

А я мовив, що и шпґга ти тая нґчого не
поможе!
Ей, правґда, лґпши цґп, нґж шпґга,
небоже?
Та встанґ, з лихом, не лежи, юж болш
не сварґмґся,
А тое додому ходґм та погодґмґся.

*И озмет нґмця за руку и зведет; и пой-
дут обадва за заслону.*

^a Щоб знав ти, хлопе, злодій, розітну тобі губи!

^b пане-німче кпйти, насміхатися

^b Текст дуже перекручений. Зміст, очевидно, такий, що німець загрожує селянинові, що він його поб'є шпагою.

^r Дивіться-но, як хлоп, скурвий син, насміхається і ціпом, шельма, злодій мене обкладає!
Ми були під Кам'янцем за двадцять миль,
Там жорстоко билися з татарами!
Одного забили, а двох зловили,
А наших усього із двадцять (вони) забрали.

^d Стикалися.

^e Штани.

^e Хлопе, скурвий сину, будеш ти насміхатися з мене?

Іди сюди, виходь зараз згинеш від мене!

ІНТЕРЪМЕДИЯ НА ТРИ ПЕРЪСОНЪ: ХЛОП, ПОЛЯК И НЪМЕЦ

К о з а к
мовит

Помагай бог, рубахо, чи гаразд ся маеш?
А людям що доброго и минѣ повѣдаеш?

Р о л а к
Bug zaplac, panie bracie, za pytanie takie.
Nowin nie slychac zadnych, lecz wbystkie
iednacie^a.

К о з а к
Повѣдж минѣ, братцу, у вас свято яке?
Чи рождество, чи великѣде[нь], чили теж
якое?

Р о л а к
O swienta sie, muy kochany, na co sie pytacie?
Cy ty kriβ, cy zartuiesz, cy co czyniβ, bracie?^b

К о з а к
Для того я о свята тебе ся питаю,
Бо калямандру^b в себе вашого не маю.

Р о л а к
Nie bardzo no tak dworuy uze mnie, kozaku!^c

К о з а к
Ось, шановавши людий, поцалуй мя в с.. ку!

Р о л а к
Czemuzes nie poletyk taky, panie bracie?
Ia z wamy chce zartowac, a wy sie gniewacie^d.

К о з а к
Нѣ, бо ти, виджу, не жарѣтуеш, [а]ле
попѣкваеш!
Коли хочеш, пане-ляше, внет мя познаеш!
Познаеш ти Ивана, котрого мати
Породила, юнака! По чом, будеш знати!

Р о л а к
A czegoz ty w ostatku kpie sie, foryiuiesz?
Kiedy chcesz, panie chlopie, wniet mie tu
poznaiesz!^e

^a Бог заплатить, пане-брате, за таке питання.
Новин не чути ніяких, все те ж саме.

^b Про свята, мій коханий, навіщо питатися?
Чи ти кпиш, чи жартуєш, чи що чиниш, брате?

^c календаря

^d Не дуже-но так насміхайся з мене, козаче!

^e Чому ти такий невічливий, пане-брате?
Я з вами хочу жартувати, а ви гніваєтесь.

Kiedy chcesz na kordy wybiie sie s tobo,
A nie dam sie y krchty przokpiwac nact sobo!^e

К о з а к
А ти ж чого, небоже, копистѣку виймаеш?
Чи не знаеш, що в руках зараз ми сконаеш?
Як ти возму копистѣку и ребра ломати,
Не знаю, ци вѣстигнеш куди утѣкати!

Niemiec wychodzi y mowi^e.

Н і е м і е с
Niech bedzie ponaga buk, sluga na waβeci.
Co to tu za dyskursy takie sprawuiecie?
Cy nie mozna zeby ia rozmuwilem sie z wami?^g

К о з а к
Просимо, пане плюндро, поговорити з
нами,
Але бо ти не будеш слухати нѣчого.
От тобѣ коби хто принѣс масла молодого!
Та ви, слишу, не пете водицѣ —
Мусит би-сте зараз по ... ав нагавицѣ?

Н і е м і е с
Klop, skurway syn, bedziesz dworowac ze mnie?
Kum hyr, na kom eraus, wniet zgyniesz ode
mnie!^h

К о з а к
И шпѣга ти тая нѣчого не поможе,
Як тя озму обертати тим прутом, небоже!

Н і е м і е с
Patray, waszec panie polak, iak sobie dworuie
A kyiem sie mie, zlodziey, mnie sie bic gotuie!
Iest to, mosci panie, dawne u liudziy
przysluwie,
Ze ci kozacy sa to uparci wolowie,
Turczyn — dembowa kol,
Kozak — uparta wol,

^e А чого ж ти все-таки насміхаєшся, бешкетуєш?
Коли хочеш, пане-хлопе, одразу мене тут узнаеш!
Коли хочеш, на мечах битимусь з тобою,
А не дам ні крихти насміхатися над собою!

^e Німець виходить і мовить.

^g Нехай помагає вам Бог, я ваш слуга.

Що це ви тут за розмову ведете?

Чи не можна мені поговорити з вами?

^h Хлоп, скурвий син, будеш насміхатися з мене?
Іди сюди, виходь, одразу загинеш від мене!

ІНТЕРЛЮДІЇ ДО ДРАМИ МИТРОФАНА ДОВГАЛЕВСЬКОГО “КОМИЧЕСКОЕ ДѢЙСТВІЕ”

ПЕРВАЯ [ІНТЕРЛЮДІЯ]

Виходить астроном и хвалится своею наукою, до которого виходять два мужики, литвин, циган и проженуть

[Астроном]

Ehey, dla boga, jak iem utrapiony,
Z natury bedac szlachcic urodzony,
Ktore szlachecstwo, gdy matka wrodzila,
Panno wzdy bedac, we wszystkich nazyla
Rozum Katona, meznosc Hektorowa,
S panienskiey krwi iest mnie statura owa.
Znam, co sie dzieie u w piekle u w niebie —
Fortuny nie mam u na krok u sobie!
Butow, sukienki a czapki nie pitay,
We wszystkim iestem, tak jak widzisz, witay.
Iednakze tego nie chce explikowac.
Mam glowe madre, znam zlotem szafowac,
Mam prespektywo astronomskiey sztuki^a.

Мужик

О, бодай, же в кузнѣ був, коли змерз у руки!
Осе ж и ми ик вашець стали прихожати,
Іскажи, не соромся, як маємо звати.

Астроном

Iestem szlachcic wrodzony, lub bez drogiey
szaty^b.

Мужик

А якую ж ти тут, вашець, човпеш веремѣю^в,
Чи не хочеш ти нас тилко вернуть на менѣю?^г

^a Ой боже, який я нещасний,
Від природи будучи шляхтич уроджений;
Це шляхетство, коли мати вродила,
Дівчиною будучи, вона дістала від усіх:
Розум Катона, мужність Гектора,
З дівочої крові у мене моя постать.
Знаю, що діється і в пеклі і в небі —
Долі не маю собі ні на крок!
Чобіт, одежі і шапки — не питай,
У всьому цьому, так як бачиш, вітай.
Однак же цього не хочу пояснювати.
Маю мудру голову, знаю, як золото марнувати,
Маю перспективу (*підзорну трубу*) астрономського мистецтва.

^b Я уроджений шляхтич, хоч без дорогих шат.

^в плетеш нісенітницю

^г обманути, ввести в оману.

Астроном

Ale ja nie ten, ja znam, co sie w niebie czyni,
Rozmowie moie slowo nigdy nie omini,
U ia zawsze zgadne, kiedy u orac do chleba^a.

Мужик

Пархум, иди ж сюда! Ось чорт принѣс с неба
Чоловѣка сюди до нас, почувеш розмови.

Пархим

Чи не вивести до його своєї корови
Рабои? То вѣн чого чи не знае
З манацьки? Якое буде теля, може и вгадає?
Ну, кажи, як бога боишся!

Мужик

От не иметь вѣри!? Так же придивися!

Пархим

А що бак ти у чорта, іскажи, за птиця?
Чи миш, чи кажан, чи перепелиця?

Астроном

A ja iestema polskiey nauki ostrolog^e.

Мужик

Є се, бачу, той, що бавлять остронуг.
Що вѣн наперед летючую хватає,
Около неба звѣзди избирає.

Циган

Осе ж и я тута. В мене есть кобила —
Три роки жеребна, да ще не родила
Лопати. Чи не вгадаеш, дядку,
Яке буде? Чи вороне, чи яке на взглядку?
Коли вороне — дам добру заплату,
Памятатимеш и до смерти, тату.

Литвин

Га-га, кабузнѣк!^е О пчолках чи знаєш?
В омшанѣку^ж іосьть сколко, чи вгадаєш?

^a Та я не той, я знаю, що робиться в небі,
Розмові мое слово ніколи не буде зайве,
І я завжди угадаю, коли й на хліб орати.

^e Я — астролог польської науки.

^е ворожбит

^ж приміщення для вуликів

А в борцях^a чи живи, чи не рушив
недзведзь^b?
Кажі, чи знаєш, або уже не бредзь^в!
Албо висеяць гарох калѣ треба?

А с т р о н о м
Czekaj no trocha! Rzuse sie clo niebie,
Gwiazdy, powidze, iak toczno sie kolem^r.

П а р х и м
А мое ж нивя чи буде вже полем?

А с т р о н о м
Patrzcie, iak wpadnie znak planety Raka^д.

М у ж и к
Швиденко становись остроному рака.

А с т р о н о м
O summam injuria rustikorum!
O tyrandem zlych wozowykorum!
O, jak iems dostal dzis u chlopskie reki,
luz em nie cierpial takiey wielkiey meki.
Lepiey by bylo w Polscez rekreandi^e.

М у ж и к
О, я кажу, що вѣн надувсь до оранди^e.

Ц и г а н
Ось ми коло тебе тепер погуляем.

М у ж и к
І скроз спектива^ж все всѣ поотбираем.

Л и т в и н
А я проводнѣка подам на дорогу,
Што починѣв у нас такую тривогу —
Каже, што дождчу не будзе нѣстрохѣ!

М у ж и к
А ти ж не знаєш, крутохвоста^з, здохи!
Озмѣм лиш его в руки хорошенко,
То вѣн перестане крутитця швиденко!

2 [-га ІНТЕРЛЮДІЯ]

*Виходить мужик, сон розказує и прикли-
кає до себе еще двох.*

*Потому призоветъ бабу и циганку. Ци-
ган приде за циганку, всѣх пропудить.*

[М у ж и к]
Що се, прошу, такеє на свѣтѣ човпется,
Чи во снѣ, чи наевѣ се диво плетется?

^a борцях, вуликах

^b ведмідь

^в не бреши

^r Чекай-но трохи! Рушиться небозвід,
Бачу, як зорі обертаються колом.

^д Дивіться, як падає знак планети Рака.

^e О найвища несправедливість мужицька!
О тиранство злих возовиків!

О, як дістався тепер у хлопські руки —
Іще не терпів такої великої муки.

Краще б було в Польщі відпочивати.

^ж хоче орендувати (землю селян)

^з підзорну трубу

^з свиня

Уже ж питався дяка, в книзѣ чи немає
Написано, або так хто чи не вгадає?
І вот так читали, та не начитали,
І всѣ отгадовали, да не отгадали.
А такій сон приснився, що боюсь казати,
Що далибѣг припало ис хати втѣкати.
Тилко що був прикорхнув с працѣ
хорошенко,
А схватився зопалу так дуже швиденко.
Стою, як оцапленній^и, так дуже злякався,
Аж, бачця, анголик з рогами до мене
прибрався
Та ж кажеть так на мене: “Чи бачив ти
диво?”

Я, бачця, гулк на небо, аж-но небо сиво,
А звезда велицузна да з мѣсяцем бется,
Мѣсяць не пуска сюда, вона к мѣнѣ прется.
Дак я пак ище гѣрше хрищусь, молюсь богу,
Як злякався, да и назад лѣзу ик порогу.
Аж бачится мене за руку хувра^і да и на пул,
Дак у мене ис правої ноги испав постул.
А дале як заgrimить, як блисне зненацка,
Дак так тогди и по всіому почала рѣзачка
Ризати, щтурмовати, колоти избоку,
Як було мнѣ осталоє у кума з уроку.
Коли б бак хто сей снище заразом отгадав,
Я б остатню корову перѣстую отдав.
Лиш пак сподѣваюсь, що Пархум може
отгадати.
Пархум! Годѣ лиш там! Ходи лиш до хати!

2[-й м у ж и к]

А що там? Іо, що пак там?

[1-й м у ж и к]

Сон иди отгадай!
Буцѣм ти не кобзуеш^к, цур, пек тобѣ,
бѣгдай!

[2-й м у ж и к]

Кажі ж, що там за сон! А юже отгадаєм,
Бо ми ту було лихословицю, було так же
знаєм.

1[-й м у ж и к]

Тилко що був прикорхнув с працѣ хорошенко,
Аж-но приснився мнѣ сон сей. Да и швиденко,
Бачится, янгол з рогами прибрався до мене,
Сѣпає, торкає, кличе: “Устань лиш, Семене!”
Я швиденко кинувся, всюди озираюсь,
А тут; що хивра хвата, я й не сподѣваюсь,
За руку! Як же шпурне мною,
як мячиком, на пул,
Дак у мене ис правої ноги испав постул.
А мѣсяць на небѣ и[з] звѣздами бется,
А одна звѣзда з неба да до мене прется.

^и одурілий

^і свиня

^к чаклуєш, ворожиш

2[-й м у ж и к]
 О, мы сіюго не кмѣтим, як би отгадати.
 Хиба Кузюберду мусимо позвати?
 Кузюбердо!

Га?! 3[-й м у ж и к]

1[-й м у ж и к]
 Ходи сюда!

3[-й м у ж и к] Чого?

1[-й м у ж и к] Иди швидко!

3[-й м у ж и к]
 Уже ж бо мнѣ до вас и ходити стало гидко!

1[-й м у ж и к]
 От чи не знаеш сну сего отгадати?

3[-й м у ж и к]
 Ат, чорт его знае, да и чортова мати!
 От хиба Настя, баба, що вгадуе всюда?

2[-й м у ж и к]
 Але ж бо, братчику, вона хороша ж юда!

1[-й м у ж и к]
 Пойди ж ти лиш по ей да кланяйся низенко,
 Щоб прійшла, бо пѣдем в оранду швиденко.

Б а б а
 Помагайбѣ, сподарѣ! Дайте милостину,
 Глянтесь на старость, которій отецкій сину!

3[-й м у ж и к]
 Об вовку мова — вовк тут же!
 И вона, як саком, пала,
 Що мы хотѣли кликать, вона, як все, знала!

2[-й м у ж и к]
 Угадаеть же вона сей и сон, що бути мае.
 Уже ж нѣкого не турбуй, певне угадае!

Б а б а
 Що там за сон, дѣточки? Голосно кажѣте,
 Коли що якій злій, то й не говорѣте!

1[-й м у ж и к]
 От, бачится, до мене янголѣ ходили,
 Да и так приснилось, бачится, збудили,
 А звѣзда в рот з неба тилко не влетѣла,
 Дак я швидко истулив, дак вона й не вспѣла.
 А мѣсяць з звѣздами таке чинив диво,
 Як журавля, нарадив усе небо сиво.

Б а б а
 Осе ж вам идеть на хлѣб, на плуд^а,
 да на дѣты.
 Будеть за ким на старость спокойно
 сидѣты.

^а плід

Ц и г а н к а
 Помагай бѣ, пани!
 Чи здорови, жадани?
 Маеш тугу на сердцу своему?
 Що снилось во снѣ тезкови твоему?
 Хиба вы минѣ дайте найбѣлшее сало,
 Щоб правдивой циганцѣ за ворожку стало.
 Я знаю, що до вас ангелы и звѣзды ходили
 І всяку потѣху до вас приносили.

1[-й м у ж и к]
 Осе ж, братця, циганка яка из лиха,
 На память до слова беретъ з торби як, з мѣха!

Ц и г а н к а
 Уже ж бо я не змилю^б, як баба оттая,
 Що вона брехала, як сука старая.

[Б а б а]
 А ти вже не слухай тоей мантачки, сину!
 Вона в тебе з пазухи витягла хустину!

2[-й м у ж и к]
 Чи справди, бабочко? Дак вона й злодѣйка?
 Да не згирша з неи, бачу, лементѣйка!

3[-й м у ж и к]
 Я казав: лучше було послухати баби,
 Як вдару по виденю, дак чи мов у жабы
 Очи повилѣзають!

Ц и г а н
 Соля мунзже дахѣт куриче! Ха-ха-ха!
 Тац куры на мури, жда истули дракури
 та шушкуют
 Мушкуют нахлавде тараба давдубѣ жиберинту.
 Здристиста перѣдулицу лindra попардечка,
 Намандро наждала са, що великая була
 в мого батка
 Ковбаса! Ха-ха-ха-ха-ха, ха-ха-ха-ха-ха!^б
 Що тут, панове, моеи жони голос чути?
 Хорев маждала, а тебе чи кат унѣс?
 Що дѣеш туты?
 Чи тобѣ користь дають, чи яку заплату?

М у ж и к^г
 І мы не кликали ей сюда в хату,
 А вона, пришовши, да вкрала хустину!
 Буде и тобѣ тое, негѣдному сину!

Ц и г а н
 Дак вам за тее з неи наругаться?
 Да коли б не нахвативсь, то б ви збили,
 братця?

М у ж и к
 Ище ми и до вѣта^д ей, суку, попремо,
 Да и там драла доброго дамо,
 І в громадску колоду ногамы забемо!

^б помилюся^в Набір беззмістовних і перекручених циганських і українських нецензурних слів. Пунктуація зроблена нами довільно.^г Мається на увазі, очевидно, перший селянин.^д війта

Ц и г а н

В нашом роду того немає, щоб у колодках
сидѣти!
Чого ваши не дождуть и вси псѣи дѣты!
Лучше би цигану не бути на свѣтѣ!

3-TIUM INTERLUDIUM^a

*Виходить козак с пѣснею, до которого
виходить лях на влови. Козак схоронит-
ся, потом выходят к тому ж ляху под-
даннїи с поклоном.*

К о з а к

Мати моя старенкая, чи ти менѣ раденкая,
Моей молодости,
Моей молодости?
Був у турка под рукамы, а в татаров з
кайданамы.

У самой жалости,
У самой жалости.
Дадже правда — тепера нема добра всюди,
Дармо пряцуем, виставляем груди.
Бог виручив мя оттуду, а тепер мѣсця
не найду,

В дому не сидѣти.
Лѣсы, поля спустошенни, лугы, сѣна
покошенни,

Пороспускав дѣты,
Пороспускав дѣты.
Толко ж правда, що треба взираты на бога,
То и всѣм есть в добичи простая дорога.
Пойду знову на Сѣч-маты, пойду долѣ
вниз шукаты,

Козацкая доле,
Козацкая доле!
Ачей буду потугою, а в москаля заслугою,
Мати ж моя, оле^б,
Мати ж моя, оле!
Спитаю, чи не буде хоч на низу добра,
Чи не трапится де поймати лиса або бобра.
Буду турков воеваты, мечем слави добувати,
Буду воевати,
Буду воевати!
Кармазини з луданамы, шати драты
з сутанамы,

Совсѣм буду брати,
З очей не спускаты,
З очей не спускаты!
Егей, коли б впать, як була, козацкая слава,
Щоб роспустилась всюди, як пѣрамы пава!
І щоб зацвѣла знову, як рожа улѣтѣ,
Як бог позволить побрать турецкїи дѣты,
Або ляхов на той час трапится поймати
І сѣм кіем козацким по ребесах дати.

^a Третя інтерлюдія^б горе

Л я х

Padla, padla, padla! Tu padla! Kus, kus!
Halapiur!
Teraz ze mam czas k memu polowaniu.
Y przepiulek wraz pstrych ku lapaniu.
Choc ia pstrego mam iastremba chciwa,
Do przepiuleczek nie barzo leniwa,
Iednak ze zadam od poddanstwa swego,
Gdyby przyniesli iastremba drugiego,
Ktoren by mogl zlapac drugo albo trzecie,
Albo y wiecey, choc do dwach set przedzie^б.

Л и т в и н

Глядзѣце ж, як будзеце перед паном
гавариць,
Я вас старосцю своею магу научиць.

В с ѣ

Харошо гуториш, бацюхно старенкїй!
Харошо, харошо гето, лебедзїк беленкїй!

1[-й л и т в и н]

Слухайце ж всѣ, братѣце, як буду навчаць,
А ви, панове, звольце мои слова внѣмаць!

2[-й л и т в и н]

От так буду гавариць:
“На здорове тебе, пане”!

3[-й л и т в и н]

“Нехай и панеи стане, і всѣм дзїеткам
вашим!
Нехай станїесе гето тут приходом нашим!”

Л я х

Cuz to, chlopowie, teraz wy mnie mowicie?
A panskiego gniewu iuz nie wicie?

Л и т в и н

Неть, моспанїе, мы к тобїе с поклоном^а
пришлѣ.
І саколю маць до твоїей мѣлосцѣ принїеслѣ.

Л я х

Lakiez to mnie poklony juz teraz bywaia,
Kiedy dzis mi chlopowie w oczy narzekaia!
Wez tylo, chlopce, postronki drotowe!

С h l o p i e c

Iuz gotowe!

^б Впала, впала, впала! Тут упала!

Кусь, кусь! Га-ля-ля!
Тепер же маю час, щоб пополювати
І враз наловити рябих перепїлок.
Хоча я маю сїрого жадїбного яструба,
До перепїлок не дуже лїнивого,
Однак я жадаю від своїх пїдданих,
Щоб принесли другого яструба,
Який би зміг зловити удвое, втрое
Або й бїльше, хоч би й до двохсот.

^а Що ж це ви, хлопи, тепер менї говорите?
А панського гнїву вже не знаєте?^а подарунком

[Л я х]

Wez no, chlopcze, tylo sam wojta, iak starzego,
 Biy, tlucz, wal, pal, biy dobrze!
 Tamze y drugiego!
 Cuz to za dziwo do mnie y iaka przyczyna,
 Chlopa zabic, ubic, iak skurwego syna!^a

Л и т в и н

Ну ж, моспане, и мені еще прохварасцѣ,
 А прохварасцѣвши та й додому пусцѣ.

Л я х

Dobrze! Ydz, chlopcze, dayze dobrze y temu,
 Sto kijow odmierz tak, iak y drugiemu!
 Y day go bogu, iaka to chlopska odwaga!
 Znac, ze to moskal abo kozak iemu dopomaga.
 Ia poddanych wyrombam karki wszystkim
 do pniaka!

Z Ukrainy iego kra kozaka,
 Ot tylo szlachte swoje na glowe pobudze, —
 Po naszych tu granicach nie mieszkaia ludzie, —
 Lecz nie tylko w granicach, takze y na Ukrainie,
 Niechze po wszystkich stronach polska slawa
 stynie!

Y to moie poddanstwo w Kijowie bywalo,
 Gdzie byl gubernatorem szlachce zalecialo;
 A do Hluchowa miasta, ktore wsi naleza,
 Y to ich mosci Guwnowie do siebie odbierza.
 To wszystko mieczem, ogniem zwoiowac
 mozemi,

A Leszczynskiego krola znowu odbierzemi!
 A wnet zaciagnemi tu meznego Hektora,
 Y na pomoc przysze nam od swego tez dwora
 Krol francuzki ze tysiac drugie-trzecie,
 My sie zbierzemy wkolo do sto tysiac przedzie.
 Bedziemy tez woiovac do samey Poltawy,
 Aby odebrac pierwszy honor naszej slawy.
 Mospanie Zdupypadskiy, panowie Guwnowie,
 Schodcie sie do porady, bierzcie arme swoje!

2[-й л я х]

Klaniam iegomosci panu Sraczkowskiemu,
 la, sluga naynizszy komputu calemu.

1[-й л я х]

Co bedziemy czynic? Juz wielka gromada,
 Tylkoz by nie bylaby z waspanstwa zrada.
 Gdy kozacy beda napadac surowo,
 Stoycie, nie buycie sie, kladcie glowo z glowo!
 Nie buy sie, wac, gdyby tu kozacy przyszli,

^a Які ж то мені тепер уже подарунки бувають,
 Коли нині хлопці мені в очі дорікають!
 Візьми лиш, хлопче, дротяні посторонки!

Х л о п е ц ь

Вже готова!

Л я х

Візьми-но лиш, хлопче, сам вїта, як старшого,
 Бий, товчи, валя, пали, бий добре!
 Там же й другого!
 Що ж то за диво мені і яка вина
 Хлопа забити, убити, як скурwego сина!

My by tu ich kanczukiem w lasy
 wprowadzili!⁶

К о з а к

А доки ж вы, бестелюгы^b, будете звегати^r?
 Чи то ми вас не зможем кїямы прогнати?
 Земку!^a О, земку! Швидко давай поратунку!
 Ос тут добичи озмем не одну вже сунку!^e
 Тут-то вѣд злота ляхи да вѣд срѣбла сїяють!

М о с к а л ь

Што они тебя, гаспадин пан-казак, не
 ругают ли?

К о з а к

Де ж пак не лають? От так лають, що аж
 лихо!

М о с к а л ь

Дабро ти, казак! Вось ми убїером их тихо!

П о л я к

Numy tez, bracia, chwytac do swego oreza,
 Aby nie utracic zadnego zolnierza!^e

М о с к а л ь

Казак, прїймайся! Не боися! Бери з плечей
 двоих,

⁶ Добре! Іди, хлопче, дай же добре і тому,
 Сто київ одмірай так, як і другому,
 І пошли його до бога! Яка то хлопська одвага!
 Знати, що це москаль або казак йому допомагає.
 Я підданам усім повідрубую шії впень!
 З України (*вижену*) дурня-козака,
 От тільки шляхту свою підїму, —
 По наших тут кордонах не мешкають люди, —
 Але не тільки в межах, а також і на Україні, —
 Нехай же по всіх краях польська слава лине!
 І мої ті піддані в Києві бувалу,
 Де був губернатором — шляхті служив;
 А які села до міста Глухова належать,
 То їхності Гувнове собі одберуть.
 Це все мечем, вогнем можемо звоювати,
 А короля Лещинського знову оберемо!
 І одразу ж притягнемо сюди мужнього Гектора,
 І на допомогу пришле нам також від свого двору
 Король французький тисяч дві-три.
 Ото ж зберемо, либонь, тисяч із сто.
 Будемо також воювати до самої Полтави,
 Щоб повернути колишню честь нашої слави.
 Моспане Здушипадський, панове Гувнове,
 Сходьтеся на раду, беріть свою зброю!

2-й л я х

Кланяюсь йогомості пану Срачковському,
 Я, слуга найнижчий, всьому товариству.

1-й л я х

Що будемо чинити? Вже велика громада,
 Тільки ж щоб не було од вас, панове, зради.
 Коли козаки будуть сильно нападати,
 Стійте, не бійтеся, кладіть голову коло голови!
 Не бійтеся, панове, коли б сюди козаки прийшли,
 Ми б їх тут канчуком в лісі загнали!

^b собаки^r гавкати, брехати^a земляк^e сумку

^e Нумо теж, браття, братися до своєї зброї,
 Щоб не втратити жодного жовніра!

А я тотчас уберу далгополич от тих!
 А што здезь о рубежах они спаминали,
 Будто ляшонки Україну в облястях
 держали,
 Дабро! Вот покажем рубежи кнутама
 на спинѣ!

К о з а к

І добре, земочку, щоб другій памятав,
 Да и дѣдчой^а своей дитинѣ заказав!

4-TUM INTERLUDIUM^б

*Вииздитъ мужик з жидом на ярмарок,
 до которого виходять ксьонзи три —
 езуита, крижак да и барнадим^в. До вѣих
 их прійдетъ москаль и запряжеть двох,
 а с третѣ сядеть и отидуть.*

М у ж и к

Гей, соб! Якій кат, воле, тобѣ тепер стався?!

Ж и д

Поганяй зе свиденко! В дорозѣ не гайся!
 Ну, поспѣсайся скоро в ярмарок, Іванце!

М у ж и к

Сиди ж бо, коли сѣдиш, остилій поганче!
 Як покину, то озметь дяволова мати!

Ж и д

Як покинес, то не дам твоеи заплати.
 Коли цѣло привезес, я платити буду.

М у ж и к

Я из горла видеру, як року добуду!
 От бачиш, як хватався на ярмарок дуже!

Ж и д

Сцоб наперед с тасою^а розобратись, друже!

М у ж и к

Уже ж бо тут роспинай, олендару^г, ташу,
 А мы, вашець, бика поведем на пашу.

Ж и д

Скоро з вертайся с пасѣ, будес глядѣть ташѣ!

М у ж и к

А там же хто будеть доваровать кашѣ?
 От еще я тобѣ щось забув исказати,
 Бо Одарка велѣла дещо куповаты.

Ж и д

Сцо ж такое казала? Дай же на паперу!

М у ж и к

Отже, як там еси був, казала й бумберу^д

^а чортовій

^б четверта інтерлюдія

^в ксьондзи належать до трьох католицьких орденів — езуїтського, тевтонського і ордена бернардинів

^г ташою — палаткою

^д орендарю

^е імбиру

Купити, галку муштукову^е, и перцю,
 Ладану, воску, калѣи^ж, и курки да и
 ложечку черцю^з.

Ж и д

Кази з, сцо есце треба ик васему святу!

[М у ж и к]

Го, люлку и чубук добрій купити моему свату.

К с о н з

Niech bedzie Jesus Christus pochwalony!^и

Ж и д

Badzcie juz zdrowy, oycowie wielbiony!
 Prose na wudecke, prose, zwolte pyty!^и

К с о н з

Day no, zysiu, sam! Na ci zostak bity!
 My nie taki lud, iak syzma przekleta!^к

2[-й к с ь о н д з]

Prosze, oycze, powied, zkad ta wiara wzjeta?^л

3[-й к с ь о н д з]

A co tut bedziesz o wierze dyszkurowac?!
 Slysze, ydzie moskal. Tu bedzie szturmowac!^м

М о с к а л ь

Што здесь за шум? Што за крик?
 Да нет ли раздіоров?

1[- й] к с о н [з]

Czekay no, waspan, my nie w twojm dworu!^н

М о с к а л ь

Што болтаеш, скурвой син?
 Ти меня називаеш вором?
 Да ище хвалился здесь своим дваром?
 Полно балтать! Мне нада дать скоро падводу!

К с о н з

Mu, mospanie, iestesmy nie takiego rodu^о.

М о с к а л ь

Как тіе завут? Гавари! Кака в тіе манѣта?

К с о н з

Ia, mospanie, iestem wczony jezuita^п.

М о с к а л ь

А тебе, друг, как завут? Знать ли, ти паляк?

^е мускатного горіха

^ж синьї фарби

^з червоної фарби

^и Слава Ісусу Христу!

^и Будьте ж здорові, шановні панотці!

Прошу до горілочки, прошу, звольте пити!

^к Дай-но, єврею, сам! На тобі шостак битий (*дріб-на монета*)!

Ми не такий народ, як схизма (*православні*)

проклята!

^л Прошу, отче, розкажи, звідки та віра взялася?

^м А що тут будеш про віру говорити?!

Чуеш, іде москаль. Тут буде штурмувати!

^н Чекай-но, мостивий пане, ми не в твоєму дворі!

^о Ми, мосьпане, не такого роду.

^п Я, мосьпане, вчений езуїт.

2[- й к с ь о н д з]

Dobrzez zgadnol, mospanie, ze ja iestem
krzyzak^a.

М о с к а л ь

Тієбіє, третой, как завут? Да и ти ли з нѣм?

К с о н з

О, ja jestem polskiego zakonu barnadum^b.

[М о с к а л ь]

Побратим? Садись, поганяй, вить мніє
нієдаліоко!
В Броварах почту смієнѣм или в Платавіє,
Там вас пушу кармитця на доброй отавіє.

ІНТЕРЛЮДІЇ ДО ДРАМИ МИТРОФАНА ДОВГАЛЕВСЬКОГО “ВЛАСТОТВОРНІЙ ОБРАЗ”

INTERLUDIUM 1-MUM

Виходять два мужики заставляти тенета, до которих виходить третій для поради; оставивши тенета, скріються. Потом виходить литвин и упадет в тенета, и, напавши, мужики литвина убють. Потом виходять синки, шукаючи батка, и, знайшовшы, воскресять. Еще к ним виходить ксонз питатися, що на том свѣтѣ дѣється, и литвин ксонза прожене.

1-й м у ж и к

Гай-гай, Грицку братухо, іось пожался, боже,
Що то за мѣсце було, от близку, пригоже,
Не одного се хлѣбом попогодовало,
Да не за великій час, як не тее стало!
Тут було стовпице лучшого звѣряти,
Як свѣт свѣтом такого не було видати!
Бацця б, коли б умѣло, то б проговорило,
Що не одному паршѣ нащинцу^в обмило!
Першенкій Пархѣм Жижа, мовляла ж

Дроздиха.

Отсѣль схвативсь на ноги не з якого лиха!
Так же Понаскій Спаскій у злиднях купався,
Ни свѣт, було, ни зоря, то й потелѣпався.
Все, бувало, як Марко по пеклу, товчется,
Гледи, той пре, аж у тры погібелѣ гнется!
А тепер сидить собѣ, як журавель у просѣ,
Тилко ж що хоч говори, естѣ щось в його
в носѣ.

Нащо ж, як и нащинець, от лиха пряцїє —

^a Добре вгадав, що я крижак (член тевтонського ордена).

^b О, я польського ордену бернардин.

^в нашому (брату)

Що в бога день на ступѣ и в жорнах танцює!
А коли попадеш той осмак^г и лядскую,
Або шеляг зламаний, копѣйку якую, —
Не збагнеш, куди вткнути — всієго душа хоче,
А що дай, дай кождому, то-таки опроче;
Жунка гризе голову, а тут дѣти в крики,
Хоч би вже якого, то зобють с полетыки!
Хиба еше и сієго хлѣба запитаю.
Коли ж недзо^д, то й прощай, брате Николаю!
Жунку з дѣтми зблеску гдєсь зацуприкую^е,
А сам пруч, куди очи и почепчикую!
Шкода балагурити и свѣтом нудити —
Нумо тилко спитаймо тенета розбити.
Давав бог, братцю, людям и нам обіцався,
Я б таки, бачця, тута чогось сподѣвася!

2-й м у ж и к

Не имим я грѣх, щоб тут було що такое,
Як бачиш, то все отсе ничого светое,
От я б тобѣ раяв
И дав хлѣб и без того твуй батко да й маты!

1[-й м у ж и к]

Я ж кажу, що ти скрутиш, що тобѣ без
працѣ?
Нащо ж було наперед брехать, як собацѣ?
Якійсь тебе кат тягнув сюда воловодом?
Мнѣ и трапилось зойтись из дурним удодом!
Чого ти за се годен? Якби на лихого,
Вререпава бы до смерти, як псища якого!

3[-й м у ж и к]

Стуйте! За яку трасцю стелися ви битись?
Плюнте на мару! Згинте, покинте казитись!

^г вісьмак (дрібна монета)

^д нічого, ніщо

^е затагну

2[-й м у ж и к]

Тху, на тебе все лихо! Як злекав, проклятій!
Старій вже, як собака, да от глуповатій!
Ти б казав, бугай дурній! Верещить, рикає!

3[-й м у ж и к]

Я бо казав: хто тебе в шію попирає?

1[-й м у ж и к]

Да де в лиха пре в шію? Тут сором казати!
Дала мнѣ товариша іродова мати!
Чи не мѣсце ж, от, як бачиш, чим воно благее?

3[-й м у ж и к]

Чи еще ж, матчин сину, се хиба б такее?

1[-й м у ж и к]

Отже, вун не те човпеть!
Скрутивсь да звертѣвся,
Що не верчу покинуть, да годѣ, насѣвся!

3[-й м у ж и к]

Чи справдѣ? Ну, перестань к кату!
Не казися!
Ат, покинувши сунку, за крило берися!

2[-й м у ж и к]

Ет же, коли намоглись, дак и закидаймо,
Ат, закидавши, тут же и позасѣдаймо!
Бо зараз треба глушить тѣлко б що упало,
Щоб к матерѣ спаленуй те[не]т не порвало!

[Л и т в и н - б а т ь к о]

Хвалю тебе, господзѣ, зо всіема святого,
Што даждався вієсіолаго цієпієр дня такога!
Нумо ж ми цієпієр усіє вкупіє веселѣтца,
Нієхай юда хваришнѣк^а в пієкліє засмуцѣца.
Калѣ ніє хацієв в нієбіє з богом лѣковацѣ,
Вось познаєць, злодзієй, як бога продавацѣ!
Калѣ б іон був по-моіму барцми^б забавлявся,
З дзієруном пагуляцѣ, а ту б в гієтакую
бієду ніє папався.

А я цієпієр ісцієнно да душѣ ніє дбаю,
Пчолкѣ ужо виставляць час хароший маю.
Гдзіє пойдзеш — усяго іосць, и глядзієць
пригоже,
І з дзієруном любо граць, хрест на меніє, боже.

1 [-й м у ж и к]

Илку, сюда! Ось щось за лихо ввертѣлось!

2[-й м у ж и к]

Глуздуй по головѣ, щоб с тенет не проилось!

3[-й м у ж и к]

Стуйте, братцѣ, що се ми встукали такее?
Звѣр — не звѣр, щось так собѣ, нѣ сее, нѣ тее.
Се ми изроду такого не видали дива:
Там чорне, там бѣле, голова вся сива.
Коли б ми от за сее в лихо не попали!
Чомусь у мене разом литки задрижали,

Чуеть дух, що не лапшій, се вже якісь дѣдко!
Нумо мы в ноги, от як тепер людей рѣдко!

[1-й] с и н

Бацка! Во, бацка! Залоцянѣк, гдзіє ти
захавався?

2[-й с и н]

Да глядзѣ, чи не к пчолкам на сосну
вздрався?

1[-й с и н]

Ах ціє мніє, што ж вот гето ляжиць за
нярище?^в

Цѣ кошка баравая, чи цѣіо сцієрвище?

2[-й с и н]

Гето ж бацка, хваришнѣк, тута кулѣкаець!^г
Гдзіє, гдзіє падзієвсь? А ж вот іон
гуліочки справляець!

1[-й с и н]

Чи яго ж лѣха унієсло у гетіє сієцѣ?
Вот то здура не пазнав іон?

2[-й с и н]

Казав, што па ієцѣ,
Може, на борць лієзць хацієв?

1[-й с и н]

Ах, лѣха!
Гето ж бацка адубієв, нієком ляжиць цѣха!
Ци іон тута з яким дзієдкама барукався,
Ці іон з сосни з гетими сецмы отарвався?

2[-й с и н]

Вот то яго дзярнула саколяя мацѣ!

1[-й с и н]

Треба ж би гаспадзѣнна^а да яго пазвацѣ,
Ачей би апяць к нієму дух цѣ ніє вієрнувся.

2[-й с и н]

Даймо лягушку, то іон з голоду адувся!

Б а ц ь к о

Вох, Христос аскрієс, синки! Я с нієба цієпера!

[1-й] с и н

Скажи ж нам, бацюгна, цѣ бачив лѣхвієра?

Б а ц ь к о

Вох, синки, вѣдзієв в нієбіє кошки баравіє,
Да там вжо ніє такіє, усіє палавіє.

А на божом гумніє святіє малоцьяць,
А Пятро с Павлом всіє снапочки валочаць.
Калѣ ж я пашов туда, гдзіє сонце заходзѣць,
А ж вот там праклятая змієя с агнієм ходзѣць.
Толка ж што зобачила, як шмаргнієць
за мною, —

Я вцієки, аж Кузма, Дзіємян кричиць:
“Бог с табою!”

^а мабуть, чорт

^б бортьми, вуликами

^в мабуть, мара, марище

^г очевидно, несподівано знаходиться

^д священника

Вот то мы хуцієнка там в кузню захавалѣсь,
А яна ну калацѣць, штоб мы отчинѣлѣсь,
Всіо кричиць: “Дай злачинцу,

ба мніе его треба,
А калѣ нїе дасѣ — сапхнѣ ж яго с нїеба”!
Толка ж што Кузма, Дзіємян мніе з нїеба
спусцѣлѣ,

Аж тут вы з лягушкаю ка мніе й загасцѣлѣ.
Благодариць же бога, што в купку сплялѣся,
А то булѣ, как пчолки на мїод, разбрїлѣся!

К с о н з

Niech bedzie Jezus Chrystus pochwalony!
Czemuś milcza? Na wieki wiekom amen.
Ktos tu dzis duchownego potrzebował w płacze?^a

Л и т в и н

Здаров, паніе дзяче!

К с о н з

Ktos, mówie, spowiednika zadal tey godziny?^b

Л и т в и н

Бог дасць, сакол! Мы и сами іюмци до баццѣни^в.

К с о н з

Widze, głupi ten stary, nie wiedziec co prawil!^г

Л и т в и н

Да таки вот цієпієра пришов я из навь.

К с о н з

Thu, przepadni! Nie bede juz y gadal do Ciebie!^д

Л и т в и н

Пахадзѣв, благодару бога, и па нїебіє.

К с о н з

Zebis ty byl na niebie? Lzesz, iak niepotsciwy!^е

Л и т в и н

Виц же нїе хто, бог мїєніє насѣв мѣласцѣвїй.

К с о н з

Kiedy zes byl na niebie, znow, co sie tam dzieie?^е

Л и т в и н

Брешеш ти! Там всіо святцѣ, то в пїєкле
зладзієє!

К с о н з

Iak ze sie tam naszymu papizu powodzi?^ж

Л и т в и н

Памѣнай ужо, як звалѣ! Прапав іон,
да й годзѣ!

Яму нїеба и нїє снѣлось! В агніє смажиць
душку!

К с о н з

Swiety zeby byl w piekle? Szczezasz ty,
staruszkul
Przy nim iesze byla laska Chrystusowa!^з

Л и т в и н

Правда, правда, угадав ти! Сагнувшись
саматужки прець до пїєкла дрова,
А хваришнѣки акруг скачуць и играюць,
Гетакимы дубцямь вот так поганяюць!

INTERLUDIUM 3-TIUM

Виждить мужик на торг из сином и, оставивши сина, пойдет торговати; потом до сина прийдуть три яриги и обкрадут сина, и скоро прийдет батко до сина, будетъ зѣло скорбѣти; потом инїй ярига прийдет, продаючи шляпу, и за той торг побютєся.

Б а т к о

Не заїздѣм далеко, станмо ик дорозѣ,
Та я пойду на мѣсто, а ты сядь на возѣ!

С и н

Добре, татку, будемо на возѣ сидѣти,
Тулко не забудь к святѣм дешо покупити.

Б а т к о

А я того найбарзе, що сама казала,
Вона и благовѣсного яйця споминала.
Сѣди ж, синку, да й гледи: от на возѣ мѣхи!

С и н

Казала еше мати, щоб продав орѣхи.

Б а т к о

Чи не казала ще чого на мѣстѣ купити?

С и н

К светому воскресенїю чи не купиш свити?

Б а т к о

Отто еше казала шахрану^и на паску.

С и н

То, то, татку, купи и запаску.

Б а т к о

Добре, синочку, куплю. Ось озму свитише.

С и н

Уже ж заразом купи Солосѣ и днище,
Гребѣнь и веретено, и люлку для Яця,
Черцю, курки, галуны покрасити яйця,
А минѣ на чоботи, кармазину, тату,
Горщок, макутру, мяло и соли у хату.

^з Щоб святий був у пеклі? Брешеш ти, старий!
При нїм іще, була милїсть Христова!

^и шафрану

^a Слава Ісусу Христу!

Чому мовчите? На віки віків амінь.

Хто тут нині з плачем духівника потребував?

^b Хто, кажу, сповідника щойно хотїв?

^в охочі до ботвини

^г Бачу, цей старий дурень не знати, що говорить.

^д Тьху, пропади! Не буду вже й говорити з тобою!

^е Щоб ти був на небі? Брешеш, як негідник!

^е Коли ж був на небі, розкажи, що там діється?

^ж Як же там нашому папі живеться?

Б а т к о

Ну, вже ж пойдучи на мѣсто, щоб нам не
баритись.

С и н

Та вже тебе я знаю, що ти рад напитись!

Б а т к о

Не буйсь, синок, не тее веремья тепера.

С и н

Та я знаю, що тее буде, як и вчера!
І от такій п'яній був, що в ротѣ нѣ зуба,
Що як вдарив по мармузѣ, так ще болить
губа.

Б а т к о

От я сіюго, Пелипку, нѣчого не знаю,
Що я чиню п'яній — чи бю, чи полаю.
Ну, не бѣся, дитятко, не буду вже питы,
Коли б тѣлко додому децо покупиты.

Я р и г а

Ек ана, брат! Какіе очень срядни рагі!
Аврюха, сматри зсаду! Вот в міеху перагѣ!
А ми вот вжо начніом чупруна вбѣратѣ,
Ну, брат, Кирпичов, с вала рагѣ-та снематѣ!
Е-ех, срядніе рагі, и нам би здалися!
Ну-ста, брат, Авруха, за вала берися,
Да вот, брат, оба рагі с вала поздемаем,
А снявши да поніесіом, в карман пахаваем.

С и н

Що ви таке робите? Не руште бичати,
Бо он батко на мѣстѣ, я буду кричаты!

Я р и х а

Не ври многа, хахол! Рожу растаскаю,
І з галави валаса всіе те позриваю!
Пріими ево харашо, блядиново сина,
Штоб он віедал, скурвой син, каков я детина!

С и н

Я, моспанство, пентачка^а не жалую дати,
Тѣлко, будте ласкавы, не руште бичати!

Я р и х а

Да вот мы сами денег имѣем даволно!
Снеми-та рагі с вала! Ужо болтатъ полно!

Б а т к о

А що, синок, сидиш ти? Чи не змерз у ноги?

С и н

І от за малим з вола не пропали роги!

Б а т к о

Що такее, синочку? З нашого бичати?

С и н

Ед, не що зіомочки хотѣли знѣмати!

Б а т к о

Се ж ти, бачу, калачѣв не встерѣх на возѣ!
Я то казав, щоб самуй повезти, небозѣ!

^а п'ятка

Я сподѣвавсь на его, негѣдного сина,
Аж-но воно придбало, чортова дитина!
Як би взяв, щоб не влучив, куди утѣкати,
То б воно паметало, як то доглядати
Отцѣвского доброго! А іому все смѣхи,
А того не зна, блазня, що из воза мѣхы
Пропалы! Та вже сидить, дѣдча, собѣ тихо!
Якби рѣзнув по мурзѣ, щоб напало лихо!
Ачей би вже тетюха^б іого потрусила,
То б, дѣдча детина, так вдруге не чинила!
Батко бѣдній товчется всюди головою,
А его воза гладѣть покинув з бедою,
Так вун того нѣчичирк, щоб чого доглянув;
Лиш я куди вичакнув, то вѣн к чорту грянув!
То б я кам^в ся де подѣв, а воно нѣ дбае,
Щоб худубки доглянув, того нѣ гадае!
Нехай же! Хотѣв купити ик святѣм шапчину,
Ходи ж тепер без шапки, нетецкій сину!

Я р и х а

Ека шлика, очень срядна, изволь покупати,
Веть такой на базаріе не мошна сискаты!

М у ж и к

О, скурва синска з блазням, щасливе якое!
Нѣ гадав купити шѣличку, а тут, як на тое,
Чорт принюс ис товаром сюда к минѣ свата!
Що ж мусить батко стилій?^г
От сердится в ката!

А що дам, пане капраній^д, за сюю шапчину?
Коли б не дорожився, то б я купив сину.

Я р и г а

Да нет, сват, не дарага, толко што полтина.

М у ж и к

Ну лиш, не калантир^е, озми повалтина.

Я р и г а

Да нет! Што ти вріош, невіежа?
Да веть ето шляпа!

М у ж и к

І же б то мы купили, тулко-но почата!

Я р и г а

Как жя, чупрун, не купиш ти етоей шляпы?

М у ж и к

І пѣди, пестелюго^е, не видали шкапы!

Я р и г а

Да што ти, безтолковой, меня здесь ругаеш?
Как пападу за хихол, дак ти меня визнаеш!

М у ж и к

Ось я ж тебе наперед хлудиною^ж гречѣ^з,
Як писаночку, спишу помаленку плечѣ!

^б тряся, пропасница

^в куди

^г батько стилій — лайливий вираз

^д очевидно, капрал

^е базікай

^е бестелюго, собако

^ж дозиною

^з гарно

Я р и г а

Как, чупрун, мне тронеш — глаза растаскаю
І валаса з галавы всіе повириваю!

М у ж и к

На, колы хоч, з денгою алтин за шапчину,
А придатку до копи — колякою в спину!

INTERLUDIUM 4-TUM

*Виходять пиворѣзы — перѣе един, а по-
том другій, которіи и малярство умѣють;
к ним вйдесть мужик, и его отмалюють
пиворѣзы, за которое малярство приве-
детъ на них вѣйта и ктитара, и проже-
нутъ нѣворѣзов.*

[1-й] п и в [о р і з]

Где б то, вашецѣ, проше, мѣсце проискати?
Жившы без кондиції — потяжко на шаты,
А и еще б думалось набрати тузинку^а,
Бо велце докучають студенти узимку.
А приодягшись мало, пойшол би в Березну,
Но для совѣта гряду ко другу любезну,
Іже в Претиской школѣ криласа правитель
Лѣвого, горѣлицы и бражки любитель.
Паче бо в Коропѣ-градѣ користы бивають,
І соборніи нашѣ тамо учацають.
Всѣм той камень прибѣжище заяцем и маты,
Гдѣ братія живот свой жаждетъ скончевати.
Камо и аз шествую, алчній, жаждній пити,
Да живот мой в градѣ том могу кончити.
В нем же мы от дѣтских лѣт криличествовали
І по шагу из диму рокового брали.
І там нас братія соборнѣиша знаетъ,
Толко туди появлюсь, то вся прибѣгаеть
Под нашу милость, даби клиру сопричтити
І собор миж братію добре утвердиты.
Не толко ж мы умѣем клиром управляти,
Но можем еще куншти^б разніе писати.

2[-й] п и в [о р і з]

Хто здѣ таков, хваляся, себе величаше?
Аще прійдетъ кто к кему — нѣчого не даше.
А мы, було, як когдась на мѣсцѣ бували,
То до мене всѣ странни в школу приходядалы.
Ми-бо, бувало, всіого подостатку маем
І хто прійдетъ к нам в школу — любезно
вгоцаем.
Веліе бяше число у нас горѣлицѣ —
Полни чванцы^в текуцы з подтрубной
криницы.

І всего, слава богу, бяше подостатку:
Що у людей, то и в нас всякого статку.
Да и тепер богати — маем воли и телицы,
Іже купно мандрують по стѣнѣ к трубницѣ.

^а дешевого сукна

^б малюнки

^в дзбани

1[-й] п и в о р і з]

Не хвалѣтесь, бо и мы блощичного роду
Маемо подостатку, и всякого плоду
Доволствуем же зѣло, что хлѣба нѣ куса,
Все, ходячи по школѣ, справляем труса!^г
Потрясы кучерамы, да спати лѣгаем,
А уставши раненко, бражку попиваем.
Може, вашець, ремество вмѣете робиты?
Бо и я умѣю, то б вкупѣ стали б собѣ жити.

2[-й] п и в о р і з]

Скажѣть, вашецѣ, проше, откуда грядешы?
Да и аз ис тобою [т]амо же идешы?

1[-й] п и в о р і з]

Грядемо, мосцѣ пане, з Середной Буди.

2[-й] п и в о р і з]

І мы толко-що прійшли. Було нас усюды!
Где ж намѣриваете нинѣ шествовати?

1[-й] п и в о р і з]

Ходѣм до Березной, где и дяковаты
Будем, бо вже давно к менѣ присилали
Всѣ титарѣ до мене, и болш поступалы
Роковщины. Та боюсь, бо построив штуку,
Так щоб не попастися прото[по]пѣ в руки.

2[-й] п и в о р і з]

Скажѣте, пане Власе, що то там такое?

1[-й] п и в о р і з]

Сто барбар^д занесли, так диво самое!

2[-й] п и в о р і з]

Перестанмо сы сіого, нумо маліоватись!
Як пойдём до Коропа, добре залѣцатись^е
Будем. Наперед мене зволте вмаліоваты,
А потом мы вашецѣ будем рисовати.

М у ж и к

Скажѣть, панове деки, мудріи вы люде,
Чи Кавель Кавеля вбив? Кому брехня буде?
Чи минѣ б то ис кумом, чи моему свату?
Все не даетъ просвѣтку, дай же его кату!

[1-й] п и в [о р і з]

Не бойся, онагрику^е, кума побѣдиши,
Аще на горѣлицу шага положишы.

М у ж и к

Мы тобѣ, пане-дяче, и всіого потроху
Дамо — крупѣв и солы, пшона и гороху.

[1-й] п и в [о р і з]

О, курва ма^ж, онагра, из іого крупамы!
Або то мы без крупов не звоним зубамы?

М у ж и к

Так же мы вам и шажок викинем до ката!

^г шукаємо

^д батогів, нагаїв

^е хвалитися

^е ослику

^ж лайливий вираз, ма — скорочено мати

[1-й] п и в[о р і з]

Гряди в школу для толку, там до номѣнната,
А мы свое, пане Влас! О чом була мова?

[2-й] п и в о р і з]

Добре, васець, проше, и фарба готова.

М у ж и к

Ану, и минѣ, компердѣ-пердѣ, умалкойте, дяче,
Бо що прииду додому, то моя и плаче
Дохна, що не купили гостинця из мѣста —
Серег або перстеня и низки намиста.

[1-й] п и в [о р і з]

Добре, васець, говориш, мы служить охочѣ,
Обмалюем усіого, толко заплющ очы.

[2-й] п и в [о р і з]

Оттак ти того, брате, дури знишка, скота,
Толко ж дурно учинив — не залѣпив рота.
Як пѣйде до громады да войту искаже,
То й нам кіямы ктитар пекарню помаже!

[2-й] м у ж [и к]

Що се тобѣ, Артюше, сталося такее?
Ще ж мы вперше изроду видимо отсее,
Що так от легкодуха^а терпѣтимуть люде!
Едже як не вибемо, то из нас смѣх буде!
Гледи лиш, Тарасе, да стань от порога,
То мы легкобитовѣ^б припиляем рога!
И юн, скурвій син, подняв смѣх з нашого
брата!

Коли б що добре-таки, а шарапата!^в

[1-й] п и в[о р і з]

Забівають нищету нашу и печаль нашу!
Обідоша мя псы мнозы!
Жезл твой и палица твоя та мя утѣшиста!
О бозѣ моем прелѣзу стѣну!
Сонм лукавих обдержаша мя!

ІНТЕРЛЮДІЯ П'ЯТА

*Вивозитѣ лях мужика а клѣтцѣ, и
війдеть до него жид и заорендуєть мужи-
ков. Потом до них війдеть козак и, визво-
ливши мужиков, запряжетѣ ляха и жида,
отидеть*

Л я х

Gdyby u mnie kto takiy chlopow potargowal,
Zayscie syzmatyckiey krwi bym nie zalowal!
Niechze kiedy iuz taka odmiana sie stala,
Co do tych czas wolnosc swieta trwala,
A teraz nasi chlopy na nas sie buntuia,
Y z kozacy na polskie korone wotuia,
Zeby ia wykorzenic y wszystkie ley snyoty,
Y odebrac do siebie szlachecke kleynoty.
Y takie to porade sobie wseymowali,

^а зніженої людини

^б людині, що тяжко не працює

^в чужинець, у міській одежі

Zeby nasi poddani na nas y powstali!

Nie дочекаia tego, zeby to tak bylo,
A bedziemy woiovac by szczescie pluzulo.
Poddanstwo swoje przedam, juz teraz nie trzeba,
A u woysku gdziekolwiek popadne szmat chleba,
Y bede sam wolowal, poki sily stanie^г.

Ж и д

Добре, васець, говорис, Пердїйцкїй моспаніє.
А я чув, сцо подданних хочес продаваты;
Не продавай зе, васець, зволь заарандоваты.

Л я х

Dobrze, zysiu, powiadasz, uczynic to moge,
Tylo nie wim, czy kupisz, bo poddanstwo droge^д.

Ж и д

А сцоб васець за цих прохав, я буду вистацав,
І взе от сіюго разу буду гросѣ збирав.

Л я х

Nie wiele ia, zysiu, chce za swoje poddane^е.

Ж и д

А як много цирвоних, казы, васець-пане!

Л я х

Zeby sie nie targowac, day, zysiu, sto zlotych,
A kiedy sie woyna mini, przyiade,
Y zeby w ten czas byli piniedzy gotowe.
Wraz czyrwonemi placic bedziesz glowe w
glowe^е.

Ж и д

Ховай боже, я, пане, не стану за плату,
Коли цого не стане, я продам и хату.

Л я х

Dayze, zysiu, zawdatek y postaw mi czleka^ж.

Ж и д

Насцо з, васецѣ, свѣдок? Знає и дейнека!

^г Коли б у мене хто-небудь хлопів поторгував
Звичайно, схизматицької крові не жалів би!
Нехай же, коли вже одміна така сталася,
Що досі вольність свята була,
А тепер наші хлопи проти нас бунтуються
І з козаками проти польської корони виступають,
Щоб її знищити і всі її добродчинності
І одібрати для себе шляхетські клейноди.
І такого-то рішення домоглися в себе,
Щоб наші піддані на нас і повставали!
Не діждуть того, щоб це так було,
І будемо воювати, аби нам тільки щастя сприяло.
Підданих своїх продам, уже тепер (вони мені)
не треба.

А у війську де-небудь перепаде шмат хліба,
І буду сам воювати, поки сили стане.

^д Добре, єврею, говориш, вчинити це можу,
Тільки не знаю, чи купиш, бо дуже дорогі піддані.

^е Не багато я, єврею, хочу за своїх підданих.

^е Щоб не торгуватися, дай, єврею, сто золотих,
А коли війна мине, приїду,
І щоб в той час були гроші готові.

Одразу будеш червінцями платити за кожну голову.

^ж Дай же, єврею, завдаток і вистав мені чоловіка
(свідка).

Л я х

A czy wicie, chlopowie, tego oredara?^a

М у ж и к

Знаю! Як була в його велика кошара
Овець, дак мы помалу те все прибиралы;
Чи сита, чи худенка — не перебиралы!

Ж и д

Уноц'к, о вей, пане, сцоб и мене не вкрав,
То я им буду на ниц руки, ноги вязав.

Л я х

Я, орендаржу, tobie tak u przykazuie:
Niech ieden u drugi z nim zwiazani posiaa^b.

М у ж и к

А будь ласкав, паночку, змилуйся над намы,
Хоч самымы будемо володять рукамы,
А то несв'цкій сором прійшлося терп'кты,
Неспод'кване лихо! Ось в турм'к сид'кты
Прійшлося! А тепер, моя нещасная доле,
Тилко що був бичатком виивав у поле,
Аж ось ти, пане, б'кжиш до мене на ниву,
Да и казав взять у мене кобилчину сиву,
А мин'к зказалы бика запрягати!
Дак я вже то сюд, то туд, да й покинув жаты
І посовтав додому, да всовтався в лихо,
Н'ккуды вже будчаты, т'клько сид'кть тихо.

К о з а к

Що б то се за причина, и як розважати,
Що ляхи-шилихвости людій продавати
Почали? Да не знаю, що то с того вйде,
Як на ляха година нещаслива прйде!
За те, що хрестянску кров жидам орендують,
Десь-то на себе лихо якеесь в'кщують!
Да ще будеть им лихо, нехай пождуть трохы,
Бо мы вже взнали добре ляховецкы здохы!
Тулки их помаленку будемо нуздати,
То вони заречутся хрестян продаваты!

М у ж и к

Ей, будь ласкав, козаче, визволь з сего лиха!
Як прйдеши до мене — дам вовса полм'кха.

К о з а к

А тебе то се ж ляшуга узав у кандалы?

М у ж и к

Едже так, козаченку, тут и ночовалы.

К о з а к

А за що ти, шевлюго^в, людей даеш в муку?

Л я х

Iako zywo, nie daie!^r

К о з а к

Або не чув гуку,
Як от тебе хрестане отси кричалы?

М у ж и к

Ще ото маюсь — хот'кв заслать на каналы,
Як на роботу. Так його стали мы просити,
Щоб не слав туди, аж жид пришов,
щоб купити
Нас. А вун и запряг у ярмо Потапа,
А надо мною знучавсь, собачая лапа!
Да ще упер у турму, щоб тут нам сид'кты!

К о з а к

Не буйся, чолов'кче, буде сам верт'кты
Хвандамы^д, як будемо в ярмо запрягати,
То вже не одважится людей продавати!

Л я х

A, mospanie kozacze, nade mno zmiluy sie,
U tekiey mey gluposci, prosze, nie dziwuy sie,
Ia u w pamieci tego nie mialem trafunku!^e

Ж и д

Едже, васець, и мене прив'кв до фрасунку!^e
Сцо хоць людій продавати, так я сіого не знав!
Я виивав на м'ксто, так ти сам сказав!

К о з а к

Дак ти сіого, нехристе, не знаеш н'кчого?

М у ж и к

І вже заплатив ус'к с'км без золотого!

К о з а к

Війми, ляше, ис турмы сіого чолов'кка,
Да сам клады из жидом голову без крика!

[Ж и д]

О, мин'к, пане-козаце, треба до Олика
М'кста на ярмарок!

Л я х

A badz laskaw, mospanie, na mnie, swego
sluge,
Iuz dalebog nie bede tego czynic wdrugie!^ж

К о з а к

Год'к калантирить, зволь шію в ярмо класты,
Да поидеш до мене з жидом овець пасты!

^a А чи ви знаєте, хлопи, цього орендара?

^b Я, орендарю, так тобі наказую:

Нехай один з другим зв'язані ночують.

^в негіднику

^r Щоб я так жив, не даю!

^д фалдами

^e О, мосьпане козаче, змилуйся наді мною

І цій моїй глупоті, прошу, не дивуйся,

І на думці я не мав цього випадку!

^e горя, клопоту

^ж О, будь ласкав, мосьпане, до мене, свого слуги,

Уже далєбі не буду того чинити вдруге!

ІНТЕРЛЮДІІ ДО ДРАМИ ГЕОРГІЯ КОНИСЬКОГО “ВОСКРЕСЕНІЕ МЕРТВЫХ”

INTERLUDIUM 1-MUM

М у ж и к
хвалится

То-то кауть, албо бак балагурять люде,
Що будь-то мудрагелѣ^а вгадають, що буде,
Аж и вгадали завтра. Хто то можеть знати,
Що нам его святая грѣшним мае дати?
Хоть пак вони по оних^б мудрощей доходять,
Да ба, да не дойдуть, коли нивки зродять.
Куди пак им знать тое, кажу паки смѣло,
Бо то не их, но наше господарске дѣло.
Мы-то люде пахарни, усе время знаем,
Коли яке насѣння в полѣ засѣваем.
Дай бе и довѣку, як у мене зродило,
Коли б то без пакости в цѣлости доспѣло.
Сподѣвавсе б себе и других поговорать,
Якбы все тое в гумно из оного зобрать,
Бо мы за його ласку и святую волю
Оremo и сѣмо на всякого долю:
Щоб невимовно^в перш, чим свѣтять,

отмѣнити^г

Да и чим курать в онѣй^д в крамарѣв купити;
Треба и роковщину, що школу зучае^е,
Да и тому, що тим в онѣй онее зривае^е;
Ще ж и тому, що мирка^ж, що-нибудь уткнути,
Да и того, що пакае^з, сѣм-тим не отбути;
Думай и на прованти^и тѣлки ж с того дбати,
И себе б то и саму з дѣтьми харчовати,
Абы б ми толко годни були и його хвалили.

С и н о к

И сюда, сюда, сюда! Ось, ось! Уловили!

М у ж и к
Що там такее?

С и н о к

Але побачиш онее!
Убравшись в наше, раком сидѣло отсе!

^а мудреці

^б по звѣздах

^в безумовно

^г купити і поставити воскову свічку в церкві

^д ладану, яким курять у церкві

^е щорічний податок — збір на утримання дяка-учителя

^з дяку, що щипцями у церкві зриває нагар на свічках

^ж миркачу, учню-жебраку, жебраку *взагалі*

^и що говорить “паки”, попу

^и урожай

М у ж и к

А що там за прочвара? Ох, моя годино!
Се ж ти вбралась у наше, старая шкапино!
От тепер бак, кауть, думка думку пошибае,
А из журбы тяжкой пердь пердя наганяе!
А як ви ей в онѣм, и що там робила?

С и н о к

Але що там робила? Сѣдячи крутила.

М у ж и к

Крутила? Се ж ти якбы на лѣду мене посадила.
Пошла наша кривава^і, пошла, як у воду!
Орав, сѣяв, волочив, терпѣв и негоду,
Уже ж изійшло було и зазеленѣло
Так гречи^к, що и іочам дивитися мило!
И що ж з нею чинить, сам себѣ не поражу,
Без мого грѣха к войту ей попроважу.

Войт мужику встрѣч попался

М у ж и к

А я до тебе.

В о й т

А що там за справа такаая?

М у ж и к

На кого думали, то й пойманна сая.

В о й т

Где?

М у ж и к

Где? На оних.

В о й т

Чи не коло нив ходила?

М у ж и к

То-бо й то! Угледѣв муй, як там щось крутила.

В о й т

Осе ж и ми укрутим юй цурку в оную,
Як ось наллем палѣча у панѣ старую.

М у ж и к

Шкода рук поганить и себѣ чинить наруги,
Отдаймо ей яризѣ^л, що біет и обдирает котюги.

Я р и г а

Нет ли какой работы?

^і кривавиця, тяжка праця

^к гречно, гарно

^л п'яниці, безпутній людині

М у ж и к

Ось тебѣ робота,
Коли твоя до сіюго призволить охота.

Я р и г а

Да што здесь дѣлать?

М у ж и к

Як сам здоров знаеш.
Однак ти котюги біеш и тих обдираеш, —
Издери з коверзницѣ сей старої шкуру,
А за працю, що на юй, возмеш и на хуру,
А от громади будеть якась заплата.

Я р и г а

Да нада перве в допрос взять, в чом виновата.

М у ж и к

В тум, що ей у житах сидячу застали.
Мы сами, углядѣвши, там ей поймали.

Я р и г а

Ин дабро! Сказивай здесь, какая в те сила,
Знать те вражеская там по палям насила?
Какое твое дело? Признавай мнѣ в рожу,
А буди нет, вот этим^а всю попору кожу.

Б а б а

Батечку, голубчику, зѣмочку^б мой любій,
Не вѣр сим напрасникам и плюнь им у зубы!
Я лихого не знаю чинить и не знала,
Толко потребних зѣлюк по полю шукала.

Я р и г а

Нет, они сказывают в житах тіе застали.

Б а б а

Плюнь ти им в очи! Они тебѣ нащекали!^в
Где жита растут, нема ш там зѣля другого.

М у ж и к

Э, дак ти каеш плювать та й говориш много!
Возми лиш си, сватко, в свои руки гречи!

Я р и г а

Хорошо, сват, возми-ка ти ей на плечи!

*Тут баба мужикам ного [?] засипает,
чтоб занѣмѣли*

Я р и г а

Ну, чево стоиш? Сматри, оба постолпѣли!

Б а б а

Так им треба! За свою брехню понѣмѣли!

Я р и г а

Баба!

Б а б а

Чую, голубчику!

Я р и г а

А это што и кака здесь причина?
Да што это на ногах? Откуда платина?

^а батогом, нагаем

^б земляче

^в набрехали

Б а б а

Муй батечку, платочок я-то уронила.

Я р и г а

А это што за земля? Знать в ті каверска сила!
Тотчас отходи.

Б а б а

Вчиню, будуть говорити,
Тулко мене невинну не подавай бити.

Я р и г а

Да как ти вріош? Невинна! Вить самое дело!

М у ж и к и

Едь сам уклепав еси, ей зобличило!
Чого ж болш калантириш?^г
Едь знать з самой рѣчи!

Я р и г а

Веть я давно гавору, што бери на плечи,
Да сматри, каку за труд дасте мнѣ заплату?

М у ж и к

Яку дамо? З уздром, с потрухом возмеш
ей к кату!

Я р и г а

Держи крепко!

М у ж и к

Се, бачу, звалив, як колоду!
Э, сват, так ти и мене біеш! Ну ей у воду,
Чи то пак у кручу.

INTERLUDIUM 2-DUM

Жид, лях, мужик, москаль

Ж и д

О, вей мѣр! Скарав мене бог с таким лихим
паном!

Вже-сь бы я горшаго лиха не знав под
татарским ханом,
Як под ним був! Забрав всю, сцо була, худобу,
А есце з, коли б був не втѣк, прибыв бы
до гробу!

Нехай ему аренда, и зонка, и дѣти,
Я узе болш не хоцу от его терпѣти.
Будь-то болс панов нема, толко пан Подстолій,
От котораго я втѣк толко сцо не голій!
Так мене изо всіюго ограбив, так цисто,
Сцо ни в кагол явитись, ни вїйти на мѣсто!
Забрав миски, тарїлки, ложки и сукмани,
А послѣ хотѣв мене забить у кайдани.
А я бацу, сцо лихо, порадивсь з зоною,
Покинув ей з дѣтми, сам втѣк раною зорою.
Под такого був пана попався у руку,
Сцо мнѣ з зонкою, з дѣтми уцинив разлуку!
Нехай ему, как казуть, хомут и дуга,
Он себѣ пан Подстолій, я ему не слуга!
Будь-то луцсого пана не знайду другого,
Коли б толко не натрапив знову на такого.

^г базікаеш

L a c h

Niech bedzie Jezus Chr[ys]tus nawiek
pochwalony
Wprzod od szlacheckey, potym od kozackiey
strony,
Bo choc nam przeciwny sa, a iednak krzescianie.
A ty tu co porobiaś, zydzie-parchu?

Ж и д

Елей, мосцѣ пане,
Szukam pana, gdziebym mogl zasiesc na
orandzie^a.

Л я х

Ba, muy zyziaku, u mnie dobrze bedzie!
A wiś wasc, kto ia iestem?

Ж и д

Wim, waspan Bandoly.

Л я х

Tak iest, ale wiekszy, iak twoy pan Podstoly:
U niego miales sobie korysci weczwora,
A u mnie spodzieway sie przyiac wdziesieciora.

Ж и д

O, wey mir! Niechce ia bydz na racie takowey.

Л я х

Ale nie to ia mowie!
Tak wiele bedzieś miał sumy gotowey.

Ж и д

Nu-nu, rad sluzyc iestem ia panu dobremu,
Tylo prośe mnie nie wydac panu Podstolemu.

Л я х

Fa! Co ty pleciesz! Maś sobie dobrego zastepce.

Ж и д

Bum znowu w iego nie popadlem sie rece!^b

Л я х

Слава навіки Ісусу Христу
Спочатку від шляхетської, потім од козацької
сторони,

Bo хоча вони нам ворожі, та однак християни.
A ти тут що поробляєш, жиде-парху?

Ж и д

Елей, мосцѣ пане,
Шукаю пана, де б міг засісти орендарем.

Л я х

Ба, мій єврейчику, у мене добре буде!
A чи знаєш ти, хто я?

Ж и д

Знаю, ваша милість Бандолій.

Л я х

Так, але більший, ніж твій пан Подстолій:
У нього ти мав собі користі вчетверо,
A в мене сподівайся одержати вдесятеро.

Ж и д

O, вей мір! Не хочу я бути на такій раті (внесок
за оренду).

Л я х

Але не те я кажу! Стільки матимеш готівкою.

Ж и д

Ну-ну, рад я служити доброму пану,
Тільки прошу не видати мене пану Подстолію.

Л я х

Фа! Що ти плетеш! Маєш собі доброго оборонця.

Ж и д

Щоб я знову не потрапив до його рук.

Л я х

Badz w tym pewny, a nie baidz serca zaiacego!
Zabrawszy zone, dzieci, iedz do domu mego,
A ia poiade przud. Klaniam.

Тут находить другий лях на жида.

P o d s t o l y

A tys tu, zydzie-parchu?

Ж и д

Tu, panie Podstoly,
Ale u mnie iuz iest pan Bandoly.
Тут вдарить жида

P o d s t o l y

A za orande zdales porachunek?

Ж и д

O, wey mir! Za co biiesz? Iuz za wszystek trunek!

P o d s t o l y

Lześ! Ieszcze caley nie doplacil raty
Тай уciekles!^b

Ж и д

[Ак з лиха не було втѣкати!]

Л я х

Наycze ciebie, iak uciekac pod cudze pany!
Pacholek], wez tylo y zabiy w kaydany!

Ж и д

O, wey mir! Panie Bandoly, ratuy od rek
tego!

B a n d o l y

Co tam za sprawe do aredarza mego?

P o d s t o l y

Jake by dzialy taky podiely? Moy bedzie!

B a n d o l y

Nie twoy, na moiey zasiadl aredzie!

P o d s t o l y

Niech ze ani twuy, ani muy bedzie!
Ia z laski pana boga mam wiele poddanych.

Л я х

Будь в тім певен, та не будь полохливий, як заєць!
Забравши жінку, дітей, їдь до мого дому,
A я поїду вперед. Кланяюсь.
Тут надходить другий лях до єврея

П о д с т о л і й

A ти тут, жиде-парху?

Ж и д

Тут, пане Подстолій,
Але в мене уже є пан Бандолій.

П о д с т о л і й

A за оренду розрахувавсь?

Ж и д

O, вей мір! За що б'єш? Уже за всі напої (розраху-
вавсь)!

П о д с т о л і й

Брешеш! Іще цілої не доплатив рати (внеску)
Та й утік!

Os tu, muiy poddany,
Rozetni nam tylo, muiy chlopku kochany,
Uczyn tego parcha, rozetni na polu!^a

М у ж и к

А чорт же його збагне, коли б такій голій,
Щоб знати, где греци^b поросли жидувски,
Та ти ж таки и не кат, пане Пердунувскій.

P o d s t o l y

Czyn ze, co ci kaza, bo ci utne karku!

B a n d o l y

Co z chlopem gadac wiele, day mu bizunem
po barku!^b

М у ж и к

Ой лихо, не вдержуся! Панове міряне,
Ратуйте, хто в бога вѣрує, бо духу не стане!
Ой коли б тут муй земко, и мы бы щось знали,
Бо таких чортув нераз в чизмаки^r вбирали!

P o d s t o l y

Ale rabay!^a

М у ж и к

Да кладѣть, може угадаем,
Однак свиней рубали, и жидув питаем.
Эй, попоганю християнску сокиру!

Тут москаль идетъ, спѣваючи

М у ж и к

Слава ж богу, щось гуде, немов бы то наши!

B a n d o l i y

Mospanie, pan os moskal spiewa!
Czego z sie, chlop, robaŷy?^e

Л я х

Я навчу тебе, як втікати під чужих панів!
Слуго, візьми лиш і забий в кайдани!

Ж и д

О, вей мір! Пане Бандолій, рятуй від його рук!

B a n d o l i y

Що там за справа до мого орендаря?

П о д с т о л і й

Які-такі справи розпочали? Мій буде!

B a n d o l i y

Не твій, на моїй сів оренді!

П о д с т о л і й

Нехай же не буде ні твій, ні мій!
Я з ласки господа бога маю багато підданих.
Ось ти, мій підданий,
Розітні лиш нам, мій слуго коханий,
Візьми того парха, розітні надвоє!

^b хрящі

П о д с т о л і й

Роби ж, що тобі кажуть, бо зніму тобі голову!

B a n d o l i y

Що з хлопом багато говорить, дай йому нагаем
по шиі!

^r чоботи

П о д с т о л і й

Ну, рубай!

^e Мосьпане, пане ось москаль співає!
Чого ж хлопе, радієш?

М у ж и к

Эй, моспане, ратуй!

М о с к а л ь

Чево ти шумишь?

М у ж и к

Як же мнѣ не шумѣти,
Що нацинца^e, мов зигу, ляхи узяли крутити!
А шаблѣ коло ушей, мов кулѣ, лѣтали.

[М о с к а л ь

Да што не зрубили ли тебя?]

М у ж и к

Чорт же их знає, може уже изрубали.
Тут як один свиснетъ шаблею, так я так

злякався,

Що трохи-трохи, не тобѣ кажучи, по уши
не вс...вся.

Да й так, гледи, може уже из души пустився,
На хтем^ж вѣчно пропав бы, коли б вашець
не згодився.

М о с к а л ь

Да за што это тебя?

М у ж и к

Іо, не знаєш? От за те,
Чого наши батки зроду не видали,
Щоб християнску сокѣру на жидах каляли.

М о с к а л ь

Правда, беда! Што это ляшонки взбудѣли?
В живого-та чупруна душу отрубили!
Какого ж тепер в подводу взять, ей-богу,
не знаю,
Годятся лиш плешивци, мало оних чаю.

М у ж и к

Постуй, моспане, хиба я их зогронзюю?^g
За свою знугу^h тяжку тепер отметую!
Постуй, гуло^k, постуй, не брикайсь!

М о с к а л ь

Ляхов прогоня, казуєт

Да для чево ти их не зануздал?

М у ж и к

А чорт же вас нануздаєтся!

*Тут цѣпком мужик вдарить, а, бючи,
втѣкаетъ; москаль всѣх проженетъ*

INTERLUDIUM 3-TIUM

Ц и г а н

голодный жалуется, что исти хочетъ

Ох, исти, исти хвочу, панове, ратуйте.
Хотя салом смажные губы пошмаруйте!

^e нашого брата

^ж зовсім, цілком

^з запряжу, загнуздаю

^h знущання, горе

ⁱ відплачу

^k безрогий

Ох, запали, запали мои животини,
А чим бы их покрепити — нема солонини!
Егей, яка в свѣтѣ дорожнята стала,
Что не випросиш нѣгде и кусочка сала!
Бачится, яком покушав тоєи звѣрини,
Оздоровѣв бы совѣм тоєи ж години.
Немов бы то летить, летить, я[к] с неба,

полтина,

Доразу б оживила душу циганина.
Ох, исти, пробу, исти! Без мал не звалюся,
Бо хляв так, що ледво на ногах держуся.
А еще як на тее и циганка хвора,
А мордатого в мѣстѣ нема Бѣлозора,
Щоб мене чим полѣчив. Я б не став за заплату,
Еще б его залѣчив^а и самому кату.
Так-то об том лѣкари, з рѣчи мнѣ припало,
Не влѣчив бы вин мене, хиба б тѣлко сало.
Да нѣгде его взяти, нѣкто з своей ласки
Недужому ни салця не дасть, ни ковбаски!
Бѣда без жинки! Коли б сама якомога
Зволочилась из шатра циганка небога,
Уже б вона чим-нибудь мене поратовала,
Виворожила б гдєсь мнѣ хоть кусочок сала.

Циганка приходить

[Ц и г а н к а]

Бѣдна головко, що мнѣ с тобою чинити?
Покинув мене хвору, и шатер, и дѣти,
И без сѣна и овса оставив кобилу,
И вже боки запали, толко що стоить насилу.
О маре мой, маре! Чи боишься ти бога?
Ти тут иси, пієш, я мру з голоду, небога.

Ц и г а н

Надав тебе дѣдко! Я сам хожу насилу.
Чи тебе, чи дѣтей, чи порать кобилу?!
Коли б ты добра була и о собѣ дбала,
Достала б овса шкапѣ и для мене сала.

Ц и г а н к а

Ой, лас ти, лас на сало, а я на ковбаси,
И наши циганчата на те лихо ласи!
Да где их взяти? Ходи тѣлко до шатра, —
Я для тебе достала два храци з осятра.
Навару тебѣ борщу, испеку комара,
Накормлю тебе, мого милого сподара.

Ц и г а н

Пропадай ти, циганко, из стравою такою!
Пойди преч з очей моих, не стѣй предо мною!

Ц и г а н к а

Як собѣ хоч! Дак я тебе и покину!

Ц и г а н

Ге-ге! Нехай на твое тут я лихо згину!

Ц и г а н к а

Не гинь, не гинь! Не кидай з дѣтми!
Положися спати!
Я вчиню, що сон тебе буде годовати.

Ц и г а н

Иди ж и поворожи! Немов бы так стало,
Щобы приснились мнѣ ковбаси и сало.

*Тут циган ложится спать, а сон его ма-
нить салом; потом, исхватившись, гово-
рить циган*

А се що? Чи було так, чи так ся здавало,
Що бачится тут хтось приносив ковбаси
и сало,
Годовав мене тута и сѣткою накрив?
Да чемусь я голоден и чомусь не спотѣв?
Ану, лишень ти, еще як перше гулило!^б

Ц и г а н к а

Встань, лиха ззѣси хиба, собачее мило,
То-то борщ ситїй, то-то страва люба,
Возми лиш да покушай, аж злипається губа!

Ц и г а н

Се ж твїй борщ походив на ракову юшку!

Ц и г а н к а

То-то кидала для смаку снитку и петрушку!
Иж тѣлко да ляж, я посмарую кости.

Ц и г а н

Гляди ж, сабача личина, щоб лихого пе
зробила з злости!

Ц и г а н к а

Не буйсь, муй лебедю бѣлій!

Ц и г а н

Пошмаруй же, як знаєш, ачей испотѣю.

Ц и г а н к а

Засни толко, я тебе кожухом укрїю.

*Тут, связавши сѣткою ноги, бієть цига-
на и говоритъ*

Оттак тобѣ, лежню, коли не хочеш робити!
Працуй, коли бажаєш смачно исти-пити!

Ц и г а н

Ой, ратуйте, панове! В лихо я попался!
Оттак повѣрай жинцѣ, як я ошукався!

Ц и г а н к а

Ха-ха-ха! Як я тебе убрала, старого!
Лежи, лежню, я собѣ знайду молодого!

Ц и г а н

Постуй тѣлки, не втѣкай! Так ти, моя мила,
Такими хорошими лѣками влѣчила!
Полѣчу ж и я тебе! Однак, кажеш, хвора!
Коли я не мил, пойдеш хоч за Бѣлозора!
Як іого взяв хабло^в и повѣв в очерет,
Нехай вперед и тебе той самый забереть.
Начхаве! На прекурєнди, на хлявдєре дати,
Деласа фун туй маса^г, гайда с хати!

Циган прогонитъ циганку и так кончатъ

^б вабило, спокушало

^в мабутъ, чорт

^г Циганські перекручені та вигадані слова

^а рекомендував

INTERLUDIUM 4-TUM

Л и т в и н^а
хвалитця

Слава тебе, господзи, спасѣцелю боже,
Што з ласки твоей святой поведзѣтця гоже
Високим власціом, паном и нам, людзіом
грешним.

Всю хорошенко твоим промыслом поспіешним!
Хвалю тебе, господзѣ, што мы спорадзѣлѣ
На хвалу твою церков, як змогли нам сили,
А звоницю новую и четири звони, —
Всѣ придалися, звонять харошо в розгони.
Имеем попа себе честнаго, старого,
Имеем паламара и дзяка младаго.
Але добрый и цѣхій, всѣх людзей шануець
И церкви святой всегда дзень и ноч пилнуець;
И ничего хмелного не піець, опроч воду,
Нѣ гарѣлки, нѣ бражки пяной, анѣ міоду;
А што соловей в церквѣ он людзіом сгѣваець
И дзецей хорошенко в школѣ обучаець.
Дай же, боже, здоровіе и щастіе всему міру,
Штобы ніесли тебе в церков ладан на офѣру,
Свечей, красное вино, чистой столко муки,
Штоб с праскур осталось и папу на кулики.

*Шинкарка прибѣгаеть и извѣщаець лит-
вину, что в шинку дьяка лях убил*

Ш и н к а р к а

Ох, минѣ лихо, що мнѣ тепера робити?
Принѣс ляха недобрий в мой дом честній пити!
Пяниця, ледациця всѣ вѣкна повибивав
И дзячка младаго шаблею порубав
И втѣк конем в сторону, не знаю какую.

Л и т в и н

Ах, це мніе! Што гето я от тебе чую?
Штоб дзека нашего лях порубав младаго!

Ш и н к а р к а

Ед, не глух еси! От чи застанеш живаго?!
Будь-то я на жарт кажу!

Л и т в и н

Ах, моя гадзѣна,
Што гето не[з]віестная зделалась причина!

Ш и н к а р к а

Як чуеш! Уже тобѣ я давно товмачу!
Иди, коли не вѣриш.

Л и т в и н

Пойду, сам побачу.

Мужики навстрѣч дьяка мертвого несутъ

Л и т в и н

Ах, што гето ніеіеіеіе?

М у ж и к и

Ось ходи, погляди.

Тепер нас лях привѣв до втрати и до беди —

^а білорус

Посѣк, порубав совѣм дьяка младаго,
А уже нам не найти такого другога.

Л и т в и н

Ах моей бедзѣ! Як ви там допусцѣлѣ?

М у ж и к

Іо, будь-то ми на той час з ним в шинку
сидѣли!?

Ляшуга катзна-витки, мов тобѣ вихром,
прилетѣв!
Нехай шинкарка скаже, як лях дьяка убив.

Л и т в и н

Як же хошеіе, дак ви еи призовѣіе.

М у ж и к

Пойди лиш ти, Мусѣю!

2[-й м у ж и к]

Добре, Онупрѣю.
Дак я еи попру сюди на суд.

Шинкарку привѣ

М у ж и к

Ну, панѣ Хведорова, от ми за тим тебе,
громада,
Кликали.

Ш и н к а р к а

За чим, кажить, я слухати рада.

М у ж и к [2-й]

Іо, за чим? Чи ти донесла старому,
Що лях истяв шаблею дьяка в твоём дому?

Ш и н к а р к а

Я донесла, а що? Чи й вам те плескати?
Нѣколи мнѣ! Он треба горѣлку давати.
Я и сама насилу вхватилаь в комнату,
Як лях за дьяком убѣг з шаблею у хату.
З ляку самой пришлоь було чуть не вмерти!
Прощай! Мнѣ нѣколи и носа утерти.

Л и т в и н

Правду іона говориць, што тут болш
росправляць!
Засвѣжа якнайскорей в погоню посилаць!

М у ж и к

Куди гнать? И тропи не взять,
где опинився лях!
Тобѣ десять доруг, а іому один шлях.

Л и т в и н

Стойіе-тка, ніе бойцеь, вот я ето справлю:
Іон сам в руки нам впадзіець, толко сіець
заставлю.

М у ж и к

От так лучше, як за ним посилати маем,
Шкода шкагѣ хвоста мять, коли тут поймаем.

Л и т в и н

сѣтку закидая, сіе говоритъ

Лґсавіе, баравіе, балацяніе, ко мніе
приходзѣціе.
И в гетой прозбѣ ви меніе поможиціе!

*Диявол ляха в сѣтку гонить, он же гово-
рить*

L a c h

Ach, ach, biada! Kto mnie u koniu spental nogi?
lade, a nie wiem dokad, tak iak slepy, drogi.
Znac, krew czleka, ktorego zabil, w swoje kraie,
Zaslониwszy mnie droge, uciekac nie daie!
Ach, wole lepiej w czysciu sto lat cierpiec meki,
Niezeli w chlopske teraz popadlem sie reki!
Kto mnie, ach, przebog, do tey, kto mnie
pendzi sieci?^a

М у ж и к 1[-й]

Ось кров дякова витаеъ, ващецѣ!
Просим сюда ближше, до нашего столу!
Ты-то, ляшуго, справив дяка до росолу?!

L a c h

Так, muу grzech iest, chlopkowie^b.

М у ж и к 2[-й]

Ет, твѣй грѣх естъ, дай бе нам добре на
здоровіе,
Що ти нам признавсе без стуку, без груку,
Як коза у тенета, нам ускочив в руку.

М у ж и к 1[-й]

А що ж з ним нам робити?

М у ж и к 2[-й]

Те, що старій скаже.

Л и т в и н

Ось так! Нехай голова за голову ляже!
Ніечого болш расправляецъ, годзѣ думаецъ,
годзѣ!

L a c h

Еу, szlacheica za dziaka tracic sie nie godzil!
Piec kop wam za iego uplace glowszczyzny^b.

М у ж и к 1[-й]

Ов, негудный сину! Як же дешево ставиш
дяка, дорогого?
Двадцетъ вас не стоить за іодного такого!

М у ж и к 2[-й]

Чого с ним калантирить? Ну, лиш ти, Мусѣю,
Возми в церков мертвеца. Я ляха, за пію

^a Л я х

Ах, ах, біда! Хто мені і коню спутав ноги?
Їду, та, як сліпий, не знаю, куди дорога.
Знати, кров людини, яку забив, у свої краї,
Заслонивши мені дорогу, не дае втікати!
Ах, волю краще в чистці сто літ терпіти муки.
Ніж у хлопські тепер потрапити руки!
Хто мене, ах, пробі, до тієї, хто мене гонить сіті?

^b Л я х

Так, мій гріх, хлопи.

^b Л я х

Ей, шляхтича за дяка стратити не годиться!
П'ять кіп вам за нього заплачу пені (*грошовою
штрафу за вбивство*)

Очепивши путем, я поведу, як хорта,
С конем совѣм в болото утоплю до чорта.

Л и т в и н

Я буду па шиі дубціом зацѣнаць,
Штоб знав, сабака, як хрисцян забиваецъ.

INTERLUDIUM 5-TUM

*Лях ищетъ брата, которого мужики за
дяка у болото втопили*

L a c h

Ehey, iuz nie wiem daley, w ktore wdac sie
strony,
Gdzie ieszcze ciebie szukac, moy bracie rodzony!
Szukalem w lesie w polu, gdziesmy polowali
Z chartami; teraz szukac iuz nie wiem dali.
O, gdyby kto znalazl mi najmilszego brata,
Pewna ode mnie iemu bylaby zaplata.

K s i a d z

Ave Maria!

L a c h

Klaniam mosci dobrodzieiu!

K s i a d z

Ciebie co tu przynieslo, moy mily Macieiu?

L a c h

Nieszczesne, moy dobrodzieiu, fata.

K s i a d z

Iaks to?

L a c h

Ach, polniac utracilem brata.

K s i a d z

Znac biezac upadl z konia y kark zlomil sobie,
Gdzies wala sie u blocie, nie godzien bydz w
grobie.

Nie iednemu sie trafia doydzie teyze kary,
Ktokolwiek za ochota szaleie bez miary,
Idac zawѣ in contra swietego koscila,
Ni swiet, ni dniow chwalebnych obserwuiac zgola.
Znac, co take dni poluiac, y wy, bracia, inne:
Ty zyw zostaiesz, a on nieswiadomo ginie.
Y darmo iuz, Maccieiu, Ѣ ukaѢ swego brata!
Lezy, gdzie ga przeciwne przynaglili fata;
Pianstwo to wasze czyni y hultajska szabla.
Spowiaday sie, bys takze nie poszedl do dziabla.

L a c h

ProѢe za duѢe iego o gorace modly,
ProѢe, by ga szszesliwie do szysciu zawiodli.

K s i a z

Gotow. Ty zas za grzechi swe daѢ porachunek.
Tylo wysluchay, iaki mnie stal sie frasunek.
Wczora, idac z ofiara ko swietey Dorocie,
Slyszalem krzyczacego glos czlowieka w blocie.
“Ki dziabel? — zegnam siebie, zwlaszcza
idac w nocy. —

Kto taki? Obezwie sie! Ia dodam pomocy!"
 Stoie, zlakszy sie, ale nie odpowiada,
 Tylo wola placzliwie: "Och, biada mi, biada!"
 Domyslam sie po glosu, a nie widze lica,
 Koniecznie, dusza wola iakiegos szlacheica.
 Ia znow pytam: "Kto taki? Czekam odpowiedzi!"
 On na to: "Ach, zginolem, grzeszny, bez
 spowiedzi!"
 Ia muwie: "Spowiaday sie! Iake grzechi twoie?"
 On krzyczy: "Pianstwo, zbrodni, hultayske
 rozboie
 Barze, zem zabil dziaka; chlopi osadzili,
 Nie pusciwszy do ksiadza, w te blota wrzucili".
 Slysac te slowa, mowie: "Gdy tak, nie pomogie
 Wiec tobie, bo mam dale pospiezac sie w drogie".
 Wiec iak slyszysz, czy nie twoy brat w takey
 byl przyczynie?

L a c h

Moze tak! Przeciey ratuy, niech tam wiec nie
 ginie!
 Wydzwiagni iego, prosze, twemi goracemi
 Poszli do czysciu modlami swietemi!
 Stanmy iuz na kolanach y przyniesmy modly,
 Zeby ga aniolowie tu ztamtad wywiodly.

*Tut, na kolѣnax oba stawши, молятся
 до бога*

K s i a d z

Wysluchay mie, wysluchay, o swieta Dorota!
 Wyrwi szlacheica z tego smierdzacego blota!
 Zmiluy sie nad giniacym szlacheicem
 Ragniska,
 Wydzwigni s plugawego szlacheica bagniska!
 Niech mi doda pomocy twa reka, Iadwiga,
 Niech go z oney baiury, iak mozna, wydzwiga^a.

Л я х

Ех, уже не знаю далі, в які податися сторони,
 Де ще тебе шукати, мій рідний брате!
 Шукав у лісі, в полі, де ми полювали
 З хортами; як далі шукати я тепер уже не знаю.
 О, коли б хто знайшов мені наймилішого брата,
 Певна від мене була б йому плата.

К с ь о н д з

Слава Марії!

Л я х

Кланяюсь милостивому добродію!

К с ь о н д з

Тебе що сюди принесло, мій милий Мацію?

Л я х

Нещасна, мій добродію, доля.

К с ь о н д з

Як це?

Л я х

Ах, полюючи утратив брата.

К с ь о н д з

Знати, біжучи упав з коня і шию собі зламав,
 Деся валяється в болоті, не годен бути в гробі.
 Не одному трапляється, дійде тієї ж кари,
 Хто під час полювання шаліє без міри,
 Ідучи завше проти святого костьола,

*Tut приходить утопленный лях з боло-
 та, а ксіондз говорить*

[К с ь о н д з]

Дzięki wielkie wam czynie, zescie
 wysluchali

Prosby moie y iego z tey propasci wyrwali⁶

Л я х у т о п л е н н і й

Дзєкує y ia tobie, ze moiey niemocy

Modlami swietemi dodal mi w nieszczesciu
 pomocy!

Salwuy ze mnie od grzechu, sam prowadz do
 czysciu!^b

М у ж и к

Ось може с ксіонзою на тум будеш знову

м'ѣсцѣ!

Ні свят, ні днів святкових не дотримуючись цілком.
 Знати, що в такі дні полюючи, і ви, браття, інші:
 Ти живий зостаєшся, а він несвідомо гине.

І дарма вже, Мацію, шукаєш свого брата!
 Лежить, де його спіткала несприятлива доля;
 Це пияцтво ваше чинить і гультайська шабля.
 Сповідайся, щоб також не пішов до диявола.

Л я х

Прошу гарячих молитв за його душу,
 Прошу, щоб щасливо його до чистця завели.

К с ь о н д з

Готов. А ти ж за гріхи свої висповідайся.
 Тільки вислухай, який мені трапився клопіт.
 Вчора, ідучи з пожертвою до святої Дороти,
 Чув голос людини, що кричала в болоті.
 "Що за диявол?" — хрещуся, бо йшов же вночі. —
 "Хто такий? Озовися! Я допоможу!"

Стоїть, злякавшись, але не відповідає,
 Тільки волає, плачучи: "Ох, біда мені, біда!"
 Догадуюсь по голосу, а не бачу обличчя,
 Звичайно, волає душа якогось шляхтича.
 Я знов питаю: "Хто такий? Чекаю відповіді!"
 Він на це: "Ох, загинув, грішний, без сповіді!"
 Я кажу: "Сповідайся! Які твої гріхи?"

Він кричить: "Пияцтво, злочини, гультайські
 розбої

Великі, бо забив дяка; хлопи засудили,
 Не пустивши до ксьондза, в те болото вкинули".
 Чуючи ці слова, кажу: "Коли так, не допоможу ж
 Тобі, бо маю далі поспішатися в дорозі".
 Отак, як чуєш, чи не брат твій у такій був біді?

Л я х

Може й так! Але ж рятуй, нехай же він там не гине!
 Визволи його, прошу, твоїми гарячими
 Святими молитвами, пошли його до чистця!
 Станьмо ж на коліна і вознесімо молитви,
 Щоб його янголи звідти сюди вивели.

К с ь о н д з

Вислухай мене, вислухай, о свята Дорота!
 Вирви шляхтича з того смердючого болота!
 Змилуйся над погибаючим шляхтичем з Рагніська,
 Витягни шляхтича з огидного багніська!
 Нехай мені додасть помочі твоя рука, Ядвіго,
 Нехай його з тієї баюри, як можна витягне.

⁶ Складаю вам велику подяку, що вислухали
 Мої прохання і його з тієї пропасті вирвали!

^b Дякую і я тобі, що моему бесиллю
 Додав святими молитвами допомоги в нещастю!
 Врятуй же мене од гріха, сам проведи до чистця!

Л я х у т о п л е н н і й
Eu, ratuy, mosci oycze, przypadniemu oba!

К s i a d z
Nie dbay, ustraży ich ma kaplanska osoba.
Trzymay sie tylo mnie, tak iak wesz kozucha^a.

М у ж и к 2[-й]
Постуй лиш! Куда ти ведеш сіюго злого духа?
Давно вже мы, громада, на іого чатуем,
А лихо уночи човпе, цѣлим селом чуем.

М у ж и к 3[-й]
Ед, се вин, коли хочеш знати, що всюди и
вночи ходить!
Не тѣлки нам, але и товаринѣ шкодить.

К s i a d z
Iak to moze bydz? Y mowic sie nie godzi!

Martwy, bezduszny, nigdy bez duszy nie
chodzi^b.

Л я х и с к а т е л ь
Prawde ksiadz muwi, wy zas, chlopi, na ta
lzecie,
Tylo iedna napascia na nas tu idziecie^b.

М у ж и к 1[-й]
Дақ ты ляше-плешивче, за свого брата взявся?

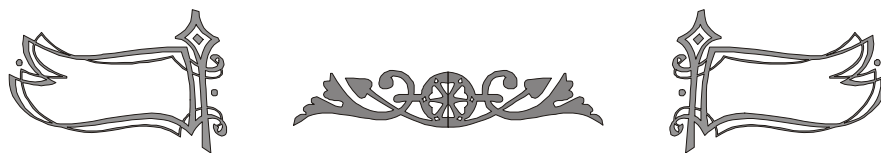
М у ж и к 2[-й]
И ти, бурлудиме^г, к ним же привязався?
Осе ж мы вам завезку вчиним сего ж часа,
Усѣм тром дотечется^д, дамо вам тут праса^е.

*Тут мужики бють ляхов и ксьондза и вон
вигонять*

^a Ой, рятуй, милостивий панотче, пропадемо
обидва!
К с ь о н д з
Не турбуйся, устрашить їх моя священницька особа.
Тримайся тільки мене, так як воша кожуха.

^b К с ь о н д з
Як це може бути? І говорити не годиться!
Мертвий, бездушний, ніколи без душі не ходить.
^в Правду ксьондз мовить, ви ж, хлопи, на це
брешете,
Тільки одною напастю на нас тут ідете.
^г бернардине (член католицького чернечого ордену
бернардинів)
^д дістанеться
^е прочухана

КОЗАЦЬКІ ЛІТОПИСИ

План

1. Відтворення у козацьких літописах конкретних історичних подій.
2. Автори літописів, їхній політичний світогляд.
3. Джерела літописів Самовидця, Григорія Грабянки, Самійла Величка.
4. Образ Богдана Хмельницького у літописах.
5. Сильові особливості літописів.
6. “Історія Русів”: проблема авторства.

Література

1. Білецький О. Козацькі літописи // Зібрання праць: У 5 т. — Т. 1. — К., 1965. — С.354-356.
2. Береза І. Етичні ідеали Самовидця // Слово і час. — 1994. — № 4-5. — С.10-15.
3. Возняк М. Історія української літератури: У 2-х кн. — Львів, 1994. — Кн. 2. — С.385-401 (про “Історію Русів”).
4. Грицай М. Давня українська проза. — К., 1975.
5. “Історія Русів”. — К., 1991.
6. Літопис Самовидця. — К., 1971.
7. Луценко Ю. Літопис Григорія Грабянки як твір барокової історіографічної прози // Рад. літературознавство. — 1989. — № 9. — С.46-52.
8. Марченко М. Українські літописи і хроніки XVII-XVIII ст. // Матеріали... — Т. I. — С.404-417.
9. Полек В. Історія української літератури X-XVII ст. — К., 1994.
10. Поліщук Ф. Український фольклор. Давня українська література. Практичні заняття: Навч. посібник. — К., 1991.
11. Соболев В. Епоха та її герої в літописі Самійла Величка // Слово і час. — 1995. — № 1. — С.5-12.
12. Степанишин Б. Давня українська література в школі. — К., 2000. — С.334-335.

Із літописними оповіданнями студенти ознайомилися ще попередньо, вивчаючи “Повість временних літ” та ін. Характерно, що традиція літописання, започаткована у Київській Русі, не припиняється у наступні століття, а бурхливого розвитку досягає у період визвольних змагань українського народу проти польської шляхти у 1648-54 рр. та в наступні часи.

Визначаючи важливість обговорюваної теми, Ф.Поліщук слушно радить виконати такі завдання: “виробити у студентів уявлення про літопис як високохудожній і різнобічний за своєю тематикою літературний твір, що був одним з важливих джерел патріотичних мотивів, яскравих історичних сюжетів і образів з вітчизняного минулого”.

При підготовці до практичного заняття студентам рекомендується прочитати літописні оповідання, поміщені у посібнику.

Найважливішими творами з часів козаччини до нас дійшли літописи Самовидця, Г.Грабянки, С.Величка та ін. Вони є цінними пам'ятками української прози XVII ст. і сприймаються одночасно як історико-художні та літературні твори.

Першим за часом появи вважають *літопис Самовидця*. Твір дійшов до нас анонімно і вперше був надрукований за сприянням О.Бодяньського у Москві в 1846 р. під назвою *“Летопись Самовидца о войнах Богдана Хмельницкого и междуособиях, бывших в Малой России по его смерти. Доведено продолжателями до 1734 года”*. Наступне видання вийшло друком у Києві в 1878 р. зі вступною статтею О.Левицького. Із досліджень вчених відомо, що літопис писався тривалий час. У ньому різнобічно відтворена епоха Б.Хмельницького у хронологічних межах з 1648 по 1702 р. Так міг писати очевидець тих подій, людина, що брала безпосередню участь у повстанні. А саме це дало підстави письменникові П.Кулішуві назвати твір літописом Самовидця. Автор був людиною високоосвіченою, справжнім інтелектуалом, знався на військовій справі, орієнтувався у політичній обстановці і мав неабиякий літературний хист. Дослідники висувають обережне припущення, що ймовірним автором літопису міг бути генеральний підскарбій війська Б.Хмельницького Роман Ракушка-Романовський, який володів такими якостями. У літописі Самовидця після короткого вступу про події до 1648 р. детально описано епоху Хмельницького. Кінцева його частина — стислий огляд історії України.

Інший літопис належить перу гадяцького полковника Г.Грабянки, надрукований під назвою *“Дѣйствія презѣльной и от начала поляков кравшой небывалой брани Богдана Хмелницкого... с поляки”*. Відомостей про письменника майже не збереглося. Відомо лише, що Грабянка був козаком гадяцького полку, згодом обозним, осавулою, полковим суддею, а з часом гадяцьким полковником. У 1734 р. брав участь у турецькій війні за Крим, де й загинув.

Автор, торкаючись у літописі визначних подій визвольної війни, вдається до детального зображення переможних битв — Жовтоводської, Корсунської, Пилявської, акцентуючи військовий таланти Хмельницького. Письменник схвально відгукується

про наслідки переяславських угод, що зближує його твір із літописом Самовидця. Однак за обсягом літопис Грабянки значно ширший від попереднього твору.

Літопис С.Величка — найбільший історичний твір доби козаччини. Зберігся він в оригіналі і вперше був надрукований у Києві в 1848-1855 рр. під назвою *“Летопись событий в Юго-Западной России в XVII веке”*. Складався він із 4-х томів і супроводжувався в оригіналі 10-ма портретами гетьманів.

Відомо, що С.Величко народився в 1670 р. Здобув ґрунтовну освіту, володів кількома іноземними мовами. З 1690 р. служив канцеляристом при дворі генерального писаря В.Кочубея, брав участь у війні зі шведами. З 1705 р. був писарем у генеральній канцелярії війська Запорізького. Вийшовши у відставку, жив у маєтку Кочубея на Полтавщині, де й помер близько 1728 р.

Свій літопис С.Величко писав у рідному селі Жуки на Полтавщині, але власноруч створив лише перший том, згодом осліп і решту тексту додиктовував своїм учням. Твір автор обмежує 1648-1720 рр., при цьому основну увагу акцентує навколо подій визвольної війни 1648-1654 рр. Центральною у творі є постать Б.Хмельницького, окрім того автор змальовує П.Сагайдачного, І.Сірка, П.Дорошенка, засуджує гетьмансько-старшинські чвари в особі козацької верхівки — Тетері, Самойловича, Брюховецького, Ю.Хмельницького, Сулими, Виговського. У літописі присутні барокові образи, властиві тогочасній літературі, які несуть вагоме смислове навантаження — знищення козацької держави, нівеляцію культурно-духовних надбань нащадків, здобутих у попередні віки.

Джерелами до написання літописів послужили усна народна творчість, розповіді очевидців, історичні трактати. На відміну від Самовидця, Грабянка використовує такі літературні джерела, як “Синопис”, попередні літописи, німецькі та польські хроніки. С.Величку до свого твору вдалося залучити історичний трактат *“Wojna domowa”* С.Твардовського, твори італійського письменника Торквадо Тассо. Проте головним джерелом літопису був щоденник секретаря Б.Хмельницького Самійла Зорки.

Оскільки події у літописах фокусуються навколо визвольної війни 1648-1654 рр., то, безперечно, основним образом у творі є

Б.Хмельницький — мудрий гетьман, відважний полководець, великий патріот своєї держави. Використавши цитати із творів, студенти характеризують його, виділяючи властиві гетьманові риси.

Про художні особливості творів студенти розповідають, використавши тексти літописних оповідань, поміщених у посібнику. Викладачеві варто наголосити на тому, що стиль, мова, манера оповіді свідчать про високий мистецький хист авторів.

Літописна доба XVII ст. остаточно не буде висвітлена без характеристики ще однієї важливої пам'ятки того часу — *“Історії Русів”*. Зазначений твір — це історично правдивий погляд на минуле українського народу з позицій національної справедливості. Твір написаний в умовах глибокої національної кризи і відображає палкий патріотизм його автора. Події, описані в ньому, розпочинаються розповідями з часів сина Яфета біблійного Ноя і завершуються II половиною XVIII ст.

Основна увага акцентується на втраті Україною національної ідентичності — знищенням російським самодержавством в особі царя Петра I могутньої донедавна козацької держави і перетворення її у свій сировинний придаток — Малоросію.

Не погоджуючись із історичною несправедливістю на основі багатьох джерел, автор по-науковому доводить, що Київська Русь — першооснова українського народу. Таким чином, заперечується думка російських шовіністів про те, що Україна як етнічна територія сформувалася у XIV-XVI ст. Свідченням сказаного є те, що Україна як спадкоємниця Русі займає усю її колишню територію, а до складу Росії увійшла лише незначна її частина — Новгородське князівство.

У своєму творі автор вдається до справедливої характеристики образів Б.Хмельницького, І.Мазепи, П.Орлика, П.Полуботка на тлі української Руїни.

Стає зрозумілим, чому досі не з'ясоване питання авторства *“Історії Русів”*. Письменник ставив собі за мету об'єктивно висвітлити історичну обстановку і донести її до свого народу. Оприлюднення

імені коштувало б йому життя. Тому воно й досі губиться у здогадках.

Перші ймовірні припущення стосувалися Г.Кониського, українського культурного і освітнього діяча, поета і філософа. Проте аргументів вважати його автором згодом виявилось замало і вчені схильні були припускати, що це міг бути український письменник Г.Полетика. Згодом з'явилися думки дослідників, що автором літопису був син Г.Полетики Василь. Його епістолярій засвідчує про збір фактів з історії України, на основі яких він описав власну інтерпретацію тогочасних подій. Є й інші припущення щодо авторства *“Історії Русів”*.

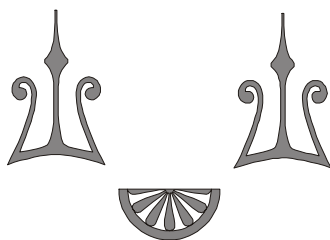
На сьогодні вже зрозуміло — ніхто із згаданих письменників не був автором *“Історії Русів”*. В результаті багатьох пошуків і вивчення тексту твору сучасні вчені вималювали його збірний образ. Жив він у II половині XVIII ст., навчався в Києво-Могилянській академії саме у той період, коли книжна українська мова втрачала свої засади; можливо, продовжував навчання у Росії. Вірогідно, проживав на Чернігівщині, належав до козацької старшини, мав широкий політичний світогляд і відзначався глибоким патріотизмом. Свій твір написав з метою повернути українцям історичну правду.

Аналізуючи твір, студенти зіставляють його із попередніми літописними оповіданнями, дають оцінку подіям, описаним у творі.

Літописи мали значний вплив на формування нової та новітньої української літератури. Їхні сюжети та образи використовували у своїй творчості Т.Шевченко, П.Куліш, І.Нечуй-Левицький, І.Франко, Леся Українка, З.Тулуб, О.Довженко, І.Ле, П.Панч, П.Загребельний та ін.

* * *

Скорочені тексти програмних літописів подаються в посібнику мовою оригіналу для їх опрацювання під час практичних занять.

ЛІТОПИС САМОВИДЦЯ

О началѣ войны Хмельницкого

Початок и причина войны Хмельницкого есть едино от ляхов на православие гонение и козаком отягощение; тогда бо оным не хотячи, чого не звикли были, панщини робити, на службу замковую обернено, которых з листами и в городѣ до хандоженн¹ коней старостове держали, в дворах грубу то есть печи палити, псов хандожити, дворѣ зъмѣтати и до инших незносных дѣл приставляли. Знову зась которіе зоставали козаками реестровими, а над ними полковникове шляхта панове от гетмана коронного насиланніе были, которіе б от их волности бинамнѣй² не дбаючи, але, яко могучи, оных мѣрали, легце поважаючи; плату, которая поставлена была на козаки от короля его милости и Речи посполитой по золотих тридцять на рок, тое на себе отбѣрали, з сотниками дѣлячися; бо сотников не козаки оббырали и настановляли, але полковники кого хотѣли з своеи руки, жебы оным зичливими были. Так же полковникове козаков до всякой домовои незвичайной работи пристановляли; в поля зась пойшовши, любо якій козак достане у татар коня доброго, того отоймут; з Запорожжа през поля дикіе з рарогом³, яструбом, орлом, албо с хортом козака бѣдного шлет в города, кому подарок шлючи, якому пановѣ, не жалуючи козака, хоча й бы згинул, як не трудно от татар. Знову зась, хоча й бы якого язика татарского поймали козаки, то з язиком татарским, на кого ласкав полковник, якого жолнѣра своего высилает до гетмана коронного, а козацкую отвагу потлумляють⁴. В городах зась... неволно козаковѣ в дому своем жадного напитку на потребу свою держати, не тилко меду, горѣлки, пива, але и браги. Которіе зась на рибу хожували козаки за Пороги, то на Кодаку на коммисара рибу десятую отбѣрали, а полковником особ-

ливо треба дати и сотникам, и асауловѣ, и писаревѣ, — аж до великого убозства козацтво прийшло. А болше шести тысячей неповинно козаков бити; хочай и син козацкій, тую ж панщину мусѣл робити и плату давати. Тое над козаками было. Над посполством зась, любо во всем жили обфито⁵ в збожах, в бидлах, в пасѣках, але однак, чого не звикла была Украина терпѣти, вимисли великіе были от старостов и от намѣсников... бо сами державци на Украинѣ не мешкали, тилко уряд держали, и так о кривдах людей посполитих мало знали, албо любо и знали, толко заслѣплени будучи подарками от старост и... арандарей, же того не могли узнати, же их салом по их же шкурѣ и мажут: з их подданних выдравши, оним даруют, що и самому пану волно бы узяти у своего подданного, и не так бы жаловал подданній его. А то леда шевлюга⁶,... богатится, по килко цугов коней справляет, вимишляючи чинши великіе, поволовщини, дуди, осип, мѣрочки сухіе, з жорнов плату и инное, отнимання фолварков, — що натрафили на чоловѣка одного, у которого отняли пасѣку, которая всей землѣ Полской начинила бѣды...

Починается война его царского величества. Року 1654

На початку того року присланній бывает от его царского пресвѣтлого величества Алексѣя Михайловича, всея Россіи самодержца, ближній боярин и дворецкій Василій Василиевич Бутурлин, из иними бояри и многими столниками и дворянами, великим послом до гетмана Хмельницкого на жаданя его и усега войска запорожского, чинячи повстанову, як мають зоставати под високодержавною его царского величества рукою. Задля которых великих его царского величества послов зложил гетман Хмельницкій з'езд в Пере-

¹ чистки

² ні трохи

³ кречетом

⁴ затьмарюють

⁵ багато

⁶ який-небудь мерзотник

ясловлю усѣм полковником, сотником и атаманнѣ, и сам приехал в Переясловле на день богоявленія господня, и там рада была, где усѣ полковники и сотники с товариством, при них будучих, позволилися zostавати под високодержавною его царского величества рукою, не хотячи юже болш жадним способом быти подданными королю полскому и давним паном, а нѣ теж примати к себѣ татар; на чом на той-то радѣ в том мѣсяцю генварѣ и присягу виконал гетман Хмелницкій зо всѣми полковниками, сотниками и атаманею и усею старшиною войсковою, и узяли великое жалованне его царского величества соболями, и зараз по усѣх полках розослалы столников с приданьям козаков, жеби так козаки, як теж войти, со всѣм посполством, присягу виконали на вѣчне подданство его царскому величеству. Що по усей Украинѣ увесь народ з охотою тое учинил. А боярин и дворецкій Василій Василевич Бутурлин повернул на Москву до его царского величества, и немалая радость межи народом стала.

Того ж року, зараз на весну, его царское величество, обвѣстивъши през своего царского величества послов королевѣ его милости о своих кривдах и о наступленію на православную вѣру, уводячи римскую, а найбарзій унѣею стисненних християн, — ознаймуєт, же войною идет на короля полского, и сам своею персоною царскою рушает з столицы з многими войсками, простуючи под Смоленско; а боярина Василія Василевича Бутурлина з многими войсками висилаєт до гетмана Хмелницкого. А гетман Хмелницкій висилаєт своего войска полк нѣжинскій, чернѣговскій, при которих и охочих много козаков, и инних полков пошло немало, з которих осмь полков стало, бо Івану Золотаренковѣ наказное гетманство вручил, давши ему булаву и бунчук, и армат узял из собою немало, которій просто ишол на Гомель, и там заставши жолнѣров литовских немалую купу, Гомель осадил, под которим немалій час стоял, не могучи оных узяти. А его царское величество просто под Смоленск подступил и там оногo доставал розными способами, где и козаков пришло немало з братом Золотаренковим до его царского величества под Смоленск, где собѣ отважне починали в приступах аж на мурах наверху смоленских по лѣствицах были; аже оных нѣмцѣ вspiрали¹, але многіє, и в город упавши, погинули.

Що выдѣчи его царское величество их отвагу, барзо их улюбил. Жолнѣре зась з воеводою смоленским Глѣбовичем, видѣчи так великіє сили его царского величества и налогу щоденную — день и ноц, звонтпивши² собою, просили его царского величества о милосердя, жебы zostавали при здоровю, що и одержали. И так поддали город Смоленск, поклонившися, и так в цѣлости отпущены в Литву. А его царское величество своими воеводами и ратными людьми осадил Смоленско и, из костелов церкви посвятивши, и муры посвящали, по которых сам его царское величество ходил при том посвященію. И оттоль послал его царское величество под Витепско и Полоцко, и тыє города повыймали люди ратные его царского величества аж по самую границу курляндскую, и ив Друи zostавал воевода. Также того ж часу Дубровную, Оршу, Шклов, Копись повыймано, Могилев поддался его царскому величеству, — и там воевода zostавал и Поклонскій полковник, — и инние многіє города литовскіє Бѣлая Русь. И от того часу титул стал “и Бѣлая Россія”. А Золотаренко Гомель державши в облеженію немало, що видѣчи жолнѣрове, же юже трудно отседѣтися, здали Гомель Золотаренковѣ, которій осадивши своими людьми, потягнув под Быхов, города приворочаючи собѣ. Що усе привернулося и поддалось, опроч тилко сам Старій Быхов не поддавался и держался. А Золотаренко, ставши в Новом Быховѣ, бил сам с козаками своими не в малой купѣ у его царского величества в Смоленску. Аже осѣнь наступила, его царское величество повернул до Вязмы и там зимовал, а на Москвѣ мор великій был. А козаки з Золотаренком зимовали у Быховѣ Новом. А у Старій Быхов притягнул князь Радивил, гетман литовскій, и ходил доставати Могилева, и ничого не вскуравши³, отишол и повернул под Новій Быхов доставати Золотаренка с козаками, и там ничого не вскуравши, з великою шкодою отишол и, осадивши Быхов Старій накрепко людьми военными, повернул у Литву. А гетман Хмелницкій того року стоял з войсками своими и его царского величества под Хвастовом, и от его царского величества присилано козакам жалованя копѣйки золотые, которая важила полталяра. Того ж часу и мѣдѣяніє копѣйки повстали, которые розною цѣною ишли з срѣбными. А тальяр битій под печатю царскою был, которого по шести золотых брано.

¹ відбивали

² вдавшия в розпач

³ не встигнувши

Того ж року сонце барзо мѣнилось у середу у спасовку першої недели.

Того ж року швед на Полщу повстал и многіе города побрал. А король полскій уступил с Полщи на Цѣсарскую землю.

Року 1663.

[Чорна рада у Ніжині]

Зараз по веснѣ заводится на новое лихо, чого за иних гетманов не бивало, то есть чорной ради. А то зараз фортеліов заживает¹ Бруховецкій и докучает его царскому величеству, о той радѣ просячи, жеби кого зволил его царское величество на тую раду послати. И так на жадання запорожцов и тих полков, которіе ся привязали до Бруховецкого, висилает его царское величество околничого князя Великогагина и столника Кирила Юсифовича Хлопова, о которих зближенню взявши вѣдомость, Бруховецкій зараз, вишовши з Гадячого, простует ку Батурина, переймаючи тых посланих от его царского величества, а своих розсилает по всѣх полках с писмами, жеби усе посполство стягалос под Нѣжин у раду и Нѣжин работати², на которій писма що живо рушили з домов не тилко козацтво, але усе посполство купами, а не полками. А гетман Сомко, козаков значних с полковниками скупивши, притягл под Нѣжин, где и полковник нѣжинскій увесь полк свой скупил зо всего Сѣвера, бо то один полк бил и Стародубовщина. Але тое собрання Сомково нѣ на що обернулося, поневаж юже Бруховецкій лѣпшую ласку з запорожцями мѣл у его царского величества, а то за стараніем епископа Мефтодія, которого Бруховецкій запобѣгл подарунками и обетницами розними, яко то люде звикли дарами уводитися. И так з другої сторони мѣста Бруховецкій, зейшовшия з околничим Великогагином, з которим немало люду военного от царского величества было, подступили под мѣсто войска немаліе, а найболшей посполства, где москва не бавячися³ в полю, увойшла уся у город Нѣжин и стала по господах в обох мѣстах — старом и новом. И постоявши килка дней, у которих началних людеї, то есть в околничого, запрошоній Сомко гетман и Бруховецкій з старшинами, оповѣли оним о зволенню его царского величества, же, по жаданю и прошенію усѣх

козаков, зезволив быти чорной радѣ на обраня одного совершенного гетмана, чому любо Сомко, яко уже маючий гетманство от подручних собѣ полковников и сотников и козаков, подтвержденное присягою ново у Ичнѣ, суперечали тоей радѣ, але же болшая била купа при Бруховецкому зо всѣх полков, мусѣли на тое позволить, исподѣваючись того доказати, же при нему старшина стоит. И так зложили час радѣ юня 17, зараз уступивши в пост петров, на которую раду так постановили были, жеби в тую раду ити пѣшо, без всякого оружжа. И за мѣстом розбито намет великій, на тое присланній от его царского величества, при котором намѣтѣ и войско московское стало з оружжем задля унимання своеволѣ, але тое мало що помогло. Як вдарено в бубни на раду, Бруховецкій, ведлуг постанови, пѣшо войско припровадил ку намету своей сторони на тую раду, а Сомко не зозволився: и сам и усѣ козаки, при нему будучіе, яко люди достатніе, на конях добрих, шатно и при орюжю, як до войны, тоей интенціи будучи, же ежели би не ведлуг мисли оных рада становитися бы мѣла, то межи собою битву мѣти, бо при таборѣ Сомковом и гармат было не мало. Але тое нѣчого не помогло, поневаж запорожцѣ, ласкою его царского величества упевнени, и скоро тая рада стала и боярин вишел з намету и почал читати грамоту и указ его царского величества, не дано того кончити, а нѣ слухаючи писма царского величества, зараз крик стался з обох сторони о гетманство: одни кричат: “Бруховецкого гетманом”, а другіе кричат: “Сомка гетманом” и на столець обоих сажают, а далѣї межи собою узяли битися и бунчук Сомков зламали, — заледво Сомко видрался през намет царскій и допал коня и інная старшина, а инших позабивано до килка челоуѣка. И так сторона Сомкова мусѣла уступати до табору своего, а сторона Бруховецкого на столець всадили Бруховецкого, зопхнувши князя, и гетманом окрикнули, давши оному булаву и бунчук в руки; що заледво и нескоро той галас ускромился. Але того часу князь Великогагин не потвержал гетманства Бруховецкому, бо и до себе прити не могл за великим шумом межи народом. И так Бруховецкій с тими знаками пойшол до своего табору, где стоял над Остром, у кутѣ Романовского. А Сомко вѣехал до своего табору, юже не маючи бунчука а нѣ булави, бо тое запорожци видрали оному. Зачим войско почало Сомково собою триво-

¹ вживає хитрощів

² грабувати

³ не гаючись

жити, отступаючи Сомка, любо Сомко послал с тим до князя, же на той радѣ з войском своим не перестает и Бруховецького гетманом не приймаєт, и ежели знову не будет рада и жеби Бруховецькій положил знаки войсковіє, то отходит з своим войском ку Переясловлю и знову до его царского величества слати, же гвалтом гетманство дано Бруховецькому, которого войско не приймаєт. Що видячи князь тое розерванн¹ и обавляючися², жеби с того не вросло що злого, знову на третій день тую раду складаєт и приказуєт Бруховецькому, жеби в тую раду пришовши, знаки войсковіє положил, жеби уся старшина уступила до ради до намету, а чернь войско жеби гетмана настановляли кого улюблят; чому барзо Бруховецькій сперечался, аже видячи, же князь почал на Сомкову руку схилитися, которому старшина порадила, жеби не будучи спротивним задля ненарушенн³ ласки его царского величества, тилко ж жеби не идучи ку намету, где войско стояло московское, але межі своїми войсками тую учинили раду, на що и Бруховецькій позволився. Але несталость наших людей тое помѣшала; бо козаки сторони Сомковой, отступивши своей старшини, похапавши корогви каждая сотня, и до табору Бруховецького прийшли и поклонилися, и отвернувши, зараз напали вози своих старших жаковати³. Що видячи Сомко с полковниками своими и инною старшиною, впавши на конѣ, прибѣгли до намету царского до князя, сподѣваючися помочи и оборони своему здоровю, которых зараз князь зовсѣм отослал в замок нѣжинскій. Того ж часу усе у них поотбѣрано — конѣ, ринштунки⁴, сукнѣ, и самих за сторожу дано. А Бруховецькій зо всѣм войском пришел к намету царскому, которому юже князь здавал з своих рук булаву и бунчук, подтверждаючи гетманство, и попровадил в соборную церков святого Николая, где присягу виконал Бруховецькій зо всѣм войском, и вийшовши з церкви, того ж дня своих полковников понастановлял з тих людей, которіє з ним вишли з Запорожжа, по усѣх городах, а нѣжинскій полк на три полки раздѣлил. При котором настановливаню полковников много козаков значних чернь позабивала, которое забойство три дни тривало. Хочай яко-

го значного козака забили или человекѣ, то тое в жарт повернено. А старшина козаки значніє, яко змогучи, крилися, где хто могл, жупани кармазиновіє на сермяги миняли. И так тое забойство третего дня почало ускуромлятися, и заказ стал, жеби юже правом доходил, хто на кого якую кривду мѣет. Тих зась полковников, которіє у замку нѣжинском зоставали у вязеню, усе пожаковали, и в домах мало що зостало.

Того ж дня, як тая рада стала, мѣсто Ічня, в котором рада была, и церков тая, в которой Сомковѣ присягали на послушенство гетманское, усе згорѣло до знаку тоей же години, як Сомка взято до вязенн⁴.

Гетман Бруховецькій, одержавши цале гетманство, вислал послов до царского величества болшей ста человекѣ, дякуючи за уряд гетманства, же одержал, и на Сомка з его полковниками, которіє сидят в нѣжинском замку, нѣкоторіє рѣчи змисливши об их незичливости ку царскому величеству, чего и не было; также и епископ Мефтодій протопопу послал при тих же посланних, от себе стараючися о их згубѣ. Чому царское величество повѣривши, здал их на суд войсковій, которых потратити, а инних живити, толко ж у силку зослати в Москву...

Року 1687.

[Характеристика гетьмана Самойловича]

...Той же попович зразу барзо покорним и до людей ласкавим бил, але як юж розбогатѣл, барзо гордий стал не тилко на козаков, але и на стан духовний. Пришовши до него старшина козацкая мусѣли стояти, нѣхто не сидѣл, и до двора жеби не йшол з жадною палицею; также и духовенство священници, хочай який значний, мусѣл стояти непокрытою головою. А у церквѣ нѣгди не йшол дари брати, але священник до него ношовал, также и сини его чинили; и ежели где-колвек виездил, любо на полюванн⁴, жеби нѣгди священника не побачил, — то собѣ за нещастя мѣл. А будучи сам попович, из великою помпою ездил: без карети и за мѣсто не поехал, а нѣ сам, а нѣ синове его, и у войску усе в каретѣ, — так великую пиху мѣли, которая в жадном сенатору не живет. А здирства вшелякими способами вишляли так сам гетман, як и синове его, зостаючи полковниками: аренди, стаціє

¹ розрив, незгоду

² боючися

³ грабувати

⁴ зброю

великіє, затыговал людей кормленієм, — барзо на людей трудность великая била от великих вимислов, — не могл насититися скарбами. И щось противко монархов наших московских хотѣл почати, бо и в походѣ с тими великими войсками на Крим незичливість его постережена, же не йшов просто на Крим, але по степах блудил, и повѣдають же з умислу казал степ палити своим зичливым, жеби тим отмовитися, же неможна до Криму ити за для конского корму. Так же и прошлой войны за своєю незичливістю Чигирин утратил и людей воєних много запропастил, которих мало жаловал; а то для того, жебы его панство з синами ширилося, которіє не полковниками, але панами називалися, о жадной юж перемѣнѣ панства своего не мишляючи, — а то надѣю маючи на люд грошовий затыговий и на великіє скарби збраніє; бо юж козака собѣ городового, так посполитих, яко и значних, нѣзачо важили и в двори не пускали, маючи у дворах своих на килка мѣсцях сторожу сердюцкую, которим плачовали роковий юригелт¹. А священник и в килка дний не могл ся до двора упросити, хочай яка пилная потреба. Ово згола усѣх людей нѣзачо мѣли, не помишляючи на подлость своего рожаю, же господь бог тим барзо ображен бывает, хто в пиху подноситься; и за тое скарани зостали, же перше от чести всякой отдалени и як якіє злочинцѣ з безчестієм на Москву голо попроважено, а напотом от жон розлучени, а маєтности и скарби, которіє многіє били, усе отобрано, в которих мѣсто великое убозство, вмѣсто роскоши — срогая неволя, вмѣсто карет дорогих и возников — простий возок, телѣжка московская с подводником, вмѣсто слуг нарядних — сторожа стрелцов, вмѣсто музики позитивов — плач щодений и нареканя на свое глушьство пихи, вмѣсто усѣх роскошей панских — вѣчная неволя. На том скончилось гетманство поповичово 25 іюля, в субботу...

Року 1695.

[Азовські походи Петра I]

...Того ж року, на весну, повелѣл его царское величество Петр Алексѣевич ити войною под Азов и гетмановѣ Івану Мазепѣ под городки Казикермен, що и зараз вийшли и царского величества боярин Борис Петрович Шереметов, и у Переволочной тие войска переправились на тот

¹ річну платню

бок Днепра, о святом пророку Ілії, и поїшли под городьки войска великіє.

Того ж року солтан з ордою бѣлагородскою, зайшовши у Полтѣю несподѣвано, слободи попустошил и Хвастов опалив по самий город, що било коней, бидла — усе позабирали. А войско з Палѣєм не било скуплено, и по станціи много их пропало, и жадного отпору не дали татарам. Полковник Палѣй пѣшо ухопился у городок, а напотим з солтаном розмовлял и хлѣба и напою оним вивозил, один другого даруючи.

Мѣсяця іюля стали наши войска под Казикерменом и оточили войска шанцями армати около муров, и подькоп один учинили, которіє вал вирвали; там же великіє гранати в город пускали, которіє барзо великую трудность чинили турком, в городѣ зостаючим, чога не могли витривати турки — почали просити узгоду и тот город отдали, але и самих побрано в неволю и розобрали часть Москва и часть гетман межи свои войска. Также и другіє городки: Ослам-городок и Тавань учинили, и усѣ, що там били, в козацких руках зостали. И в той потребѣ полковник миргородский, Данило Апостол (которий послѣ и гетманом бил) знатную паче протчих показивал храбрость. И того ж часу Казикермен розвалили войска до ґрунту, а в других городках войска козацкіє стали, за розказанієм гетмана запорожского, Івана Мазепи. А тое стало іюля 31.

Того ж року вийшли войска великіє его царского величества коньніє и пѣшіє под Азов, и сам его царское величество Петр Алексѣевич високою своєю царскою особою водою, суднами, з войсками великими, Доном рѣкою подѣступил под Азов, город турецкий, и онога доставал, около попустошил, тилко ж самого города не достали, около которого усе лѣто стояли; и зоставивши войска поблизу Азова свои, его царское величество на зиму повернуть на Москву изволил.

Року 1700.

[Початок Північної війни]

Стала згода его царского величества с турчином на роков тридцять и отпущено посла московского з Царигорода Украинцова з честю.

Того ж року король полский Август Вторій зачал войну с королем шведским Каролюсом и войском своим потягнул под Ригу, опроч войска коронного и литовс-

кого, где стояли усе лѣто. А о воздвиженіи честного креста, по указу его царского величества, гетман запорожский Иван Мазепа послал своего войска на помоч королевѣ полскому часть, з розних полков. Тоей же осени, по указу его царского величества, войска запорожского немалую часть послал гетман Мазепа з своим сестренцем, полковником нѣжинским, Иваном Обидовским, и з гарматами, до Великого Новагорода. Тая война зачалась зразу щасливо, бо городов войска царские, с козаками с полковником полтавским и иных полков частью наперед присланих, побрали и самый Ругодев облегли, але за злою радю нѣмецкою не доставали, тим убезпечаючи царское величество, же подѣдадут город доброволне, и тая зрада от тих же офѣцеров нѣмцов, зостающих у войску московском послѣдовала, же доставаня города пойшло у проволоку. А тим часом притягнул король шведский з своими войсками немалыми, а передное войско почувши, Шереметов и козаки, с ними споткалися и добре шведов сперли и рубали под городом Ковлем. Любо першей московское и козацкое войско сперли, где и шляхти смоленской немало полегло, але наши шведов того ж часу много побили, и видячи и маючи певних языков, же сам король шведский з великими потугами наступает, мусѣли до окопов царских уступить, а шведи вслѣд за ними прийшли. А царское величество на тот час с под Ругодева з окопов виехал до Новагорода Великого в понедѣлок, а у вовторок шведи, маючи, подобно, змову з нѣмцами офѣцерами московскими, бо их там проважено на тую квартиру, где мало люду было московского бойного, а уся старшина была нѣмецкая межи войском московским, — и так що схотѣли, шведовѣ учинили, навет з армат тилко килко разив вистрелили, и то вгору. А шведи безпечне ишли в окопи и того ж дня усѣ сили царскіе розбили, иле змогли рубали, бояр високородних побито, а иніе на рецѣ Норов, которая межи Ругодевом и Ивангородом барзо бистрая идет, многіе потонули. Борис Петрович Шереметов ледво уйшол, а царевича Меретинского, который бил енералом, князя Якова Долгорукова, князя Луку Долгорукова ж, да князя Ивана Долгорукова ж, да князя Ивана Юріевича Трубецкого и инних многих князей и енералов в неволю взято, армати усѣ и скарби царскіе и запаси военіе шведи побрали, а оних армат болших двѣстѣ штук узали, а мѣлких, иле в полках било, усѣ побрали. Адам

Адамович Вейд, енерал, з своими полками одержался бил, але и тот мусѣл ся здасти, казну его царского величества грошовую палобув тридцять шесть шведом отдал. И так тие три полки, обобравши оружже и сукнѣ, самих голих чрез мост часть пустили, и тот мост подрубавши, много потопили, а самого енерала в неволю взяли. А войско козацкое, которое послано било з сестренцем гетманским, полковником нѣжинским, Обидовским, на тот час не поспѣшило, которых било тысячей з двадцять, и юже тое войско козацкое там на границѣ стояло под мѣстечком Печерами и не давали шведом пустошити городов московских; бо войска московскіе розно пойшли, которых знову збрано и к войнѣ построено. А его царское величество, на Москву зѣхавши, знову войска великіе собрав, и армати построили, — на них спѣж¹ четвертую часть звонозов всего панства московского з церквей и монастырей збирано, и усе споражено, як надлежит до войны.

Року 1701

Его царское величество з королем полским Августом мѣл съезд в городѣ Друи, над Двиною рѣкою, ниже Полоцка.

Того ж часу войска запорожского з Сѣчи на килка тысячей, по указу царском пойшло до Пскова, и полк гадяцкий увесь, а компанія и сердюки там зимовали, а полки отпущени до городов, по смерти небожчика Обидовского, полковника нѣжинского, который там своею смертію умерл в лѣтах молодых.

Того ж року, по указу его царского величества, приказано, по першом одѣяніи нѣмецком и венгерском, инній новій строй или одѣяніе нѣмецкое носить усѣм людем на Москвѣ, а ежели би хто не хотѣл, того карано.

Того ж року вибирано московских людей з жонами и з дѣтми и зо всѣм проважено на мешканя в новий город ниже Азова ку морю.

Того ж року, по указу его царского величества, гетман же Мазепа, со всѣми войсками и з арматами, вийшол на войска против шведов, трактом на Могилев, где в Могилевѣ на Днѣпрѣ мост намостили за-для переходу; але указ царский прийшол, жеби гетман послал наказного гетмана, с ним двадцяти тысячей пославши, и наказним гетманом пойшол полков-

¹ мідь

ник миргородський, Даниил Апостол, з іншими полковниками, а гетман, з арматами військовими і інними, вернувся назад; що юж полк стародубський з Могилева назад вернувся.

Того ж року війська литовські, межі собою учинивши спискове військо, межі собою почали, а зважаючи на Сап'їжину воевали, м'їсто Дубровную і Гайшин вирубали, монастир Кутенський зрабовали, в котром много скарбов побрали.

Того ж року війська, котріє посилали били от его царского величества з боярином Репнином на поміст королев'ї полскому под Ригу, там розбито, і королевское військо сасов, і городи, котріє бил король полський побрал, знову шведи отшукали, в Курляндії Митаву і Б'їрже опановали і своїми військами осадили. Бо сам король полський не бил у війську, а король шведський сам был, при котром і війська французского немаліє сили. А городок албо замок Диямунт под Ригю людьми московскими осажено, котріє отдержалися — не подалися війську шведскому. А війська коронного а н'ї литовского жадного жолн'їра не било под Ригю у війську королевском, бо на тую війну не зезволяли королев'ї з шведом.

Того ж року військо козацкое запорожское, що з С'їчи било пришло, по указу царском, до Пскова на шведское військо, котріє землю шведскую воевали, отпущено назад, же кривду чинило і московским людям, і плата на них виходила великая; котріє назад ишли краєм литовским на Полоцко, і их зятягнуено на службу к Сап'їги от слуги его Юрьевича противко війська спискового (котрое было с Пот'їем, воеводою витепским), котріє плюндровали маєтности Сап'їжи і монастир Кутенський зрабовали, і м'їсто Дубровную і Гайшин вирубали. И так тот Юрьевич с тими козаками перше под Могилевом м'їл потребу і их (спискових) козаки прогналі; а списковое військо, с князем Огинским, Стеткевичом і іними панами станули у Головчин'ї, прибираючися на оног Юрьевича і козаков запорожцев, котріє упередили оних і на св'їтаню розбили списковое військо, так що их мало увойшло, і тот Головчин зрабовали і в н'ївець обернули; і козаки запорожц'ї, оставивши того Юр'евича, поїшли на Україну, хочай оним і платил добре, а ініє там zostали і под Могилевом того ж часу были ся і много там шкоди починили.

Того ж року війська царского величества з козаками, з польком миргородским і гадяцким і іними, ходили под город Юрьев ливонський, где війська шведськіє зоставались, і там з ними м'їлы великую війну, і війська шведськіє не додержали, і так, за ласкою божією, розбиты доценту, і город Юрьев ливонський люде царськіє опановали і армат штук на чотириста у шведов отняли й з поб'їдою вернулись. А наши війська козацкіє з наказним гетманом Данилом Апостолом домов отступили, тилко зоставивши там компанії охочого війська два полки.

Того ж року війська шведськіє в край литовськіє увойшли і Ковно опановали были і чатами коло Вилн'ї грассовали¹; що м'їщане виллинськіє много до Гданска з маєтностями уходили, бо Сап'їга з шведами зоставал против короля і Речи Посполитой; где великое спустошеня сталося в краях литовских от спискових і их противних сап'їжинцов, і от Юр'евича, і от людей от него зятягових на тую війну за гроши.

Року 1702

Війська шведськіє Вилню, м'їсто столечное литовское, опановали і ініє м'їста литовськіє і Жмудское воеводство, котрим не могли ся війська литовськіє оперти.

Того ж року на весн'ї просили пани литовськіє о посилок гетмана запорожского Івана Мазепу, жебы шведов до Бихова не допустити. И, за позволенієм его царского величества, послано туда часть полку стародубовского і війська охочого на килко тисячей, з Радичом, а полк черн'їговскій увесь поїшов до охочого на килко тисячей, з Радичом, а полк черн'їговскій увесь поїшов до П'їскова, по указу его царского величества.

Того ж року король шведскій з військами своїми прийшов до Варшави і там станул. А тое усе стало за незичливістю сенаторей полских к королю своему Августу, за поводом Сап'їги і іних сенаторей полских, хотячи короля Августа з королевства согнати, на що ініє реши н'їмецкіє король шведскій поднял і війська позятягал за тіє скарби московськіє, котріє под Ругодевом побрал, розбивши війська московськіє.

¹ грабували, плюндровали

ЛІТОПИС ГРАБЯНКИ

Объявление к читателю, коея ради вини сія исторія начатся писати

Понеже в книгах древними исторіографами, римскими и полскими, Кромером, Бѣлским, Стрѣйковским, Гвагнѣном, Кочовским, також нѣмецкими, Пофендорфом и Гибнером, составленными, а нинѣ повеленіем Петра Перваго, императора всероссійскаго на славенскій язык преведенних, вездѣ о многих козацких противу бѣсурман бранех обретається написано, яко козаки в пустих лугах окрест реки Днѣпра и Богу издревле собирающесе не мздою коею держими, но хотѣніем разширенія вѣри христіанскія привлащаеми, вездѣ на морю и на землѣ множицею турков и татар розбивали, и под образом самоволства сугубую добродѣтель творили: едину, яко от хищников татар плѣненных христіан отемлюще свободою даровали, другую, яко Полское королевство и Русь от всяких им наносимих татарами озлобленій крѣпко защищали. Тѣм же в брани искусством не точію слави, но и предѣлов землѣ своей от хотящих ею заобладати доселѣ цѣло соблюдиши и разширеніе пристяжали, что яснѣй землемѣри на маппах свѣту явили, положивши у оних воеводство Кіевское, Чернѣговское, Браславское и Подолское, идѣже текут рѣки Днѣстр, Буг, Горѣн, Днѣпр, Десна и Сурж, а оттуду по Черное море. Тое ради толь знаменитая их дѣйствія за предводителством благополучних вождов бывшая, пачеже за Богдана Хмельницкаго, преславнаго вождя Запорожскаго, за отъятіе волностей Русскѣ с поляки содѣянная и за совѣт, даби в землях Русских не были з руссов воеводи, кашталяни, старости, судьи и прочіи власти, якіе король Казѣмир Первый, в року 1340, по присягѣ наслѣдником своим тот устав хранити повелѣл, и за отъятіе волностей, от королей козакам наданних и за инніе нестерпиміе от поляков обиди с найяснѣшими королями полскими Владиславом и Казѣмиром с неоплаканним и никогда возвратним поляком убытком воз-

даваемая, да не прійдут в крайнее забвеніе, умислих исторію сію в память послѣднему роду написать, собирая ово от *diarіуша* наших воинов, в обозѣ писанного и от *духовних и мерских лѣтописцов*, елика в них возмогах обрѣсти достовѣрнѣе написанного, ово от повѣствованія *самобытних* тамо *свѣдителей*, еще в живих обрѣтающихся, их же повѣсть вѣроятно лѣтописцов утверждает. Не буди убо чтущим разумѣти, яко нѣчто где от своего умствованія приложих, но якоже рѣх от достовѣрных историков написанная и от очевидных свѣдителей сказуемая, собрах и написанію предах. А яко многіе мимо нынѣшная преславная дѣйствія воинская древнѣйших царей славою писанніи откровенною новая молчаніем угнетають и в слух послѣдним родом даются упущають. Но кто би сих времен вѣдал богом устроеннаго вожда Мойсея, род еврейскій от египетской работы чудеснѣ чрез море Черное по суху проведеннаго, и в нем цара египетскаго со вои потопившаго, аще не бы писаніе о том свѣдѣствовало? Кто би Навходоносора в славѣ на земли первѣйшаго, кто Кира, первѣе кораблями море наполнившаго, Александра, в славѣ превознесеннаго и Августа, вселенною единовластвующаго, на послѣдок и Димитрія, князя Московскаго, милліон и двѣстѣ тысячей гордящихся в своем Мамаи татар истребившаго и их царства Татарская росіаном подчинити принудившаго, коих всѣх, аще иногда слави и мір не вмѣщаше, но нынѣ не преплили б забвенія пучини, но весма в глубинѣ невѣдѣнія были би погружены, аще би святое писаніе не поставило дѣйствіи их на всемірном поприщи и слова божія проповѣдником и красноглаголивим вѣтіям не подало им сими украшати своих трудов? Тих убо и тим подобних побѣдителей исторіи мнѣ многочастнѣ всладок чтущу и ползу народом их еже к безсмертной им славѣ проразумѣвшу, соболѣзновах не мало, яко и нашего отчества ничим же от иних во воинских тру-

дах разнствуующого, в толикой забвенія пучинѣ дѣла видя погруженна; сего ради не коею либо любострастною славицею, но общою возбужденій ползою судих и сего вѣрнѣйшаго російского сына благоразумного вождя Богдана Хмелницкого, Малую Россію от тяжчайшаго ига лядского козацким мужеством свободившого и російскому монарсѣ, из столними гради в первобытность приведшого, немолчная дѣйствія не оставляю в пепелѣ погребенних повѣстми свѣту явити, являя во вся народи, яко не точію сами славеннороссійскіе монархи мужества своего страхом обносили вселенную, но и раби их за отчество собственних государей и за обиду росіян могут и премощнѣйших чуждих монарх силам вооружившись противустати.

Сказаніе о различных бранех и оружїи козацком и о пици их

Воспрїявши убо во област свою поляки Кїев и Малороссійскія страни, по доволном времени усовѣтоваша в работѣ имѣти живуція в них люди; но иже бяху от сих воинского чина оддревле и мечем упражняхуся, а не работним игом, сіи рабского не навикше ига и дѣла, изволиша самоволно около реки Днѣпра низае порогов в пустих мѣстех и в диких полях пребывати, кормлящеса рыбными и звѣриними ловли и морским на бѣсурман розбоем. Но в року 1516, егда Жигмонт, первїй того имени король полскїй, пойде бранїю на великого царя Московского, хан татарскїй Мелин-Герей усмотрѣвши время, не хранячи утвержденного себе мира з поляки, насла свою силу в Рускую землю, огнем и мечем повоеваша гради и веси, и много плѣни взем, в Перекоп возвратися. Тогда король, видя поношеніе, охотного воинства от козаков и поляков собра, посла их под Бѣлгород, гдѣ такожде множество користей заемше возвращахуся в Рускую землю, но турки и татаре на их нападоша; обаче бран сведше премогоша христїянстїи вои турков, и от того времени козаками нарицахуся, аще кто и поляк бяше, си есть свободное воинство, яко без найму, своею волею на татаре хождаху. И оттуду многократних ради браней велми козаки в храбрость и силу возрасташа, гладу же, жаждѣ и зною и всяким воздушним нахожденїям велми обикли. Пица их бѣ житное тѣсто квашеное, зовомое *саломаша* рѣдко сваренное, и тим суть доволни; а когда случится с рыбною, яко козаки глаголют, *щербою*, то за найперднѣйшую трапезу имѣют. Живут же в

куреньях по стопятдесят и болѣе, и вси пищу вишереченную имут едину. Единого же старѣйшого в куренѣ имѣют, в воинских дѣлах воина искуснѣйшого, и того почитают и повинуются ему, аки найвишому по кошовом атаманѣ началу; но и старѣйшини их живут купно с опасством, аще бо бы чим нѣбудь их оскорбил над право, то абїе бѣднѣ и безчестнѣ предают их смерти. Татба же и блуд между ими отнюд не бывает, и за едно путо или плѣть вѣшают на древѣ. Одежда в их бѣ една или двѣ.

По сем еда воеваша Турскую и Татарскую землю обогатшася зѣло и исполнени суть доволством всякого богатства. Оружіе имут самопали, шабли, обухи, стрѣли и списи; и до сих тако суть искусни, яко и наилучшїй полскїй гусарин и нѣмецкїй райтарин примѣрен быти им не может. Сколко конних, столко и пѣших, и колико у Малой Россїи людей, толико и козаков; их не требѣ нуждою собирати, яко по иних чужоземских странах творят, не требѣ найму обѣщевати: рече старѣйшїй слово или реймент держащїй на охотника, и абїе сколько треба воинства, аки трава соберется; и добре реченно турскому царю на вопрос о колїкостї Козацкого войска: *вѣ нас* (рече), турскїй царю, *що лоза то козак, а где байрак, то по сто и по двести козаков там.* И всѣ тіи на войнѣ зѣло храбри. Тако бо о них пишется:

Росси богатство велїе мают,
Хитрост и храброст до войны знают.

О которих и солтан турскїй изрек: *когда окрестнїе панства на мя возстают, я на обидѣ уши сплю, а о козаках мушу единым ухом слухати.* В мирѣ же жити никогда не хоцут, но егда в землѣ их мир оглашен будет, то самоволно идут на помощь иним царствам, и малїя ради користи великую нужду подїймут, море перепливати дерзают в едндревних суднах. И сих ради славних их военных дѣл, не возгнушались им быти гетманами великородних сенаторских домов знатнїе люди; ибо в року 1506 был первим козацким гетманом Прецслав Лянцкронскїй, а в року 1514, будучи гетманом Запорожским, нѣякїйсь козак Венжик Хмелницкїй розбил великую Орду в Полцѣ под Заславем; потом был гетманом Димитрїй князь Вишневецкїй, а по нем Евстафїй князь Ружинскїй. За якіе знатнїе козацкіе служби кроль полскїй Жигмонт Первїй дал козакам по обоих сторонах Днѣпра увиш и вниз коло порогов землю во владѣнїе вѣчное, аби туркам и татарам у чолѣ ставши нападати руских и полских земель

не допускали. Року 1574, за Генрика короля полского француза, за упрошеніем Ивонѣки господара волоского, собравшеся тысяча четириста з гетманом Свѣрговском придоша в Молдавскую землю, и тамо при господарѣ волоском, чтиренадесят крот бран з турки звездше, силу их поразиша; наконец же от множества турков отгорненни всѣ мечем умроша. Но вскорѣ козаки турком и татаром отмстиша за сіе, ибо, в року 1575, посланни бывше от кievского воеводи з Черкас и з Канева чолнами, Днѣпром на Орди нападаша, и много побивше и плѣн взявше возвратишася к своим з користми; обаче татаре, собравшеся со трема солтани и седм синов Перекопского хана, со множеством Орд найдоша на Подолле, и много людей плѣниша, и сожгоша огнем гради и села. Вскорѣ козаки воздали им и за сіе, егда вшедше за Перекоп з вожем своим Богданком, такожде огнем и мечем повоеваша. А в лѣто 1576 за Стефана Баторія короля полского козаки в лучшей еще строй учиненни. Той же король, видя у козаков мужество великое и з татары на бранех, постави им гетмана, присла им корогов, бунчук и булаву, и на печати герб, рыцарь з самопалом и на головѣ колпак перекривленній, армат и всяких военных припасов и сами козаки замки турецкіе воююще много набрали, и учинив им строй, и начаша по гетманѣ быти обозніе, судьи, асаули, полковники, сотники, атаманы, и повелѣ стрелци от татар около порогов. Но всегда король Стефан от храбрости козаков поразумѣвая пророчески глаголаше: *“будет (рече) когда съ от тих юнаков Речъ Посполитая волна”*. Еже собится послѣди. Той же король Баторій опроч давнего старинного града складового Чигирина дал еще низовим козакам в пристанище град Терехтемиров з монастыром, да во время зими тамо всегда пребывают, и в год платил им по червоному и по кожуху; и сим козаки бяху надолзѣ доволни и многія брани имѣяху с татары на земли, а с турки на мору, обаче всегда побѣждаху их. В то время Азію козаки нападше на тысячу миль повоеваша и Трапезон взяша и изсѣкоша, Синоп до основанія опровергоша, и под Константинополем многія взяша користи. А оттолѣ болѣе в силу козаки растяху, еже видѣл король Стефан смущашеся зѣло, вкупѣ и бояся, да не како укрупившеся козаки тяжци будут ляхом, и хотя внизу около Днѣпра побити их; но козаки, разумѣя королевскій замисл, поидоша откочевиск своих к донским козаком и отсюду еще в болшій страх ляхи

впадоша, обаче до времени король остави козаков тако пребывати; они же паки з Дону возвращшеся в луги Днѣпровіе мечем и бранію на татар упражняхуся.

Сказаніе чесо ради воста Хмелницкій на поляков

Различніе вини лѣтописци войнѣ Козацкой полагают, едины собор Берестейскій, на нем же новоуведенна унія смуги благочестивих, ибо в то время Наливайко воста на ляхи первій. Литописец же полскій Веспесіан Коховскій написа, яко ляхи великіе тяжести людем украинским и козакам налагаху насилія, и обиди церквам божіим твораху, отемлуще нуждою от благочестивих имѣнія и самих смерти предаху, от чести и власти изгоняху, суду не даяху, козаков всячески излобляху, от всякого бидла и пчел десятое взимаху. Имет ли кто звѣра? кожу дай пану; имет ли рибу? дай урочную дань оттуду на пана; от военных користей татарских конь или оружіе в козака будет, дай хлопе на пана... Аще же когда случится на козака вина и малая, то таковыми муками их казняху, яко ниже погане таковых смишляху мученій, и тако, в казнях сих проливающе излиш мѣру, невѣрных превосхождаху мучителством. И что есть мучителство фараоне противу поляков тиранству? Дѣтей в котлах варяху, женам сосци древіем изгнѣтаху и иная неисповѣдимая творяху бѣди, не вспоминая, же наступство чинит осторожность, ибо, по звитяжствах звитяжецких, упадок добре можется напрововати; занеже звитяжци, живучи в великой свободѣ всегда земли доброволне подданніе и завоеванніе начинают озлобляти и права им природніе ломати. Для чего аще бысть от крайней нужды которая прилегаля королевству земля в чом стала сопротивна, то их нужду разсмотрѣти, еднaк, и по винѣ укаранію, снисходя не перебирати мѣри и в неволничой их грозѣ не держати, и не приводя их до распачи до шенту не зносити; ибо которая присяга при гвалтѣ твердо устоит, и як той не зрадит, кто всегда боится. Яко и zde от малія вини сотвори бог ляхом отмщеніе сицевим образом: егда, в лѣто 1647, ляхове, пришедши з полской земли, сташа в Чигиринѣ и в Черкасах, и людей в тѣх градѣх живущих зѣло озлобляху (яко им всегда обичай), тогда и Богдан Хмелницкій многія понесе обиди от ляхов за вину сицеву. Прежде еще Михаил, отец Богдана Хмелницкого, храбрости ради

своєя имѣяше любов в Ивана Даниловича, старости Чигиринского, иже даде ему землю, примѣрно рѣченную Суботов. На ней же егда сей Богдан Хмельницкій от короля пришед начать людей населяти, надѣючися на отца своего и свои в Речи Посполитой великіе заслуги, ибо отец его, будучи сотником чигиринским, з гетманом Жолковским на Цоцорѣ за Реч Посполитую Полскую голову положил; кгде и он, взятій в неволю, сидѣл, таже козаки плѣном татарским его викупили; но и по викупѣ, ходячи в чамбули, Орду бивал, и язиков до кроля приводжал, а в року 1629 двох Кантимѣров живо до кроля привел (от которых король много о тайних замислах турецких на ляхов извѣстился), чрез що мѣвал у кроля милость великую: бо был з природы разумен и в науцѣх языка латинского бѣглій. Изваживши король его разум, допустил себѣ за совѣтника, ибо когда умислил мстити на турчину за перешкожанную войну Московскую, будучую в року 1635 под Смоленском, то мимо своих сенаторов з ним радился, и великій регимент морской всей армати ему вручал; чему (за пришествіем его от двору королевского на свою отчизную землю) завиствующи, якож и слободѣ поселенной подстаростій Чаплинскій, за неслушность разумѣл Хмельницкому быти богатим и в мѣста фундоватися; за что старостѣ Чигиринскому Ивану Даниловичу обнесе завистно: *не достоин (рече) просту человеку села и подданных имѣти*. Иван же Данилович повелѣ отяти село оно Чаплинскому, Хмельницкій же таково насиліе видѣв и отятіе села своего и услуги вспомянув полской коронѣ, за ня же мѣсто воздаянія чести принял от Чаплинского обиду, изрече: *Ляхи нас козаков озлобляют, еще козацкая не умерла мати!* Сіе услыша Чаплинскій, повелѣ Хмельницкого яти и в темницу воврещи, сина же Хмельницкого Тимоша, велѣ двома палицами посреди града Чигирина бити. Видѣв же Хмельницкій, яко ни откуда помощи не надежен, не вѣдаяше что творити; бог же преклони сердце на милость жени Чаплинского, да упросит мужа своего и повелит Хмельницкого з темници отпустити, и тако испущен живяше, ожидая что время впрод показет. Токмо рек: *Жив бог и козацкая не умирала мати! Не все еще Чаплинский у мене побрал, когда шаблю в руках маю*. Не токмо же Хмельницкому, но и всѣм козакам ляхи великія обиди творяху. Козаки же аще королевѣ полскому Владиславу и плачевним челобитіем возвѣщаху, но той

козаков и ляхов жалѣя надолзѣ снисходяше, размишляя, не вѣди что творяти; по неже и прежде от всей Руси много челобитних подаванно до королей полских, и князь Острозскій Константин Иванович (нинѣ в Печерском з камня вибитій лежащій) будучи сам греческого закона до всего сенату за творимія Руси обиди суплѣковал, и кроль Владислав mezi всѣм сенатом на трибуналѣ медіатором¹ для облегченія Русѣ был; обаче тіе тако високих лиц улженя² и русскія суплѣки нѣчто завзятости поляков не погамовали.

Сказаніе, чесо ради Хмельницкій поддадеса россіянам, и о войнѣ дрижиполской, року 1654

Взем убо хан от кроля двох сенаторов в откупном залогу под Жванцем, возвращаяся до Криму, не бѣ доволен тим, но еще пусти загони татарскіе в полскіе край, где от Припети, Пини и далѣе без числа людѣй бѣдних в полон взял. Яко повѣствуют, самих шляхетских домов з жонами и дѣтми пять тысяч, дѣв и мужаток, пошло в бѣсурманскіе руки. О коликое горе, плач и стенаніе бѣ тамо, язык исповѣсти не может! Тамо бѣ жен обруганіе, дѣв растлѣніе, безмилостное вязаніе, гладом и жаждою сих удрученіе, внѣ уду смерт видиша, внутр же страх непоносній. Паче же сего на Косаковского веселю множество шляхти, свашек и панен шляхетских з музикою стройно и со всѣм веселним прибором погнано в татарскую неволю. Сам же хан, идя до Криму, на Украинѣ много такожде сел и мѣст единих во плѣн взял, других мечем велѣл постѣщи. Хотяше бо хан и козаков сим образом погубити, первѣе принудити со собою их мишляше ити на Москву войною, яко да тѣм раздражить на Украину Москву; с нею же послѣди татаре и поляки от трох сторон воставше Украину в конец погубять, а наконец снешесе татаре з поляки и Москву или в подданство себѣ возмут или разорать богом укрѣпленное то царство и свое паки Астраханское в первое приведут могущество. Бог же, запиная лукавих в коварствѣ, обрати и постави, яко же б ему вѣстно в неизслѣдимом совѣтѣ. Ибо аще и прежде Хмельницкій знаеше в кій конец татаре дають ему помощь, яко своєя болѣе користи от обою страну, нежели христіанам добра хочут, им же природнія суть врази агарянское суци племя. К

¹ посередником

² утіхи

сему и о том Хмелницькій давно известися, яко хан прирек королю слово паки Полщѣ покорити Украину, того ради посовѣтоваша з полковниками своими, послал к великому государу цару Алексѣю Михайловичу Григорія Гуляницкого, возвѣщая о своем намѣреніи; но потом вскорѣ вислал нарочних послон, по котрих прислал его царское величество, ближнего боярина и дворецкого Василія Бутурлина з инними бояри и многими столники и дворяни, великим послом до гетмана Хмелницкого и всего войска Запорожского, чинячи постановленіе, на яких волностях мають зоставати под високодержавною его царского величества рукою. Для чего сам Хмелницькій з енералними особами и з полковниками и з старшиною полковою и сотниками и атаманею на богоявленіе господне в Переяславль приехал, и там раду учинили, где всѣ полковники и все при них будучое войско позволилися быти под единовѣрным себѣ монархою его величеством царем московским, а не под кролем полским римскія вѣри, також и татарам всѣ постановили от себе отказати. На чом гетман Хмелницькій со своими енерали и полковники и со всѣм войском, року 1654, генвара [6 дня] присягу виконали и пребогатое жалованя царское соболями и прочіими дари, також и знамена войсковіе приняли, и по всѣх полках столников, придавши им козаков, разослали, аби також старшина градская, духовенство, козаки и все посполство царскому величеству присягу на вѣрность виконали. Что по обох странах Днѣпра во всей Украинѣ всякая душа з охотою учинили, и бысть радость великая во всѣм народѣ, ибо всѣ были благонадежни под единовѣрным себѣ монархою тихо-мирного во всем пожитія.

Что божіим поспѣшеніем и всего малороссійского народа (со надеждою всякого добра) благоволеніем окончивши, и великих послон его царского величества з подобающею честію отпустивши, казал Хмелницькій наготоватись от себе и от всего войска до царского величества особам з грамотою, якая зде прилагается...

[Характеристика Богдана Хмельницького та про його смерть]

Муж по истиннѣ имени гетманского достоин, много дерзновен в бѣдствія входити, множае совѣтен в самих бѣдствіях бѣше, в нем же ни тѣло коими либо труды изнуренно, ни благодушенство противними навѣт побежденно быти можаше;

мраза и зноя терпѣніе равно, пици и питія не елико непотребное иждивеніе, но елико естеству довлѣяше толико вкушаше; сном ни в ноци, ни во дни побѣждашеша; аще же когда от дѣл и упражненія воинского времени избываше, тогда мало почиваше, и то не на многоцѣнных одрѣх, но на постели яже воинскому мужу приличествуует; спящи же паки не печашеша, дабы уединенное коему мѣсто избѣрати, но и между немалым воинским кличем, ничто же о том радящи, з тихостію сна приимаше, одѣяніе ничим же от прочіих разнствующее; оружіе точію и кони мало что от инних лучшее; мнози многожди его воинским плащем покровенна между стражми от труда изнемогаша почивающа созерцаху; первій на брань, послѣдній по уставшей брани исхождаше. Сипцевія и сим подобніа в нем добродѣтели разсуждающе, что дивно есть внести, яко побѣдителем и страшилом ляхов сотворися, иже сладостем мирским всецѣло себѣ вдавше, воинских дѣл и обученій весьма устранишася. Сего ради не точію воинство свое, но аще бы (яко же вишше речеша) Хмелницькій их тайно не пощадѣ, то бы и всю Полщу во вѣки погубили.

Умершого убо (по вишеписанному) Хмелницкого в день успенія пресвятія дѣви, вси на погреб его сошедшіися генерали и полковники, старшина их и чернь з превеликим плачем и жалостію, купно же и войсковими обрядами попровадшася з Чигирина в Суботов и тамо в церкви каменной, от самого ж иногда созданной, в недѣлній день пред Семеном погребеша и плакаше немало над гробом вожда своего разійдошася восвоися.

Повѣствуют достовѣрно нѣщці, яко поляки не могуци инним образом Хмелницкого умертвити, совѣт сотвориша, дабы смертним ядом его отруити. Еже случися тако: притвориша нѣкоего великородного юношу, аки бы он хочет у Хмелницкого дщерь себѣ в жену пояти, которій, приехавши в Чигирин, притворно пошлюбил оню. Таже при отъѣздѣ провождающого Хмелницкого, нареченного тестя своего, почаствовал за здравіе панни своей фляшечкою полною водки, ядом не скоро умерщвляющим, наполненною, сам первѣе одну подобную первой с единого и тогожде пуздерка¹ выпивши. И тако он простого испивши питія пребысть безвреден, Хмелницькій же бѣдній от таковой проклятой пріязни и живота лишися. Что доводно может быти оттуду яко лестній он зять никогда же послѣди на Украину не являлся.

¹ погребця

Откуда Пал'їй повстал — пов'єсть

По примиреніи короля полского з російскими монархами и по согласію пап'їжа и цесара, даби вс'їм христіянским монархам на турков и татар воевати, — в тот час, яко з малоросійских, тако и з запорожских отважных юнаков многіе, собравши себ'ї охотников козаков и под'їлавшиися ватагами, с'їрич полковниками, без всякого указу, своєю охотою, ради защищенія от нападенія бесурманского христіян и границ обороняючи, по диких степах на обю страну Дн'їпра, кормячися от диких зв'їрей мясом и крїючися, татарскіе загони, з Полщ'ї и з Россіи з людьми набранными, в Крым и в Б'їлоградщину в неволю проваженними, розбивали, и користей з конми и оружіем татарских доставши, употребляли; христіян же мужеска полу и женска, з их д'їтми, в земл'ї и отчества свои свободно отпускали и провождали. На которых широких и пустих степах тих'їже от усердія всему христіянству без найму служащих козаков со удивленіем надлежит ход разсуждати; понеже на тих диких и широких степах не им'їется ни единой стез'ї, ни сл'їду, яко на мор'ї. Обаче тіе вишеписанніе ватаги, добре знаючи проходи, аки би по широких изв'їстных путех, з великим опасеніем, даби не были где от татар изсл'їдованни, не им'їючи себ'ї чрез н'їсколко м'їсяцей огня, и единожди в сутки з'їло скудной пици — толокна и сухарей толчених вкушаючи и коням рзати не даючи, аки би дикіе зв'їри крїючися по тернах и комишах, и з великим опасеніем, пути своя — разнo роз'їздяся — гублящи, — хождаху; познаваху же на тих диких и широких степах себ'ї путь в день по слонцу и кряжах високих земних и могилах, в ноци же — по зв'їздах, в'їтрах и р'їчках, — и тако татар висмотривши и нечаянно нападши, малим людом великіе их купи разбиваху, и отпустивши христіян в их отчество свободно, самих турков и татар в Москву, а инних в Полщу к королю отвозяху. Их же тамо пріймовано и доволно обдаривши, при милости монаршой и при всякой всему Войску Запорожскому свобод'ї, в Малую Россію и на Запорожа отпускано.

З тих убо запорожских ватагов или охотних полковников називаемій Семен Пал'їй, родом з Борзни, оженившися на Задн'їпру в Фастов'ї и держачи войско при себ'ї охотное, не токмо не допушал татарам Полщи и Россіи воевати и опустоша-

ти, но ходящи и сам и посылаючи на Буцаки и в Б'їлоградщину, села татарскіе и Очаков не единожди разорял. Противу ему же где являхуся татаре, он мужественно и щасливе чрез н'їсколконадесят л'їт их розбивал, з великою корон'ї полской и всему христіянству ползою. Утишивши же Задн'їпра и поосажовавши многіе гради, людьми ос'їл был, яко уд'їлній пан, войска свои охотніе по Пол'їсю, даже до Литовской границ'ї, розстановляючи, десятины з пас'їк, индукти и всякіе приходи со всего Задн'їпра, даже до Дн'їстра и Случи, на себе отбираючи. На негоже колікократн'ї солтани кримскіе и б'їлоградскіе, им'їщи при себе и янчаров, даже под самій град Фастов (гд'ї Пал'їй резидовал) приходили, даби его достати, но он тако их поб'їждал и проганял, — даже единого часу, и самого над войском начальствующого солтана живо побрал. З ним'ї же, посл'їди, татаре, приходящи в примиреніе, начали были частокротне дарами значними обсилати его. Потом ляхи, забувши своих, чрез тяжкія татарскія находженія бывших, разореній, чрез чіе мужество и промисл военній освобожденни были и мало в тишин'ї пожили, — на того от зависти повстали; и первіе, обманою взявши его, в град Майборок на зоточеніе заслали. Откуда, по доволном сид'їнни, на нарочно подведенного коня в кайданах спадши, к своему войску приб'їг. Потом виправил гетман коронній рейментара з кварцянним войском, такожде з н'їмецкою и полскою п'їхотою, при арматах и гранатах, под Фастов. Но Пал'їй, не посылая против ляхов своего войска, сокрил оное в л'їсах, а сам затворился в Фастов'ї; когда же поляки под град подступиша, Пал'їево войско утаенное з поля на обоз, а Пал'їй з града на шанц'ї лядские ударивши, тако поляков поразиша, яко едва в обоз'ї удержавшиися, таможде з Пал'їем примирившися, в свою землю со стыдом принуждени отійти. Посл'їди же, любо им'їяше Пал'їй от поляков на себе всегдашнюю тайную вражду, но им'їючи от царского величества и от короля полского к себ'ї милость, жил при вс'їх доволствіях, влад'їючи вс'їм Задн'їпрям по Дн'їстр и Случ, акиби гетман, но не был гетманом, — токмо полковником паче вс'їх полковников перв'їйшій и в бранех мужественн'їйшій. А гетманом был тогда на Задн'їпру Самусь.

ЛІТОПИС ВЕЛИЧКА

[Про похід турків і татар на Запоріжжя]

Раздѣл XVI

Року от роздѣленія стихій 7183, а от повитія пеленами въ Вифлееме младенца, небо облаки повивающаго 1675 года... Турчин... прислал... короблями в Крым от Константинополя... пятнадцать тысяч виборнейших стамбульских янчаров и повелел хановѣ Кримскому з ними и из Ордою Кримскою, наступовавшой тогда зими, постаратися конечно запорожцов выбыты и Сеч их в конец разорити... А так, скоро зима тогдасная, чрез майстерство крѣпких морозов своих, Днѣпровіе глубыни и инніе рѣчки полевіе твердими замуровала ледами и достатними приодѣла снѣгами, теди хан Кримскій велѣл зараз сороку тысячам Орди Кримскои быти готовим до походу военного, неизменного куда, и пятнадцати тысячам янчарам велѣл дати конѣ; а когда кончился пост фильшовскій, тогда он хан сам зо всѣм войском своим помененным рушивши з Криму, ишол до Сѣчи Запорожской степами, оподаль в килко миль от берега Днѣпрового, аби не постережен был чрез запорожцов, по островах и вѣтках Днѣпрових зимовавших, о чом все войско Низовое цале найменшой вѣдомости не мѣло. Третои теди чили четвертои ноци по рождествѣ Христовом, о полуноци, зближившиися хан до Сѣчи, знял чрез Орду сторожу сѣчовую, о версту чили о двѣ на мѣсцу приличном стоявшую; от которой сторожи гди увѣдомился, же уже болшей нигде индей а ни в самой Сѣчи нѣтъ сторожи, и же войско в Сѣчи пьяное спит безпечно в куренях своих, рад тому был велце, и зараз одного лутшего з пойманних сторожов запорожцов избравшы, и волю ему учинити з особливим награжденіем обѣцавши, приказал ему тоєю фортою, якая по их-же сторожов ознайменню на тот час была не заперта, впровадити янчаров пѣхотою внутрь Сѣчи Запорожской; и так з тим вожем запорожским пославши всѣх янчаров в Сѣч, приказал им вшедши в неи належитій военній учинити над пьяноспящими запорожцами промисл. А сам хан з Ордою вколо Сѣч обехавши и густо

обступивши, стоял не оподаль ея на поготовю, жебы и духа утѣкати мѣющих не выпуститы запорожцов... А так о том полунощном часѣ, егда все войско жадной найменшой прежде не имѣло в себе тревоги и о намѣреніи бѣсурманском вѣдомости, зашпунтовавшиися в куренях своих безпечно отпочивало, тогда янчаре пойманним войждом запорожским незатворенною фортою в Сѣч тихо уведенніи, всѣ оная улицѣ и переулки собою наполнили аки в церквѣ стѣснилися; готовое-же имущи в руках оружіе, богом всевидящим на разумѣ zostали помраченни, иж не помислилися що далѣй чинити и яким-бы способом тое рицерское Низо-Днѣпрових козаков, аки малтанских кавалеров, гнѣздо опровергнути и самих всех до конца там же вибити; ниже начальники их янчарскіи, тѣсноти ради тогдасная, могли з собою зійтиса и порадитиса, як свое злое намѣреніе зачинати и кончиты. Всю теди, яко и вишей рѣхом, Сѣч собою янчаре наполнивши, всѣ армати сѣчовіе опановавши и всѣ згола мѣстца заступившы, бяху чрез килко годин в недоумѣнни и тихом молчаніи; егда-же з полуноци повернуло, и благоволи бог вседержитель от настоявшея тогда погибели соблюсти в цѣлости жребій свой тое православное и преславное войско Низовое Запорожское, тогда отгна сон в нѣкоем курѣне одному Шевчику; той убо на дѣло свое вставши а кватерку отворивши, гди скроз щѣлину оконничную начал присмотрѣватиса если еще рано или уже нѣтъ, аж увидѣл несподѣванных людей, купно же и непріятелей турков полно натѣсенную улицію; чого любо устрахнулся, однак зараз килконадцать свѣчок в куренѣ своем тихо засвѣтивши, озваймил молчком пятом чили шестом товариству картникам в том же куренѣ еще не спавшим, но в одном кутѣ закрившись тихо в карты игравшим; которіи тое услышавшы и карти покинувши, зараз кинулися тихо до всех окон куреня своего, и не отворяючи их начали в счилини оконничніи присмотруватиса, аще то есть правда що им сказал Шевчик. Егда же и сами увидѣли полную Сѣч своих непріятелей турков, тогда зараз всех своего куреня

товариства, которого было до полчварта ста, тихо побудили и бѣду подлежащую им ознакомили, которіи як найрихлѣй вставши, тихо побѣжавшия и до оружія припасавшия, за поводом атамана своего курѣнного такій учинили порадок, иж до каждого окна по килкодесят человекъ лутших стрѣлцов поставили, жеби тіи безпрестанно стрѣляли, а другіи мушкеты жебы заражали. Якій порадок тихо в куренѣ том устроивши и господу богу помолвившись, абіе всѣ окна и оконницѣ разом отворили, и густо а безпрестанно в тѣсноту янчаров начали стрѣляти и велми их убивати; що иншіи куренѣ почувши и тѣх-же непріятелей своих явно увидѣвши, зараз зо всѣх сторон и зо всѣх окон курѣнных, по улицах и переулках сѣчових, силно густій и непрестаемій мушкетній огонь запалили, и аки молнією непрестанною темную тогда ноц в Сѣчи своей просвѣтили, так тяжко турков разячи, же от одного пострѣла два и три упадало; янчаре же, тѣсноти ради своя не могуци оружія своего до окон курѣнных просто исправити, на воздух стрѣляли и аки козли между собою мятуцися, часто густо убиваеміи на землю падаху и в своей истой кровѣ утопаху. Егда-же их в улицах и переулках порѣдшало так, иж заледво третая часть в живих осталася, тогда запорожцѣ обачивши, иж з куреней един против другого на непріятелей стрѣляючи и сами себѣ мусѣлы шкодити, крикнули единогласно до ручного бою; и так абіе зо всѣх куреней разом, з мушкетами, з луками, списами, шаблями и дреколіем висипавшия, начали останок турков тих невістрѣленных ручним боем доканчивати и нещадно убивати; и на самом свѣтаню оних докончили и всю Сѣч и всѣ куренѣ зо всѣх сторон, наветь и церков божественую и армати всѣ кровію бѣсурманскою офарбовали и осквернили, и всѣ улицѣ и переулки Сѣчовіе тими непріятельскими трупами, з их же кровію сполсмѣшеними и силним тогдашним мразом замороженними и склееними, наполнили так, иж з пятнадцати тысяч янчаров заледво полтори тысячи з Сѣчи вихопилося, и от татар на конѣ вхопленно. Хан теди з Ордами около Сѣчи стоявій и помисльного облову дожидавійся, неблагополучній чаемой ловитвѣ своей скуток увидѣвши, восплакал и як волк (подобіем Мамаея древнего, от россіян на поли Куликовѣ и рецѣ Неправдѣ побѣжденного) возвил, толь немалое число виборних стамбульских янчаров над сподѣване в Сѣчи

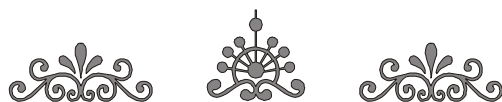
Запорожской утративши и погубивши; з которого неблагополучія велім страхом огорненній от Сѣчи рушивши, днем и ноцію поспѣшал до Криму, боячися жебы и самого его роздражненіе запорожцѣ на конь всѣвши не догнали и не разгромили. Скоро теди по хмурной и темной а многокровной ноци тогдашней, хмурній и невеселій день дался видѣти очам людским, тогда абіе з общого войскового совѣта, а найбарзѣй з кошового Сѣркового ординансу, под двѣ тысячи доброго панцерного товариства Запорожского на конь всѣвши, и вколо Сѣчи звичайную обездку учинивши, пошло в тропи за ханом; а мил о полтретѣ от Сѣчи прошедши и боязнь ханскую, иж без жадного коварства утѣкал цале до Криму зрозумѣвши, повернуло и само до Сѣчи, и на конец службы божой zostало. А по службѣ божой все войско общій благодарственній богу спасителю своему и пресвятой дѣви богородици и защитницѣ своей всеблагоутробной молебень отпѣвши, розійшлося до куренев своих, и чрез увес день тот во всех куренях гуляло и з оружія палило, и из армат всѣх кровію бѣсурманскою доволно окропленних палиты велѣло, трупи побитих впул снѣгом и кровію смѣшанных, и аки вали и могили по улицах и переулках Сѣчових змерзжшихся оставивши янчаров. Переночовавши зась, скоро стало на свѣт займатися, зараз по приказу кошового вдарено в котли на раду, в которую гди войско зійшлося, теди радилося що дѣяти з трупами побитих янчаров; на которой радѣ едни радили — повиволѣкавши з Сѣчи трупи оніе звичаем бѣсурманским попалити; а другіе мовили — оподал от Сѣчи на снѣденіе звѣрам и птахам поотволѣкати; третіе говорили — в землю позагрѣбати: четвертіе совѣтовали — в воду повкидати. З яких совѣтов три зганенно, а именно, еже погрѣбати в землю, много часу забавить, и ништо даром працювати и крѣпко умерзлой землѣ копати не похощет; другое, еже палити, много дров пришлоби потерати; третое, гди бы дано звѣрем на снѣденіе, теди тим звѣри розстервившия и живому войску могли бы вперед шкодити; а на четвертом совѣтѣ все войско перестало, еже трупи оних побитих янчаров виволокши з Сѣчи Днѣпровим отдати глубинам и бистринам. По якой радѣ, зараз килко сот человекъ на Днѣпр, для учинення полонок, виправлено, а иншим трупи, в купи змерзшіеся, роздѣляти и до виволоченя готовати приказано; третим зас з конми и арканами

готовим быты з ради общей повелено. А гдѣ о часѣ обѣдном козаки з Днѣпра дали знати кошовому и атаманѣ, же пять чили шесть полоннок обширных на Днѣпрѣ уже учинили; теде зараз велено трупы оне янчарскіе, в кровѣ своей истой угрязнувшіе и измерзшіеся силными морозами тогдашними, арканами чепляти, до стримен кулбачних привязовати, и преч з Сѣчи, по килконадцать, по двадцать и поболше, плитами и брилами виволѣкати и в полоннок оставляти; а пѣхота, при полонках бывшая, оне трупов янчарских змерзшіеся брили в полонки втаскивала и под люд вправовала; а же того дня всѣх трупов з Сѣчи не виволоченно, теде и на другій день до пори обѣдной в том дѣлѣ войско попрацовати мусѣло. Здобичи запорожцам з побитых янчарских трупов велмы мало що досталось кромѣ оружія; бо на побитых и измерзшихся трупах кафтаны, кунтуши, кожухи, шарвари, шапки, пояси и чоботи, отнюд всѣ были в одной кровѣ бѣсурманской аки омоченны и в одну плиту измерзшіеся, бы по одному трупу сокирою розрубувал и фанти здирал и если бы их кто похотѣл знимати и руки свои тим сквернити, то развѣ з него шматками; яко-ж и оружіе опослѣднее (гди-ж первое оружіе зараз по доконченю бытвы еще з между трупов добре незмерзшихся повитягано) зѣмежи них витяганно, трупы розрубуючи сокирами, а роги и шабелтасы тож коло них обрѣзованно. Кгди прето всѣ группы оне Днѣпровим глубинам отдано, теде все войско обще кинувшиися, всѣ улицѣ и переулки в Сѣчи, кровѣ бѣсурманской полніе, поочищали, повискоблювали и за Сѣч з снѣгом повимѣтували, также стѣни курѣнніе и арматы сѣчовіе, кровію велмы помазанніе пообтѣсували и вею Сѣч совершенно от тоей скверни очи-

стили. А переночовавши, и рано утренью а по ней и службу божію рано-ж отправивши, к тому молебень благодарственій отпѣвши и води освященіе учинивши, пошли всѣ священники тамошніи сѣчовіи со всѣм клиром церковним по всѣх улицах, куренях и переулках сѣчових, безпрестанно молитви от оскверненія читаючи и водою священою вездѣ окропляючи. По церемонїи зас оной, от скверни очистительной, все войско в куренях своих, а инніи значнѣйшіи у Сѣрка атамана кошового, до самого вечера гуляло и подпывало, но уже тихо, без громов арматных и мушкетных.

В помененной Запорожской з турками бытвѣ и заверусѣ ноцной забито и запорожцов пятьдесят человек, а ранено до осмидесять товариства; мертвих теде чесним и знаменитим погребеніем все войско, прежде янчарского похороненія, землѣ предавши, сорокоуст за всѣх общій священникам сѣчовим неотлагателно и непрестаемо, з награжденіем за труды тіи достойним, отправовати велѣло; а ранних целурикам сѣчовим, за награжденіе з скарбцу войскового им данное, лѣчити приказало. Султан турецкій дочувшиися о пропалих его в Сѣчи Запорожской выборных янчарах, велмы узлился на вейзера своего, же совѣтовал ему на запорожцов виправити тих янчаров; за що любо пощадѣл его голову, однак всѣ добра вейзерскіе до казни своей царской велѣвши забрати, самого его на вѣчную ссилку в Родос велѣл отпровадити. После того вибитя янчаров в Сѣчи запорожской, уже по всѣ часы не отважился турчин ни разу над Запорожцами и их кошом жадного наименшого чинити промыслу ку их искорененію.

ПОЕЗІЯ Г.СКОВОРОДИ

План

1. Основні теми та мотиви збірки “Сад божественных пѣсней”:

- а) пейзажна лірика та її народнопісенний характер;
- б) сатиричне викриття дійсності у поезії “Всякому городу нрав і права”;
- в) вірші про вольність (9, 12 пісні, “De libertate”).

2. Притчі “Благодарный Еродій”, “Убогий Жайворонок” — програмні погляди на освіту та виховання Г.Сковороди.

Література

1. *Бородій М.* До біографії Григорія Сковороди // Слово і час. — 1991. — №1. — С.36-41.
2. *Іваньо Ів.* Філософія і стиль мислення Г.Сковороди. — К., 1983.
3. *Мишанич О.* Сковорода і народна творчість. — К., 1972.
4. *Мишанич О.* Григорій Сковорода: нарис життя і творчості. — К., 1994.
5. *Мишанич О.* “Перший розум наш”: про Григорія Сковороду // Українська мова й література в середній школі, гімназіях, ліцеях та колегіумах. — 2002. — № 6. — С.4-6.
6. *Педагогічні ідеї Г.С.Сковороди.* — К., 1972.
7. *Поліщук Ф.* Григорій Сковорода: Життя і творчість. — К., 1978.
8. *Попов М.* Життя і творчість Г.Сковороди // Матеріали... — Т.1. — С.600-617.
9. *Степанишин Б.* Давня українська література в школі. — К., 2000.
10. *Філософія Григорія Сковороди.* — К., 1972.
11. *Шевчук В.* Григорій Сковорода — людина, мислитель, митець // Шевчук В. Дорога в тисячу років. — К., 1990. — С.209-219.

Завдання: вивчити напам’ять поезії Г.Сковороди “Ой ти, птичко жолтобоко...”, “Всякому городу нрав и права”, “De Libertate”.

Г.Сковорода — найвизначніший представник давнього українського письменства. У його особі органічно поєднався талановитий письменник, філософ, педагог, музикант, просвітитель. Творчий феномен поета визрівав у складних суспільно-політичних перетвореннях в Україні у XVIII ст., очевидцем яких був (а це остаточна втрата Україною державності, зруйнування Запорізької Січі, події гайдамаччини та ін.) і у властивий лише йому спосіб висловив своє міркування про них.

Походив із сім’ї малоземельних козаків (народився 3 грудня (22 листопада) 1722 р. у с. Чорнухи Лубенського полку) і на той час здобув досить-таки пристойну освіту — спочатку закінчив дяківську чотирирічну школу, згодом навчався в Києво-Могилянській академії. Певний час перебував в Угорщині, Німеччині, Італії, інших країнах Західної Європи, а повернувшись в Україну, викладав курс поетики у Переяславському колегіумі. Згодом влаштувався приватним вчителем поміщика

Томари Василя у с. Ковраї на Переяславщині. У Ковряях Сковорода плідно став займатися поетичною діяльністю, що склало підґрунтя до формування у 1785 р. його збірки “*Сад божественных пѣсней*”. У збірці налічується 30 творів. За жанром дослідники визначають їх як збірку духовної лірики.

Поетична творчість Сковороди тяжіє до української філософської лірики. У ній поет висловив власні судження про сутність людської особистості, її призначення, шляхи повноцінної самореалізації, пошук щастя, несприйняття тиску на людину та нівеляцію її індивідуальних начал.

Студентам пропонується завдання визначити провідні теми та мотиви збірки, вдаючись до аналізу наведених поезій.

Окрему тематичну групу становить пейзажна лірика Г.Сковороди. Поету належать вірші “*Весна люба, ах, прийшла!...*”, “*Ой, поля, поля зелені*”, “*Ой ти, пташко жовтобоко*”, які стали народними піснями.

Природа, оточуючий світ були для поета тим життєдайним джерелом, з якого він черпав насагу і силу, наповнювався спокоєм та радістю, відчував творче натхнення:

*Ах вы, вод потоки чисты!
Ах вы, берега трависты!
Ах ваши волоса,
Вы дурявые лѣса!*

(Пісня 13)

Природа у Сковороди наповнена глибинною мудрістю, віковим досвідом, поет бачить у ній власну роль: розумно брати і раціонально використовувати її дари, мати від того неабияке задоволення і користь.

Митець усвідомлює: тільки природі людина відкривається насправді, в ній завжди знайде сподіваний захисток, з якого поновлюватиме сили та енергію. У суто пейзажних замальовках відчувається почерк майстра з інтелектуальним діапазоном мислення. Таким віршам чужа описовість, природні явища наділені магичною силою краси та добра:

*А я буду себѣ тихо
Коротати мильй вѣк.
Так минет мене все лихо,
Щастлив буду человек.*

(Пісня 18)

Поезія “*Всякому городу нрав и права*” стала хрестоматійною. У ній Г.Сковорода висловив своє бачення на події суспільно-політичного життя в Україні у II половині XVIII ст. Описуючи потворні явища оточуючої його дійсності, поет різ-

ко негативно засудив чиновників різних мастей, які живуть за рахунок робочого люду, не дбаючи про духовне і вічне у повсякденні. На противагу їм автор висловив моральний ідеал людини з чистою совістю і сумісними власній поведінці вчинками.

Потужне філософське навантаження наявне у циклі поезій про свободу, в якій автор вбачав найвищу міру людського блаженства. Кожна людина ставить собі за мету за власним бажанням обирати шляхи і способи самореалізації — “*голова всяка свои имѣет смысл; сердцу всякому своя любовь*”. Автору ж “*вольность одна есть нравна*”, завдяки їй виявляє свою незалежність від повсякденної суєти, в якій людина розпорошує духовні цінності;

*Не хочу ѣздить на море, не хочу
красних одеж:
Под сими крыется горе, печали,
страх и мятеж.
(Пісня 12)*

Поет шукав істини в духовному спілкуванні з природою, в Христових істинах, простій їжі і власним способом життя довів, що в душевній злагоді з собою, при здоровому глузді, людина матиме найбільше щастя, а відтак свободу.

Після вивчення літератури доби козащини студентів доцільно зосередити на питанні, в чому співзвучність поезії Г.Сковороди “*De libertate*” з вчинками і духовною спорідненістю гетьмана Б.Хмельницького.

Творчий талант поета розкрився у педагогічній діяльності Г.Сковороди. Квінтесенцією його педагогічних роздумів стали притчі-розповіді “*Благодарный Еродій*” та “*Убогий Жайворонок*”, написані у 1787 р. в період творчої зрілості митця. У них на основі власного педагогічного досвіду навчитель виклав програмні погляди на освіту і виховання.

У притчі “*Благодарный Еродій*” в алегоричних образах Еродія (Лелеки) простого, статечного і мудрого птаха та пані Пітек (чванькуватої і пихатої мавпи) подано діалоги філософського змісту про взаємостосунки батьків і дітей, сутність результативного навчання та виховання, потребу постійного самовдосконалення. Мавпа, представниця дворянських кіл, прибічниця панського (дорогого) навчання, яке досить часто не приживалося на українському ґрунті і навіть шкодило учням. Еродій прагне переконати її, що не варто

піддаватися спокусливій моді і звіряти свої вчинки з нею, а необхідно дослухатися свого серця і чинити за його велінням. Тут простежується народна педагогіка, в ній закладена мудрість нації, на основі якої виховувалися покоління українців. Своєю притчею Сковорода застерігає від мавпування та плазування перед іноземною культурою, закликає дотримуватися народних традицій і жити за принципами навчання і виховання, генетично закодованими українським народом.

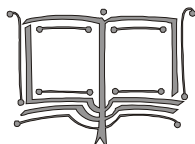
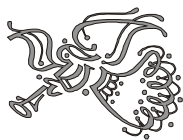
У притчі “Убогий Жайворонок” висміяно зажерливого Тетервака (яскравий тип українського дворянства), сенс життя якого полягає у грабунках та наживі з чужої праці. На противагу йому возвеличено

Жайворонка, бідну, але душевно багату, розумну, сердечну людину. У круговерті життя, слушно підкреслює Г.Сковорода, перемагає той, хто не піддається оманливій спокусі, чесно сповнює свою працю, дотримується християнських істин і творить добро.

Вивчаючи притчі Г.Сковороди, студенти повинні перейнятися вічними духовними цінностями і формувати себе так, щоб з гідністю пожинати плоди своєї повсякденної праці.

* * *

Тексти пісень “Саду...” та притч наводяться для їх аудиторного прочитання і коментування.

ПІСНЯ З-Я

Весна люба, ах, пришла! Зима люта, ах, прошла!
Уже сады расцвѣли и соловьев навели.

Ах ты, печаль, прочь отсель! Не безобразь красных сел.
Бѣжи себѣ в болота, в подземныи ворота!

Бѣжи себѣ прочь во ад! Не для тебе рай и сад.
Душа моя процвѣла и радостей навела.

Щастлив тот и без утѣх, кто побѣдил смертныи грѣх.
Душа его — божій град, душа его — божій сад.

Всегда сей сад даст цвѣты, всегда сей сад даст плоды,
Всегда весною там цвѣтет, и лист его не падет.

О боже мой, ты мнѣ — град! О боже мой, ты мнѣ — сад!
Невинность мнѣ — то цвѣты, любовь и мир — то плоды.

Душа моя есть верба, а ты еси ей вода.
Питай мене в сей водѣ, утѣшь мене в сей бѣдѣ.

Я ничего не боюсь; одних грѣхов я страшусь.
Убій во мнѣ всякій грѣх: се — ключ моих всѣх утѣх!

пѣснь 13-я

Ах поля, поля зелены,
Поля, цвѣтами распрещенны!
Ах долины, яры,
Круглы могилы, бугры!

Ах вы, вод потоки чисты!
Ах вы, берега трависты!
Ах ваши волоса, вы, кудрявые лѣса!

Жайворонок меж полями,
Соловейко меж садами;
Тот выспры летя, сверчит, а сей на
вѣтвях свистит.

А когда взойшла денница,
Свищет в той час всяка птица,
Музыкою воздух растворенный шумит вкруг.

Только солнце выникает.
Пастух овцы выганяет.
И на свою свирѣль выдает дрожливый трѣль.

Пропадайте, думы трудны,
Города премноголюдны!
А я с хлѣба куском умру на мѣстѣ таком.

пѣснь 18-я

Ой ты, птичко желтобоко,
Не клади гнѣзда высоко!
Клади на зеленой травкѣ,
На молоденькой муравкѣ.
От ястреб над головою
Висит, хочет ухватить,
Вашею живет он кровью
От, от! кохти он острит!
Стоит явор над горою,
Все кивает головою.
Буйны вѣтры повывают,
Руки явору ламают.

А вербочки шумят низко,
Волокут мене до сна.
Тут течет поточок близко;
Видно воду аж до дна.
На что ж мнѣ замышляти,
Что в селѣ родила мати?
Нехай у тѣх мозок рвется,
Кто высоко в гору дмется,
А я буду себѣ тихо
Коротати милый вѣк.
Так минет мене все лихо,
Щастлив буду человек.

пѣснь 10-я

Всякому городу нрав и права;
Всяка имѣет свой ум голова;
Всякому сердцу своя есть любовь,
Всякому горлу свой есть вкус каков,
А мнѣ одна только в свѣтѣ дума,
А мнѣ одно только не идет с ума.

Петр для чинов углы панскыи трет,
Федька-купец при аршинѣ все лжет.
Тот строит дом свой на новый манѣр,
Тот все в процентах, пожалуй, повѣрь!
А мнѣ одна только в свѣтѣ дума,
А мнѣ одно только не идет с ума.

Тот непрестанно стягает грунта,
Сей иностранны заводит скота.
Тѣ формируют на ловлю собак,

Сих шумит дом от гостей, как кабак, —
А мнѣ одна только в свѣтѣ дума,
А мнѣ одно только не идет с ума.

Строит на свой тон юриста права,
С диспут студенту трещит голова.
Тѣх беспокоит Венерин амур.
Всякому голову мучит свой дур. —
А мнѣ одна только в свѣтѣ дума,
Как бы умерти мнѣ не без ума.

Смерте страшна, замашная косо!
Ты не щадиш и царских волосов,
Ты не глядиш, гдѣ мужик, а гдѣ царь, —
Все жереш так, как солому пожар.
Кто ж на ея плюет острую сталь?
Тот, чія совѣсть, как чистый хрусталь...

ПѢСНЬ 20-Я

Кто сердцем чист и душою,
 Не нужна тому броня,
 Не нужен и шлем на шею,
 Не нужна ему война.
 Непорочность — то его броня,
 И невинность — алмазна стѣна,
 Щит, меч и шлем ему сам бог.

О міре! Мір безсовѣтный!
 Надежда твоя в царях!
 Мниш, что сей брег безнавѣтный!
 Вихрь развѣет сей прах.
 Непорочность — се тебѣ Сигор,
 И невинность — вот небесный двор!
 Там полещи и там почій!

Сей свят град бомб не боится,
 Ни клеветнических стрѣл,
 И хитрых мин не страшится,
 Всегда цѣл и не горѣл.
 Непорочность есть то адамант,
 И невинность есть святой то град.
 Там полещи и там почій!

В сем градѣ и врагов люблят,
 Добро воздая врагам,
 Для других здравіе гублят,
 Не только добры другам.
 Гдѣ ж есть оный толь прекрасный град?
 Сам ты град, з души вон выгнав яд,
 Святому духу храм и град.

ПѢСНЬ 12-Я

Не пойду в город богатый. Я буду на полях жить,
 Буду вѣк мой коротати, гдѣ тихо время бѣжит.
 О дуброва! О зелена! О мати моя родна!
 В тебѣ жизнь увеселенна, в тебѣ покой, тишина!

Города славны, высоки на море печалей пхнут.
 Ворота красны, широки в неволю горьку ведут.
 О дуброва! О зелена!.. и прочая.

Не хочу ѣздить на море, не хочу красных одеж.
 Под сими крыется горе, печали, страх и мятеж.
 О дуброва!.. и прочая.

Не хочу за барабаном ити плѣнять городов,
 Не хочу и штатским саном пугать мѣлочных чинов.
 О дуброва!.. и прочая.

Не хочу и наук новых, кромѣ здраваго ума,
 Кромѣ умностей Христовых, в коих сладостна дума,
 О дуброва!.. и прочая.

Ничего я не желатель кромѣ хлѣба да воды,
 Нищета мнѣ есть пріятель — давно мы с нею сваты.
 О дуброва!.. и проч[ая].

Со всѣх имѣній тѣлесных покой да воля свята,
 Кромѣ вѣчностей небесных, одна се мнѣ жизнь свята.
 О дуброва!.. и проч[ая].

А естли до сих угодій и грѣх еще побѣдить,
 То не знаю, сей выгоды возможет ли лутче быть.
 О дуброва!.. и проч[ая].

Здравствуй, мой милый покою! Вовѣки ты будеш мой.
 Добро мнѣ быти с тобою: ты мой вѣк будь, а я твой.
 О дуброва! О свобода! В тебѣ я начал мудрѣть,
 До тебе моя природа, в тебѣ хочу и умрѣть.

DE LIBERTATE

Что то за волность? Добро в ней какое?
 Ины говорят, будто золотое.
 Ах, не златое, если сравнить злато,
 Против волности еще оно блато.
 О, когда бы же мнѣ в дурнѣ не пошиться,
 Дабы волности не могл как лишиться.
 Будь славен вовѣк, о муже избранне,
 Волности отче, герою Богдане!

пѣснь 30-я

Осѣнь нам проходит, а весна прошла,
 Мать козленка родит, как весна пришла.
 Едва лѣто запало, а козля цапом стало,
 Цап бородатый.

Ах, отвержем печали! Ах, вѣк наш краткій, малый!
 Будь сладкая жизнь!

Кто грусть во утробѣ носит завсегда,
 Тот лежит во гробѣ, не жил никогда.
 Ах, утѣха и радость! О сердечная сладость!
 Прямая ты жизнь.
 Не красна долгою, но красна добротою,
 Как пѣснь, так и жизнь.

Жив бог милосердый, я его люблю.
 Он мнѣ камень твердый; сладко грусть терплю.
 Он жив, не умирая, живет же с ним живая
 Моя и душа.
 А кому он не служит, пуцай тот бѣдный тужит
 Прямой сирота.

Хочеш ли жить в сласти? Не завидь нигдѣ.
 Будь сыт з малой части, не убойся вездѣ.
 Плюнь на гробныя прахи и на дѣтскія страхи;
 Покой — смерть, не вред.
 Так живал афинеискій, так живал и еврейскій
 Эпикур — Христос.

БЛАГОДАРНЫЙ ЕРОДИЙ

**ГРИГОРІЙ ВАРСАВА СКОВОРОДА
ЛЮБЕЗНОМУ ДРУГУ
СЕМЕНУ НИКИФОРОВИЧУ ДЯТЛОВУ
ЖЕЛАЕТ МИРА БОЖІЯ**

Проживая дни жизни по оному Сираховскому типуку: “Блажен муж, иже в премудрости умрет и иже в разумѣ своем поучается святынѣ, размышляяй пути ея в сердцѣ своем, и в сокровенных ея разумится”, соплел я в сіе 1787-е лѣто маленькую плетену, или корзинку, нареченную “Благодарный Еродій”. Се тебѣ дар, друже! Прійми его, Еродія, по-еродіеву, прійми парящаго и сам сый парящій. Прійми сердцем Еродіево сердце, птица птицу. “Душа наша яко птица”. Да будет плетенка сія зеркалом тебѣ сердца моего и памятною нашея дружбы в послѣдняя лѣта. Ты видь отец еси и сам птенцы твоя воспитуеши. Я же есмь друг твой, принесшій плетенку сію. В ней для младаго ума твоих птенцов обрящеши оприснок от оных хлѣбков: “Хлѣб сердце челоуѣку укрѣпит”. Всѣй в них зерно сіе сице: яко живет средѣ вас нѣчтось дивное, чудное, странное и преславное, имущее явитися во свое ему время. Вы же со благоговѣніем ждите, яко рабы, чающіи господа своего... Ничто же бо есть бог, точію сердце вселенныя; наше же сердце нам же есть господь и дух. Сіе домашнее они свое благо со временем узнав и плѣннися прекрасною его добротою, не станут безобразно и бѣсновато гонитися за мырскими суетами и во всѣх злоудачах возмогут себе утѣшити сею давидскою пѣсенью: “Возвратися, душа моя, в покой твой и стези своя посредѣ себе упокоят”. Со Исаією. Ничем же бо бездна сія сердце наше удовлетяется, токмо само собою, и тогда-то в нем сіяет вѣчная радости весна. Таковое сердце вродив птенцам твоим, будеши им сугубый, сирѣчь истинный отец; чада же твоя будут истинныи, благодарныи, благочестивыи и самодовольныи еродіи. Протчее же подобает нѣчто сказать о еродійскою природѣ. Они подобны журавлям, но светлѣйшее періе и коралловый или светло-червленый нос. Непримиримыи враги зміям и буфонам, значит — ядовитым жабам. Имя сіе есть еллинское, значит —

боголюбный, иначе зовется (пеларгос и ерогас), римски — киконія, полски — боцян, малоросійски — гайстер. Сія птица освятилася в богословская гаданія ради своея благодарности, прозорливости и челоуѣколюбія. Поминает ее Давид и Іереміа. Они кормлят и носят родителей, паче же престарѣлых. Гнѣзятся на домах, на кирках, на их шпичах и на турнях, сирѣчь горницах, пирамидах, теремах, вольно, вольно. В Гунгаріи видѣл я на камінах. Гаданіе — еллински — символон. Первый символ составляет она сей: сидит в гнѣздѣ, на храмѣ святом утвержденном. Под образом подпись такова: “Господь утверждение мое”. Второй символ: стоит един Еродій. Подпись сія: “Ничто же сильнее благочестія”. Третий символ: Еродій терзает змія. Подпись: “Не возвращуся, дондеже скончаются” Сіи три символы да будут знаменіем, гербом и печатію книжицы сея. Она совершилася в первую квадрю первыя луны осѣнныя. Аминь!

“Там птицы возгнѣзятся”. “Еродіево жил[ище] предвод[ительствует] ими” (Псалом). “Еродій позна время свое” (Іереміа).

ГЛАВИЗНА И ТВЕРДЬ КНИЖИЦЫ

“Прійдите, чада, послушайте мене, страху господню научу вас” (Давид).

“Аще сердце наше не осуждает нас, дерзновение имамы” (Іоанн).

“Сыне! храни сердце твое, люби душу твою” (Сирах).

“Разумыв праведник, себѣ друг будет” (Соломон).

“Челоуѣк в чести сый не разумѣ...” (Давид).

“Всяк дух, иже не исповѣдует Іисуса Христа во плоти пришедша, от бога нѣсть” (Іоанн).

“Еродій позна время свое, Израиль же мене не позна” (Іереміа).

“Неблагодарнаго упование, яко иней зимный, растает и изліется, яко вода неключима” (Соломон).

ПРИТЧА, НАРЕЧЕННА ЕРОДІЙ

В ней разглагольствуєт обезяна со птенцем Еродіевым о воспитаніи

Обезяна, по древней своей фамилии именуемая *Пишек*. Она во африканских горах на рясном и превознесенном деревѣ со двома чад своих седмицами сидѣла. В то же время пролѣтал мимо младый Еродій. Госпожа *Пишек*, узрѣв его:

— Еродій, Еродій! — воззвала к нему, — друг мой Еродій, сын пеларгов! Радуйся! Мир тебѣ! Хаіре! Салам али кюм!..^a

Е р о д і й. А-а! Всемиловитая государыня! Бонжур!^b

Кали имера! День добрый! Gehorsamer Diener!^b Дай бог радоваться! Salve!^c Спасайся во господѣ!..

П и ш е к. Ай, друг ты мой! Радуюся, яко начаша глаголати многими языки. Видно, что ученый обучал тебе попугай. Куда бог несет?

Е р о д і й. Лечу за пищу для родителей.

П и ш е к. Вот бѣда! Ты ли родителей, а не они тебе кормлят? Еродій. Сіе нѣсть бѣда, но веселіе и блаженство мое. Они кормили мене в младости моей от младых ногтей моих, а мнѣ подобает кормить их при старости их. [...]

П и ш е к. Чудо преестественное! Новость, рѣдкость, раритет, необыкновенность, каприз, странная и дикая дичь... Сколько вас у отца и матери чад?

Е р о д і й. Я и мнѣйшій мене брат Ерогас и сестра Киконія.

П и ш е к. Гдѣ вы обучалися во отроцескїи лѣта?

Е р о д і й. Нигдѣ. Мене и брата научил отец, а матери сестру.

П и ш е к. О, мой боже! Вездѣ цвѣтут славный училища, в коих всеязычны обучают попугай. Для чего он вас не отдавал? Он не убог. Как быть без воспитанія?

Е р о д і й. Для того же то самага сами нас воспитали родители.

П и ш е к. Да его ли дѣло учить и воспитывать? Развѣ мало у нас вездѣ учителей?

^a Хаіре есть поздравленіе еллинское — радуйся! Салам — турецкое. Славянски — мир да будет тебѣ! *Прим. автора.*

^b Бонжур — французское — добрый день. Кали имера — греческое слово — то же. *Прим. автора.*

^c Gehorsamer Diener — немецкое — покорный слуга. *Прим. автора.*

^d Salve (салве) — римское — благоденствуй! Спасайся! *Прим. автора.*

Е р о д і й. Он сам великій к сему охотник, а матери ему во всем послѣдует. Он славословит, яко двѣ суть главныя родительскія должности сіи: “Благо родить и благо научить”. Аще кто ни единия от сих двоих заповѣдей не соблюл, ни благо родил, ни благо научил, сей нѣсть отец чаду, но виновник вѣчных погибели. Аще же родил видно благо, но не научил, таков, рече, есть полу-отец, яко же достойно есть полу-матери, чревородившая, но не млекопитавшая, даровавшая пол матерства своего доилицѣ и погубившая половину чадолюбія. Аще-де мѣсто владычнее сидѣніем рабским безчестится, како не безобразится отческая должность, исправляема рабом или наемником? Буде же отец извиняется скудостію времени, прощается тогда, когда обрящет лучшее дѣло. Но ничто же лучше есть благаго воспитанія: ни чин, ни богатство, ни фамилія, ни милость вельмож, развѣ благае рожденіе. Оно едино есть лучше всего и сего, яко сѣмь частью и зерно воспитанію.

П и ш е к. Благо родить разумѣши ли что ли?

Е р о д і й. Не знаю. Знаю же, что он сіе поставляет извѣстным для единых избранных божіих. Иногда-де во убогом домицѣ, исполненном страха божія, другому человеку благо родится *человѣк*, не всегда же и в царских чертогах. Да уразумѣем, яко не красота мыра сего, ни тварь кая-либо, но едина благодать божія благому рожденію виновна бывает и яко благородство не лѣтами к нам прицепляется, но раждается зерно его с нами. Знаю же и сіе, яко мой отец, разъярен от коего-либо негодя, стрѣляет на его сими словами:

O quarta luna seminate!
O malo utero gestate!
O mala mens et ingenium!

Иными же словами язвить не обык никого.

П и ш е к. Протолкуй же мнѣ сіи уязвленія.

Е р о д і й. Я силы их не знаю, а скажу один их звон:

О в четверту луну посѣян!
О злѣ чревоношен матерью!
О злый уме и злая вродо!

П и ш е к. Конечно, отец твой знает римскій и еллинскій язык?

Е р о д і й. Столько знает, сколько попугай по-французски.

П и ш е к. Что се? Не ругаешься ли отцу твоему?

Е р о д і й. Сохрани мя, господи... Не так я рожден и воспитан. Я самую истину благочестиво сказал.

П и ш е к. Как же он, не научен римски, говорит римски?

Е р о д і й. Есть у его друг, нехудо знающий римски и маленьку часть еллински. С ним он часто бесѣдуя, научился сказать нѣсколько слов и несколько сентенцій.

П и ш е к. Ах, мой боже! Как же он могл вас воспитать, невѣжда сый?

Е р о д і й. О премудрая госпоже моя! Носится славная притча сія: “Не ходи в чужій монастыр с твоим уставом, а в чужую церковь с твоим типиком”. У нас не как у вас, но совсѣм иный род воспитанія в модѣ. У вас воспитаніе зѣло драгое. У нас же вельми дешевое. Мы воспитываемся даром. Вы же великою цѣною.

П и ш е к. Бездѣлица! Сотницу рубликов с хвостиком потерять в год на малчика, а чрез 5 лѣт вдруг он тебѣ и умница.

Е р о д і й. Госпоже! Деньга достает и за морем. Но гдѣ ее взять? А воспитаніе и убогим нужно есть. И кошка блудлива^а не находит себѣ пристанища. Избавляет же от блуда нас не деньга, но молитва туне.

П и ш е к. Я говорю не о подлом, но о благородном воспитаніи.

Е р о д і й. А я размышляю не о богатом, но о спасительном воспитаніи.

П и ш е к. Полно же! Ты, вижу, старинных и странных дум придержишься. Однако скажи, как он вас воспитал? Чему научил? Арифметикѣ ли и геометріи? Ученному ли коему или шляхетному языку?...

Е р о д і й. Да мнѣ и сіе невѣдомо: кто есть ученый, а кто-то шляхетный язык.

П и ш е к. Да ты же со мною привитался разными языками.

Е р о д і й. Да сколько же сказалося, столько и знаю, не больше.

П и ш е к. По крайней мѣре танчить или играть на лютню...

Е р о д і й. А бог с вами! Я и на балабайку, не только на цымбалах не умѣю.

П и ш е к. Ха! ха! хе! Ему лютня и цымбали все одно. И сего-то не знает. Но,

^а Блудливый, блудный есть то же, что невоздержный и роскошный или сластолюбный. Сей римски слично зовется *discinctus* (дисцинктус), сіесть распоясан. Блуд — славенскій глас — то же, что расточеніе, разліяніе, нещадѣніе, мотовство, еллински — асомія, сирѣчь нехраненіе. “О блуд! Разоритель царствам, домам, людям. Маги же его есть неблагодарность”. *Прим. автора.*

друг мой! Музыка великое врачество во скорбех, утѣха же в печали и забава в щастіи. Да чего же он тебе научил? Скажи, пожалуй!

Е р о д і й. Ничего.

П и ш е к. Умора, ей-ей! уморил ты мене смѣхом... Так, так-то у вас воспитывают?

Е р о д і й. Так!

П и ш е к. Может быть, достал тебѣ чинок?

Е р о д і й. Ни!

П и ш е к. Может быть, деньгу вам велику собрал или имѣніе?

Е р о д і й. Ни!

П и ш е к. Так что же? Роги золотыя вам на головѣ возрастил, что ли?

Е р о д і й. Родил и возрастил нам посребренныя крила, ноги, попирающие главы зміев, нос, разстерзающей оныя. Се наша и пища, и слава, и забава!

П и ш е к. Да у вас же крила черныя, по крайней мѣрѣ смуглыя.

Е р о д і й. Черныя видь, но лѣтают путем посребренным.

П и ш е к. Чего же либо научил вас, однак: нелзя не так. Конечно, есть что-то, на сердце вам напечатанное. Родители суть божій, чада же суть родительскій список, изображеніе, копія. Как от яблони соки во вѣтвы своя, так родительскій дух и нрав переходит в чада, дондеже отлучатся и нововкоренятся.

Е р о д і й. Рожденнаго на добро не трудно научить на добро, хоть научить, хоть навичить, хоть извичить. Хоть ученый, хоть привычный, хоть обычный, хоть природный, есть то же. От природы, яко матери, легесенько спѣет наука собою. Сія есть все-родная и истинная учительница и единая. Сокола вскорѣ научишь лѣтать, но не черепаху. Орла во мгновение навичишь взирать на солнце и забавляться, но не сову. Еленя легко исправишь на Кавказныя горы, привлечешь пить без труда из чистѣйших нагорных водотечей, но не вельюда и не вепра. Аще всяческая строит премудрая и блаженная *натура*, тогда како не едина она и исцѣляет и научает? Всякое дѣло спѣет, аще она путеводствует. Не мѣшай только ей, а если можешь, отвращай препятствія и будьто дорогу ей очищай; воистину сама она чисто и удачно совершит. Клубок сам собою поточится из горы: отними только ему препятствующій претыканія камень. Не учи его

котиться, а только помагай. Яблони не учи родить яблока: уже сама натура ее научила. Огради только ее от свиной, отрѣжь волчцы, очисти гусень, отврати устремляющуюся на корень ея урыну и протчая. Учитель и врач — нѣсть врач и учитель, а только служитель природы, единственные и истинные и врачевницы, и учительницы. Буде кто чего хочет научиться, к сему подобает ему родиться. Ничто же от человекѣ, от бога же вся возможна суть. Аще же кто дерзает без бога научить или научиться, да памятует пословицу: “Волка в плуг, а он в луг”. Доколѣ колцо висит из ноздрей свинии, дотолѣ не роет. Выйми же, паки безобразит землю^а.

Сіе нѣсть воспитаніе и нѣсть ученіе, но обузданіе, от человекѣческой помощи происходящее, всѣх беззаконников управляющее. Воспитаніе же истекает от природы, вливающія в сердце сѣмя благія воли, да помалу-малу, без препятствій возрасши, самовольно и доброхотно дѣлаем все тое, еже свято и угодно есть пред богом и человекѣки. Коликое идолопоклонство восписывать человекѣским наукам и человекѣским языкам восприносить и воспричитать воспитаніе? Кая полза ангелскій язык без добрая мысли? Кій плод тонкая наука без сердца благаго? Развѣ еже орудіе злобы, бѣшенству меч и притчею сказать “крыла и роги свинии”. Воззрим, госпоже моя, на весь род человекѣскій! У них науки, яко же на торжищах купля, киплят и мятутся. Обаче, они хищнѣе суть птиц, невоздержнѣе скотов, злобнѣе звѣрей, лукавѣе гадов, безпокойнѣе рыб, невѣрнѣе моря, опаснѣе африканских пѣсков... Чего ради? Того ради, яко злѣ родятся. Природа благая есть всему начало и без нея ничто же бысть, еже бысть благо. Благодарю убо неизреченным образом богу во образѣ его святом, во отцѣ моем, яко благо от его родиться сподобил мя есть. Вторая же икона божія нам есть мати наша. Сего ради главным божіим дарованіем одарен чрез родителей моих; все прочее человекѣское: чин, богатство, науки и всѣ вѣтроносныи их блонды и пукли с кудрями^б вмѣняю во хвост, без коего

^а Так обуздаются свиньи и нынѣ во Англіи. Сей обычай был и древле; как видно из Соломоновых “Притчей”: “Яко же колцо златое в ноздрях свинии” и протчая... *Прим. автора.*

^б Блонды, пукли, кудри — сіе значит вѣднее украшеніе, коим мыр сей, во злѣ лежащій, аки блудница, украшается, презрѣв совѣт Христов:

“Лицемѣре! омой прежде внутренность скляницы”. *Прим. автора.*

голова и живет, и чтится, и веселится, но не хвост без головы.

П и ш е к. Убо что ли есть благо родиться и благая природа есть что ли?

Е р о д і й. Благая природа и врода есть благое сердце.

П и ш е к. Что ли есть сердце благое?

Е р о д і й. Сердце благое есть то же, что приснотекущій источник, точащій чистыя вѣчно струи, знай, мысли.

П и ш е к. Что ли суть мысли?

Е р о д і й. Сѣмя благих дѣл.

П и ш е к. Дѣла же благая суть что ли?

Е р о д і й. Добрыи плоды, приноси-мии богу, родителям, благодарителям в честь, славу и жертву.

П и ш е к. Зачем же мнѣ сердце твое не видно?

Е р о д і й. Тѣм, что древеснаго корня не видишь.

П и ш е к. А ведь вся влага от корня?

Е р о д і й. От сердца же всѣ совѣты.

П и ш е к. Кая же твоя природа или врода? К чему ты рожден или врожденное тебѣ что ли? Скажи, молю!

Е р о д і й. Благодарность — вот вам начало и конец моего рожденія!

П и ш е к. Ах, мой боже! И ты на сем одном храмину щастія основал? Тако ли?

Е р о д і й. Ей-ей! Третьящолѣтная печь неопално соблюла притчу сію: “Много хитростей знает лис, а еж одно великое”.

П и ш е к. Но может ли от дождевных безгодій спасти сія, так сказать, куртая и куца куртинка?

Е р о д і й. Довлѣет, как ковчег.

П и ш е к. Мнѣ кажется, сія надежда есть паучинная одежда.

Е р о д і й. И мнѣ видится малым червончик, но тайно там много сидит гривень.

П и ш е к. Сего же то ли единого учит тебе твой отец?

Е р о д і й. Единого точію сего. Он родил мнѣ крыла, а я сам научился лѣтатъ. Он породил мнѣ благое сердце, я же самовольно навываю и глумлюся, сирѣчь забавляюся благодарностію. Он только часто отсѣкает мнѣ волчцы, разумѣй, поступки мои, не сличныи благодаренію, орошает бесѣдою, оживляющею ко благодарности. Всѣ же бесѣды его, как ма-

гнитная стрѣла в сѣверную точку, праволучно поражают в сей кон: не благодарная воля — ключ адских мученій, благодарная же воля есть всѣх сладостей рай. Сыне (часто вопіет на мене), сыне мой! Ей, учися единыя благодарности. Учися, сидя в дому, летай путем, и засыпая, и просыпаясь. Ты рожден еси благо, и сія наука есть дщерь природы твоея. Да будет она тебѣ сладчайшим и вечерним, и ранним, и обѣдным куском! Знай, что всѣ протчія науки суть рабыни сея царицы. Не буди буй! Не хватайся за хвост, минув голову. Приемли и обращай все во благо. Да будет душа твоя желудком птиц, кои пѣсок, черепашины и камушки обращают себѣ вареніем крѣпкаго своего внутренняго жара в питательныи свои соки. Неблагодарная и ропотливая душа есть то же, что больной желудок, гнушающийся всякія пищи. Благодарность же есть твердь и здравіе сердца, приемлющаго все во благо и укрѣпляющагося. Плоды блаженныя жизни суть радость, веселіе и удовольствие; корень же их и древо благолиственное есть тишина сердечная, а кореню зерном есть благодарность. Она есть дух чистый, тихий, благодущный, благовонный, весна и ведро свѣтлаго смысла. Не трещит там молнія и гром. Вопреки же, все терніе и волчцы раждаются от несытыя півицы зависти, зависть же от ропота, ропот же от неблагодарныя воли, наполнившія сердечное нѣдро неусыпаемым червием, безпереривно денно и ночью душу гризущим. Ах! Дѣти мои, дѣти! Вот вам надежда и гавань! Еухаристіа.

П и ш е к. А что ли сіе слово значит (еухаристіа)?

Е р о д і й. Еллины сим словом называют благодареніе.

П и ш е к. И так сим-то образом вас учит ваш отец? Кому же вы сіе благодареніе ваше воздавать будете?

Е р о д і й. Богу, родителям и благодѣтелям. Оно богу жертва, родителям честь, а благодѣтелям воздаяніе. Обладатели суть первыи благодѣтели.

П и ш е к. Чудная форма воспитанія. У нас бы осмѣляли из ног до головы вас. Гдѣ сія мода? Развѣ в Лунѣ или в дикой Америкѣ?

Е р о д і й. Отец наш вельми страннаго сердца. Из тысящи сердец едва одно найти, согласное ему.

П и ш е к. Так что же протчее?

Е р о д і й. Так не дивитесь чудной формѣ.

П и ш е к. Как же так? Видь не должно отставать от людей, а люде и мода одна то.

Е р о д і й. О! о! Он от сея думы далекае, нежели китайская столица от португалскія. Он нам часто-пречасто сію притчу спѣвает:

По мосту, мосточку с народом ходи,
По разуму ж его себе не веди.

За жуком ползая, влѣзешь и сам в глинку.

Он всегда благовѣстит нам, что мода тожде есть, что мыр, мыр же есть море потопляющихся, страна моровою язвою прокаженных, ограда лютых львов, острог плѣнных, торжище блудников, удица сластолюбная, печь, распалаяющая похоти, пир бѣснующихся, лик и коровод пьяно-сумозбродных, и не истрезвлятся, дондеже изнурятся, кратко сказать, слѣпцы за слѣпцем в бездну грядуще. Блажен муж, иже не идет на путь его. В началѣ видь врата его красны и путь пространный, конец же его — непроходимая пропасть, нетренная дѣбря, бездна глубока. Ах, каковых он приемлет к себѣ? Каковыми же паки отпускает от себе юнош? Если бы ваше, дѣти мои, око прозирало так, как мое, показались бы и в ваших очах слезы. Но око ваше есть слѣпо, и злодѣй ваш хитр, сіе источает мнѣ слезы. О юноши! Когда помышляю о вас, в мыр устремляющихся, нелзя, чтоб не пала мнѣ во ум притча о волкѣ, кой, пожерши матерь незлобных агнцов и надѣв кожу ея на себе, приблизился к стаду. Сын же, увидѣв мнимую матерь свою, со всѣх сил устремился к ней, а за ним безчисленныи. Також-де мнѣ приходят на память наша братія — птицы тетерваки, ганяющіися за изобиліем пищи и уловляемыи. Но чайки, сосѣдки и дятлы бережливѣе их столько, сколько елени и сайгаки овец и воллов. Послушайте, дѣти, отца вашего пѣсеньки сея:

Будь доволен малым. За многим не гонися.
Сѣти, простерты на лов, — вельми бережися.
Я вам предсказываю — роскошно не жити!
На таких-то всегда запинаят сѣти.
Триста пали в неволю по горячей страсти,
Шестьсот плачут в болѣзнях за временны
сласти.

Кто благодарен богу, тот малым доволен,
А ропотник всѣм мыром не сыт и не полен.
Благодарная душа избѣжит от сѣти;
Вмѣсто же ея в сѣти попадет несытый.

Не правду ли я сказал, госпоже моя, что отец наш нравочение всегда печатлѣет благодарностію? Во благодарности

(рече) так сокрылося всякое благо, как огонь и свѣтъ утаился во кремешкѣ. Вѣрюю и исповѣдую. Кто бо может возложить руки на чуждое, аще не прежде погубит благодарность, довольствующуюся собственным своим посылаемым ей от бога? Из неблагодарности уныніе, тоска и жажда, из жажды — зависть, из зависти — лесть, хищеніе, татьба, кровопролитіе и вся беззаконій бездна. В безднѣ же сей царствует вѣчная печаль, смущеніе, отчаяніе и с неусыпным червием удка, увязшая в сердце. Сим образом живет весь мыр.

П и ш е к. Но, друг мой, поколь мыр упадет в ров отчаянія, вы с вашею богинею, благодарностію, прежде погибнете от глада, не научившись сыскать мѣсто для пропитанія.

Е р о д і й. Так ли? В сем-то ли блаженство живет? Имѣть пропитаніе? Вижу убо нынѣ, что по вашей желудковой и череватой философіи блаженнѣйшая есть засаженная в тюрьму, нежели вольная свинья.

П и ш е к. Вот он! Чорт знает что поет! Развѣ же голод то не мука?

Е р о д і й. Сію муку исцѣлит мука.

П и ш е к. Да гдѣ же ее взять?

Е р о д і й. Когда свинія имѣет, как ли нам не достать пищи? Да и гдѣ вы видите, что свинія или наш брат, тетервак, от глада умирает? Но от прожорства или умирает, или страдает. Может ли быть безуміе безумнѣйшее и мерзостнѣйшая неблагодарность богу, промышляющему о нас, как бояться глада? Нужнаго видь никто не лишается. Почто клеветеете на владыку вселенныя, аки бы он гладом погублял своих домочадцов? Пища насущна от небеснаго отца всѣм подается тварям. Будь только малым доволен. Не жажди ненужнаго и лишняго. Не за нужным, но за лишним за море плывут. От ненужнаго и лишняго — всякая трудность, всяка гибель. Всякая нужность видь есть дешева и всякая лишность есть дорога. Для чего дорога и трудна? Для того, что не нужна и напротив того. Мы гайстры есмы. Ямы зеліе, вкушаем зерно, поядаем зміи, рѣдко снѣдаем буфоны и пищи никогда не лишаемся; только боимся прожорливости. О боже! Как чародѣйка ослѣпила очи наши не видѣти, что природная нужда малою малостію и малским малым удовлетворяется и что необузданная похоть есть тожде, что питливая пиявица, раждающая во един день тысящу дочерей, никогда же рекших: “Довлѣет!”

П и ш е к. Отрыгну слово еллинское [...] (мала эи) или турецкое пек эи. — “Вельми добрѣ”. “Благо же!” Но питливая пиявица разнообразно из околичностей может видь помалу-малу насосать себѣ многаго добраца, но уже сухая ваша, немазаная, по пословицѣ, и нѣмая благодарность, скажи, молю, кія вам принесет плоды? Чинок ли, или грунтик, или имперіалик, что ли? Скажи, умилосердись!

Е р о д і й. Она нам не приносит многих плодов, но един великій.

П и ш е к. В одном не много видь добраго найдешь.

Е р о д і й. Отец наш славословит, что все всяческое, всякая всячина и всякая сплетка, соплетающая множество, нѣсть блаженная; токмо блаженное есть едино *тое*, что *единое* точію есть. На сем едином, сего же ради и *святom*, птица обрѣте себѣ храмину и горлица гнѣздо себѣ; еродіево же жилище предводителствует ими. “Окаянен (рече) всяк человекъ есть и всуе мятется, не обрѣтшій *единое*”.

П и ш е к. Да подай же мнѣ в руки оное твое единое!

Е р о д і й. Премудрая и цѣломудрая госпоже! Наше добро во огнѣ не горит, в водѣ не тонет, тля не тлит, тать не крадет. Как же вам показать? Я единосердечен отцу есмь и в том, что щастія и нещастія нелзя видѣть. Обое сіе духъ есть, простѣе сказать — мысль. Мысли в сердцѣ, а сердце с нами, будто со своими крылами. Но сердце невидное. Ведро ли в нем и весна, и брак или война, молнія и гром, — не видно. Отсюда-то и прелщеніе, когда нещасныхъ щасливыми, вопреки же, блаженныхъ творим бѣдными.

П и ш е к. Однак я ничему не вѣрю, поколь не оцупаю и не увижу. Таковая у мене из младыхъ лѣтъ мода.

Е р о д і й. Сія мода есть слѣпецкая. Он ничему не вѣрит, поколь не оцупает лбомъ стѣны и не падет в ров.

П и ш е к. По крайней мѣрѣ назови именемъ духовное твое оное единое. Что ли оно?

Е р о д і й. Не хочется говорить. Певно, оно вам постылою покажется пустошью.

П и ш е к. Здѣлай милость, открой! Не мучи.

Е р о д і й. Оно еллински именуется — *хара* [...] (эвфросина).

П и ш е к. Но протолкуй же, Христа ради, что значит сія твоя хара?

Е р о д і й. Будете видь смѣяться.

П и ш е к. Что ж тебѣ нужды? Смѣх сей есть пріятельскій.

Е р о д і й. Оно есть веселіе и радость.

П и ш е к. Ха! ха! ха! ха!.. Христа ради, дай мнѣ отдохнуть... Уморишь смехом... Здравствуй же и радуйся, гол да весіол! Ты мнѣ сим смѣхом на три дня здравія призапасил.

Е р о д і й. Для мене видь лучше веселіе без богатства, нежели богатство без веселія.

П и ш е к. О мати божая, помилуй нас!... Да откуда же тебѣ радость сія и веселіе? Оттуду, что ты гол? Вот! в какую пустошь ваша вас приводит благодарность. Хорошо веселиться тогда, когда есть чем. Веселіе так, как благовонное яблочко. Оно не бывает без яблони. Надежда есть сего яблока яблонь. Но не тверда радость вѣтренно веселіе есть что ли? Пустая мечта — мечетна пустыня, соніе встающаго.

Е р о д і й. Воистину тако есть. Всяк тѣм веселится, что обожает, обожает же тое, на что надѣется. Павлин надѣется на красоту, сокол на быстроту, орел на величество, еродій же веселится тѣм, что гнѣздо его твердо на единѣ. Порицаете во мнѣ тое, что я гол да весіол. Но сіе же то самое веселит мене, что моя надежна надѣжа не на богатствѣ. Надѣющійся на богатство в кипящих морских волнах ищет гавани. Радуюся и веселюся, яко гнѣздо наше не на сахарном ліодке, не на золотом пѣскѣ, не на буяном возкѣ, но на облачном столпѣ возлюбленнаго храма, красящаго всю *кифу, кифу адамантову*, святаго *Петра кифу*, ей же врата адова вовѣк не одолѣют. Впрочем, в кую суету наша нас вводит благодарность? Не клевеците ее. Она никогда не низводит во врата адова. Она избавляет от врат смертных. Благодарность входит во врата господня, неблагодарность во адская, возлюбив суету мыра сего паче бысерей, иже суть заповѣди господни, и путь нечестивых, аки свинія блато, предизбравшая паче пути, им же ходят блаженны непорочны. Что бо есть оный бог: “В них же бог мыра сего ослѣпил разумы”? Бог сей есть неблагодарность. Всѣ духом ея водимы, аки стадо гергесенское, потопляются во езерѣ сует и увязают во блатѣ своих тлѣнностей, ядуще вся дни живота своего и не насыщающесея, жаждущіи, ропотливы и день от дня неблагодарны; понеже бо не искусиша божія заповеди имѣти в

разумѣ и презрѣли вкусити ангелскаго сего хлѣба, услаждающаго и насыщающаго сердце; сего ради предаде их вышній во свинныи мудрованія искати сытости и сладости там, гдѣ ея не бывало, и бояться страха, идѣ же не бѣ страх, дабы из единыя несытости 300 и из единыя неблагодарности 600 родилося дочерей во истомленіе и мученіе сердцам и тѣлесам их и во исполненіе Исаиных слов: “Сами себѣ ражжегосте огонь вожделѣній ваших, ходите убо во пламенѣ огня вашего и опаляйтеся”. Не гордость ли низвергнула сатану в преисподнюю бездну? Она изгнала из рая Адама. Что убо есть рай? Что ли есть благовидная свѣтлость высоты небесныя, аще не заповѣди господни, просвѣщающія очи? Что же паки есть гордость, аще не бѣсовская мудрость, предпочитающая драгоцѣнныя одежды, сластныя трапезы, свѣтлыя чертоги, позлащенныя колесницы и аки бы престол свой поставляющая вышше скиптра и царствія божія, вышше воли и заповѣдей его? Не только же, но и всѣ служебныи духи (разумей, науки мырскія) возносятся и возсѣдают вышше царицы своєї, вышше божія премудрости. Кто есть мати сих блудивых и презорливых бѣсиков? — гордость. Гордости же кто мати? — зависть. Зависти же кто? — похоть. Похоти же кто? — неблагодарность. Неблагодарности же кто? — никто! Тут корень и адское тут дно. Сія адская душка, жаждна утроба, алчная бездна, рай заповѣдей господних презревшая, никогда же ничем же удовлетается, дондеже живет, пламенем и хвастіем похотей опаляется, по смерти же горѣ жжется угліем и жупелем своих вожделѣній. Что бо есть сердце, аще не печь, горящая и дымящая вѣчно? Что же паки есть смерть, аще не от снов главный сон? Беззаконную бо душу, не спящую видь во внутреннем судилищѣ, зеркалом, тайно образующим живо беззаконія, тайно уязвляет свѣжая память, во снѣ же гѣрѣ ужасными мечтами, страшными привидѣній театрами и дикообразными страшилищами смущает и мучит таяжде вѣчности памятная книга, грозящи достойною местию. Из неблагодарнаго сердца, аки из горнила вавилонскаго, похотный огонь пламенными крилами развѣваясь, насиліем сердце восхищает, да, яже ненавидит, таяжде и творит и тѣм же мучится. Ничто же бо есть вѣчная мука, токмо от самаго себе осуждаться, быти достойным мести. Грѣх же достоинством, аки жалом, уязвляет душу, покрывающей

тмѣ и находящу страху. Надлѣтает же страх оттуду, яко помыслы, не обрѣтая помощи, аки гавани, и не видя ни малаго свѣта надежды; помышляя, ужасаются, разсуждая, недоумѣвают, како бы улучшить исход злоключенію... Отсюду расклаваются без пользы, болят без отрады, желают без надежды. Вот сей есть исход сердцу неблагодарну!

П и ш е к. Уа! Как балалайку, наладил тебе твой отец. Бряцаешь не вовся глупо. Для мене мило, что сердце есть то же, что печь.

Е р о д і й. Всякое сердце есть жертвенник, огнище или каминок...

П и ш е к. Что же ты замолк?

Е р о д і й. Желаніе есть то неугасаемый огонь, день и ночь горящій. Дрова суть то вся, желаемая нами. Сіе горнило и сія бездна — угліе огненное, куреніе дыма восходящія до небес и нисходящія до бездн пламенныя волны вѣчно изbleвает, сама сущи морских бездн и ширина небес всѣх. Тут-то слично подобает сказать святаго Исидора слово. “О человекѣ! Почто дивишься высотам звѣздным и морским глубинам? Внїди в бездну сердца твоего! Тут-то дивися, аще имаши очи”. О, глубокое сердце человекѣ, и кто познает его? О, сердце и воля, безпредѣльный и безконечный аде!

П и ш е к. Видь же и твое сердце горит, и курит, и дымится, кипит, клокощет, пѣнится. Так ли?

Е р о д і й. Содома видь горит, курит и протчая, сирѣчь неблагодарное сердце. О всѣх бо неблагодарных пишется: “Горе им, яко в путь Каинов поидоша...” Но не всѣ же суть сердца Каиновы. Суть и Авелевы жертвенники благовонныи, яко кадило дым, возвѣвающїи во обоняніе господа вседержителя. Не вѣсте ли, госпоже моя, яко пеларгїанскїй род есмы, раждаемый ко благодарности? Сего ради и от человекѣ благочестивыи нашим именем знаменуются (еродїос), божїе бо благоуханїе есмы. Не воздаем безумїя богу, тщанїем не лѣнныи, духом горяще, господевї работающе, упованїем радующеся, скорби терпяще, молитвах пребывающе, о всем благодаряще, всегда радующеся.

П и ш е к. Развѣ же у вас благочестїе и благодарность есть тожде?

Е р о д і й. Развѣ же то не тожде есть: благое чествовать и благїй дар за благо почитать? Благочестїе чествует тогда, когда благодарность почтет за благое. Благо-

честность есть дщерь благодарности. Благодарность есть дщерь духа вѣры. Тут верх... Вот вам Араратска гора!

П и ш е к. Признаюся, друже, что сердце мое нудится дивитися сердцу, неописанной (по глаголу твоему) безднѣ. Оно мнѣ час от часу удивителнѣе. Слово твое дѣйствует во мнѣ, будьто жало, впущенное в сердце пчелою.

Е р о д і й. Сего ради ублажаю вас.

П и ш е к. О чем?

Е р о д і й. О том, что ваше желанїе, или аппетит, начал остритися ко единой сладчайшей и спасителнѣйшей со всѣх пищей пищѣ. Как денница солнце, так и сіе знаменїе ведет за собою здравїе. Недужной утробѣ мерзка есть ядь самая лучшая и яд для нея. Здоровое же и обновленное, яко орляя юность, господем сердце преображает и яд в сладкополезну ядь. Каая спасителнѣе пища, как бесѣда о богѣ? И всѣ гнушаются. Что горестнѣе есть, как пароксизмами мырских сует волноватися? И всѣ услаждаются. Откуда сія превратность? Оттуду, яко глава у них болит. Больны, послѣды же мертвы, и нѣсть Елиссея сих умонедужных и сердобольных отроков воскресити. Что бо есть в человекѣ глава, аще не сердце? Корень древу, солнце миру, царь народу, сердце же человекѣ есть корень, солнце, царь и глава. Мати же что ли есть болящаго сего отрока, аще не перломатерь, плоть тѣла нашего, соблюдающая во утробѣ своей бысер оный: “Сыне, храни сердце твое!” “Сыне, даждь мнѣ сердце твое!” “Сердце чисто созижди во мнѣ, боже!”. О блажен, сихранившїй цѣло цѣну сего маргарита! О благодарности, дщерь господа Саваофа, здравїе жизнь и воскресенїе сердцу!

П и ш е к. Пожалуй, еще что-либо поговори о сердцѣ. Вельми люблю.

Е р о д і й. О любезная госпоже моя! Повѣрьте, что совершенно будете спокойны тогда, когда и думать и бѣседовать о сердцѣ не будет вам ни омерзѣнїя, ни сытости. Сей есть самый благородный глум. Любители же его нареченны — “царское священїе”.

П и ш е к. Для чего?

Е р о д і й. Для того, что вся протчая дѣла суть хвост, сіе же есть глава и царь.

П и ш е к. Ба! А что значит глум? Я вовся не разумѣю. Мню, яко иностранное слово, сіе.

Е р о д і й. Никако. Оно есть ветхославенское, значит то же, что забава, [...]

сирѣчь провожденіе времени. Сей глум то-лико велик, яко нарочито бог возбуждает к нему: “Упразднитесь и уразумѣйте”, то-лико же славен, яко Давид им, яко же царским, хвалится: “Поглумлюся в запо-вѣдех твоих”. Древле един точію Израиль сею забавою утѣшался и наречен языком святым, протчіи же языцы, гонящіи и хранящіи суетная и ложная, — псами и свиніями. Сей царскій театр и дивный позор всегда был присный и неразлучный всѣм любомудрым, благочестивым и бла-женным людем. Всякое позорище ведет за собою скуку и омерзѣніе, кромѣ сего; паче же сказать: чем болѣе зрится, тѣм живѣе рвется ревность и желаніе. Елико внутреннѣе отверзается, толико множай-шая и сладчайшая чудеса открываются. Не сей ли есть сладчайшій и насытый сот-вѣчности? Мыр насытый есть, яко не удов-ляет. Вѣчность насыта, яко не огорчает. Сего ради глаголет: “Сыне, храни сердце твое”. Разжевав, скажите так: “Сыне, от-врати очи твои от сует мырских, перестань примѣчать враки его, обрати сердечное око твое во твое же сердце. Тут дѣлай на-блюденія, тут стань на стражѣ со Авваку-мом, тут тебѣ обсерваторіум, тут-то узриш, чего никогда не видал, тут-то надивишь-ся, насладишься и успокоишься”.

П и ш е к. Но для чего, скажи мнѣ, всѣ сердце презирают?

Е р о д і й. Для того, что всѣ его цѣны не прозирают. Сердце подобно царю, во убогой хижинкѣ и в ризѣ живущему. Всяк его презирает. А кому явилось ве-личествіе его, тот, пад ниц, раболѣпно ему поклоняется и сколь можно, все презрѣв, наслаждается его и лица и бесѣды. Слово сіе: “Сыне, храни сердце твое” — сей толк и сок утаевает. Сыне! не зриай на то, что твое тѣлишко есть убогая хижинка и что плоть твоя есть плетка и тканка просто-народная, портище подлое, слабое и не-чистое. Не суди по лицу ничего, никого ни себе. В хижинкѣ той и под убогою тою одеждою найдешь там царя твоего, отца твоего, дом твой, ковчег его, кифу, гавань, петру и спасеніе твое. Быстро только храни, блюда и примѣчай. А когда паки Да-вид говорит: “Поглумлюся в зап[овѣдех] твоих” — не то же ли есть, что сказать так: “Наслаждуся твоего лица, словес тво-их, совѣтов и повелѣній”? Самое видѣ ве-личествіе его неизреченно удивляет про-зорливца. Не пустой видѣ вопль сей: “Ис-повѣмся тебѣ, яко страшно удивил мя еси”. В древняя лѣта между любомудры-

ми востал вопрос сей: “Что ли есть наи-большее?..” О сем всѣ размышляли чрез долгое время, лѣтом и зимою, ноцію и днем. Породились о сем книги. Отдавало-ся от ученых гор по всей вселеннѣй мно-гое многих отвѣтов и разногласное эхо. Тогда-то размѣсишася и сляшася языцы. Востал язык на язык, голова на голову, разум на разум, сердце на сердце... В сем столпотвореніи обрѣтется муж нѣккій, не ученый, но себе прозревшій. Сей, паче на-дежды, обезглавил Голиафа. Смутилася и воскипѣла вся мусикія, поющая пѣсни без-душному истукану, тлѣнному сему мыру, со златою его главою — солнцем. Злоба правдѣ приразилась, но о кифу вся разби-лася. Востали борющія волны, но побѣду достала славна сія слава: “Посредѣ (рече) вас живет то, что превышше всего есть”. О боже, коль не слична мусикія без святого духа твоего! И коль смѣхотворна есть пре-мудрость, не познавшая себе! Сего ради молю вас, любезная госпоже моя, не смѣйтеся и не хулите отца моего за то, что ничего нас не научил, кромѣ благодарности. Я стану плакать, утеку и полечу от вас.

П и ш е к. Постой, постой, любезный мой Еродій! Нынѣ не только не хулю отца твоего, но и благословлю и хвалю его. Нынѣ начало мнѣ, аки утро зарѣтъ, тако открыватися, коль великое дело есть *бла-годарность*! Сотвори милость, еще хотя мало побесѣдуй.

Е р о д і й. О добродѣйко моя! Пора мнѣ за моим дѣлом лѣтѣть.

П и ш е к. Друзе мой сердечный! Я знаю, что отец твой есть милосердая и бла-гочестивая душа, не разгнѣвается за сіе.

Е р о д і й. Чего ж вы желаете?

П и ш е к. Еще о сем же хоть мало побесѣдуем.

Е р о д і й. Станем же и мы ловить птицу тысячу лѣт.

П и ш е к. Что се ты сказал?

Е р о д і й. Вот что! Нѣккій монах 1000 лѣт ловил прекраснѣйшую из всѣх птиц птицу.

П и ш е к. Знал ли он, что уловит?

Е р о д і й. Он знал, что ее вовѣки не уловит.

П и ш е к. Для чего ж себе пусто тру-дил?

Е р о д і й. Как пусто, когда забавлял-ся? Люде забаву купуют. Забава есть вра-чевство и оживотвореніе сердцу.

П и ш е к. Вот развѣ чудный твой
глум и дивная діатриба!

Е р о д і й. Воистину чудна, дивна и
прекраснѣйша птица есть вѣчність.

П и ш е к. О! Когда вѣчність ловил,
тогда не всуе трудился. Вѣрую, что она
слаже меда. Посему великое дѣло есть
сердце, яко оно есть вѣчність.

Е р о д і й. О любезная мати! Истину
рекла еси. Сего толикаго дара и единого
блага слѣпая неблагодарность, не чувствуя
за 1000 бездѣлиц, всякій день ропщет на
промысл вѣчнаго и сим опалается. Обра-
тисся, окаянное сердце, и взглянь на себе
самое — и вдруг оживотворишься. Почто
ты забыло себе? Кто отверзет око твое?
Кто воскресит память твою, блаженная
бездно? Како воля твоя низвергнула тебе
во мрачную сію бездну, преобразив свѣт
твоей во тму? Любезная мати, разумѣте
ли, откуда родится радуга?

П и ш е к. А скажи, пожалуй, отку-
ду? Я не знаю.

Е р о д і й. Когда смотрит на себе в
зерцалѣ пречистых облачных вод солнце,
тогда его лице, являемое во облаках, есть
радуга. Сердце человѣческое, взирая на
свою самую ипостась, воистину раждает
предѣл обуреваній, иже есть радостная
оная дуга Ноева:

Прошли облака,
Радостна дуга сіяет.
Прошла вся тоска.
Свѣт наш блистает.

Веселіе сердечное есть чистый свѣт
ведра, когда миновал мрак и шум мыр-
скаго вѣтра.

Дуга, прекрасна сіяніем своим, како
ты нынѣ отемнѣла? Деннице пресвѣтлая,
како нынѣ с небесе спала еси? Ау! Низ-
вергла тебе гордость, дщерь безчувствен-
ныхъ неблагодарности, предпочетшая хо-
бот паче главы, сѣнь преходящу паче мам-
врійскаго дуба. Еже бо кто обожает, в то
себе преображает. Удивительно, како серд-
це из вѣчнаго и свѣтлаго преображается
в темное и сокрушенное, утвердившись на
сокрушеніи плоти тѣла своего. Таков, аще
себѣ зол, кому добр будет? “Разумивый же
праведник себѣ друг будет и стези своя
посредѣ себе упокоит”. Сіе есть истинное,
блаженное самолюбіе — имѣть дома, внутри
себе, все свое некрадомое добро, не на-
дѣяться же на пустыя руги и на наруж-
ныя околицы плоти своя, от самага сер-
дца, аки тѣнь от своего дуба, и аки вѣтвы
от корене, и аки одежда от носящаго ее,

зависяція. Вот тогда-то уже раждается
нам из благодарности матерѣ подобная
дщерь, [...] сирѣчь самодовольность, быть
самым собою и в себѣ довольным, похва-
ляемая и превозносимая, яко сладчайшій
истиннаго блаженства плод, в первом Пав-
ловом письмѣ к Тимофею, в стихѣ 6-м так:
“Есть снисканіе веліе — благочестіе с до-
волством”. Вот вам два голубиная крила!
Вот вам двѣ денницы! Двѣ дщери благо-
дарности — благочестность и самодовол-
ность. “И полещу и почію”. Да запечат-
лѣтся же сія беседа славою отца моего
сею: *главизна воспитанія есть*: 1) благо
родить; 2) сохранить птенцеви младое
здравіе; 3) научить благодарности.

П и ш е к. Ба! На что ж ты поднял
крила?

Е р о д і й. Прощайте, мати. Полечу
от вас. Сердце мое мнѣ зазирает, что не
лечу за дѣлом.

П и ш е к. По крайней мѣрѣ, приви-
тайся з дочерьми моими.

Е р о д і й. Здѣлайте милость! Избавте
мене от вашего типика.

П и ш е к. Мартушка моя поиграет
тебѣ на лютнѣ. Вертушка запоет или по-
танчит. Они чрез верх благородно воспи-
таны и в модѣ у господ. А Кузя и Кузур-
ка любимы за красоту. Знаешь ли, что они
пѣсеньки слагают? И вѣришь ли, что они
в модѣ при дворѣ у Марокскаго владѣльца?
Там сынок мой пажем. Недавно к своей
роднѣ прилетѣл оттуда здешній попугай
и сказал, что государь жаловал золотую
табакирку...

Е р о д і й. На что ему табакирка?

П и ш е к. Ха-ха-ха! На что? Наша видь
честь зависит, что никто удачнѣе не сооб-
разуется людям, как наш род. Носи и имѣй,
хоть не нюхай. Знаешь ли, как ему имя?

Е р о д і й. Не знаю.

П и ш е к. Имя ему Пѣшок. Весьма
любезное чадо.

Е р о д і й. Бога ради, отпущайте мене!

П и ш е к. Куда забавен скакун! Как
живое серебро, всѣми составами мает.
Принц любит его, цѣлые часы проводит с
ним, забавляясь.

Е р о д і й. О сем его не ублажаю, ни
завижу. Прощайте!

П и ш е к. Постой, друг мой, постой!
А о благом рожденіи не сказал ты мнѣ ни
слова? Так ли? О-о, полетѣл! Слушай,
Вертушка! Что-то он, поднимаясь, кажет-
ся, сказал...

В е р т у ш к а. Он сказал, матушка сударыня, вот что: о благом рожденіи принесу вам карту.

П и ш е к. А когда же то будет?

Еродіи не лгут. Он в слѣдующем мѣсяцѣ маѣ паки посѣтил сію госпожу. Принес о благом рожденіи свиток, но не мог ничем ее утѣшить: толь лютая терзала ее печаль. Никогда жесточае не свирѣпѣет печаль, как в то время, когда сердце наше, основав надежду свою на лживом морѣ мыра сего и на лжекамнях его, узрит, наконец, опроверженное гнѣздо свое и разоряющійся град ложнаго блаженства. Господин Пѣшок, прескакивая из окна на окно, упал на двор из горних чертогов, сокрушил ноги и отставлен от двора. Сверх того, старшія дщери начали безчинствовать и хамским досажденіем досаждают матерѣ. Вскоре она умре, дом же стал пуст. Тогда, аки желѣзо на водѣ, всплыла на верх правда, яко силнѣе всего есть страх божій и яко благочестивая и самодовольная благодарность превосходит небо и землю.

Еродій, отлѣтая, повѣсил на цвѣтущем финикѣ лист сей:

СВИТОК

о благом рожденіи чад ради благочестивых, сострастных и здравых родителей.

Сѣй в первую и втору луну, сирѣчь в квадрю, Сѣй, изшед из пиров и бесѣд священных. Зрѣв мертвеца или страшен позор не сѣй, Заченшей сверх не сѣй. Не в мѣру пян не сѣй. Заченша да носит в мыслях и в позорах святых, И в бесѣдах святых, чужда страстных бурей, В тихом безстрастїи во зрѣнїи святых.

Тогда собудется: “И пройдет дух хлада тонка и тамо бог” (Книга Царств).

По сем гайстер вознесся выспрь, воспѣвал малороссійску пѣсеньку сію:

Соловеечку, сватку, сватку!
 Че бывал же ты в садку, в садку?
 Че видал же ты, как сѣют мак?
 Вот так, так! Сѣют мак.
 А ты, шпачку, дурак...

Сію пѣсеньку мальчики, составив лик, сирѣчь хор, или коровод, домашній его пѣвчїи во увеселеніе спѣвали святому блаженному епископу Іоасафу Горленку.

А м и н ь.

УБОГІЙ ЖАЙВОРОНОК

ПРИТЧА

ПОСВЯЩЕНІЕ ЛЮБЕЗНОМУ ДРУГУ ФЕДОРУ ИВАНОВИЧУ ДИСКОМУ, ЖЕЛАЕТ ИСТИННАГО МИРА

Жизнь наша есть вѣдь путь непрерывный. Мір сей есть великое море всѣм нам плывущим. Он-то есть окіан, о, вельми немногими щастливцами безбѣдно преплавляемый. На пути сем встрѣчают каменные скалы и скалки, на островах сирены, в глубинах киты, по воздуху вѣтры, волненія повсюду; от камней — претыканіе, от сирен — прельщеніе, от китов — поглощеніе, от вѣтров — противленіе, от волн — погруженіе. Каменные вѣдь соблазны суть то неудачи; сирены суть то льстивыя други, киты суть то запазушніи страстей наших зміи, вѣтры, разумѣй

— напасти, волненіе, мода и суета житейская... Непремѣнно поглотила бы рыба младаго Товію, если бы в пути его не был наставником Рафаил. Рафа (еврейски) значит медицину, ил или эл значит бога. Сего путеводника промыслил ему отец его, а сын нашел в нем божію медицину, врачующую не тѣло, но сердце, по сердцу же и тѣло, яко от сердца зависящее. Іоанн, отец твой, в седьмом десяткѣ вѣка сего (в 62-м году) в городѣ Купянскѣ первый раз взглянул на мене, возлюбил мене. Он никогда не видѣл мене. Услышав же имя, выскочил и, достигши на улицѣ, молча в лице смотрѣл на мене и прикивал, будто познавая мене, толь милым взором, яко до днесь, в зеркалѣ моя памяти, живо мнѣ он зрится. Воистину прозрѣл дух его прежде рождества твоего, что я тебѣ, друже, буду полезным. Видишь, коль далече

прозирає симпатія. Се нинѣ пророчество его исполняется! Прійми, друже, от мене маленькое сіє наставленіє. Дарую тебѣ *Убогаго* моего *Жайворонка*. Он тебѣ заспѣвает и зимою, не в клѣткѣ, но в сердцѣ твоєм, и нѣсколько поможет спасатися от ловца и хитреца, от лукаваго міра сего. О боже! Коликое число сей волк день и ночь незлобных жрет агнцов! Ах, блюди, друже, да опасно ходиши. Не спит ловец. Бодрствуй и ты. Оплошность есть мати нещастія. Впрочем, да не соблазнит тебѣ, друже, то, что тетервак назван Фридриком. Если же досадно, вспомни, что мы всѣ таковы. Всю вѣдь Малороссію Велероссіа нарицаєт тетерваками. Чего же стыдиться! Тетервак вѣдь есть птица глупа, но не злобива. Не тот есть глуп, кто не знает (еще все презнавшій не родился), но тот, кто знать не хочет. Возненавидь глупость: тогда, хотя глуп, обаче будєши в числѣ блаженных оных тетерваков: “Обличай премудраго и возлюбит тя”. Обличай-де его, яко глуп есть. Как же он есть премудр, яко не любит глупости? Почему? Потому что пріємлет и любит обличеніє от друзей своих. О, да сохранит юность твою Христос от умащающих елеєм главу твою, от домашних сих тигров и сирен. Аминь!

1787-го лѣта, в полнолуніє послѣднія луны осеннія.

ПРИТЧА, НАРЕЧЕННА УБОГІЙ ЖАЙВОРОНОК

С ним разглагольствуєт тетервак о спокойствіи

ОСНОВАНІЄ ПРИТЧИ

“Той избавит тя от сѣти ловчія...” (Псалом 90, ст. 3).

“Бдите и молитесь, да не внидите в напасть”.

“Горе вам, богатолубцы, яко отстоите от утѣшенія вашего”.

“Блажени нищїи духом...”

“Обряцете покой душам вашим...”

Тетервак, налетѣвъ на ловчую сѣть, начал во весь опор жрать тучную ядь. Нажрався по уши, похаживал, надуваясь, вельми доволен сам собою, аки буйный юноша, по модѣ одѣтый. Имя ему Фридрик. Родовое же, или фамильное, прозва-

ніє, или, как обычно в народѣ говорят, фамилія — Салакон^а.

Во время оно пролѣтал С а б а ш (имя жайворонку) прозванієм Сколарь. “Куда ты несєшься, Сабаш?” — воскликнул, надувшись, тетервак.

С а б а ш. О возлюбленный Фридрик! Мир да будет тебѣ! Радуйся во господѣ!

С а л а к о н. Фе! Запахла школа.

С а б а ш. Сей дух для мене мил.

С а л а к о н. По губам салата, как поют притчу.

С а б а ш. Радуюся, яко обоняніє ваше исцѣлилося. Прежде вы жаловалися на насморк.

С а л а к о н. Протершись, брат, меж людьми, нинѣ всячину разумѣю. Не уйдет от нас ничто.

С а б а ш. Тетервачій вѣдь ум остр, а обоняніє и того вострѣе.

С а л а к о н. Потіше, друг ты мой. Вѣдь я нинѣ не без чинишка.

С а б а ш. Извините, ваше благородіє! Ей, не знал. Посему-то вѣдь и хвост, и хохол ваш нинѣ новомодными пуклями и кудрявыми раздуты завертасами.

С а л а к о н. Конечно. Благородный дух от моды не отстаєт. Прошу, голубчик, у меня откушать. Бог мнѣ дал избиліє. Видишь, что я брожу по хлѣбѣ? Не милость ли божія?

С а б а ш^б. Хлѣб да соль! Изволите на здравіє кушать, а мнѣ неколи.

С а л а к о н. Как неколи? Что ты взбѣсился?

С а б а ш. Я послан за дѣлом от отца.

С а л а к о н. Плюнь! Наѣвшись, справишься.

С а б а ш. Не отвлечет мя чрево от отчія воли, а сверх того, боюся чуждаго добра. Отец мой от младых ногтей спѣвает мнѣ сія: “Чего не положил, не руш”.

^а *Салакон* есть еллинское слово, значит нищаго видом, но лицемѣрствующаго богатством фастуна. Сих лицемѣров преисполнен мір. Всяк до единаго из нас больше на лице кажет, нежели имѣет; даже до сего сатанинское богатство нищету Христову преодолѣло, осквернив сим лицемѣрієм и самые храмы божїи, и отсюду выгнав нищету Христову, и отвсюду; и нѣсть челоуѣка, хвалящагося с Павлом—нищетою Христовою. *Прим. автора.*

^б *Сабаш* значит праздный, спокойный, от сирскаго слова саба или сава, сирѣч мир, покой, тишина. Отсюду и у евреев суббота — сабаш, отсюду и сіє имя Варсава, то есть сын мира; бар еврейски — сын. *Прим. автора.*

С а л а к о н. О труслива тварь!

С а б а ш. Есть пословица: Боязлива-го сына матери не плачет.

С а л а к о н. Вѣдь оно теперь мое. У нас поют так: “Ну, что бог дал, таскай ты все тое в кошель”.

С а б а ш. И у нас поют, но наша разнит пѣсенка с вами. Вот она: “Все лишне отсѣкай, то не будет кашель”. Сверх же всего влюблен есмь в нищету святую.

С а л а к о н. Ха-ха-ха-хе! В нищету святую... Ну ее со святынею ея! Ступай же, брат! Влечи за собою на веревкѣ и возлюбленную твою невѣсту. Дуракови желаеш добра, а он все прочь. Гордыя нищеты ненавидит душа моя пуще врат адских.

С а б а ш. Прощайте, ваше благородіе! Се отлѣтаю, а вам желаю: да будет конец благ!

С а л а к о н. Вот полетѣл! Не могу довольно надивиться разумам сим школярским “Блаженны-де нищии...” Изрядное блаженство, когда нечево кусать! Правда, что и много жрать, может быть, дурно, однако же спокойнѣе, нежели терпѣть глад. В селѣ Ровенках^а прекрасную слышал я пословицу сію: “Не ѣвши — легче, поѣвши — лучше”. Но что же то есть лучше, если не то, что спокойнѣе? “Не тронь-де чуждаго...” Как не тронуть, когда само в глаза плывет? По пословицѣ: На ловца звѣрь бѣжит. Я вѣдь не в дураках. Черепок нашол—миную. Хлѣб попался — никак не пропущу. Вот это лучше для спокойствія. Так думаю я. Да и не ошибаюсь.

Не вчера я рожден, да и протерся меж людьми, слава богу. Мода и свѣтъ есть наилучшій учитель и лучшая школа всякія школы. Правда, что было время, когда и нищих, но добродѣтельных почитали. Но нынѣ свѣтъ совсѣм не тот. Нынѣ, когда нищ, тогда и бѣдняк и дурак, хотя бы то был воистину израильянин, в нем же лѣсти нѣсть. Потерять же в свѣтѣ доброе о себѣ мнѣніе дурно. Куда ты тогда годишься? Будь ты каков хочешь в нутрѣ, хотя десятка шибениц достоин, что в том нужды? Тайная бог вѣсть. Только бы ты имѣл добрую славу в свѣтѣ и был почетным в числѣ знаменитых людей, не бойся, дерзай, не подвижишься вовѣк! Не тот прав, кто в существѣ прав, но тот, кто вѣдь не прав по истѣ, но казаться правым умѣет

^а Ровеньки есть то же, что ровенники, сирѣчь по ровам живущіе воры. “Дане сведет во мнѣ ровенник уст своих” (Псалом). *Прим. автора.*

и один токмо вид правоты имѣет, хитро лицомѣрствуя и шествуя стезею спасительныя оныя притчи: концы в воду^б. Вот нынѣшняго свѣта самая модная и спасительная премудрость! Кратко скажу: тот един есть счастлив, кто не прав вѣдь по совѣсти, но прав есть по бумажкѣ, как мудро глаголют наши юристи^в. Сколько я видал дураков — всѣ глупы. За богатством-де слѣдует безпокойство Ха-ха-ха! А что же есть безпокойство, если не труд? Труд же не всякому благу отец. Премудро вѣдь воспѣвают русскіе люди премудрую пословицу сію:

Покой воду пьет,
А непокой — мед.

Что же ли дать тебѣ пить виновница всѣх зол — праздность?

Развѣ поднесет тебѣ на здравіе воду, не мутящую ума?

Кому меньше в жизни треба,
Тот ближе всѣх до неба.

А кто же сіе спѣвает? Архидурак нѣкій древній, нарицаемый Сократ. А подпѣвает ему весь хор дурацкій. О, о! Весьма они разнят в нашем хорѣ. Мы вот как поем:

Жри все то, что пред очима,
А счастье за плечима.
Кто несмѣлый, тот страдает,
Хоть добыл, хоть пропадает.
Так премудрый Фридрих судит,
А ум его не заблудит.

Между тѣм, как Фридрих мудрствует, прилетѣла седмица тетерваков и три братанича его. Сіе капральство составило богатый и шумный пир. Он совершался недалече от байрака, в коем дятел выстукивал себѣ носиком пищу, по древней малороссійской притчѣ: “Всякая птичка своим носком жива”.

Подвижный Сабашик пролетал немалое время. Пробавил путь свой чрез три часа.

Он послан был к родному дядѣ пригласить его на дружескую бесѣду и на

^б Коль прельщаются нечестивыи притчею сею беззаконною своею:

концы в воду. “Нѣсть бо тайна, яже не открывается”. *Прим. автора.*

^в Христос же вопреки говорит: “Славы от человек не хочу. Есть прославляяй мя отец мой. На пути свидѣній твоих насладохся”. Ах! Убойтесе, нечестивыи, свидѣній божіих! Не убойтесе от убивающих тѣло. Скажите с Давидом: “Прокленут тїи, и ты благословиши”. Бумажка, о лицомѣри, человекская оправдит тебе у человек, но не у бога. Се тебѣ колесница без колес, таково без бога всякое дѣло. *Прим. автора.*

убогій обѣд к отцу. Возвращаясь в дом, забавлялся пѣсенкою, научен от отца своего измлада, сею:

Не то орел, что лѣтает,
Но то, что легко сѣдает.
Не то скуден, что убогой,
Но то, что желает много.
Сласть ловить рыбы, и звѣри,
И птиц, вышедших из мѣры.
Лучше мнѣ сухарь с водою,
Нежели сахар с бѣдою.

Летѣл Сабаш мимо байрака. “Помогай бог, дубе!” — сіе он сказал на вѣтер. Но нечаянно из-за дуба отдался глас таков:

“Гдѣ не чаеш и не мыслиш, там тебѣ друг буде...”

“Ба-ба-ба! О любезный Немес! — воскликнул от радости Сабаш, узрѣв дятла, именуемаго Немес. — Радуйся, и паки реку — радуйся!”

Немес. Мир тебѣ, друже мой, мир нам всѣм! Благословен господь бог Израилев, сохраняяй тя доселѣ от сетованія.

Сабаш. Я сѣть разумѣю, а что значит сѣтованіе — не знаю.

Немес. Наш брат птах, когда впадет в сѣть, тогда сѣтует, сирѣчь печется, мечется и бьется о избавленіи. Вот сѣтованіе.

Сабаш. Избави, боже, Израиля от сих скорбей его!

Немес. А я давеча из того крайняго дуба взирал на жалостное сіе позорище. Взглянь! Видишь ли сѣть напялену? Не прошол час, когда в ней и вокруг ея страшная совершалася будто Бендерская осада. Гуляла в ней дюжина тетерваков. Но в самом шумѣ, и плясаніи, и козлогласованіи, и прожорствѣ, как молнія, пала на их сѣть. Боже мой, коликая молва, лопот, хлопот, стук, шум, страх и мятеж! Нечаянно выскочил ловец и всѣм им переломал шею.

Сабаш. Спасся ли кто от них?

Немес. Два, а прочіе всѣ погибли. Знаешь ли Фридрика?

Сабаш. Знаю. Он добрая птица.

Немес. Воистину тетервак добрый. Он-то пролетѣл мимо мене из пира, теряя по воздуху перья. Насилу я мог узнать его: трепетен, растрепан, распущен, замят..., как мыш, играема котом; а за ним издалеча братаничь.

Сабаш. Куда же он полетѣл?

Немес. Во внутренній байрак оплакивать грѣхи.

Сабаш. Мир же тебѣ, возлюбленный мой Немес! Пора мнѣ домой.

Немес. А гдѣ ты был?

Сабаш. Звал дядю в гости.

Немес. Я вчера с ним видѣлся и долго бесѣдовал. Лети жь, друже мой, [и спасайся, да будет] господь на всѣх путѣх твоих, сохраняяй вхожденія твоя и исхожденія твоя. Возвѣсти отцу и дядѣ мир мой.

Сія вѣсть неизрѣченно Сабаша утратила. Сего ради он не признался Немесу, что бесѣдовал с Фридриком пред самым его нещастіем. “Ну, — говорил сам себѣ, — научайся, Сабаш, чуждою бѣдою. Для того-то бьют песика пред львом (как притча есть), чтоб лев был кроток. О боже! В очах моих бьеш и ранишь других, достойнѣйших от мене, да утрашуся и трепещу беззаконныя жизни и сластей міра сего! О сласть! О удины и сѣть ты діавольска! Коль ты сладка, яко всѣ тобою плѣнены! Коль же погибельна, яко мало спасаемых! Первое всѣ видят, второе — избранныи”.

Таковым образом жестоко себѣ наказывала и сама себѣ налагала раны сія благочестивая врода и, взирая на чужую бѣдность, больше пользовалася, нежели собственными своими язвами, біемьи от бога, жестокосердыи беззаконники, и живѣе научалася из черныя сея, мірскія бѣды содержація (черная бо книга, бѣды содержащая, есть то сам мѣр) книги, нежели нечестивая природа, тысячу книг перечесть разноязычных. О таковых вѣдь написано: “Вѣсть господь неповинныя избавляти от напасти... Праведник от лова убѣгнет, вмѣсто же его предается нечестивый”.

В сих благочестивых мыслях прилетѣл Сабаш домой, а за ним вскорѣ с двома своими сынами приспѣл дядя. Созваны были и сосѣды на сей убогій, но целомудренный пир и безпечный. В сей маленькой сторонкѣ водворялася простота и царствовала дружба, творящая малое великим, дешевое дорогим, а простое пріятным. Сія земля была часточка тоя земельки, гдѣ странствовавшая между чловѣки истина и, убегаящая во злѣ лежащаго міра сего, послѣдніе дни пребыванія своего на землѣ проводжала и остатній роздых имѣла, дондеже возлетѣла из долних в горнія страны.

Сабаш, отдав отцу и дядѣ радость и мир от Немеса, тут же при гостях возвратил все приключившееся. Гостей был сонм немал со чады своими, отроками, и

юношами, и женами. Алауда^а — так нарицался отец Сабашов — был научен наукам мірским, но сердце его было — столица здраваго разума. Всякое дѣло и слово мог совершенно раскусить, обрѣсти в нем корку и зерно, яд и ядь сладкую и обратить во спасеніе.

Алауда во слух многих мужей, юнош и отроков научал сына так: — Сыне мой едиnorodный, приклони ухо твое. Услыши глас отца твоего и спасешия от сѣти, яко же серна от ловцов. Сыне, аще премудр будеши, чуждая бѣда научит тебе, дерзкій же и безсердый сын уцѣломудрется собственным искушеніем. И сіе есть бѣдственное. Сыне, да болит тебѣ ближняго бѣда! Любляй же свою бѣду и не боляй о чуждой, сей есть достоин ея. Не забуди притчи, кую часто слышал еси от мене сея: Песика бьют, а левик боится.

Кая польза читать многія книги и быть беззаконником? Едину читай книгу и довлѣет. Воззри на мір сей. Взглянь на род человѣческій. Он вѣдь есть книга, книга же черная, содержащая бѣды всякаго рода, аки волны, востающія непрестанно на морѣ. Читай ее всегда и поучайся, купно же будто из высокаго гавани на бѣснующійся океан взирай и забавляйся. Не всѣ ли читают сію книгу? Всѣ. Всѣ читают, но несмысленно. Пяту его блюдут, как написано, на ноги взирают, не на самый мір, сирѣчь не на главу и не на сердце его смотрят. Сего ради никогда его узнать не могут. Из подошвы челѣвка, из хвоста птицы — так і міра сего: из ног его не узнаешь его, развѣ из главы его, разумѣй, из сердца его. Кую тайну затворяет в себѣ гаданіе сіе?

Сыне, всѣ силы моя на прягу, чтоб развязать тебѣ узел сей. Ты же вонми крепко. Тетервак видит сѣть и в сѣти ядь, или снѣдь. Он видит что ли? Он видит хвост, ноги и пяту сего дѣла, главы же и сердца сея твари, будто самыя птицы, не видит. Гдѣ же сего дѣла глава? И есть она что-то такое? Ловцово сердце в тѣлѣ его, утаенном за купиною. Итак, тетервак, видя едину пяту в дѣлѣ сем, но не видя в нем главы его, видя — не видит, чит по тѣлу, а слѣп по сердцу. Тѣло тѣлом, а сердце зрится сердцем. Се видь она евангельская слѣпота, мати всякія злости! Сим образом всѣ безумные читают книгу міра сего. И не пользуются, но увязают в сѣти его. Источник рѣкам и морям есть гла-

вою. Бездна же сердечная есть глава и источник всѣм дѣлам и всему міру. Ничто же бо есть мір, точію связь, или состав дѣл, или тварей. И ничто же есть вѣка сего бог, развѣ мірское сердце, источник и глава міра. Ты же, сыне мой, читая книгу видимаго и злаго сего міра, возводи сердечное твое око во всяком дѣлѣ на самую главу дѣла, на самое сердце его, на самый источник его, тогда, узнав начало и сѣмя его, будеши прав судія всякому дѣлу, видя главу дѣла и самую исту, истина же избавит тя от всякія напасти. Аще бо два рода тварей и дѣл суть, тогда и два сердца. Аще же два сердца, тогда и два духи — благій и злый, истинный и лестчій... По сих двоих источниках суди всякое дѣло. Аще сѣмя и корень благ, тогда и вѣтви и плоды. Нынѣ, сыне мой, буди судія и суди учинок тетерваков. Аще право осудиши, тогда по сему образу первый судія будеши всему міру. Суди же тако.

Напал тетервак на снѣдь. Видиши ли сіе? Как не видѣть? Сіе и свинія видит. Но сіе есть едина точію тѣнь, пята и хвост. Тѣнь себѣ ни оправдает, ни осуждает. Она зависит от своєї главы и исты. Воззри на источник ея — на сердце, источившее и родившее ее. От избытка бо сердца, сирѣчь от бездны его, глаголют уста, ходят ноги, смотрят очи, творят руки. Зри! Аще сердце тетерваково благо, откуда родилося сіе его дѣло, тогда и дѣло благо и благословенно. Но не видишь ли, яко зміна глава есть у сего дѣла? Сіе дѣло родилося от сердца неблагодарнаго, своєю долею недовольнаго, алчущаго и похищающаго чуждое...

Сія то есть истинная авраамская богословія — прозрѣть во всяком дѣлѣ гнѣздящагося духа: благ ли он или зол? Не судить по лицу, яко же лицомѣры. Часто под злым лицом и под худою маскою божественное сіяніе и блаженное таится сердце, в лицѣ же свѣтлом, ангельском — сатана. Сего ради, видя неволю и плѣн тетервакову, жертвующую себе в пользу чуждую, не лѣнися работати для собственной твоея пользы и промышляти нужное, да будеши свободен. Аще же не будеши для себе самага рабом, принужден будеши работати для других и, убѣгая легких трудов, попадешь в тяжкія и сторичныя.

Видиши ли чью-либо сіяющую одежду, или славный чин, или красный дом, но внутрь исполненный неусыпаемаго червѣя, вспомни сам себѣ слова Христовы: “Горе вам, лицомѣры! Горе вам, смѣющимся нынѣ”, разумѣй, снаружи. Видиши ли нищаго, или престарѣлаго, или

^а Алауда — римски значит жайворонок, а lauda — хвалю, римски — laudo, лаудо; лаудон — хвалящій. Прим. автора.

больного, но божественныя надежды полнаго, воспой себѣ пѣсенку сію Соломонову: “Блага ярость паче смѣха, яко в зломом лицѣ ублажается сердце”. Видиши ли разслабленнаго паралишем? Бѣгай печальнаго, ревностнаго и яростнаго сердца. Убѣжиши, аще не будеши завистлив. Сотреши главу завистному зміеву, аще будеши за малое благодарен и уповающій на бога живаго. Видиши ли ни драгую, ни сластную, но здравую пищу, воспой: “Блага ярость паче смѣха”. Видиши ли книжку, не имущую опрятных слов, но духа святаго исполненну, воспой: “Блага ярость паче смѣха”. Слышиши совѣт, словесным медом умащенный, но со утаенным внутрь ядом, воспой: “Блага ярость паче смѣха. Елей грѣшнаго да не намастит главы моея”. Видиши ли убогій домик, но невинный, и спокойный, и безпечный, воспой: “Блага ярость паче смѣха...” Сим образом читай, сыне, мірскую книгу и имѣти будеши купно утѣшеніе и спасеніе.

Блажен, разумѣваяй вину всякаго дѣла! Сердце человѣческое измѣняет лице его на добро или на зло. О милыи мои гости! Наскучил я вам моим многорѣчіем. Простите мнѣ! Се стол уже готов, прошу садиться безразборно. Просту паки прстите мнѣ, что и трапеза моя нища и созвал вас на убогій пир мой в день безпраздничный.

Гости всѣ воспѣли притчу оную, что “у друга вода есть слаже вражескаго меда”.

— Как же в день безпраздничный? — сказал Алаудин брат Адоній^а.

— Ах, доброму человѣкови всякій день — праздник, беззаконнику же — ни великдень... Аще всему міру главою и источником есть сердце, не корень ли и празднику? Празднику мать есть не время, но чистое сердце. Оно господин есть и субботѣ. О чистое сердце, ты воистину не боишься ни молніи, ни грому. Ты еси божіе, а бог есть тебѣ твой. Ты ему, а он тебѣ есть друг. Оно тебѣ, боже мой, жертвою, ты же ему. Вы двое есте и есте едино. О сердце чисто! Ты новый вѣк, вѣчная весна, благовидное небо, обѣтованная земля, рай умный, веселіе, тишина, покой божій, суббота и великій день пасхи. Ты нас постѣтило с высоких обителей свѣтлаго востока, изшед от солнца, яко жених от чертога своего. Слава тебѣ, показавшему нам свѣт твой! Сей день господень: возрадуемся и возвеселимся, братіе!

^а Адоній еллин[ски] значит пѣвца, ода — пѣсня. *Прим. автора.*

— О возлюбленный брате мой! — воскликнул Алауда. — Медом каплют уста твоя. Воистину ничто же благо, токмо сердце чисто, зерно, прорастившее небеса и землю, зеркало, вмѣщающее в себѣ и живопишущее всю тварь вѣчными красками, твердь, утвердившая мудростію своею чудная небеса, рука, содержащая горстію круг земный и прах нашея плоти. Что бо есть дивнѣе памяти, вѣчно весь мір образующія, сѣмена всѣх тварей в нѣдрах своих хранящія вѣчно, зрящія единым оком прошедшая и будущая дѣла, аки настоящая? Скажите мнѣ, гости мои, что ли есть память? Молчите? Я ж вам скажу. Не я же, но благодать божія во мнѣ. Память есть недремлющее сердечное око, призирающее всю тварь, незаходимое солнце, просвѣщающее вселенную. О память утренняя, яко нетлѣнная крила! Тобою сердце возлѣтает во высоту, во глубину, в широту безконечное, быстрѣе молніи сторично.

“Возьму крилѣ мои рано с Давидом...” Что ли есть память? Есть беззабвеніе. Забвеніе еллинами глаголется — лифа, беззабвеніе же — алифія; алифія же есть истина. Кая истина? Се сія истина господня: “Аз есмь путь, истина и живот”. Христос господь бог наш, ему же слава вовѣки, аминь!

По сем Алауда благодарственною молитвою благословил трапезу, и всѣ возсѣли. При трапезѣ не была критика, осуждающая чуждую жизнь и приницающая в тайныя закаулки людских беззаконій. Бесѣда была о дружбѣ, о чистотѣ и спокойствіи сердечном, о истинном блаженствѣ, о твердой надеждѣ, услаждающей всѣ житейскія горести. В срединѣ трапезы объяснял Адоній сіе слово: “Блажени нищіе духом, яко тѣх есть царство небесное”.

— Не на лица, — говорил он, — ядущи со сладостію бобы, зрит бог. Человѣк зрит на лице, а бог зрит на сердце... Не тот нищ есть, кто не имѣет, но тот, кто по уши в богатствѣ ходит, но не прилагает к нему сердца, сирѣчь на оное не надѣется; готов всегда аще господеву угодно, лишиться с равнодушіем. И сіе-то значит “нищій духом”. Сердце чистое и дух вѣры есть тожде. Кая польза тебѣ в полных твоих закромах, аще душа твоя алчет и жаждет? Наполни бездну, насыти прежде душу твою. Аще же она алчет, нѣси блаженный оный евангельскій нищій, хотя и богат еси у человѣк, но не у бога, хотя и нищій еси у человѣк, но не у бога. Без бога же и нищета и богатство есть окаянное. Нѣсть же бѣдственнѣе, как нищета

среди богатства, и нѣсть блаженнѣе, как среди нищеты богатство. Аще мѣр весь приобрѣл еси и еще алчещи, о, средѣ богатства страждеши нищету во пламенѣ твоих похотѣній! Аще ничто же имаши в мѣрѣ сем, кромѣ самонужных твоих, и благодарен еси господеву твоему, уповаю на него, не на сокровища твоя, воспѣвая с Аввакумом: “Праведник от вѣры жив будет”. О, воистину, нищета твоя есть богатѣйшая царей. Нищета, обрѣтшая нужное, прѣзревшая лишнее, есть истинное богатство и блаженная она среда, аки мост между блатом и блатом, между скудостью и лишностью.

Что бо есть система мѣра сего, аще не храм божій и дом его? В нем нищета живет и священствует, приносит милость мира, жертву хваления, довольствуется, аки чадо, подаваемым себе от отца небеснаго, завися от промысла его и вселенскія экономіи. И сіе-то значит: “Яко тѣх есть царство небесное”. Сіе есть — они знают промысл божій и на оный надѣются. Сего ради нищета нарицается убожеством или, яко, аки чадо, живет в домѣ у бога, или того ради, яко все свое имѣет, не во своих руках, но у бога. Не тако нечестивый, не тако, но яко прах от вихра, тако зависят от самих себе, обожают сокровища своя, уповают на собранія своя, дондеже постыдятся о идолѣх своих. Сего ради нарицаются богатыи, яко сами себѣ суть лживыи боги.

— Возлюбленный друже и брате мой, — сказал тогда Алауда, — вкусно ты вкушал у нас бобы. Но не без вкуса разжевал ты нам и слово Христово. Насыщая тѣло, еще лучше мы насытили сердце. Аще же оно гладно, суетна есть самая сладкая пища. Прошу же еще покушать рѣпы послѣ капусты и послѣ бобов. Увѣнчает же трапезу нашу ячменная с маслом кутія.

В концѣ трапезы начал пироначальник прищучивать, а гости смѣются. Адоній, пособляя брату, забавно повѣствовал, коим образом древле божія дѣва — истина — первый раз пришла к ним во Украину: так называется страна их. Первый-де встрѣтил ее близь дому своего старик Маной и жена его Каска. Маной, узрѣв, спросил суровым лицом: — Кое имя твое, о жено?

— Имя мое есть Астрая^а, — отвечала дѣва.

— Кто ты еси, откуда и почто здѣ пришла еси?

— Возненавидѣв злобу мѣрскую, пришла к вам водворитися, услышав, что во

^а Астриа — слово еллинское, значит звѣздная, сіе есть горняя, лучезарная. *Прим. автора.*

странѣ вашей царствует благочестіе и дружба.

Дѣва же была во убогом одѣяніи, препоясанны, волосы в пучкѣ, а в руках жезл.

— А, а! Не имаши здѣ пребывальнаго града, — воскликнул со гнѣвом старец, — сія страна нѣсть прибежище блудно-стям. Вид твой и одѣяніе обличает тебе быти блудницу.

Дѣва сему смѣялася, а старик возгорѣлся. Увидѣв же, что Каска вынесла настрѣчу чистый хлѣб на деревяном блюдѣ во знаменіе страннопріимства, совѣм возбѣсился: — Что ты дѣлаешь, безумная в женах? Не вѣдая, коего духа есть страница сія, спѣшишь страннопріятствовать. Возри на вид и на одѣніе ея и проснися!

Каска возсмѣялася и молчала. Дѣва же сказала: “Так не похвали чело-вѣк видѣнем своим”^б. Послѣ сих божіих слов старик нѣсколько усомнился. Нечаянно же узрѣв на главѣ ея вѣнец, лучезарный и божества свѣтом возсіявшіе очи, вельми удивился. Паче же ужаснулся тогда, когда дивный дух, превосходящій фиміями, крины^в и розы, изшедшій из уст дѣвичих, коснулся обоняніе его и усладил неизреченно. Тогда Маной отскочил воспяты, поклонился до землѣ и, лежащи ниц, сказал: “Госпоже! Аще обрѣтох благодать пред тобою, не мини мене, раба твоего...” Старица, оставив лежащаго старца, повела дѣву в горницу, омыла ей по обычаю ноги и маслом главу помазала. Тогда вся горница божественнаго исполнилася благоуханія. Маной, вскочив в горницу, лобызал ей руки. Хотѣл лобызять и ноги, но дѣва не допустила. “Едину имѣю гуску, — закричал старик, — и тую для тебе на обѣд зарѣжу”. Дѣва, смотря в окно, усмѣхалася, видя, что старица, господарь и господарка, новою формою ловлят гуску. Они бѣгали, шатались, падали и сварились. Дѣвѣ смѣшным показалось, что старик преткнулся о старуху и покотился.

— Что ты? Ты выстарѣл ум, что-ли?

— А у тебе его и не бывало, — сказал, вставая, старик.

^б Сіе слово есть Сираховское. Оно тот же имѣет вкус со Христовым оным: “Не на лица зряще судите”. И с оным Самуила пророка, пришедшаго помазать на царство всѣх братій своих меньшаго Давида: “Человѣк зрит на лице, а бог зрит на сердце”. *Прим. автора.*

^в Крино — слово еллинское, римски — лилія, крина, крины сельныя, то есть дикіи, полевыя. *Прим. автора.*

Гостя, выскочив из горницы, сказала, что я прочь иду, если не оставите гуски с покоем. На сем договорѣ вошли всѣ в горницу. Вместо обѣтованныя гуски в саду, в простой бесѣдкѣ, приняли и учествовали небесную гостью и божественную странницу яичницею и ячменною с маслом кутією. От того времени, даже доселѣ, ячменная кутія нашей сторонѣ есть во обычаѣ.

В сем мѣстѣ встали из-за стола всѣ гости. Алауда же благодарил богу так: “Очи всѣх на тя уповают, и ты даеши им пищу во благо время Богатая десница твоя в сытость и нас убогих твоих исполняет твоего благоволенія, Христе боже. Буди благословен со отцем твоим и святым духом вовѣки!” Гости всѣ возшумѣли: “Аминь!”

Адоній продолжал повѣсть, что Астрая во странѣ их жила уединенно, Маноя и Каску паче прочих любила, посѣщала и шутила, дондеже преселилася в небесныя обители. Алауда пить и пѣть побуждал. Он наполнил стаканище крѣпкого меда. “Да царствует Астрая! Да процвѣтает дружба! Да увядает вражда!” Сіе возгласив, изпразднил стакан. Прочіи послѣдовали. Они пили крѣпкій мед, хмѣльное пиво и питіе, или сикеру^а, называемую в Малороссіи головичник, дѣти же — воду и квас. Из гостей большая часть была сродна к пѣнію. Адоній раздѣлил пѣвцов на два крила или хоры — на хор вопросный и на хор отвѣтный, придав к обоим по нѣскольку свирѣльщиков. Они первѣе раздѣльно, потом пѣсвали, лик совокупши. Пѣснь была такова:

ПѢСНЬ РОЖДЕСТВУ ХРИСТОВУ О НИЩЕТѢ ЕГО

Из Соломонова зерна: “Блага ярость паче смѣха, яко в злѣбѣ лица ублажится сердце” [Экклесіаст].

Из Христова: “Горе вам, смѣющимся нынѣ”, то есть снаружи.

И Иереміина: “Втайнѣ восплачется душа ваша”.

В о п р о с. Пастыри милы,
Гдѣ вы днесь были?
Гдѣ вы бывали,
Что вы видали?

^а Сікера есть слово еллинское, значит всякое питіе, упоевающее, пьяное или хмѣльное, кромѣ единаго грозднаго вина, хлѣбное же (называемое) вино в том же всеродном имени заключается, сего ради пишется: “Вина и сікеры не имать пити”. *Прим. автора.*

О т в ѣ т. Грядем днесь из Вифлеема,
Из града уничиженна.
Но днесь блаженна.

В о п р о с. Кое ж отуду несете чудо?
И нам прорцйте,
Благовѣстите.

О т в ѣ т. Видѣли мы вновь рожденно
Отроча свято, блаженно,
Владыку всѣм нам.

В о п р о с. Кія палаты
Имѣет тое,
Ах, всеблаженно
Чадо царское?

О т в ѣ т. Вертеп выбит под скалою
И то простою рукою.
Се чертог его!

В о п р о с. Мягка постель ли?
В красном ли ложи
Сей почивает
Чудный сын божій?

О т в ѣ т. В яслях мати кладет траву
Ту ж перину и под главу.
Се царска кровать!

В о п р о с. Кія там слуги
От домочадцов
Имѣет тое
Милое чадцо?

О т в ѣ т. Овцы и мулы с ослами,
Вола и кони с козлами.
Се домочадцы!

В о п р о с. Кую же той дом
Вкушает пищу?
Развѣ имѣет
Трапезу ницу?

О т в ѣ т. Пища в зеллѣ,
В млекѣ, в зернѣ,
Се стол ранній и вечерній,
В том чудном домѣ.

В о п р о с. Музыка там ли
Модна и лестна
Увеселяет
Царя небесна?

О т в ѣ т. Пастырскій сонм на свирѣлках
Хвалит его на сопѣлках
Препростым хором.

В о п р о с. Кія же ризы?
Мню, златотканны
У сего сына
Маріи панны.

О т в ѣ т. Баволна^а и лен и волна;
Сим нищета предовольна
В наготѣ своей.

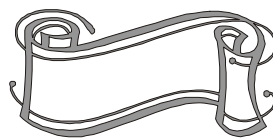
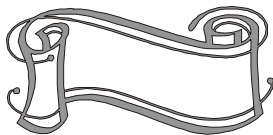
^а Баволна значит от древа рожденная волна; это есть слово немѣцкое баумволле; баум — дерево, волле — волна. *Прим. автора.*

Лики поют совокупно:

О нището. Блаженна, святая!
 [Отверзи нам дверь] твоего рая.
 Кий бѣс сердце украл наше?
 Кий нас мрак ослѣпил
 Даже чуждатись тебе?
 О нището! О даре небесный!
 Любит тебе всяк муж свят и честный.
 Кто с тобою раздружился,
 Тот в ночи токмо родился,
 Нѣсть сугубый муж.
 Мир сей являет вид благолѣпный.
 Но в нем таится червь неусыпный.
 Се пещера убога
 Таит блаженнаго бога
 В блаженном сердцѣ.
 Ах, блага ярость есть паче смѣха,
 Яко в лицѣ злом тайна утѣха,
 Се бо нищета святая

Извнѣ яра внутр златая
 Во мирной душѣ.
 Горе ти, міре! Смѣх внѣ явяеш,
 Внутр же душею тайно рыдаеш.
 Украсился ты углами,
 Но облился ты слезами
 Внутрѣ день и ночь.
 Зависть, печаль, страх, несыта жажда,
 Ревность, мятеж, скорбь, тяжба
 и вражда

День и ночь ты опаляют,
 Как сіонскій град, плѣняют
 Душевный твой дом.
 Возвеселимся, а не смутимся!
 Днесь непрестанне всѣ христіане!
 Там, гдѣ бог наш нам родися
 И пеленами повися,
 Хвала день и ночь.

БАЙКИ ТА ФІЛОСОФСЬКІ ТВОРИ Г.СКОВОРОДИ

План

1. Мотив “спорідненої праці” у байках “Пчела і Шершень”, “Жайворонки”, “Дві куриці”, “Орел і Черепаха”.
2. Звеличення душевної краси людини у байках “Старуха і горшечник”, “Вітер і філософ”.
3. Новаторський характер збірки “Басни Харківські”.
4. Філософські трактати письменника: “Наркіс”, “Жена Лотова”.

Література

1. *Бородій М.* До біографії Григорія Сковороди // Слово і час. — 1991. — № 1. — С.36-41.
2. *Іваньо Ів.* Філософія і стиль мислення Г.Сковороди. — К., 1983.
3. *Мишанич О.* Сковорода і народна творчість. — К., 1972.
4. *Мишанич О.* Григорій Сковорода: нарис життя і творчості. — К., 1994.
5. *Мишанич О.* “Перший розум наш”: про Григорія Сковороду // Українська мова й література в середній школі, гімназіях, ліцеях та колегіумах. — 2002. — № 6. — С.4-6.
6. *Педагогічні ідеї Г.С.Сковороди.* — К., 1972.
7. *Поліщук Ф.* Григорій Сковорода: Життя і творчість. — К., 1978.
8. *Попов М.* Життя і творчість Г.Сковороди // Матеріали... — Т.1. — С.600-617.
9. *Степанишин Б.* Давня українська література в школі. — К., 2000.
10. *Філософія Григорія Сковороди.* — К., 1972.
11. *Чижевський Д.* Філософія Г.С.Сковороди. — Варшава, 1934.
12. *Шевчук В.* Григорій Сковорода — людина, мислитель, митець // Шевчук В. Дорога в тисячу років. — К., 1990. — С.209-219.

Багатоаспектність, різноплановість творчої спадщини Г.Сковороди засвідчують його *байки*. Ця тема є дотичною до попереднього практичного заняття, проте наступний етап вивчення творчості письменника має свої особливості, які зумовлюються жанрово-тематичною розмаїтістю доробку мислителя, що дає змогу з’ясувати значення його творчості для подальшого розвитку української літератури.

Свої байки Г.Сковорода написав протягом 1769-1774 рр., після залишеної викладацької роботи у Харківському колегіумі, під час самітницьких подорожей селами Слобожанщини. Письменник створив їх 30 і об’єднав у збірку під назвою “*Байки Харківські*”. За змістом вони виокремлюються на певні тематичні групи. Провідною і найбільшою серед них — цикл байок, в яких утверджується ідея “сродної праці”.

Студентам пропонуються для вивчення байки “Пчела і Шершень”, “Жайворонки”, “Дві курки”, “Орел і черепаха”.

Трутень насміхається над Бджолою, глузуючи, що плоди її праці споживають люди, однак замість нагороди часто шкодять їй і навіть спричиняють смерть. Мудра Бджола вказує на те, що сутність її життя у виснажливій, але приємній праці, яка приносить їй задоволення і користь іншим. Необхідно звернути увагу на аргументи у “силі” твору. Мотив визначеності від Бога роду занять звучить у байці “Жайворонки”. Тут присутня батьківська наука, з якої дитина привчається з ранніх літ до улюбленого виду трудової діяльності.

Інша тематична група стосується звеличення душевної краси людини. У байці “Баба і Гончар” висміяно нерозумну жінку, яка, купуючи горщики, судить про них лише із зовнішнього вигляду. Про внутрішню сутність людини, її моральну цінність дізнаємося з байки “Вітер і філософ”.

Байки Г.Сковороди носять новаторський характер і сприймаються одночасно як літературні і філософські твори. Слідуючи езопівській традиції, автор розробляє стислий сюжет, насичуючи його новими порадами-напученнями. Написані вони прозою. Про дійових осіб дізнаємося із діалогів, в яких закладений полемічний зміст. Композиційно його байка складається з двох частин — основного сюжету (фабули) і моралі (сили). Іноді за мораль служить приказка чи прислів'я. Часто вона має розлогий зміст, перетворюючись у філософські повчання. Характерною особливістю байок Сковороди є влучний дотеп, дошкульна сатира, динамічність розвитку дії тощо. Як зазначає Ф.Поліщук, “у них поєднано глибокі думки мислителя з художньою правдою письменника, який добре знав звичаї, психічний склад свого народу, його трудове життя, повсякденні турботи і сподівання”. Завдяки плідній праці Г.Сковороди українська байка належно утвердилася у тогочасному літературному процесі. Згодом її традиції продовжили П.Гулак-Артемівський, П.Білецький-Носенко, Є.Гребінка, Л.Боровиковський, Л.Глібов та ін.

Вчені-дослідники світознавчих засад Г.Сковороди визнають його в духовній історії України філософом з народу, представником традицій “Київської школи”. По-різному сприймають мислителя — ре-

лігійний скептик, еретик, сектант, релятивіст, проповідник, навчитель, містик (при чому містик з усілякими проявами і без однозначності в оцінках вчених), несамостійний і, водночас, оригінальний мудрець. Про Г.Сковороду написано багато. Варто зосередити увагу на працях Д.Багалія, В.Ерна, Д.Чижевського та ін., які не позначені певними ідеологічними впливами.

Визначальною щодо Сковороди-філософа належало б мати за провідну ту обставину, що він справді проповідував “неписану” філософію, а що в двократ важливо — сам її дотримувався. Мова, якою оперує Г.Сковорода, — це мова образів та символів. Навіть усталені в науково-філософському значенні слова-терміни в нього набувають первісної своєї ваги. Осмислена дійсність у мислителя відображається за допомогою протилежних означень, антиномічних понятійних пар нерівної рівності з двоїтим характером (вічність у тлінні, у брехні правда, життя у смерті, світло у пільмі, радість у журбі, у відчай надія ...), на чому базується у відповідних співвідношеннях абсолютна повнота буття. Проповідуючи етичний ідеал протирічними поняттями, наш мудрець підтверджує споконвічну первісну істину, що всі люди Землі рівні перед Богом і водночас — різні. Цю невідповідність може кожен і сьогодні спостерегти.

Сковородинське бачення видимої та невидимої натур вміщується у макрокосм (все галактичне довкілля), мікрокосм (людина) та світ символів (Святе Письмо). Мислитель завжди ставить Біблію поруч з античними філософами, в поглядах яких визнає найстарше Богословіє. І там, і там, а також використовуючи поширені в Україні XVII-XVIII ст. збірники емблем, Г.Сковорода віднаходить наочно-образні, чуттєві відповідники для розкриття правди істинного буття. Символи та емблеми, якими послуговується філософ, почерпнуті ним із реального світу. А це — рослини, тварини, природні явища, мінерали, продукти людської діяльності, геометричні фігури тощо.

Поширений символ людського буття та природи у філософії Сковороди втілюється предметними відповідниками на позначення діалектичного руху — колообігу (початок закінчує починаючи) — зерно, вкинуте в землю, зотліває, даючи пагінець нового життя; душа людини після її смерті повертається “додому”, до свого Творця.

Студентові-філологіві відома розповідь з античної міфології про Нарциса — самозакоханого юнака, якого виставлено в непривабливому світлі. Г.Сковорода інакше розглядає цього героя у системі свого філософського тлумачення. Наркісове самопізнання (самозаглиблення) постає тут шляхом визнання істинного зв'язку людини з Богом — її Творцем. Наркіс любить себе самого, а це значить — він любить Бога; звідси — служити Богові — служити самому собі.

Сковорода вважає центральним у людині не її “теоретичні”, “пізнавчі” здібності, а більш глибоке за них емоційно-вольове ество людського Духа — “серце” людини. Із серця піднімається, виростає і думка, і прагнення, і почування. Саме на нього повинна бути звернена головна увага моральної чистоти та релігійності людини. А звідси вимога — “пізнай себе”, “поглянь у себе” і т.д. (За Д.Чижевським).

Як зізнавався сам Г.Сковорода, на тридцятomu році від свого народження він обрав собі полюбовницю — Біблію, з якою не розлучався до кінця життя. Постійно спілкуючись із нею, філософ неодноразово застерігав читачів від літерального (буквеного) сприйняття змісту Святого Письма, бо для тих, хто тут вбачає лише зовнішній бік, Біблія “с дураком дурна”.

Він навчає, як треба сприймати Біблію в пізніших своїх філософських трактатах: “Жена Лотова”, “Израильский змій”, “Потоп Змін”.

Шлях пізнання людиною макрокосму, мікркосму та світу символів вимагає усвідомлення наявності антиноміки та поступального “жування”. Передує цьому початковий акт — знищення зовнішності. Г.Сковорода особливо доступно тлумачить його на прикладі зі звичним нам горіхом. Щоб пізнати солодощі горіха, необхідно вивільнити зі шкаралупи хресто-членне зерно. Це перший крок до пізнання символічного й істинного буття. Наступні — це копіткі розкушування і розжовування зерна (розділення, розмежування, розмелювання). Первинне жування горіхового зерна дає можливість відчутти його початковий смак. Необхідні зусилля подальшого жування, щоби віднайти всередині заховані щільники вічності, утаємниченої Божої правди. (Байка-притча про приманливу пташку в чудовому саду, яку людина силкується впіймати, та її намагання залишаються марними).

При викритті примітивних суджень щодо Святого Письма Г.Сковорода почасти вдається до наведення риторичних аргументацій з ущипливістю, сарказмом, а така манера вочевидь відповідає українському ментальному типові.

* * *

У посібнику наводяться лише окремі розділи та уривки з філософських трактатів Г.Сковороди.

ПЧЕЛА И ШЕРШЕНЬ

— Скажи мнѣ, Пчела, для чего ты столь глупа? Знаеш, что трудов твоих плоды не столько для тебе самой, сколько для людей полезны, но тебѣ часто и вредят, принося вмѣсто награжденія смерть, однако не перестаеи дурачиться в собираніи меда. Много у вас голов, но безмозгіе. Видно, что вы без толку влюбилися в мед.

— Ты высокій дурак, господин совѣтник, — отвѣчала Пчела. — Мед любит ѣсть и медвѣдь, а Шершень тоже лукаво достает. И мы бы могли воровски добывать, как иногда наша братья и дѣлает, если бы мы только ѣсть любили. Но нам несравненно большая забава собирать мед, нежели кушать. К сему мы рожденны и не престанем, поколь умрем. А без сего жить и в изобиліи меда есть для нас одна лютейшая смерть.

С и л а. Шершень есть образ людей, живущих хищеніем чуждаго и рожденных на то одно, чтоб ѣсть, пить и протч. А пчела есть герб мудраго человѣка, в сродном дѣлѣ трудящагося. Многіи шершни без толку говорят: для чего сей, напримѣр, студент научился, а ничего не имѣет? На что-де учиться, если не имѣть изобилія?... Не разсуждая слов Сіраха:

“Веселіе сердца — живот человѣку”, и не разумѣя, что сродное дѣло есть для него сладчайшее пиршество. Взгляньте на правленіе блаженныя природы и научитесь. Спросите вашу борзую собаку, когда она веселѣе? — Тогда, — отвѣчает вам, — когда гоню зайца. Когда вкуснѣе заец? — Тогда, — отвѣчает охотник, — когда гаяню.

Взгляньте на сидящаго пред вами кота. Когда он куражнѣе? Тогда, когда цѣлу ночь бродит или сидит возлѣ норихи, хотя, уловивши, и не ѣст мыши. Запри в изобиліи пчелу, не умрет ли с тоски в то время, когда можно ей лѣтатъ по цвѣтоносным лугам? Что горестнѣе, как плавать в изобиліи и смертно мучиться без сроднаго дѣла? Нѣтъ мучителнѣе, как болѣть мыслями, а болят мысли, лишаясь сроднаго дѣла. И нѣтъ радостнѣе, как жить по натурѣ. Сладок здѣсь труд тѣлесный, терпенье тѣла и самая смерть его тогда, когда душа, владычица его, сродным услаждается дѣлом. Или так жить, или должно умрѣть. Старик Катон чем мудр и щаслив? Не изобиліем, ни чином, — тѣм, что послѣдует натурѣ, как видно в Цицероновой книжечкѣ “О старости”. Сія одна есть премилосердная мати и премудрая путеводителница. Сія преблагая домостроителница несытому дарует много, а мало дает довольному малым.

Но раскусить же должно, что значит жить по натурѣ. Не закон скотских удов и похотей наших, но значит блаженное оное естество, называемое у богословов трисолнечное, всякой твари свою для нея часть и сродность вѣчно предписующее. О сем-то естествѣ сказал древній Епікур слѣдующее: “Благодареніе блаженной натурѣ за то, что нужное здѣлала нетрудным, а трудное ненужным”.

А понеже в богѣ нѣсть мужскій пол ни женскій, но все в нем и он во всем, для того сказует Павел: “Иже есть всяческая во всем...”

ЖАВОРОНКИ

Еще в древніє вѣка, в самое тое время, как у орлов черепахи лѣтять учивались, молодой Жаворонок сидѣл недалече того мѣста, гдѣ одна с помянутых черепах, по сказкѣ мудрого Езопа, лѣтанье свое благополучно на каменѣ окончила с великим шумом и треском. Молодчик, спугавшись, пробрался с трепетом к своему отцу:

— Батюшка! Конечно, возлѣ твоей горы сѣл орел, о котором ты мнѣ когда-то говорил, что она птица всѣх страшнѣе и силнѣе...

— А почему ты догадуешься, сынок? — спросил старик.

— Батюшка! Как он садился, я такой быстроты, шуму и грому никогда не видывал.

— Мой любезнѣйшій сынок! — сказал старик, — твой молоденькій умок... Знай, друг мой, и всегда себѣ сію пѣсенку пой:

Не то орел, что високо лѣтает,
Но то, что легко сѣдает...

С и л а. Многіи без природы изрядныи дѣла зачинают, но худо кончат. Доброе намѣреніе и конец всякому дѣлу есть печать.

ДВѢ КУРИЦЫ

Случилось Дикой Курицѣ залетѣть к Домашней.

— Как ты, сестрица, в лѣсах живешь? — спросила Домовая.

— Так слово в слово, как и протчіи птицы лѣсныи, — отвѣчала Дикая.

— Тот же бог и мене питает, который диких кормит голубов стадо...

— Так они же и лѣтать могут хорошо, — промолвила хазяйка.

— Ето правда, — сказала Дикая, и я по тому ж воздуху лѣтаю и довольна крыльями, от бога мнѣ данными...

— Вот етому-то я, сестрица, не могу вѣрить, — говорила Домосѣдка, — для того что я всилу могу перелетѣть вон к етому сараю.

— Не спорю, — говорит Дичина, — да притом же то извольте, голубушка моя, рассуждать, что вы с маленьких лѣт, как только родились, извольте по двору навозы разгребать, а я мое лѣтанье ежедневным опытом твердить принужденна.

С и л а. Многіи, что сами здѣлать не в силах, в том протчіим вѣрить не могут. Безчисленныи нѣгою отучены пѣшешетвовать. Сіе дает знать, что как практика без сродности есть бездѣльная, так сродность трудолюбіем утверждается. Что ползы знать, каким образом дѣлается дѣло, если ты к тому не приобык? Узнать не трудно, а трудно привыкнуть. Наука и привычка есть то же. Она не в знаніи живет, но в дѣланіи. Вѣдѣніе без дѣла есть мученьем, а дѣло — без природы. Вот чем разнится scientia et doctrina (знаніе и наука).

ОРЕЛ И ЧЕРЕПАХА

На похилом над воду дубѣ сидѣл Орел, а в близости Черепаха своей братьи проповѣдовала слѣдующее:

— Пропадай оно лѣтать... Покойная наша прабаба, дай бог ей царство небесное, навѣки пропала, как видно в історіях за то, что сей проклятой наукѣ зачала было у орла обучатся. Самой сатана оную выдумал...

— Слушай, ты, дура! — перервал ея проповѣдь Орел. — Не чрез то погибла

премудрая твоя прабаба, что лѣтала, но тѣм, что принялася за оное не по природѣ. А лѣтанье всегда не хуже ползанья.

С и л а. Славолубіе да сластолюбіе многих поволокло в стать, совсѣм природѣ их противную. Но тѣм им вреднѣе бывает, чем стать изряднѣе, и весьма немногих мати родила, напримѣр, к філософіи, к ангелскому житію.

СТАРУХА И ГОРШЕЧНИК

Старуха покупала горшки. Амуры молодых лѣт еще и тогда ей отрыгались.

— А что за сей хорошенькій?...

— За того возму хоть 3 полушки, — отвѣчал Горшечник.

— А за того гнусного (вот он), конечно, полушка?..

— За того ниже двух копѣек не возму...

— Что за чудо?..

— У нас, бабка, — сказал майстер, — не глазами выбирают: мы испытуем, чисто ли звонит.

Баба, хотя была не подлаго вкуса, однак не могла больше говорить, а только сказала, что и сама она давно сіе знала, да вздумать не могла.

С и л а. Конечно, сія премудрая Ева есть прабабою всѣм тѣм вострякам, которыи человекѣ цѣнят по одеждѣ, по тѣлу, по деньгам, по углам, по имени, не по его житія плодам. Сіи правнуки, имѣя тот же вкус, совершенно доказуют, что они суть плод от сей райской яблони. Чистое, и как римляне говорили candidum — бѣлое, и независтное сердце, милосердное, терпеливое, куражное, прозорливое, воздерж-

ное, мирное, вѣрующее в бога и уповающее на него во всем — вот чистый звон и честная души нашей цѣна! Воспоминает и сосуд избранный Павел о сосудах честных и безчестных (2 К Тимоф[ею], гл. 2, стих 20 и К рим[лянам], 9, стих 21). “Утроба буяго яко сосуд сокрушен и всякаго разума не удержит” (Сирах, 21, ст. 17).

Извѣстно, что в царских домах находятся фарфорные, серебряные и золотые урыналы, от которых, конечно, честнѣе глиняная и деревяная посуда, пищею наполняемая, так как ветхій селскій храм божій почтеннѣе господскаго бархатом украшеннаго афедрона. Изрядная великоросійская пословица сія: Не красна изба углами, а красна пирогами.

Довелось мнѣ в Харьковѣ между премудрыми емблематами на стѣнѣ залы видѣть слѣдующій: написан схожій на черепаху гад с долговатым хвостом, средѣ черепа сіяет болшая золотая звѣзда, украшая оной. Посему он у римлян назывался stellio, звѣзда — stella, но под ним толк подписан слѣдующий: sibi lise lies, сирѣчь: под сіяніем язва. Сюда принадлежит пословица, находящаяся в евангеліи: “Гробы повапленные”.

ОСЕЛКА И НОЖ

Нож бесѣдовал с Оселкою.

— Конечно, ты нас, сестрица, не любишь, что не хочеш в стать нашу вступить и быть ножом...

— Ежели бы я острить не годилась, — сказала Оселка, — не отрелася бы вашему совѣту последовать и состоянію. А тепер тѣм-то самим вас люблю, что не хочу быть вами. И, конечно, ставши но-

жом, никогда столько одна не перерѣжу, сколько всѣ те ножи и мечи, которые во всю жизнь мою переострю; а в сіе время на оселки очень скудно.

С и л а. Родятся и такіе, что воинской службы и женитбы не хотят, дабы других свободнѣе поощрять к разумной честности, без которой всяка стать недѣйствительна.

ВѢТЕР И ФИЛОСОФ

— О, чтобы тебе чорт взял, проклятой...!

— За что ты мене бранишь, господин Філософ, — спросил Вѣтер.

— За то, — отвѣтствует Мудрец, — то как только я отворил окно, чтоб выбросать вон чеснокову шелуху, ты как дунул проклятым твоим вихром, так все

назад по цѣлому столу и по всей горницѣ разбросал, да еще притом остальную рюмку с вином, опрокинувши, разшиб, не вспоминая тое, что, раздувши из бумажки табак, все блюдо с кушаньем, которое я по трудах прибрался было покушать, совсѣм засорил...

— Да знаеш ли, — говорит Вѣтер, — кто я таков?

— Чтоб я тебе не разумѣл? — вскричал Фізік. — Пускай о тебѣ мужички разсуждают. А я послѣ небесных планет тебе моего внятія не удостоеваю. Ты одна пустая тѣнь...

— А если я, — говорит Вѣтер. — тѣнь, так есть при мнѣ и тѣло. И правда, что я тѣнь, а невидимая во мнѣ божія сила есть точним тѣлом. И как же мнѣ не вѣять, если мене всеобщій наш создатель и невидимое вся содержащее существо движет.

— Знаю, — сказал Філософ, — что в тебѣ есть существо неповинное потолику, поелику ты Вѣтер...

— И я знаю, — говорил Дух, — что в тебѣ столько есть разума, сколько в тѣх двух мужичках, с которых один, нагнувшись, поздоровил мене заднею безчестною частью, задравши платье, за то, что я раздувал пшеницу, как он ея чистил, а другій такой же комплемент здѣлал в то время, как я ему не давал вывершить копну сѣна, и ты у них достоин быть головою.

С и л а. Кто на погоды или на урожай сердится, тот против самага бога, всяетворящаго, гордится.

ГОЛОВА И ТУЛУБ

— Чѣм бы ты жива была, — спросил Тулуб Голову, — если бы от мене жизненных соков по части в себе не вытягивала?

— Сіе есть самая правда, — отвѣчает

Голова, — но в награжденіе того мое око тебѣ свѣтом, а я вспомошествоую совѣтом.

С и л а. Народ должен обладателям своим служить и кормить.

ВОРОНА И ЧИЖ

Неподалеку от озера, в котором видны были жабы, Чиж, сидя на вѣтвѣ, пѣл. Ворона в близости тож себѣ квакала и, видя, что Чиж пѣть не перестает:

— Чего ты сюда же дмешся, жабо?

— А для чего ты мене жабою зовеш? — спросил Чиж Ворону.

— Для того, что ты точно такой зеленой, как вон тая Жаба.

А Чиж сказал: — О, ежели я жаба, тогда ты точная лягушка по внутреннему твоему орудію, которым пѣніе весьма им подобное отправляеш.

С и л а. Сердце и нравы человѣческіи, кто он таков, свидѣлствовать должны, а не внѣшніи качества. Дерево от плодов познавается.

ДВА ЦѢННЫИ КАМУШКИ: АЛМАЗ И СМАРАГД

Высоких качеств Смарагд, находясь при королевском дворѣ в славѣ, пишет к своему другу Адамантию слѣдующее:

Любезный друг!

Жалею, что не радиш о своей чести и погребен в пепелѣ живеш. Твои дарованія мнѣ известны. Они достойны честнаго и виднаго мѣста, а теперь ты подобен свѣтящему свѣшнику, под спудом сокровенному. К чему наше сіяніе, если оно не приносит удивленія и веселія народному взору? Сего тебѣ желая, пребуду — друг твой Смар[агд].

Дражайшій друг! — отвѣтствует Алмаз. — Наше с виднаго мѣста сіяніе питает народную пустославу. Да взирают на блестящіе небеса, не на нас. Мы слабый небес список. А цѣна наша, или честь,

всегда при нас и внутри нас. Грановщики не дают нам, а открывают в нас оную. Она видным мѣстом и людскою хвалою не умножается, а презрѣніем, забвеніем и хулою не уменьшится. В сих мыслях пребуду — друг твой Адам[антий].

С и л а. Цѣна и честь есть то же. Сея кто не имѣет внутри себе, приѣмля лживое свидѣлство снаружи, тот надѣвает вид ложнаго алмаза и воровской монеты. Превратно в народѣ говорят так: “Здѣлали Абрама честным человѣком”. А должно было говорить так: “Засвидѣлствовано пред народом о чести Абрама”. Просвѣщеніе или вѣра божія, милосердіе, великодушіе, справедливость, постоянность, цѣломудріе... Вот цѣна наша и честь! Старинная пословица: Глупой ищет мѣста, а разумнаго и в углу видко.

МУРАШКА И СВИНЬЯ

Свинья с Мурашкою спорили, кто из них двоих богатѣе. А Вол был свидѣтелем правости и побочным судьбою.

— А много ли у тебе хлѣбнаго зерна, — спросила с гордою улыбкою Свинья, — прошу объявить, почтенная госпожа?...

— У мене полнохенька горсть самага чистаго зерна. Сказала как только Мурашка, вдруг захохотали Свинья и Вол со всей мочи.

— Так вот же нам будет судьбою господин Вол, — говорила Свинья. — Он 20 лѣт с залишком отправлял с великою славою судейскую должность, и можно сказать, что он между всею своею братією искуснѣйший юриста и самой острой арифметик и алгебрик. Его благородіе может наш спор легко рѣшить. Да он же и в латынских дыспутах весьма, кажется, зол.

Вол послѣ сих слов, мудрым звѣрком сказанных, тотчас скинул на щеты и при

помощи арифметическаго умноженія слѣдующее здѣлал опредѣленіе:

— Понеже бѣдная Мурашка точію одну горсть зерна имѣет, как сама призналася в том добровольно, да и, кромѣ зерна, ничего больше не употребляет, а, напротив того, у госпожи Свиньи имѣется цѣлая кадъ, содержащая горстей 300 с третью, того ради по всѣм правам здраваго разсужденія...

— Не то вы считали, господин Вол, — перервала его рѣчь Мурашка. — Надѣньте очки да расход против приходу скиньте на щеты...

Дѣло зашло в спор и перенесено в вышшей суд.

С и л а. Не малое то, что для обыходки довольное, а довольство и богатство есть то же.

СОБАКА И ВОЛК

У Тітира, пастуха, жили Левкон и Фирідам, двѣ собаки, в великой дружбѣ. Они прославились у диких и домашних звѣрей. Волк, побужден их славою и сыскав случай, поручал себе в их дружбу.

— Прошу меня жаловать и любить, государи мои, — говорил с придворною ужимкою Волк. — Вы меня высоколѣпно оцасливить в состояніи, если соизволите удостоить меня мѣста быть третим вашим другом, чего лестно ожидаю.

Потом насаказал им о славных и богатых предках своих, о модных науках, в коих воспитан тѣцаніем отцовским.

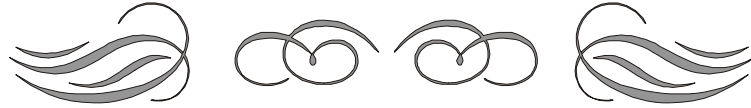
— Если ж, — примолвил Волк, — фамилією и науками хвалиться у разумных сердец почитается за дурость, то имѣю лучшія мѣры для приведенія себя в вашу любовь. Я становитостью с обѣми вами сходен, а голосом и волосом с господином Фирідамом. Самая древнѣйшая пословица: *Simile ducit duces ad simile*. В одном только не таюся, что у меня лисей хвост, а волчей взор.

Левкон отвечал, что Тітир на их всем не похож, однакъ есть третим для них другом, что он без Фирідама ничего дѣлать не начинает. Тогда Фирідам сказал так:

— Голосом и волосом ты нам подобен, но сердце твое далече отстоит. Мы бережем овцы, довольны волною и молоком, а вы кожу сдыраете, снѣдающе их вмѣсто хлѣба. Паче же не нравится нам зерцало твоя души лукавый взор твой, косо на близ тебе ходящаго барашка поглядывающій.

С и л а. И фамилія, и богатство, и чин, и родство, и тѣлесныя дарованія, и науки — не сильны утвердить дружбу. Но сердце, в мыслях согласное, и одинакая честность челоуѣколюбныя души, в двоих или троих тѣлах живущая, сія есть истинная любовь и единство, о коем взглянь 4 гл., стих 32 в “Дѣянїях”, и о коем Павел: “Нѣсть іудей, ни еллин...” “Все бо вы едины есте о Христѣ Іисусѣ” (К галат[ам], 3).

НАРКІСС

РАЗГЛАГОЛ О ТОМ: УЗНАЙ СЕБЕ

ПРОЛОГ

Сей есть сын мой первородный. Рожден в седмом десяткѣ вѣка сего. Наркісс нарицается нѣкій цвѣт и нѣкій юноша. Наркісс — юноша, в зеркалѣ прозрачных вод при источникѣ взирающій сам на себе и влюбившійся смертно в самага себе, есть предревняя притча из обветшалыя богословіи египетскія, яже есть матер еврейскія. Наркісов образ благовѣстит сіе: “Узнай себе!”. Будьто бы сказал: хочещи ли быть доволен собою и влюбиться в самага себе? Узнай же себе! Испытай себе крѣпко. Право! Како бо можно влюбиться в невѣдомое? Не горит сѣно, не касаясь огня. Не любит сердце, не видя красоты. Видно, что любов есть Софіина дщерь. Гдѣ мудрость узрѣла, там любов сгорѣла. Во истину блаженна есть самолюбность, аще есть свята; ей свята, аще истинная; ей, глаголю, истинная, аще обрѣла и узрѣла едину оную красоту и истину: “Посредѣ вас стоит, его же не вѣсте”.

Блажен муж, иже обрѣте в домѣ своем источник утѣшенія и не гонит вѣтры со Исавом, ловителствуя по пустым околицам. Дщерь Саулова Мелхола, из отчаго дому сквозь окно разсыпающая по улицам взоры своя, есть мати и царица всѣх шатающихся по околним пустыням во слѣд безпутнаго того волокиты, кого, как буйную скотину, встрѣтив, загонит в дом пастырь наш. Куда ты бѣс женет? “Возвратися в дом твой!”

Сіи суть Наркіссы буи. А мой мудрый Наркісс амурится дома, по Соломоновой притчѣ: “Разумив праведник, себѣ друг будет”.

Кто-де прозрѣл во водах своя тлѣни красоту свою, тот не во внѣшность кую-либо, ни во тлѣнія своего воду, но в самага себе и в самую свою точку влюбится. “Стези твоя посредѣ тебе упокоиши”.

Наркісс мой, правда, что жжется, ражжигаясь угліем любви, ревнуя, рвется, мечется и мучится, ласкосердствует, печется и молвит всѣми молвами, а не о многом же, ни о пустом чем-либо, но о

себѣ, про себе и в себе. Печется о едином себѣ. Едино есть ему на потребу. Наконец, весь, аки лед, истаяв от самолюбнаго пламя, преобразается во источник. Право! Право! Во что кто влюбился, в то преобразился. Всяк есть тѣм, чіе сердце в нем. Всяк есть там, гдѣ сердцем сам.

О милая моя милосте, Наркіссе! Нынѣ из ползущаго червища востал еси пернатый мотыликом. Нынѣ се воскресл еси! Почто не преобразился еси в ручай или поток? Почто не в рѣку или море? Скажи мнѣ! Отвѣщает Наркісс: “Не дѣйте мене, добро бо дѣло сотворих. Море из рѣк, рѣки из потоков, потоки из ручаев, ручаи из пары, а пара всегда при источникѣ суцая сила и чад его, дух его и сердце. Се что люблю! Люблю источник и главу, родник и начало, вѣчныя струи, источающее от пары сердца своего. Море есть гной. Рѣки проходят. Потоки иссыхают. Ручаи ищезают. Источник вѣчно парюу дышет, оживляющею и прохлаждающею. Источник един люблю и ищезаю. Протчее все для мене стечь, сѣчь, подножіе, сѣнь, хвост...” О сердце морское! Чистая бездно! Источниче святи! Тебе одинаго люблю. Ищезаю в тебе и преображаюся... Слышите ли? Се что воспѣвает орлій птенец, орлія матери феваідскія премудрости!

Лицемѣры и суевѣры, слыша сіе, соблазняются и хулят. Во источник преобразится? Како могут сія быти? Не ропщите! Вельми легко вѣрующему, яснѣе скажу, узнавшему в себѣ красоту оную: “Пара бо есть силы божія и изліяніе вседержителя славы чистое”.

Лучше-де было ему преобразиться во злато, или во драгоцѣнный камень, или... Постоите! Он самое лучшее нашел. Он преобразуется во владыку всѣх тварей, в солнце. Ба! Развѣ солнце и источник есть то же? Ей! Сонце есть источник свѣта. Источник водный источает струи вод, напаяя, прохлаждая, омывая грязь. Огненный же источник источает лучи свѣта, просвѣщая, согрѣвая, омывая мрак. Источник водный водному морю начало. Сонце есть глава огненному морю. Но како-де могут сія быти, дабы человек преобразился в сонце? Аще сіе невозможно,

како убо глаголет истина: “Вы есте свѣтъ мыру, сіесть сонце”.

О лицемѣры! Не по лицу судите, но по сердцу. Ей! Сонце есть источником. Како же не и человекъ божій солнцем? Сонце не по лицу, но по источничей силѣ есть источником. Тако и человекъ божій, источающій животворящія струи и лучи божества испущающій, есть солнцем не по сонечному лицу, но по сердцу. Всяк есть тѣм, чіе сердце в нем: волчье сердце есть истинный волк, хотя лице человекѣе; сердце боброво есть бобр, хотя вид волчій; сердце вепрово есть вепр, хотя вид бобров. Всяк есть тѣм, чіе сердце в нем. Но лицемѣры бодут рогами упорно. Да будет-де сіе тако здраво! Обаче-де человекѣку преобразитися в лицо сонцово отнюдь невозможно. Лице-де и сердце разнь... Право, право судите! И я сужду: отнюдь невозможно. Да и кая полза? Вид бобров не творит волка бобром. О глухіи лицелюбцы! Внемлите грому сему: “Плоть ничто же, дух животворит”.

И сего ли не вѣсте, яко вид, лице, плоть, идол есть то же и ничто же? Не вѣсте ли, яко мыр сей есть идол поля Деирскаго? Сонце же истукану сему есть лице его и золотая глава его, и се суета сует? Даніил не кланяется, а Наркісс не любит его. Мыр есть улица Мелхолина, блудница вавилонска, бѣсноватое море, а Даніил и Наркісс в горящих сих адских водах узрѣли любезную свою милость. Кую? Росоносный источник и истое сонце, как написано: “Дондеже дхнет день”, сирѣчь сонце. “Гдѣ почиваеши? Яви мнѣ зрак твой”. “О блага мудрость есть человекѣку, паче же видящим сонце”.

Благодареніе убо блаженному богу. Сія есть неизреченная его милость и власть, сотворшая бесполезное невозможным, возможное полезным. Нынѣ мой Наркісс преобразитися во истое, не в пустое сонце. Вопрос от лицемѣров: “Что се? Тако ли в сонцѣ едином два будут сонца?” Отвѣт: “А гдѣ же ваши уши тогда, когда громчайшею трубою небеса проповѣдуют: “В солнцѣ положи селеніе свое?”

Видите, что во золотой главѣ кумира вашего, мыра сего, и во Вавилонской сей пещѣ обитает и субботствует свѣтъ наш незаходимый и не ваше мрачное, но наше сонце прославляется следующею трубою гѣснею: “Источник исхождаше и напаяше вся”.

Но оставим, да лицемѣры мучатся во огненном их своем озерѣ. Самы же со Израилем да преїдем на ону страну моря, по совѣту Варухову: “Кто преїде на ону страну моря и

обрѣте премудрость? Тамо рай”. Тамо амуруются всѣ узнавши себе Наркіссы. Се первый встрѣчает нас возлюбленный Давид, воспѣвая гѣснь свою: “У тебе источник живота. Во свѣтѣ т[воем] узрим с[вѣтъ]”.

Оставайтесь, лицемѣры, с наличным вашим солнцем. Мы в дурном вашем сонцѣ обрящем новое и прекрасное оно: “Да будет свѣтъ!” “Да станет сонце! И утвердися сонце”.

Се за стѣною и за предѣлами вашими встрѣчает нас, одѣяйся свѣтом вашим, яко ризою! Се возглашает к нам: “Радуйтесь!” “Держайте! Мир вам! Не бойтесь! Аз есмь свѣтъ! Аз свѣтъ сонцову кумиру и его мыру”. “Жаждай да грядет ко мнѣ и да пїет!”

ЧУДО, ЯВЛЕННОЕ ВО ВОДАХ НАРКІССУ

Скажи мнѣ, прекрасный Наркіссе, во водах твоих узрѣл еси что ли? Кто ли явился тебѣ в них?

От вѣт. На водах моих всплыло елисейское желѣзо. Узрѣл я на полотнѣ протекающія моя плоти нерукотворенный образ, “иже есть сіяніе славы отчїа”. “Положи мя яко печать на мышцѣ твоей”. “Знаменася на нас свѣтъ”. Вижу Петра вашего гавань: “землю посреди воды, словом божїим составленну”. Я вижу моего друга, друга Исаина сего: “Царя со славою узрите, и очи ваши узрят землю издалеча”.

Волшебница — плоть моя явила мнѣ моего Самуила. Сего единого люблю, таю, ищезаю и преображаюся. В протчем от египетскаго взглянем на еврейскія Наркіссы. Вот первый нас встрѣчает: “Ревнуя, поревновах по господѣ бозѣ...” Вот вторый: “Душа моя изыде во слово твое”, то есть преобразуется. Вот еще тебѣ. Наркіссы: “Се вся оставихом и вослѣд тебе идохом”. А Давид не истинный ли есть Наркісс? “Ищезе сердце мое и плоть моя”. “Ищезоша очи мои во спасеніе твое”. “Когда прїйду и явлюся лицу твоему?” А се не точный ли Наркісс? “Мыр мнѣ сраспяся, и аз мыру”. “Не живу аз, но живет во мнѣ Христос”. “Дондеже преобразит тѣло смиренія нашего...” “Желаю разрѣшиться”. “Мнѣ бо жити — Христос, а умрѣти — приобретѣніе”.

Как во источникѣ лице человекѣе, так во Исаиных словах, будто дуга во облакѣ, виден сих Наркіссов амур. “Будет бог твой с тобою присно, и насытишися, яко же желает душа твоя, и кости твоя утучнѣют и будут яко вертоград напоенный и яко источник, ему же не оскудѣ вода, и кости

твоя прозябнут, яко трава, и разботѣют, и наслѣдят роды родов. И созиждутся пустыни твоя вѣчными, и будут основанія твоя вѣчная родам родов, и прозовешися здатель оград, и стези твоя посредѣ тебе упокоиши”.

РАЗГОВОР 2-й О ТОМ ЖЕ: ЗНАЙ СЕБЕ

Лица: Клеопа, Лука и Друг

К л е о п а. Правду говоришь... Однако пан Сомнас сколько ни велерѣчив, я в нем вкуса не слышу. Пойдем опять к нашему Другу. Слова его едки, но не знаю, как-то пріятны.

Л у к а. А вот он и сам к нам...

Д р у г. Тѣнь мертвая! Здравствуйте!

Л у к а. Здравствуй, Мысль! Дух! Сердце! Видь се твой человек? Пересказали мы твои мысли нашим книгочим. Они говорили, что должен ты свое мнѣніе в натурѣ показать.

Д р у г. Что се значит — в натурѣ показать?

Л у к а. Я сего не знаю.

К л е о п а. Как сего не знать? Должно показать, что не только в одном человекѣ, но и в протчих тварях невидимость первенствует.

Л у к а. Так точно. За тѣм хотѣли к тебѣ ити.

Д р у г. А вы доселѣ сего не знаете?

Л у к а. Конечно, должен ты доказать.

Д р у г. Вѣрите ли, что есть бог?

Л у к а. Его невидима сила вся исполняет и всѣм владѣет.

Д р у г. Так чего жь ты еще требуешь? Ты уже сам доказал.

Л у к а. Как доказал?

Д р у г. Когда говоришь, что невидима сила все исполняет и всѣм владѣет, так не все ли одно сказать, что невидимость в тварях первенствует? Ты уже сам назвал невидимость головою, а видимость хвостом во всей вселенной.

Л у к а. Так возми что из всея вселенныя в примѣр для изъясненія.

Д р у г. Я тебѣ всю подсолнечную и вси Коперниковы мыры представляю. Возми из них, что хочь. А что говорите — показать в натурѣ, то должно было сказать: изъясни нам притчами или при-

мѣрами и подобіями то, что человек состоит не во внѣшней своей плоти и крови, но мысль и сердце его — то истинный человек есть. Взглянь на стѣну сію. Что на ней видишь?

Л у к а. Вижу написаннаго человека. Он стоит на змѣѣ, раздавив ногою голову змѣину.

Д р у г. Видь живопись видишь?

[**Л у к а.**] Вижу.

Д р у г. Скажи жь, что такое живописью считаешь? Краски ли или закрытый в краскѣ рисунок?

Л у к а. Краска не иное что, как порошок и пустоша; рисунок, или пропорція и расположение красок — то сила. А если ея нѣтъ, в то время краска — грязь и пустошь одна.

Д р у г. Что жь еще при сей живописи видишь?

Л у к а. Вижу приписанныи из библіи слова. Слушайте! Стану их читать: “Мудраго очи его — во главѣ его. Очи же безумных — на концах земли”.

Д р у г. Ну! Если кто краску на словах видит, а писмен прочесть не может, как тебѣ кажется? Видит ли такой писмена?

Л у к а. Он видит плотным оком одну послѣднюю пустошу или краску в словах, а самых в письмѣ фигур не разумѣет, одну пята видит, не главу.

Д р у г. Право судил еси. Так посему, если видишь на старой в Ахтыркѣ церквѣ кирпичь и вапну, а плана ея не понимаешь, как думаешь — усмотрѣл ли и узнал ея?

Л у к а. Никак! Таким образом, одну только крайнюю и послѣднюю наружность вижу в ней, которую и скот видит, а симметрии ея, или пропорціи и размера, который всему связь и голова матеріалу, понеже в ней не разумѣю, для того и ея не вижу, не видя ея головы.

Д р у г. Добрый твой суд. Скинь же теперь на щеты всю сумму.

Л у к а. Как?

Д р у г. А вот так! Что в красках рисунок, то же самое есть фигурою в письменах, а в строеніи планом. Но чувствуешь ли, что вси сіи головы, как рисунок, так фигура, и план, и симметрия, и размѣр не иное что есть, как мысли?

Л у к а. Кажется, что так.

Д р у г. Так для чего же не постигаешь, что и в протчих тварях невидимость

первенствует не только в человекѣ? То жь разумѣть можно о травах и деревьях и о всем прочем. Дух все-на-все выльѣпливает. Дух и содержит. Но наше око пяту блюдет и на послѣднѣй наружности находится, минуя силу, начало и голову. Итак, хотя бы мы одно без души тѣло были, то и в самое тое время еще не довольно самих себе понимаем.

Л у к а. Для чего?

Д р у г. Для того, что, почитая в тѣлѣ нашем наружный прах, не поднимаемся мыслию во план, содержащій слабую сію персть. И никогда вкуса не чувствуем в словах сих божіих, ползущее по землѣ наше понятіе к познанію истиннаго нашего тѣла возвышающих, а именно: “Не бойся, Іакове! Се на руках моих написах стѣны твоя...” Но поступим повыше.

К л е о п а. Мы выше поступать еще не хотим, а сумнѣніе имѣем. И желаем хорошенько узнать то, что называешь истинным тѣлом. Нам дивно, что...

Д р у г. Что такое дивно? Не бог ли все содержит? Не сам ли глава и все во всем? Не он ли истинною в пустошѣ истинным и главным основаніем в ничтожном прахѣ нашем? И как сумнишься о точном, вѣчном и новом тѣлѣ? Не думаешь ли сыскать что ни есть такое, в чем бы бог не правительствовал за голову и вмѣсто начала? Но может ли что бытіе свое, кромѣ его, имѣть? Не он ли бытіем всему? Он в деревѣ истинным деревом, в травѣ травюю, в музыкѣ музыкою, в домѣ домом, в тѣлѣ нашем перстном новым есть тѣлом и точностію или главою его. Он всячиною есть во всем, потому что истина есть господня; господь же, дух и бог — все одно есть. Он един дивное во всем и новое во всем дѣлает сам собою, и истина его во всем вовѣки пребывает; протчая же вся крайняя наружность не иное что, токмо тѣнь его, и пята его, и подножіе его, и обветшающая риза... Но “мудраго очи его во главѣ его, очи же безумных — на концах земли”.

.....

К л е о п а. Ах! Не могу сего понять, потому что у каждого свои мысли и неограниченныя стремленія, как молнія, в безмѣрныя разстоянія раскидаются, ни одним пространством невмѣщаемыи и никіим временем не усыпаемыи, одному только богу извѣстныи...

Д р у г. Перестань! Не так оно есть. Правда, что трудно изъяснить, что злыи

люде сердце свое, то есть самих себе, потеряли. И хотя межъ нами в первом разговорѣ сказано, что кто себе не узнал, тот тѣм самым потерялся, однако жь для лучшія увѣренности вот тебѣ голос божій: “Послушайте мене, погублшіи сердце, сущіи далече от правды”.

К л е о п а. Ах, мы сему вѣруем. Но как они потеряли? Видь и у них мысли также плодятся и разливаются. Чего они себѣ не воображают? Чего не обнимают? Цѣлый мир их вмѣститъ не может. Ничто им не давлѣет. Одно за другим пожирают, глотают и не насыщаются. Так не безденная ли бездна сердце их? Ты сказал, что сердце, мысли и душа — все то одно. Как же они потерялись?

Д р у г. Чего достигнуть не можем, не испытуймо. Понудить себе должно и дать мѣсто в сердцѣ нашем помянутому божію слову. Если его благодать повѣет на нас, тогда все нам простым и прямым покажется. Часто мѣлочей не разумѣем самых мѣлких. А человекъ есть он маленькій *мырок*, и так трудно силу его узнать, как тяжело во всемирной машинѣ *начало* сыскать; затвердѣлое наше нечувствіе и заобыкльй вкус причиною есть нашея бѣдности. Раскладывай пред слѣпцем все, что хочешь и сколько хочешь, но все тое для его пустое. Он оцупать может, а без прикосновенія ничего не понимает. Сколько раз слышим [о водѣ и духѣ].

Не по воздухѣ ли опираются птицы? Он твердѣ желѣза. Однако деревяную стѣну всяк скорѣе примѣтитъ может. А воздух почитают за пустошь. Для чего? Для того, что не столько он примѣтен. Стѣну скорее оцупаешь. Скорѣе различныи краски усмотришь. А воздух не столько казист, однак крѣпшіи камня и желѣза. А нужен столь, что дхнуть без его нелзя. Вот в самых мѣлочах ошибаемся и слабѣйшее вещество за дѣйствителнѣйшее почитаем. Почему? Потому что стѣна грубѣе и нашим очам погуще болванѣет, как уже сказано, а воздух сокровеннѣе, и кажется будто в нем ничего силы нѣтъ, хотя корабли гонит и моря движет, деревья ламлет, горы крушит, вездѣ проникает и все снѣдает, сам цѣлъ пребывая. Видишь, что не такова природа есть, как ты разсуждаешь. В ней то силнѣе, что непоказнѣе. А когда что-то уже столь закрылося, что никіими чувствами оцупать не можно, в том же то самая *сила*. Но если о воздухѣ почти увѣриться не можем и за ничто почитаем, будто бы его в природѣ не

бывало, хотя он шумит, гремит, трещит и сим самым дает знать о пребываніи своем, тогда как можем почестъ *то, что* очищенно от всякія вещественныя грязи, утвенно от всех наших чувств, свобожденно от всѣх шумов, тресков и перемѣн, во вѣчном покоѣ и в покойной вѣчности блаженно пребывает? Спортив мы от самага начала око нашего ума, не можем никак проникнуть до того, что одно достойное есть нашего почтенія и любви во вѣки вѣков. Пробудися жь теперь мыслию твоею! И если подунул на твое сердце дух божій, тогда должен ты теперь усмотрѣть то, *чего* ты от рожденія не видал. Ты видѣл по сіе время одну только стѣну, болванѣющія внѣшности. Теперь подними очи твои, если они озарены *духом истины*, и взглянь на *ее*. Ты видѣл одну только тму. Теперь уже видишь *свѣтъ*. Всего ты теперь по *двое* видишь: двѣ воды, двѣ земли. И вся тварь теперь у тебе на двѣ части раздѣлена. Но кто тебѣ раздѣлил? Бог. Раздѣлил он тебѣ все на двое, чтоб ты не смѣшивал тмы со свѣтом, лжи с правдою. Но понеже ты не видѣл, кромѣ одной лжи, будто стѣны, закрывающія *истину*, для того он теперь тебѣ здѣлал *новое небо*, новую землю. Один он творит дивную истину. Когда усмотрел ты новым оком и истинным бога, тогда уже ты все в нем, как во источникѣ, как в зеркалѣ, увидѣл то, *что* всегда в нем было, а ты никогда не видѣл. И *что* самое есть древнѣйшее, тое для тебя, новаго зрителя, *новое есть*, потому что тебѣ на сердце не всходило. А теперь будто все *вновь* здѣлано, потому что оно прежде тобою никогда не видѣнно, а только слышанно. Итак, ты теперь видишь *двое* — старое и новое, явное и тайное. Но осмотрись на самага себе? Как ты прежде видал себе?

К л е о п а. Я видал (признаюсь) одну явную часть в себѣ, а о тайной никогда и не думал. А хотя б и напоянул кто, как тое часто и бывало, о тайной, однак мнѣ казалось чудно почитать тое, *чего* нѣтъ, за бытіе и за истину. Я, напрімѣр, видѣл у мене руки, но мнѣ и на ум не всходило, что в сих руках закрылись другіи руки.

Д р у г. Так ты видѣл в себѣ одну землю и прах. И ты доселѣ был земля и пепел. Кратко сказать, тебе не было на свѣтѣ, потому что земля, прах, тѣнь и ничтожная пустоша — все то одно.

Л у к а. Видь же ты из Іереміа доказал, что человекком находится не наружный прах, но сердце его. Как же Клеопы

не было на свѣтѣ? Видь Клеопино сердце всегда при нем было и теперь есть...

Д р у г. Постой, постой! Как ты так скоро позабыл — *двое, двое?* Есть тѣло земляное и есть *тѣло духовное*, тайное, сокровенное, вѣчное. Так для чего же не быть двоим сердцам? Видѣл ты и любил болвана и идола в твоём тѣлѣ, а не истинное тѣло, во Христѣ сокровенное. Ты любил сам себе, то есть прах твой, а не сокровенную божію *истину* в тебѣ, которыя ты никогда не видѣл, не почитал *ее* за бытіе. И понеже не могл ощупать, тогда и не вѣрил в *ее*. И когда тѣлу твоему болѣть опасно довелось, в той час впадал в отчаяніе. Так что се такое? Не старый ли ты Адам, то есть старый мѣх с ветхим сердцем? Одна ты тѣнь, пустоша и ничто с твоим таковым же сердцем, каковое тѣло твое. Земля в землю устремилася, смерть к смерти, а пустоша любя пустошѣ. Душа тощная и гладная пепел, не *хлѣб* истинный ядущая и питіе свое внѣ рая со плачем растворяющая. Слушай, что о таких ко Исаіи говорит *бог*: “О Исаіе, знай, что пепелом есть сердце их. И прелщаются, и ни един может души своя избавити...” “Помяни сія, Іакове и Израилю, яко раб мой еси ты...” “Се бо отях, яко облак, беззаконія твоя и, яко примрак, грѣхи твоя. Обратися ко мнѣ — и избавлю тя...” Нѣкій старинных вѣков живописец изобразил на стѣнѣ какіи-то ягоды столь живо, что голодные птички, от природы быстрый имѣющіи взор, однак билися во стѣну, почитая за истинныя ягоды. Вот почему таковыя сердца глотают ни насытиться не могут! Покажи мнѣ хоть одного из таких любопрахов, кой имѣет удовольствіе в душѣ своей. Любовь к тѣни есть мати глада, а сего отца дщерь есть смерть. Каковое же таковых сердец движеніе? На то одно движется, чтоб безпокоиться. Видал ли ты по великих садах болшія, круглыя, на подобіе бесѣдок, птичіи клѣтки?

Л у к а. Довелось видать в царских садах.

Д р у г. Они желѣзными сѣтьми обволоченны. Множество птичек — чижев, щиглов — непрестанно внутрь их колотятся, от одной стороны в другую бьются, но нигдѣ пролета не получают. Вот точное изображеніе сердец, о коих ты вышше сказывал, что они в разныя стороны, как молнія, мечутся, мечутся и мучатся в стѣнах заключенныи. Что есть столь узко и тѣсно, как видимость? По сей причинѣ называется ров. Что фигуры (кажется)

пролетѣть сквозь сѣть на свободу духа? Но как же нам опять вылетѣть туда, чего за бытіе не почитаем? Мы видѣ давно из самага дѣтска напоенны, сим лукавым духом, засѣянны сим змінным сѣмьям, заняты внѣдрившеюся в сердцѣ ехидною, дабы одну только грубую видимость, послѣднюю пята, внешнюю тму любить, гониться, наслаждаться всегда и во всем? Так ли? Так! Всегда и во всем... Ах! Гдѣ ты, мечу Іереміин, опустошающій землю? Мечу Павлов? Мечу Финеезов?.. Заблудили мы в землю, обнялися с нею. Но кто нас избавит от нея? Вылетит ли, как птица, сердце наше из сѣтей ея? Ах, не вылетит, потому что сердцем ея сердце наше здѣлалось. А когда уже сердце наше, глава наша и мы в ее претворились, тогда кая надежда в пепелѣ? Может ли прах, во гробѣ лежащій, востать и стать и признать, что еще и невидимость есть, есть еще и дух? Не может... Для чего? Не может востать и стать пред господем. Для чего же? Для того, что сей прах не может принять в себе сего сѣмени. Коего? Чтѣ вѣрить, что есть сверх еще и то, чего не можем оцупать и аршином мѣрить... О сѣмья благословенное! Начало спасенія нашего! Можем тебе и принять, но будешь у нас бесплодно. Для чего? Для того, что любим внѣшность. Мы к ней заобыкли. И не допустим до того, чтобы могла согнить на зернѣ вся внѣшняя видимость, а осталася бы сила в нем одна невидима, которой увѣриться не можем. А без сего новый плод быть никак не может... Так нас заправили наши учителя. “Се аз питаю их пельнем и напою их желчію. От пророков бо іерусалимских изыйде оскверненіе на всю землю” (Іеремія, 23).

.....

Ф и л о н. Как?

Д р у г. А вот так! Весь мыр состоит из двоих *натур*: одна видимая, другая невидима. Видима называется тварь, а невидима — бог. Сія невидимая *натура*, или *бог*, всю тварь пронизает и содержит, вездѣ и всегда был, есть и будет. Как же ему не досадно, если мы, смотря на перемѣну тлѣнныя *натуры*, пугаемся? А сим самым приписуем ей важность в жертву, чего здѣлать нельзя, не отняв ея от бога, который всю важность, и силу, и бытіе, и имя, и все-на-все исполненіе себѣ точію одному полно и без причастников приусвоил. Ражжуй, если он бытіе и всему исполненіе, тогда как можешь что твое потерять? Что ли у тебе есть, он тебѣ всѣм

тѣм есть. Ничто твое не пропадает потому, что бог порчи не знает. Одна для тебе остается *школа вѣры*, или, как Давид говорит, поученіе вѣчности. Потерпи в нем немножко, поколь старовѣрное твое пепелное сердце нѣсколько от сегосвѣтных очистится *душков*.

.....

Итак, если хочешь что-либо познать и уразумѣть, должно прежде взыйти на гору вѣдѣнія божія. Там-то ты, просвѣщен тайными божества лучами, уразумѣешь, что захочешь, не только юность орлюю, обветшающую старости ризу, но и ветхая ветхих и небеса небес. Но кто нас выведет из преисподняго рова? Кто возведет на гору господню? Гдѣ ты, свѣте наш, Христе Іисусе? Ты один говоришь истинну в сердцѣ твоем. Слово твое истина есть. Евангеліе твое есть зажженный фанарь, а ты в нем сам свѣтом. Вот единственное средство ко избѣжанію обмана и тмы незнанія. Вот дом Давидов, в котором судейскій престол всяку ложь рѣшит и рѣжет. О чем ты, Антон, знать хочешь? Ищи в сих возлюбленных селеніях. Если не сыщешь входа в один чертог, постучи в другой, в десятой, в сотой, в тысящной, в десятотысящной... Сей божій дом снаружи кажется скотскою пещерою, но внутри дѣва родит того, котораго ангелы поют непрестанно. В сравненніи сея премудрости все свѣтвыи мудрости не иное что суть, как рабскія ухищренія. В сей дом воровским образом не входи. Ищи дверей и стучи, поколь не отверзут. Не достоин будешь входа, если что в свѣтѣ предпочтешь над божію сію гору. Не впускают здѣсь никого с одною половиною сердца. А если насильно продерешься, в горшую тму выброшен будешь.

Сколь горѣл Давид любовію к сему дому! Желал и истаевал от желанія дворов господних. Знал он, что никоим образом нельзя выбратъся из началородныя безумія челоуѣческаго тмы, развѣ через сіи ворота. Знал он, что вси заблудили от самого матернаго чрева. И хотя говорили: “Се дверь! Вот путь!” — однак все лгали. Знал он, что никакая-либо птица и никакая мудрость челоуѣческая, сколько ли она быстра, не в силѣ вынести его из пропасти, кромѣ сея чистыя голубицы. Для того из нетерпѣливости кричит: “Кто даст мнѣ крилѣ?” Да чтобы они таковы были, каковыи имѣет сія голубица, то есть посребренны, а между связью крил блещало бы золото. А если не так, то не надобно

для мене никаких лѣтаній, сколько хочь они быстропарны. Сею-то нескверною голубкою он столь усладился, столь ею плѣнился, что, как Магдалина при гробѣ, всегда сидѣл у окошка своя возлюбленная. Просил и докучал, чтоб отворила для него дверь, чтоб окончила его страдания, чтоб разбила мглу и мятеж внутренній, называя ее всею своею утѣхою. “Встань, — говорит с плачем, — славо моя, встань ты, сладчайшая моя десятиструнная, псалтырь и гусли сладкозвонныи! Если ты только встанешь, то я и сам тотчас встану, а встану рано, поднимуся на свѣт. Долго ли мнѣ во тмѣ жить?” “Когда прійду и явлюся лицу божію? Кто, кромѣ тебе, о краснѣйшая всѣх дочерей в мырѣ дѣво, кто воведет мя во град утвержен? Твоими только дверьми и одним только твоим слѣдом привестися могут к царю небесному дѣвы, если с тобой имѣют дружество. Не без ползы же трудился Давид. С коликим восторгом кричит: “Отверзите мнѣ врата правды!” “Исповѣмся тебѣ, яко услышал мя еси!” “Сей день возрадуемся и возвеселимся”. “Бог господь и явился нам”. “Призвах господа и услыша мя в пространство”.

.....

П а м в а. Скажи лучше по Давидовому: “Еда исповѣтся тебѣ персть?”. Брєніє и вода мимотекущая есть естеством своим всяка плоть, из стихій составленная, ров страданій и глубина тмы. “Спаси мя, — вопіет Давид, — от брєнія, да не углубну, и от вод многих и глубоких”. “Не мертвыи восхвалят тя...”

Д р у г. От сего ж то брєнія изводит нас помянутая царская дочерь Давидова, чистѣйшая голубица и прекраснѣйшая дѣва, одѣв нас не брєнными, но позлащенными во междораміи и посребренными духом божіим крильми. Сими окрилатѣв, возлѣтуем с Давидом и почиваем. Бросив земнаго Адама с его хлѣбом, болѣзни, перелѣтуем сердцем к человѣку Павлову, к невидимому, небесному, к нашему миру, не за моря и лѣса, не выше облаков, не в другіи мѣста и вѣка — един он есть вовѣки, — но приницаем в самый центр сердца нашего и души нашея и, минув всѣ брєнныи и потопныи мысли со всею крайнею внѣшностію плоти нашея, оставив всю бурю и мрак под ногами его, восходим чрез помянутыя лѣствицы высокій восход и исход к животу и главѣ нашей, ко истинному человѣку, в нерукотворенную скинію и к его нетлѣнной и пречистой плоти, которыя земная наша храми-

на слабою тѣнью и видом есть в разсужденіи истинныя, сопряженныя во едину ипостась без слитія естеств божіего и тлѣннаго. Сей-то есть истинный человѣк, предвѣчному своему отцу существом и силою равен, един во всѣх нас и во всяком цѣлый, его же царствію нѣсть конца...

Сего-то человѣка, если кто уразумѣл, тот и возлюбил и сам взаимно любезным здѣлался и едино с ним есть, так как прилѣпившійся брєнію и сам есть землю и в землю возвращается. А познавшій нетлѣннаго и истиннаго человѣка не умирает, и смерть над ним не обладает, но со своим господином вѣрнѣй слуга вѣчно царствует, раздѣвшись, как из обветшалыя ризы, из земныя плоти, надѣв новую, сообразную его плоти плоть, и не уснет, но измѣняется, приняв вмѣсто земных рук нетлѣнныя, вмѣсто скотских ушей, очей, языка и протчих всѣх членов истинныя, сокровенныя в богѣ, как Ісаіа говорит: “Се спаситель твой грядет, имѣяй с собою мзду, или награжденіє, воздаяй мѣсто желѣза серебро, мѣсто мѣди золото, полагаяй на основаніє твое камень сапфир, то есть небесну, нерукотворенную храмину”. Да будет бог всяческая во всем твоєм, а не мертвая земля и брєніє. Кто ли охотник к сему истинному животу, к сим блаженным дням? Сейчас вдруг, как молнія, дастся тебѣ. Удержи только язык твой от зла и устнѣ твои... О злый языче! О главо зміина! Начало горестных дней! Всѣх израя выводишь, всѣх во бездну потопляешь. Кто даст на сердце наше раны и на помышленія наша наказаніє премудрости? А иначе нєлзя нам долой не пасть. К тебѣ прибегаем, о горо божія, купино неопалимая, свѣщнице златый, святая святых, ковчеже завѣта, дѣво чистая и по рождествѣ твоєм! Ты одна и раждаеши и дѣвствуеши. Твое единыя святѣйшее сѣмя, един сын твой, умершій по внѣшности, а сим самым воскресшій и воцарившійся, может стерти главу змієву, язык поношающій господаєви...

А н т о н. Если священное писаніє есть сладкая гусль божія, не худо, если б кто нашу компанію повеселил, поиграв на сем инструментѣ хоть немножко.

Л у к а. Я в сем согласен с Антоном и сего ж прошу.

К в а д р а т. Не поврежу и я вашего добраго согласія и о том же прошу.

Д р у г. Слышишь ли, Памво? Принимайся за гусли. Ты долго учился Давидо-

вой п'єснѣ. За десять лѣт можно прі-
учиться хоть мало.

П а м в а. Ах! Что ли мнѣ в жизни
пріятнѣе, как пѣть возлюбленному мое-
му человѣку? Но боюсь, чтоб не пораз-
нить голосов. Страшит мене сын Сирахов
сими словами: “Глаголи, старѣйшино, и
не возбрани мусикии”.

Д р у г. Пой і воспой! Не бойся! Будь
увѣрен, что сладка ему будет бесѣда наша.

П а м в а. Но что ли ее присладит,
если я неискусен?

Д р у г. Что пріусладит? Тое, что дѣ-
лает пріятным отцу младолѣтнаго сыноч-
ка неправильное болтаніе в рѣчи или худое
играніе на арфѣ. Развѣ ты позабыл, что
искусство во всѣх священных инструмен-
тов тайнах не стоит полушки без любви?
Не слышишь ли Давида: “Возлюбите гос-

пода”? А потом что? “И исповѣдайте, хва-
лите и превозносите”. Любленіе господа
есть преславная глава премудрости. Как
ж нужда в прочем? Пой дерзновенно! Но
как в свѣцкой музыкѣ один тон без друга-
го согласнаго не может показать фунда-
мента, а пріобщеніе третьяго голоса совер-
шенную дѣлает музыку, которая состоит
вся в троих голосах, меж собою согласных,
так точно и в Давидовых гуслих одна стру-
на сумнительна, если ее с другим стихом не
согласить. А при троих же свѣдителях со-
вершенно всякій глагол утверждается.

Воскликнем же господави во гуслих!
Вооружимся согласіем противу проклята-
го языка, врага божественному нашему
человѣку. Авось-либо по крайней мѣрѣ из
нашей компаніи выженем сего нечистаго
духа.

ЖЕНА ЛОТОВА

Примѣта 3-я

О ОТВЕРЖЕНІИ СВѢЦКИХ МНѢНІЙ

Приступая к небесным оным писате-
лям, должно принять чистительная пилу-
лы и всѣ старинныя с глупаго общества
водхненныя мнѣнія так изблевать, как
Израиль ничего не взял от разореннаго
Иерихона, а если что // удержал, за то был
казнен. Если в море для измытія итить,
так на что удерживать мірскую грязь?
Муж двоедушен есть искуситель, дух пыт-
ливый, хром на обѣ ноги, ни тепл, ни хла-
ден. Муж нейтральный есть непріятель
дѣлу, а біблія есть то тяжёбное дѣло богу
с смертными. Сей-то род людей вопроша-
ет бога: “Жив ли в руках моих воробей?”
“Жив, если не задавиш”, — отвѣчал бог.

“Не искусиши господа бога твоего”.

Примѣта 4-я

О СТРАШНОЙ ОПАСНОСТИ В ЧТЕНІИ

Но понеже, по Августиновому слову,
не точію в свѣцких дѣлах, но и в самом
раѣ слова божія скрыты находятся діа-

вольскія сѣти, для того с великим опасен-
іем поступать должно, дабы при самом чте-
ніи и поученіи в законѣ вышняго не вплу-
таться нам в сило лукавое по примѣру
Іудыну.

“По хлѣбѣ вніде в него сатана”. //

А вот тѣ сѣти: сребролюбіе, честолю-
біе, сластолубіе, тщеславіе... Сіи всѣ духи
возвращаются в землю свою, то есть к брю-
ху и к плоти, откуда нас слово божіе вы-
весть единственно намѣренно.

Коль многих погубила грязь Лотова
піянства! Безчисленных растлил яд Дави-
дова прелюбодѣйства, а в старости его —
мнимый дур дѣволожства. Не менѣе яда
в повѣстях о сынѣ его. Читаем о ревнос-
ти Іліиной и острым нож на ближняго.
Слышав о Іезекииной болѣзни, роздража-
ем страх смертный и наше суевѣріе. Бо-
гатство Іовлево — жадными, а благодар-
ность Аврамова дѣлает нас тщеславны-
ми. Лазарево воскресеніе, слѣпых проз-
рѣніе, свобода бѣсноватых — совсѣм нас
превращает в плотомудрствующія скоты.
Самое сіе зерно божіе, сирѣчь слово сіе
(вѣра) соблазняет нас, повергая на стіхиі
внѣшняго міра. Отсюда-то уповаем на

плоть и кровь святых, надѣмся на // тлѣнь и клятву; обожаем вещество в ладанѣ, в свѣчах, в живописи, в образах и церемоніях, забыв, что, кромѣ бога, ничто же благо и что всякая внѣшность есть тлѣнь и клятва. Кратко сказать, вся біблія преисполнена пропастей и соблазнов. “Сей лежит на паденіе”. И весь сей путь ея Іерихонскій воздушными осажден разбойниками. Скажем с Давидом: “На пути сем... скрыша сѣтъ мнѣ”.

Слышал ты о мытарствах? Так вот они! В протчем они есть небыль. Помяни, что біблія есть еврейская *сфинкс* и не думай, будто об ином чем, а не о ней написано: “Яко лев, рыкая, ходит, искій, кого поглотити”.

Помни, что опасное дѣло встрѣчаться с Голіафом. Щаслив, кому удалось раздрать льва сего и обрѣсти в жестком нѣжном, в горком—сладкое, в лютости — милость, в ядѣ — ядь, в буйствѣ — вкус, в смерти — жизнь, в безчестіи — славу... Но, как притча есть: не всякому по-Якову, сіе есть по-Сампсоновому удастся.

.....

Знай, друг мой, что біблія есть *новый мир и люд* божій, земля живых, *страна и царство любви*, горній *Іерусалим*; и, сверх подлаго азіатскаго, есть *вышній*. Нѣтъ там вражды и раздора. Нѣтъ в оной республикѣ ни старости, ни пола, ни разнствія — все там общее. Общество в любви, любовь в боге, бог в обществѣ. Вот и колцо *вѣчности*! “От человекъ сіе невозможно”.

.....

Разумѣй же мнѣ и памятуй отнынѣ, богословское созданіе человекъ онаго. “Созда *бог человекъ*”.

В горней республикѣ все новое: новые люди, нова тварь, новое твореніе — не так как у нас под солнцем все ветошь ветошей и суета суетствій. “Вся дѣла его в *вѣрѣ*”. “В твореніих руку твою поучахся”. “Творяй ангелы своя духи (духами)”. “Сотворю, и кто отвратит?”

Слушай же! Да напишется сіе перстом божіим на сердцѣ! *Сотвореніе человекъ* есть *то второе рожденіе*. Оно бывает не тогда, когда содомскій человекъ из плоти и крови и, будто из бренія и грязи горшок, зиждется, слѣпливается, образуется, изваяется, стоит, ходит, сидит, машет; очи, уши, ноздры имѣет, шевелится и красуется, как обезьяна; болтает и велерѣчит, как римская Цытеріа; чувствует, как кумир; мудрствует, как идол; осязает, как

преисподній крот; щупает, как безокой; гордится, как безумный; измѣняется, как луна; беспокоится, как сатана; паучится, как паучина; алчен, как пес; жаден, как водная болѣзнь; лукав, как змій; ласков, как крокодыл; постоянен, как море; *вѣрный*, как *вѣтер*; надежный, как лед; рассыпчив, как прах; ищезает, как сон... Сей всяк человекъ ложный: сѣнь, тма, пар, тлѣнь, сон. Когда ж бывает прямое сотвореніе человекъ? Тогда, когда второе рожденіе. Не дивись сей славѣ и сему слову: “Подобает вам родитися свышше”.

Бренный кумир ограничен, заключаем тѣснотою. Духовный же *человекъ* есть свободе[н]. В высоту, в глубину, в широту лѣтает безпредѣлно. Не мѣшают ему ни горы, ни рѣки, ни моря, ни пустыни. Провидит отдаленное, прозирает сокровенное, заглядывает в прежде бывшее, проникает в будущее, шествует по лицу окіана, входит дверем заключенным. Очи его голубины, орліи крила, еленья проворность, львиная дерзость, горличина *вѣрность*, пеларгова благодарность, агнцово незлобіе, быстрота соколя, журавля бодрость. Тѣло его — адамант, смарагд, сапфир, і аспис, фарсис, кристалл и анфракс. Над главою его лѣтает седмица божіих птиц: дух вкуса, дух *вѣры*, дух надежды, дух милосердія, дух совѣта, дух прозрѣнія, дух чистосердія. Глас его — глас грома. Нечаянный, как молнія и как шумящій бурный дух. “Идѣ же хочет, дышет”.

.....

При сем человекъ ищезает в нас слѣпота и насморк, а нос ей — обоняніе и догадливое оное Исааково // чувство, могущее обонять Лотово кадило, дѣлается высоким, как соломоновска пирамида, просто скажу, біблія, до которой он, как до родственницы своей, говорит: “Внїдох в вертоград мой, сестро моя, невѣсто”; “Кто сей скрываая от мене совѣт, содержи же глаголы в сердцѣ? Мене же ли мнится утаити?”

Сей муж, зачатый от тебе, чистыя дѣвы, без мужа рожден же, а не сотворен от бога без матере — дух от духа, свѣт от свѣта, оставляет вас, родителей своих, и прилѣпляется женѣ своей, сей сущій Лот вскричав от радости: “Се нынѣ плоть от плоти моя и, будто вино в чашу изливается, да будут оба в едином”. “Отверзи мнѣ, сестро моя”. “Врата сія затворенна будут и, кромѣ его, ни для кого, яко смертны суть, не отверзутся”.

Вот кто отверзает нам путь в горняя!
“Вѣм человекѣа, прошедшаго небеса”

Он не только на неприступныя прямо
верхи гор Кавказких, но на небо, даже до
Сатурна, и в самое солнце восходит и нис-
ходит. Не думай: “Како сей глаголет, яко
с небесе снїйдох?” “Не ропщите между со-
бой”, “Аз есмь дверь”.

“Поминайте жену Лотову!”

.....

Умѣйте, други мои, поминать жену
Лотову. Когда в божїих книгах читаеш:
пїянство, наложничество, кровосмѣшение,
амуры и подобное, не мѣшкой на содом-
ских сїх улицах, но проходь, не задумы-
ваясь на них, и на пути грѣшных не стой.
Вить библиа не к сим улицам, а только
чрез сїи улицы ведет тебе в горнїя страны
и чистый край — не в плотскїя мудрова-
нїя и исходит к вѣчному. Библии нѣт нуж-
ды до брюха, до нижняго сего нашего бога,
ни до брака, ни до царя плотскаго. Она
вся в вышнем богѣ. Неужель ты и в сем
не слышиш вкуса словѣ? “Премудрость
во исходѣх поется” или: “Не упивайтесь,
но бесѣдуйте в проходѣх, сирѣчь в пас-
хах”. // Ей! Сїя лотовска басня издревле
портит чтецов, с неомытыми их руками и
ногами, раздражая в них плотоугодіе, и
на ее-то перстом показывает Павел, чтоб
не упивались вином, но под видом вина
напивались бы духа божїя и вина новаго
завѣта, не содомскаго. Вот причина омы-
тїя ног пред таинственною вечерею! Так
же и Моисей Израїля приуготовляет к
яденїю пасхи, дабы в путническом маска-
радѣ, опоясанны, стояще, и в шляпах, и
со жезлами пасху вкушали. А что значит
сїя церемонїя? То, что библиа есть *пасха*,
проход, *переход*, *исход* и *вход*.

Что же далѣе? То, что библиа есть
книга и глагол, завѣщанный от бога. Ба!
Да сїе, ты мнѣ говориш, и бабушка знает.
Так ли? Так точно. Знает сїе всякая дура.
Так теперь от уст твоих же сужду тебе.
Для чего ты не сидиш дома, когда сей день
не твой работный есть, но суббота госпо-
деви и богу твоему? На что ты из твоего
гнуснаго домишка дрянь и рухлядь таска-
еш в субботы, в покои, в чертоги, в гор-
ницы и обители божїя? Зачем суешся с
твоею бѣдностью и смрадом во град выш-
няго? Забыл ты то, что и бабы знают? Не
пришло на память, что библиа есть храм
вѣчнаго славы, а не плотскїя твоея дря-
ни? Для чего ты там находиш пїянство,
мотовство и твои амуры? Не сїе ли есть

оскверняют субботу, преблагословенную
сїю субботу. Ей, оскверняеш, когда вво-
диш рабское иго и тяжкую работу в стра-
ну совершеннаго мира и свободы. Пожа-
луй, уцѣломудрись. Иззуй твои сапоги
дома, омой руки и ноги, оставь твое все
тлѣнное и переходь к божественным. Пас-
ха! К сему переходу библиа тебѣ есть и
мост, и лѣствица. Пасха! Там тебѣ возда-
ется вмѣсто тлѣнїя все нетлѣнное. Пасха!
Вкусиш, чего око твое не видѣло и на сер-
дце тѣбѣ не всходило. Пасха! Если она
бьет тебе в ланиту, оборотись второю, юж-
ною стороною к ней моря. Пасха! Если
благое воздаеш ей за благое, не великая
еще благодать в тебѣ. И заблуждаемый
чтец то же творит. Но если злое тебѣ пред-
ставляет, а ты вмѣсто того нашол ей бла-
гое, тогда-то ты сын вышняго и сїя-то есть
пасха. Представляет ли тебѣ и похваляет
в Лотѣ пїянство? Помяни, что наше пїян-
ство злое, а божїе доброе.

Пасха! Мати твоя библиа ничего не
хулит, кромѣ твоего, и ничего не хвалит,
кромѣ божїего. Пасха! Хвалит ли змїя?
“Будите хитры...” Помяни премудрость
Христову. Он сам змїй есть. Пасха! Совѣ-
тует ли все продать, а купить нож?

.....

Смертен не рожден свышше, не есть
родственник библии. Не может смертное
сердце соединиться с божественным серд-
цем. Великое противострастїе, сїесть ан-
типафїа, коликое между небом и землею,
между дневною птицею и ночною, между
сокрушаемым и вѣчным. Мысль или серд-
це есть то дух, владѣтель тѣлу, господин
дому. Вот точный человекѣ! А тѣло? Есть
устричный череп. Если сокрушаемая фи-
зыческїя мысли и сердце, тогда человекѣ
мертвая стихїа, прах и тѣнь и ничто же. “О
Исаїе! Увѣждь, яко пепел есть сердце их”.

О, коль правдиво называет таких биб-
ліа мертвыми! Созидается же и воскрес-
нет тогда, когда зародится в сокрушенном
сердцѣ сердце вѣчное, и над темною нош-
ных мыслей бездною возсіяет *солнце ис-
тинны оное*. “Да будет свѣт”. “Иже и воз-
сія в сердцах наших”.

Библиа есть *мысли божїя*, сїе есть
сердце вѣчное, а сердце вѣчное есть то
человекѣ вѣчный. “Помышленїя сердца
его в род и род”.

Не кстати ли пророки, сирѣчь очитыя,
живыя и божественныя сердца, физичес-
кое, грязь освѣщающее солнце сотворили
портретом, богочеловекѣа образующим,
сирѣчь божественных мыслей и родник

вѣчных лучей — *сердце*, восходящее над темную адских сердец бездну и невечерним свѣтом просвѣщающее. Вот какія сердца могут наслаждаться біблією! Она им родная родня. Вѣчный вѣчнаго любит. Дух духа знает. Дух вся испытует и всѣ глубины божія. Дух чистый написал біблію, не иной, а той же дух и сердце чистое развяжет ее и скажет: “Мене ли мнится утаити?”. “Отверзох аз брату моему, брат мой преїде”. “Обрѣтох мужа по сердцу моему”.

.....

Нецѣломудренная сія о Лотѣ басня есть притча и образ, завивающій в нечистом портищѣ своем пречестный маргарит царствія божія и закрывающій, будто орѣшная корка, зерно. Сими-то орѣхами весь біблейный рай, как родоскіе вертоградъ плодами, наполнен и преисполнен. “В вертоград орѣхов снїдох”.

Коль услаждается в сем вертоградѣ сугубо рожденный человек! Как в зеркалѣ, видно в Соломоновской “Пѣснѣ пѣсней”. О пречестный амур! О *вѣчность*! Пресладчайшій и ненасытный мусте! Ядущіи ты еще взалчут; и піющіи ты еще вжаждут. “Бог любовь есть”. Вдающій душу свою и размышляющій в законѣ вышняго премудрости всѣх древних взыщет и в пророчествіих поучатися будет. Повѣсти мужей именитых соблюдет и во извїтія притчей совнїдет. Сокровенная притчей изыщет и в гаданіи притчей поживет.

Примѣта 6-я

О ЧТЕНИИ В ПОЛЗУ ДУШЕВНУ

Видиш, друг мой, что многія добрыя соки источило одно слово, с толком раскушенное. Біблія есть точная луза. Вырви из сея лузы один орѣх, один только лузан. Раскуси его и разжуй. Тогда ражжевал еси всю біблію. Всѣ сея лузы (орѣшняк) орѣхи по скоркѣ видѣ вельми разнятся, а по зерну не говорю подобное, но то же.

Частицы разбитаго зеркала едино всѣ лице изображают. А разнообразная премудрость божія в различных в стовидных, тысящеличных ризах в царских и в селских, в древних и нынѣшних, в богатых, в нищих и в самых подлых и смѣшных одеждах аки крын в терніи сама собою все украшая, является едина и тажде. Ей! Она-то есть точный правдивый Морфей.

Как един змїй, вьется, развивается в разныя формы. Впрочем, не будем безчинно и безмѣрно жрать слово божіе и тѣсниться с ним в солило, если будем ждать, поколь само оно нам подаст свое божественное и невидимое под видом внѣшностей тѣло.

Ученый премного жрет. Мудрый мало яст со вкусом. Ученость, прозорство — то же. Мудрость же и вкус есть то же. Истинный вкус при здравіи, а прямая мудрость при ползѣ. Нѣтъ лучше ничего, как истинна полза; и нѣтъ лучше ползы, как полза душевна. Полза душевна есть лечба, пища и здравіе сердцу. Здравіе же — веселіе. И что ж сего дражайшее? Все суета, кромѣ сего. Приживи мнѣ хоть цѣлый мыр, все суета без радости. Здравіе от многожорства, мудрость разнь от учености. Прозорство раждает болѣзнь, мѣрная же пища крѣпит. Не читай — да множишь порок! Читай — да заколешь порок. Аще же любишь неправду, ненавидишь твою душу. Возлюби сам свою душу и будь блаженный самолюб, возлюбленный Соломону, о коем так воспѣвает: “Разумливый праведник себѣ друг будет”.

А сіе тогда бывает, когда без всяких иных намереній, для того только читаем, дабы очистить, просвѣтить и укрѣпить душу нашу. Очистить от людских мнѣній. Напитися божественных и укрѣпитись против страстей душевных, противу зависти, ненависти, гнѣва, скорби, смущенія... А сим самым вмѣсто сих тиранов воздвигнуть в себѣ царствіе божіе, сирѣчь духи спасителныя, мирныя, радостныя. Сей-то есть блаженный оный книжник и грамотник, котораго Христос, похваляя, равняет его с господарем.

“Всяк-де книжник, научивыйся царствію божію, износит от сокровища своего новая и ветхая”.

Мот, вѣтрогон гонит пустош, а господар — полезное. Сїмон-волхв тут ищет злата, а книжник — духа святаго. Воистину не будет пророческими тайнами никогда обжираться той, кто вѣрит Павлу, что тайны ни полушки всѣ-на-всѣ не стоят, если им любовь божія не будет предводитницею. Она основаніе и верх всему. Зачинается горким крестом, кончится Христом, иже есть мир, любовь и правда наша.

ЯК ЧИТАТИ БОГОСЛУЖБОВІ КНИГИ Й ТВОРИ СТАРОГО ТА СЕРЕДНЬОГО УКРАЇНСЬКОГО ПИСЬМЕНСТВА

Твори, написані церковнослов'янською мовою, — це невід'ємна частина нашої духовної спадщини. Упродовж сторіч в українців, як і в інших слов'янських народів, склалася своя традиція читання їх, утривалена українською церквою й школою. Та, на жаль, нині через незнання, а то й свідомо, її нехтують.

З традицією української вимови церковнослов'янських текстів пов'язані й правила читання творів давнього українського письменства. Подаємо їх за “Граматиною української мови для самонавчання та в допомогу шкільній науці” Василя Сімовича (Друге видання з одмінами й додатками. — Київ–Ляйпціг, б. р. — С.89-104).

1. Букву **ѣ** треба читати як **і**: вѣдѣніємъ — *відінієм*, вѣдати — *відати*, грѣхъ — *гріх*, пѣснь — *піснь*, человѣкъ — *чоловік* тощо; іноді у префіксах **прѣ-** та **прѣдѣ-** — як **е**, напр.: прѣданик — *преданіє*, прѣдѣварити — *предварити*, прѣдстати — *предстати*.

2. Букву **и** треба читати як **и**: єдиний — *єдиний*, жизнь — *жизнь*, жити — *жити*, ликъ — *лик*, перси — *перси*; на початку слова така сама вимова: імя — *ім'я*, или — *или*, источникъ — *источник*, що було властиво староукраїнській вимові, але відповідно до сучасних фонетичних закономірностей української мови тут можна допустити й вимову з початковим **і**: *ім'я, ілі, источник*; сполучник **и** вимовляється як **і**; після **і** її потрібно вимовляти як **ї**: говорящі — *говорящіі*, прочіи — *прочіі*, оутверждающіи — *утверждающіі*.

3. Букву **ы** треба читати як **и**: вышній — *вишній*, выѡ — *вия*, стѣны — *стіни*, сынъ — *син*, оуслыши — *усліши*.

Звуки, що позначались у кирилівському письмі буквами **и** та **ы**, злилися в українській мові в один звук **[и]** на ранньому етапі її розвитку.

4. Букву **є** потрібно читати як **е**: день — *день*, отецъ — *отець*, сей — *сей*, але на початку слова — як **є**: єдинъ — *єдин*, елень — *єлень*; так само — і після голосних: веселіє — *веселіє*, каменіє — *каменіє*, хоч у давніх текстах на позначення в цій позиції йотованої вимови вживалася буква **к**: *веселік, каменік*.

5. Букви юс малий (**ѡ**) і юс великий (**ѣ**) треба читати як **я** і **ю**, а в йотованому варіанті — як **я** і **ю**.

6. Букву **ѣ** (йор) не читають, крім тих випадків, коли вона при архаїчному написанні передає повноголосий звук **о**: лѣбъ — *лоб*, мѣхъ — *мох*, рѣтъ — *рот*.

7. Те саме правило стосується букви **ь** (єр): вѣрба — *верба*, дѣнь — *день*, пѣнь — *пень*.

8. Буква **ѡ** читається як **фт** або **т**: Сѡваоѡѣъ, ѡѡма — *Саваофт, Тома*.

9. Буква **ѡ** читається як **и**: вѣ кимвалѣхъ, Сѡмеонъ — *в кимваліх, Симеон*.

10. **Кѣй, гѣй, хѣй, шѣй, жѣй** читають як *кий, гий, хий, ший, жий*: нѣкѣй, дрѡгѣй, тихѣй та ін. — *нікий, другий, тихий* та ін.

11. Букви **о** та **є** в закритих складах треба читати як **о** та **е**: *воль* — *вол*, *мостъ* — *мост*, *столъ* — *стол*; *камень* — *камень*, *осень* — *осень*, *печь* — *печ*, але слід пам'ятати, що перехід **о** та **є** в **і** в новозакритих складах — доволі давнє явище в українській мові; написання **о** та **є** відображає правописну традицію, а не живу вимову.

12. У дієсловах минулого часу суфікс **л** вимовляємо як **л**: *зналъ* — *знал*, *писалъ* — *писал*, *сказалъ* — *сказал* за графічною традицією, хоч в українській мові тут сталися фонетичні зміни: *знав*, *писав*, *сказав*; те саме стосується позиції **л** перед приголосним: *вълкъ* — *волок* (сучасна вимова *вовк*), *шьлкъ* — *шелк* (сучасн. *шовк*), *жьлтый* — *желтий* (сучасн. *жовтий*).

13. Прийменники **съ** та **отъ** читають відповідно як **з** і **од**.

Для зразка, як читати церковні книги, подаємо вступ із євангелія Луки, II, 25-32:

по-церковному:

Бѣ человекъ во Іерусалимѣ,
емуже имя Симеонъ: и человекъ
сей праведенъ и благочестивъ, чаю
оугрѣхн Іилеви: и Духъ бѣ стъ въ немъ.

И бѣ ему обѣщанно Дѣхомъ
сѣтымъ не видѣти смерти,
прежде даже не видитъ Христа
Гдна

И прийде Дѣхомъ въ церковъ:
и егда введоста родителя
отроча Іиса, сотворити имя
по обычаю законномъ ѡ немъ.

И той приѣмъ его на руку
своею, и благослови Бога, и рече:
Нынѣ ѡпущаеши раба твоего,
Влако, по глаголу твоєму съ миромъ:
такъ видѣстѣ очи мои
спасеніе твое,

Еже еси оуготовалъ предъ
лицемъ всѣхъ людей:
Свѣтъ во ѡкровеніе языкомъ,
и славу людей твоихъ Іилла.

треба читати:

Бі чоловік во Єрусалимі,
емуже імя Симеон: і чоловік
сей праведен і благочестив, чая
утіхи Ізраїлеві: і Дух бі свят в нем.

І бі ему обіщанно Духом
святим не видіти смерти,
прежде даже не видит Христа
Господня

І прийде Духом в церков:
і егда введоста родителя
отроча Ісуса, сотворити іма
по обичаю законному о нем.

І той прием его на руку
своею, і благослови Бога, і рече:
Нині одпущаєши раба твоего,
Владико, по глаголу твоєму, з миром:
Яко видісті очі мої
спасеніе твое,

Еже еси уготовал пред
лицем всіх людей:
Світ во одкровеніє язиком,
і славу людей твоїх Ізраїля.

Таким же чином, як церковні книги, треба читати всі твори **старого українського письменства** ("Слово о полку Ігоревім", *княжі літописи*, *апокрифічні твори* і т.д.) і все, що тільки в нас писано і друковано до кінця XVIII ст.: *вірші*, *драми*, *проповіді*, *написи на церквах*, усі замітки та *підписи* під старими *образами*, історичні документи: *козацькі літописи*, *гетьманські універсали*, *канцелярські записки* і т.д., бо такий був у нас тоді правопис.

Ось, наприклад, текст найбільшої української поеми з XI віку "Слово о полку Ігоревім" треба так читати:

Другаго дьне вельми рано
кровавыа зори свѣтъ повѣ-
дають, чьрныа тѣча съ моря
идоуть, хотать прикрыти че-
тыри солньца, а въ нихъ тре-
пещють синни молнии: быти

Другаго дне вельми рано
кровавия зори світ пові-
дають, чорния туча з моря
ідуть, хотять прикрити че-
тири солньца, а в них тре-
пещуть синії молнії: бити

громоу великому, ити дождю
стрѣлами съ Доноу великаго.
Тѣ са копиемъ приламати, тѣ
са саблямъ потрѣчати о шело-
ломы половецькия, на рѣцѣхъ
на Каалѣ, у Дона великаго.
О, Русьская земле! Оуже за
шеломанемъ еси!
Се вѣтри, Стрибожи внуци,
вѣють съ моря стрѣлами на
храбрый полки Игоревы. Зем-
ля тутнетъ, рѣкы мѣтно
текутъ, пороси поля прикри-
вають, стязи глаголютъ. По-
ловци идоуть отъ Дона и отъ
моря и отъ всѣхъ странъ,
русьскыя полки оступиша.
Дѣти вѣсови кликомъ поля
преградиша, а храбрии Ру-
сичи преградиша чѣрлеными
щиты...

грому великому, іти дождю
стрілами з Дону великаго.
Ту ся копиемъ приламати, ту
ся саблямъ потрѣчати о шело-
ломи половецькія, на ріці
на Каялі, у Дона великаго.
О, Русьская земле! Уже за
шеломанемъ еси!
Се вітри, Стрибожі внуци,
віють з моря стрілами на
храбрія полки Ігорєви. Зем-
ля тутнетъ, ріки мутно
текуть, пороси поля прикри-
вають, стязи глаголють. По-
ловци ідуть од Дона, і од
моря, і од всіх стран;
русьскія полки оступиша.
Діти бісови кликомъ поля
преградиша, а храбрії Ру-
сичі преградиша черленими
щити...

Кінець відомої пісні Івана Мазепи про становище України в XVIII ст.:
“Всі покою щире прагнуть”,

написано:

Третій Москві юж голдуєть,
И ей вѣрнѣ услугуєть;
Той на матку нарѣкаєть,
И неволю проклинаєть:
“Лѣпше було не родити,
Нежли в такихъ бѣдахъ жити!
Отъ всѣхъ сторонъ ворогують,
Огнемъ, мечемъ руинують,
Отъ всѣхъ немашъ зичливости,
А ни слушной учтивости:
Мужиками называють,
А подданствомъ дорѣкають.
Чомъ ты братовъ не учила,
Чомъ отъ себе ихъ пустила?
Лѣпше було пробувати
Вкупѣ лихо отбувати!”
Я самъ, бѣдний, не здолаю,
Хиба тилько заволаю:
“Гей, панове енералы,
Чому ж есте такъ оспали?
И вы, панство полковники,
Безъ жадной полѣтики,
Озмѣтєся всѣ за руки,
Не допустѣть горкой муки
Матцѣ своей болшъ терпѣти!
Нуте враговъ, нуте быти!
Самопалы набувайте,
Острыхъ шабелей добувайте,

треба читати:

Третій Москві юж голдуєть,
І ей вірні услугуєть;
Той на матку нарікаєть,
І неволю проклинаєть:
“Ліпше було не родити,
Нежли в таких бідах жити!
Од всіх сторон ворогують,
Огнем, мечем руїнують,
Од всіх немаш зичливости,
А ні слушної учтивости:
Мужиками називають,
А подданством дорікають.
Чом ти братов не учила,
Чом од себе їх пустила?
Ліпше було пробувати
Вкупі лихо одбувати!”
Я сам, бідний, не здолаю,
Хиба тилько заволаю:
“Гей, панове енерали,
Чому ж есте так оспали?
І ви, панство полковники,
Без жадної політики,
Озмітєся всі за руки,
Не допустіть горкой муки
Матці своїй болш терпіти!
Нуте врагов, нуте бити!
Самопали набувайте,
Острих шабелей добувайте,

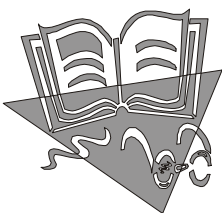
А за вѣру хочь умрѣте,
І вольностей боронѣте;
Нехай вѣчна будеть слава,
Же презъ шабли маемъ права!”

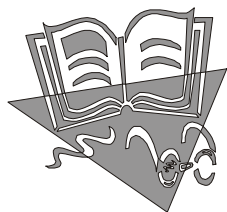
А за віру хоч умріте,
І вольностей бороніте;
Нехай вічна будеть слава,
Же през шаблі маем права!”

Література

1. *Задорожний В.* Як треба читати тексти кирилівського письма // Дивослово. — 2004. — № 2. — С.22-25.
2. *Максимович М.* Києвъ явился градомъ великимъ... // Вибрані українознавчі твори. — К., 1994. — С.345-388, 381-382.
3. *Огієнко І.* Історія української літературної мови. — К., 1995. — С.228-244.
4. *Огієнко І.* Українська вимова церковно-слов'янського тексту. — Тернів, 1921. (Приписи і зразки церковної вимови. — С.1-20).
5. *Огієнко І.* Як треба вимовляти букву ѣ в церковно-слов'янських текстах. Історія букви ѣ на Україні. — Тернів, 1921. — С.1-16.
6. *Сімович В.* Граматика української мови для самонавчання та в допомогу у шкільній науці. — 2-ге видання з одмінами й додатками. — Київ-Ляйпціг, б. р. — С.89-104.

Упорядник кандидат філологічних наук Петро Ткачук
(Кам'янець-Подільський державний університет)

ПОЯСНЕННЯ РІДКОВЖИВАНИХ СЛІВ

А

абецадло — сім букв, які виражають звуки в музичній та півчій техніці
абисмо — щоб ми
абысь — щоб ти
абіе — зараз, відразу
абов'їм, альбов'їм — бо, через те, що
авва — отець, ігумен
азаж — хіба
азалі — хіба, невже, мабуть
аз, яз — я
аки, акы — як
албо — або, чи
алмужна, ялмужна — милостиня
амо, аможе — куди
аплїквати — застосовувати, прикладати
артикул — стаття, член
арцибискуп — архієпископ
ач — хоч, незважаючи на
аче — хоч, якщо
аще — коли, якщо

Б

бавиться — затримуватися
балвохвалство — ідолопоклонство
барва — ліврея
барзо — дуже
базецник — негідник, нечестивець
бирыч — вістун
бискуп — єпископ
блюстися — остерігатися
бов'їм — бо, тому що
боголишь — юродивий, нерозумний
божњица — церква, каплиця
болма, больма, больми — більше, міцніше, дуже
борзо — швидко, хутко
брань — бійка, війна

братися — боротися, змагатися
брашно — страва
бречка — брага
брм'їти — звучати, гриміти, ширитися
бронь — зброя
буесть — зарозумілість, сміливість
буй, буй — сміливий; зухвалий, дурний
буйство — сміливість; простота; невіглатство
буфон, лат. bufo — жаба
б'їдити — переконувати
б'їдний — тяжкий, важкий

В

валечний — сміливий, завзятий, войовничий
валка — боротьба, війна, битва
валчити — воювати
вандровать — мандрувати
вапа, вап — фарба
варовать — забезпечувати
васнь — гнів, свара, ворожнеча
вашмосць — скороч.: ваша милість
вборз'ї, в'їбрз'ї — скоро, незабаром
ведлуг, ведл'ї, вдлуг, водл'ї — згідно з чим; за, по
вежа, в'їжа — башта, шатро; *мн. в'їж'ї* — стан
везене — ув'язнення
велбуд — верблюдо
велебний — гідний хвали, преподобний (*титул духовних осіб*)
велце — дуже, вельми, щиро
венат (лат. venator) — мисливець
вередити — пошкоджувати
весь — село; місцевість
вжды — адже; принаймні; однак; коли
взгарда — зневага, погорда
взрок — зір, погляд
взыскати — знайти, шукати

вина — причина
виншовать — бажати
витати — жити, проживати
вія — широкий двогострий меч
внити — увійти
волати — кликати, кричати
вонтпити — сумніватися
вонь, вѣнь — в нього
воня — запах, аромат
востягнутися — здержатися, утриматися
вотувати — подати голос (*за кого, за що*)
врыхлѣ — незабаром
врѣдумие — безумство, шкідлива думка
вспанялый — пишний, величний, благородний, витончений
вспирати — допомагати, підтримувати
ветеклый — шалений, несамовитий
втеупок — початок
всуе — даремно
вшак — адже, хіба, проте
вшелкый, вшелякий — всякий
вшетечинство — розбещеність, розпуса
вшетечник — розпусник
вшетечний — розпусний
възбѣнути — збудити
выборный — прекрасний, чудовий
выдок, вѣдок, видок — вид, видовище
выличати — перелічувати
вымаглевати — викатати (*білизну*)
вымотати — розплутати, розтлумачити, роз'яснити
выналѣзок — винахід
выну, вѣну — завжди
выринутися — вирватися, кинутися
высиленье — знемога
выспр — вгору
выступок — злочин, правопорушення
выцвѣчоный — освічений, досконалий
выя — шия
вѣзерунок — виявлення, зображення, візерунок
вѣщїи — мудрий, провидець, чарівник, чаклун, волхв

Г

галица — галка
гды, кеды — коли, як
гдыбы — коли б

гелм — шолом
герцовник — єдиноборець
глагол — слово, мова
глуздити — бити
гмах — дім, будівля
гмѣна — громада, община
гобзовати — наповнювати багатством, достатком, розкошувати
губино — достаток, розкіш
год — (*іноді*) час, строк
гойний — багатий, щедрий
голдovati — бути в залежності, коритися, слухатися; годитися
гонзати — (в)тікати
гонитва — перегони, змагання
гоньзнути — втекти, врятуватися; позбутися, уникнути
гаразд(-ый) — вмілий, розумний
горливый — щирий, пильний, старанний, дбайливий
горній — горішний, небесний
городиница — частина, міської стіни
гость — купець (*іноді*)
гречи — гарно, вдало
гривна — намисто; обруч
гридница — покій у великокнязівському палаці, де збиралася дружина князя
гридь — князівський воїн

Д

да — хай, нехай
дебрь — гірський схил; ліс, яр
деля, д ля — для, ради
демьстик, доместик — заспівувач у церковному хорі
десница — права рука
десний — правий
деспект — зневага, образа
джида — легкий спис
дигнитар — становник
дигнитарство — сан
дидакал — учитель, учена людина
діаріуш — щоденник
десь — сьогодні
доблій — гарний, доблесний
довтин, довтѣп, довцип — дотеп, дотепність, розум
дотискатися — добути; дошукатися

долегать — докучати, турбувати, чинити прикрість
доловь — додолу, вниз
дома тур — домосід
домови, домов — додому
донде, дондеже — доки
донелѣ, донелѣже — доки, поки
доправити — доставити, приставити
досвѣдчать — пробувати, випробувати
дошнира — дочиста
дуфати — покладатися, сподіватися, довіряти
дщер — дочка
дышкурс — розумова
дѣлатель — землероб
дѣлность — відвага, стійкість
дѣля — для, ради
дѣтель — дія, справа

Е

евфонія — милозвучність
ев(у)харистія — причастія
егіда — коли
еда — хіба, а то, як би не
елико — скільки, що
емляти — збирати
ено — тільки, лише
епистолія — послання
етер — другий; якийсь; хтось

Ж

жаковати — грабувати
же — що; але, а, та, бо; тоді, то; таки
жебы — щоб, коли б, якби
жебысь — щоб ти
жегліовати — плавати (*в морі*)
жегляр — моряк
жегнатися — прощатися; хреститися
живот — життя; майно, добро
жирный — багатий, щедрий
жилнѣр — вояк
жрати — приносити жертви
жродло — джерело; початок
жюковина, жуковина — перстень

З

забрало — міське укріплення, стіна
заверзати, завергнути — закидати, закинути

заволаны́й — знаменитий, славетний
заволати — загукати, покликати
заисте — дійсно, справді
закавраш — вилога, одворот рукава
законник — монах
залезти — знайти, придбати
залецати — рекомендувати; радити, ухвалювати
залеценъе — рекомендація
зане — бо, тому що
зправятися — спробувати себе, взнати з досвіду
запрѣтѣся — затятися, відпертися
зароченіе — зарікання
зась — але, а, же
заутра — на другий день
зафрасовать — засмутити
зацный — гідний поваги, благородний, значний
збавене, збавленъе — визволення, порятунка
збытый — зайвий, надмірний
зви(ѣ)тяженный — переможений
зви(ѣ)тяжество, звитязвто — перемога
звлаца — особливо, головним чином, найбільше
звонтпити — перелякатися, занепасти духом, втратити надію
звягати — лаятись, уїдатись
згола — цілком, зовсім, коротко кажучи
здрайца — зрадник
здумѣніе, здумѣне — здивування
збезволить — погодитися, пристати
зелживость — ганьба, сором
земка — земляк
златица — гріш
злицати, злѣтити — покладати, доручати
змаменник — ошуканець
знагла — несподівано, раптом
зѣ(о)дночене — унія; спілка
зѣлный — сильний, великий
зѣло — дуже

И

и — його, він
иде, идеже — де
иж — що
иже, яже, еже — який, яка, яке

израда — зрада
иле — скільки, настільки
имати — полонити, брати
ино — так, то
інтенція — намір, мета
интрата — прибуток
скусити — спробувати
исполчитис(ь) — стати в бойовий порядок
истязати — випитувати; спитати

К

казане — проповідь
казнодѣя — проповідник
калугер — монах
камо — куди
каштелян — управитель замка; сановник; що засідав у польській сеймі
квестія — питання
кир — титул вищих духовних сановників
клейнот — дорогоцінність; атрибути влади, релігії, дворянський герб (*іноді*)
клюба — лещата
клюка — хитрощі, облуда
ключитися — трапитися, статися
ключ — стерно, кермо
кметь — дружинник, воїн
кобель — ківш, корець; певна міра сипких тіл
коберец — килим
кокот — півень
кокошь — квочка; півень
колвек (частка) — небудь
колми, кольма — наскільки
комара — склепіння
кондиція — договір; служба, посада
кондяк — дяк-учитель у церковній школі
коноба, конобь — кінва, миска
контентуватися — задовольнятися
концепт — дотеп, дотепний вислів; проєкт; винахідливість
котва — кітва, якір
котора — розлад, розбрат
кошула — сорочка
кояр — попона
крамола — підступ, повстання
крин — лілія
кров — захований скарб

кромѣ — геть, окремо, без
кубара — корабель
куна — залізна скоба в притворі церкви, куди вкладали і замикали руку жінки, що порушувала правила моралі; взагалі — місце арешту
куншт (польське kunszt) — умілість, мистецтво, жартівливий твір
купно — разом, спільно
курчитися — корчитися, стягатися

Л

латво — легко
латвий — легкий, нетрудний
латки — горщики
лацно — легко, зручно
лестити, льстити — обманути, обдурити
лесь, льсь — обман, лукавство
лестьно, льсьтно — облесно, обманно
леч(ь) — але
либой, любой — либонь
лик — хор
литость — жаль, співчуття
лишений — низький, нещасний, безсилий, той, що потребує
лоб — череп
ложница — ложе; спальня
луда — верхній одяг, плащ
лукно — діжечка
лѣпо — добре, гаразд
лѣпый — гарний, прекрасний
лѣторасль — паросток; потомство
лѣчець — лікар
люб — або
лямент — плач; голосіння

М

малженство — шлюб
малжонка — жінка, дружина
матляти — шахрувати, дурити
матня — сіль
медіатор — посередник
медуша — комора, льох для меду
медци, межю — між
менжне — сміливо, мужньо
мензство — сила, відвага, мужність
мечетный — уявний, примарний
мечтаніе — мана, спокуса

мзда — нагорода, відплата
митр — магістр
мнимане(-ье) — думка, міркування
мниманий — мнимий, уявлюваний
мнимати — думати, міркувати; безпідставно бундючитись
мнити — думати, гадати
мних — монах
мовь — миття
молва — шум, хвилювання, метушня
моцар — володар, вельможа, пан; силач
мусія — мозаїка
мѣдница — (*іноді*) таз; дрібна монета
мяновати — іменувати

Н

набожесвто — церковна відправа
набѣдѣти — клопотатися, помагати, брати
набыток — набуток, придбання; прибуток
нава — корабель
навалность — бурхливість, буря, напасть, напад
навѣклир — хазяїн корабля, керманіч
назбыт — занадто, надмірно
наказаніе — наука, напутіння
налѣзти(-сти) — знайти, зустріну(ти); (з)добути, придбати
направа — виправлення, відновлення, лагодження
напрасный — раптовий, швидкий; жорстокий
народ — вперед, по-перше
напрочь, напрочьне — насупроти, навпроти
нарочный — видатний, значний
насад — судно
настольник — спадкоємець; начальник
нашинец — один з наших; свій
наятися — набратись
небачный — необачний, нерозважливий
невѣголос — невіглас
негдысь — колись, раніше
негли, негъли, некли, н кли — ніж, чим; щоб; можливо; невже
недуфанье — недовірливість, непевність
неже — ніж
некшталтовый — повторний
нелацно — нелегко, тяжко

неледаякій — не абиякий, особливий
неледаяко — нелегко, незвичайно
нелѣпый — негарний
немаль — майже; мало не...; ледве
нендза — бідність, убогість
нендзник — бідняк; негідник
нензний — бідний, жалюгідний
непремѣнный — незмінний
неопщевати — гадати, розмірковувати; не звернути уваги
несмертельность — безсмертя
нестатечный — несталий, мінливий, зрадливий
ниже — також, і
нищовати — перекручувати
нудити — спонукати
нужа — насильство
нуждѣник — той, хто вживає зусилля
нужею — силоміць
нужный — трудний, тяжкий, сумний
нѣгды — ніколи
нѣгдысь, негдысь — колись
нѣсть — немає

О

об он пол — по тім боці
обаче — однак, проте
обачити — вбачати, помічати, дивитися, роздивлятися
облапити — обняти
облюбеница — наричена
обухати — ов'язати запахом
обфитый — достатній, багатий
обцовати — знайомитися, знатися, мати зв'язок
обѣзы, обезы — абхазці
обѣситися — повиснути
овамо — туди, там
ово — ось
овода — іноді
ковшем — звичайно, справді, без сумніву
овый — цей, той, інший
оград — сад
одва — ледве, насилу
одваженя — ризик, піддавання себе небезпеці
одесную — праворуч
одлеглый — віддалений, дальній

одрина — сінник, хата
одробина — крихта, частка
оже — що, якщо; тому що; коли
ожели — коли, якщо
оземьтвовати — вигнати, заслати; іти з своєї землі
ойчизна — батьківщина
оказалось — пишнота; зовнішність
округлий — жорсткий, лютий
окрут — корабель
оле — о, ох (*вигук*)
оли — тільки
ольбрим — велетень
он — той
онагри — ослик
опарить — постачити, наділити
опока — скеля
ополонитися — набрати полонених
оправливати — судити
опрес'я — утиски
ординанс — наказ; ординарець
орудіс — діло, справа
оскорбитися — засмутитись
осочити — знайти
отрв'єти — відкрити, відчинити
отній — батьківський
отправовати — виконувати, чинити, робити
отригнути — вимовити, сказати
отрок — слуга, дружинник, воїн
отхлань — безодня
от'януть — дуже, незвичайно
оф'єровати — жертвувати, давати в жертву
охабитися — покинути; перестати, утримуватися; відсторонитися
ошуюю — ліворуч

П

паки — знов, ще
пакость — шкода
пакыбытіє, пакыєство — воскресіння, відродження
палоб, палуб — повозка
панство — (*іноді*) держава
папе(ѳ)жеский — папський
папе(ѳ)ж — папа римський
пардус — барс
паче — більше, краще

перг — сосна
пе(іе)нкный — добрий, гарний
перев'єсище — місце для полювання на птахів сітями
переницовати — перекрутити
переть, п'єреть — пил, порох, земля, тіло
плотный — тілесний
пляц — площа; поле битви; сцена
поветягливый — витриманий, соромливий
погамувати — втихомирити, приборкати
поганый — язичник
погреб — похорон
подвигнутися — зрушитися; спрямуватися, кинутися; потрудитися, вчинити подвиг
подиме — селянський двір, хата; тягло
подобенство — подібність; притча
пожегнать — благословити; попроситися
пожиток — користь
пожр'єти — принести жертву
позор — видовище
позорище — видовище, зборище
позосталый — останній
покосный — (*про вітер*) сприятливий
полероватися — очищатися
полежати — доручати
полк — похід
полчище, п'єлчище — стан, поле бою
поне(ѳ) — хоча б, принаймні; тому що
поневаж — бо, через те що
понос — зневага, знуцання, ганьба
поохрипатися — підсміюватися, сердитися
поприще — міра довжини, стадія (*1000 кроків*)
попудливість — поспішність; запальність, роздратованість
порвать — схопити
порок — стінобитне знаряддя
порты — одяг
пор'єватися — намагатися; бути тісними; бути спонукуваним
послух — свідок
посл'єди — згодом, потім
посплитовати — знатися
посполю — вкупі, разом, поруч
посягнутти — вийти заміж; замислити зло, спокуситися

потва(о)рний — лихослівний, наклепницький, обмовний; огидний
потвар — наклеп
потенжер — міцно, сміливо
потентат — начальник, власник
потомний — майбутній
потороча — примара, страховище
потуха — надія, сподівання
потягнути — рушити, вирушити
потяжьбный — той, що осміює
поухати — понюхати
поущати — спонукувати, заохочувати, переконувати
похаб — юродивий
похлѣбство — лестоці, підлецування
поухнание — осміяння
почаяти — ждати, сподіватися
пояти — взяти
праве — майже
пробачити — забути; пробачити
превелебний — преосвященний (*титул архієрея*)
преди — спереду, наперед
предся, предсе — тому що; проте
предъспѣяти — мати успіх
презвутер — священник
през — через
пре(ѣ)излиха — багато, безмірно
прелестный — обманний, спокусливий
прелесть — обман, спокуса
преложєніє — перехід
преложєнство — начальство, настоятельство (*церковне*)
преложоный — правитель, начальник
препирати — переконувати, спростовувати
прето — через те що; отже
прибыток — скінія; церква; намет
прилащать — привласнювати; захоплювати
прикуп — прибуток
призволене — дозвіл, допущення
прилбица — шолом, забрало
приправа — зброя
присадити — насадити, запровадити
присно, присьно — завжди, постійно
приспа — насип, вал
пристроити — спорядити, приготувати (*військо*)
пристряпати — спорядитися

пристя — пришестя, прихід
присѣка — рід сокири
притомити — знесилити
притомность — присутність
притомный — присутній
приочити — навести як доказ, послатися
провент — прибуток (*земельний*)
продковать — іти вперед, вести перед
прозябать — зростати
прожный — марний, даремний
прок — решта
проѣжка — поїздка
прудъный (меч) — тупий
пря — спір
пуца — пустеля
пѣнежный — грошовий
пято(ъ)к — п'ятниця

Р

рабовати — грабувати
работа — рабство
раз — удар
развѣ — крім
рамо — плече
рамяно — дуже, сильно, швидко
рачей — радше, краще
рачитель — прихильник, дбайливець; коханець
рачити — любити, дбати, хотіти, погодуватися, зволити
ревновати — змагатися; турбуватися, ворогувати; наслідувати
райментар — командуючий військом
рещи — сказати, говорити
риза — одяг
ринштук (пол. ryszczunek) — військовий обоз, зброя
рихло, рыхло — швидко
рожай — плід, утвір; народження; природа
роковщини — річний збір попа з парафіян
роскошник — плотолюбєць
ростырк — розбрат, незгода
росытити — розбавляти
рота — присяга
ругатися — глузувати, зневажати
руговать — чинити допит, слідство; виганяти, виживати з дому

рыбитва — рибалка
рыдель — рицар; слуга, зброєносець
рѣч посполитая — держава

С

сакрамент — тайна; причастя
салос — юродивий
свершениы, съвършениы — повний; досконалий, справжній, дорослий
свирити — грати на сопілці
свита — рід одягу, свита
связень, съвязьнь — в'язень, полонений
святобливыи — святий, правдивий
сде, съде, сдѣ — тут; тепер
се — ось
сестричичь — син сестри
сирѣчь — тобто
сице — так
сицевый — такий
скаре(ѣ)дыи — огидний, нечистий
скважити — смажити
ске(ѣ)паніе — ламання, розбивання, вщент
скора — шкіра
скураный — шкіряний
скутком — наслідок; згодом
скуток — справа; наслідок; успіх
сличне — добре, гарно
сличний — добрий, гарний, чудовий
слонце — сонце
смок — змія, дракон
смыслен — розумний
смятеніе — усобиця, сварка
снадный — легкий, зручний
снятися — зібратися, з'єднатися, зустрінутися, з'їхатись
совѣчати, съвѣчати — умовитися, рішити
сол, съл — посол
сонм, съньм — зібрання
сочиво — зерна сочевиці
спира — загін
сполерувати — очистити
сполучне — спільно, разом
сполъненъе — скінчення, знищення
спросный — безсоромний, розпусний, грубий
спуд — посудина; хлібна міра
сребреница — срібна монета

срोगій — жорстокий, лютий
сромотне — ганебне
статечность — міць, твердість, постійність
стація — зупинка, стоянка
стискувати — нарікати, тужити
стогна — площа, вулиця
стомах — шлунок
страсти — страждання, мука, хвороба, пристрасть, порок
стріскати — стурбувати, засмутити
стружіе — спис
стрый, стръй, строй — дядько, батьків брат
стряпати — баритися, полагоджувати справу
студа, студ — сором
студен(ь)ство — холод
студень — холод
студній — огидний, безсоромний
студня — колодязь, криниця
стягатися — стосувати (до) чого
стязаніе — спір, суперечка
стязати, сътязати — вимагати
суплика, суплека — скарга, прохання
супостат — ворог
съдумати — обдумати, обмірковувати; уявити
сънабѣдѣтися — сховатися
сънузьник, сънузьньник — вершник
съсути — насипати, зсипати
сыновець — племінник, син брата
сѣмо — сюди
сѣмо и оввамо — туди й сюди
сѣнь — тінь; шатро
символь — символ

Т

таже — потім
тай — потай
таль — заложник
тарча — щит
таче — потім; однак; так, також, і
тенскливе — смутна, тривожно
терebити, трeбити, трѣбити — розчищати
тертица — дошка
течи, теци — прагнути
тижба, тичба — натовп
ткати — втикати; накидати (*перенос.*)

тма, тьма — чисельність, сила
товар — стан; табір; майно, товар
токмо — тільки
столоикій — такий
тльковин — іноземець
тольми — так, настільки
торгати — порушувати
точію, тьчію — тільки
трапезне — дерзання, мука
трапить — терзати
тре(ѣ)бити — розчищати
трудовитий — прокажений
трутизна — отрута
туне — даремно
ть — той
тщаніе — старання; поспішність; щирість
тьщій — порожній, марний
тѣмъ же — для того, тому

У (ou)

убо — же, отже, так
углебнути — загрузнути, застрягти
угоньзнути — втекти; уникнути, врятуватися
уд — член
уже — мотузка
ужика, ужик — родич
ужнице — мотузка, канат
узорочье — прикрашені візерунками дорогоцінні речі, тканини
уй — дядько, материн брат
уклад — данина
уклѣтитися — влаштуватися нашвидку, так-сяк
уклюнути — ужалити
умный — уявний, в думках, розумовий
умотати — заплутати, утруднити
умѣтность — мудрість, уміння, знання, наука
уне — краще, ліпше; відносно
унота, уноша — юнак
уный — юний
униць — телець, бичок
уполошиться — бояться
упоминок — подарунок на пам'ять; застереження
ускромить — приборкати
усмяный — шкіряний

усніе — шкіра
успѣти — досягти, допомогти, принести користь
уставичне — завжди, постійно
уставичный — постійний, повсякчасний, безперечний
усумнітися — засумніватися, злякатися
усьпнути — заснути, вмерти
утрапенье — страждання, мука, утиски
утьрпарти — слабнути, страждати
уфати — сподіватися, надіятися
уфундовати — заснувати
учтивость — чесність; пристойність; повага, добродійність
узавити — поранити

Ф

фаво — монастирська їжа
фар, фарижъ — кінь
фатига — втома, стомленість
фигловати — пустувати, виробляти штуки
фолговати — давати пільгу, жаліти
фрасуватися — тужити, засмучуватися
фрасунок — сум, скорбота, туга
фундувати — засновувати
фундушъ — запис на користь церкви чи монастиря

Х

харалужний — булатний, сталевий
хендоження — чищення, чистка
хентный, хентливый — охочий, схильний, працьовитий
храм — кімната, дім, церква
худогый — вмільний, вправний; гарний
хы(и)трость — мистецтво, вміння, знання; розум; лукавство
хытрый — вправний, вчений, мудрий

Ц

царина — податок
цвѣтный — заструплений
цвѣ(и)ченіе — вправа; заняття, праця, навчання
цнота — чеснота
цный — чесний, благородний
цорка, цурка — дочка

цѣжъ — розчин
цѣловати — вітати
цѣловати крест — заприсягатись
цвѣрь — сірка

Ч

чадь — люди простого стану
чамбул — наскок, набіг; загін кінноти для набігу
чворакий — з чотирма кінцями
челядь — раби, слуги
черви — черевики
червлений, черлений — червоний
чересла — поперек, стан; утроба; рід, покоління
чюм — ківш

Ш

шанцовать — рити шанці, окопи
шататися — блукати; хвилюватися, хвалитися
шатно — пишно, нарядно
шата — одяг
шафовати — керувати, розпоряджатися
шафунок — керування, розпорядження
шацовать — цінити, оцінювати
шванковать — страждати, помилятися, хитатися
шевлюга — крутій, дурисвіт, ошуканець

шедивость — сивина, старість
шеломя, шоломя — гора, горб
шидерство — глузування
шидити — знуцатися, насміхатися, глузувати
шипок — троянда; гранатове дерево, яблуко
шпетность — потворність, гидота
шпетний — потворний, гидкий
шуй — лівий
шуйца, шюйца — ліва рука
щекарство — лайка

Ю

юже, южесь — уже
южика, ужика — родич
юртгельт — річне утримання
юха — вивар, суп, соус, юшка

Я

ядра, ядро — надра
язвен — поранений
язвити — ранили
язко — що, через те що, щоб
ялмужна — милостиня
яскиня — печера; могила
яти — взяти, брати

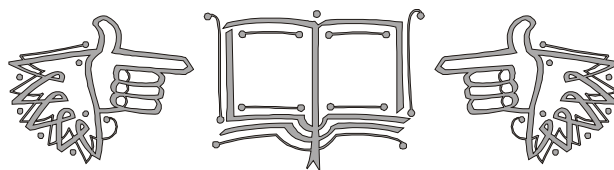
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. *Абрамович С.* Библия как объект литературоведческого исследования. — Черновцы, 2000.
2. *Андрієнко Л., Мізюк І.* Естетична сутність і цінність літератури українського Бароко // Дивослово. — 1997. — № 2. — С.40-41.
3. *Антофійчук В.* Євангельські образи в українській літературі ХХ століття. — Чернівці, 2001. — 236 с.
4. *Багалій Д.* Український мандрований філософ Григорій Сковорода. — К., 1992.
5. *Базилевський В.* Жива вода з колодязя століть // Всесвіт. — 1989. — № 2. — С.134-137.
6. *Бенкова С., Дацишин А.* “Все в ней таинственно, с загадочным ино-сказанием...” “Песни песней Соломона”: 11 клас // Зарубіжна література в навчальних закладах. — 1998. — № 4. — С.22-26.
7. *Береза І.* Етичні ідеали Самовидця // Слово і час. — 1994. — № 4-5. — С.10-15.
8. *Білецький О.* Козацькі літописи // Зібрання праць: У 5 т. — Т. 1. — К., 1965.
9. *Білоус П.* Паломницький жанр в історії української літератури. — Житомир, 1997.
10. *Борецький М.* “Сія книга вічная... книга небесная...” // Відродження. — 1996. — № 4. — С.131-137.
11. *Бородій М.* До біографії Григорія Сковороди // Слово і час. — 1991. — № 1. — С.36-41.
12. *Возняк М.* Історія української літератури: У 2 кн. — Львів, 1994. — Кн. 1-2.
13. *Гальонка О.* Огляд української літератури XIV-XVIII ст. // Укр. мова та літ. в школі. — 1977. — № 8. — С.38-45.
14. *Гетьманець М.* “Слово о полку Ігоревім” у школі. — Суми, 2001.
15. *Гетьманець М.* Велике і вічне “Слово о полку Ігоревім”. — Суми, 1998.
16. *Грабович Г.* Авторство і авторитет Івана Вишенського: діалектика відсутності // Слово і час. — 1990. — № 6. — С.45-53.
17. *Грицай М.* Українська драматургія XVII-XVIII ст. — К., 1960.
18. *Грицай М.* Українська література XVI-XVIII ст. — К., 1969.
19. *Грицай М.* Давня українська поезія. — К., 1972.
20. *Грицай М.* Українська драматургія XVII-XVIII ст. — К., 1974.
21. *Грицай М.* Давня українська проза. — К., 1975.

22. *Грицай М., Микитась К., Шолом Я.* Давня українська література. — К., 1989.
23. *Грушевський М.* Історія української літератури: У 6 т., 9 кн. — К., 1993. — Т.1-4.
24. *Єфремов С.* Історія українського письменства. — К., 1995.
25. *Зіновій Климентій.* Вірші. Приповіді посполиті. — К., 1971.
26. *Іваньо Ів.* Філософія і стиль мислення Г.Сковороди. — К., 1983.
27. *Ісаєвич Я.* Братства та їх роль в розвитку української культури XVI-XVIII ст. — К., 1966.
28. *Ісіченко Ю.* Давня українська література в духовному світі сучасної людини // Прапор. — 1988. — № 2. — С.161-172.
29. *Ісіченко Ю.* Києво-Печерський патерик у літературному процесі кінця XVI — поч. XVIII ст. на Україні. — К., 1990.
30. *Ковальчук О.* Вивчення “Слова...” у школі. — К., 1964.
31. *Колосова В.* Жанрова природа віршів Климентія Зіновієва // Рад. літературознавство. — 1962. — № 5. — С.85-89.
32. *Колосова В.* Климентій Зіновієв. Життя і творчість. — К., 1964.
33. *Крекотень В.* Оповідання Антонія Радивиловського: З історії української новелістики XVII ст. — К., 1983.
34. *Крива Б.* Пересотворення світу: Українська поезія XVII-XVIII ст. — Львів, 1997.
35. *Куценко Л.* Час вчитися любити: Біблія на уроках літератури. — Кіровоград, 1999.
36. *Літопис Самовидця.* — К., 1971.
37. *Лихачев Д.* Человек в литературе Древней Руси. — М., 1970.
38. *Лихачев Д.* Поэтика древнерусской литературы. — М., 1979.
39. *Лозко Г.* “Слово о полку Ігоревім” — видатна пам’ятка української культури // Дивослово. — 1995. — № 9. — С.21-27.
40. *Луценко Ю.* Літопис Григорія Грабянки як твір барокової історіографічної прози // Рад. літературознавство. — 1989. — № 9. — С.46-52.
41. *Марсове поле:* героїчна поезія на Україні X — першої половини XVIII ст. — К., 1988.
42. *Мартинюк В.* Біблія — запорука духовності людства... // Українська література в навчальних закладах. — 1999. — № 4. — С.5-6.
43. *Марченко М.* Українська історіографія. — К., 1959.
44. *Маслов С.* Кирилл Транквиллион-Ставровецкий и его литературная деятельность. — К., 1987.
45. *Маслюк В.* Латиномовні поетики і риторики XVII — першої половини XVIII ст. та їх роль у розвитку теорії літератури на Україні. — К., 1983.
46. *Матеріали* до вивчення історії української літератури: У 5 т. — К., 1989. — Т. 1.
47. *Махновець Л.* Сатира і гумор української прози XVI-XVIII століть. — К., 1964.
48. *Махновець Л.* Григорій Сковорода: Біографія. — К., 1972.

49. *Махновець Л.* Про автора “Слова о полку Ігоревім”. — К., 1989.
50. *Микитась В.* Іван Франко — дослідник української полемічної літератури. — К., 1983.
51. *Микитась В.* Давня література Закарпаття. — Львів, 1968.
52. *Микитась В.* Іван Франко як дослідник давньої української літератури. — К., 1988.
53. *Миленька Г.* Український шкільний театр XVII-XVIII ст. // Дивослово. — 1994. — № 12. — С.50-51.
54. *Мишанич О.* Сковорода і народна творчість. — К., 1972.
55. *Мишанич О.* Українська література XVIII ст. — К., 1983.
56. *Мишанич О.* Григорій Сковорода: нарис життя і творчості. — К., 1994.
57. *Мишанич О.* “Перший розум наш”: про Григорія Сковороду // Укр. мова й літ. в сер. школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. — 2002. — № 6. — С.4-6.
58. *Наливайко Д., Крекотень С.* Українська література XVI-XVIII століть у слов’янському і європейському контексті // IX міжнародний з’їзд славістів. Слов’янські літератури. — К., 1983. — С.56-64.
59. *Огієнко І. (Митрополит Іларіон).* Слово про Ігорів похід / Літературна монографія. — Вінніпег, 1967. — 252 с.
60. *Охріменко П.* Хронологічні проблеми “Слова...” // Укр. мова і літ. в школі. — 1989. — № 7. — С.68-73.
61. *Павленко Г.* Становлення історичної белетристики в давній українській літературі. — К., 1984.
62. *Пам’ятки братських шкіл на Україні (кінець XVI — початок XVIII ст.):* Тексти і дослідження. — К., 1988.
63. *Паславський І.* З історії розвитку філософських ідей на Україні в кінці XVI — першій третині XVII ст. — К., 1984.
64. *Паславський І.* “Писав мандрованець, якого звать Вишенським” // Дзвін. — 1991. — № 1. — С.152-160.
65. *Пашук А.* Суспільний ідеал Івана Вишенського // Від Вишенського до Сковороди. — К., 1982.
66. *Пашук А.* Іван Вишенський — мислитель і борець. — Львів, 1990.
67. *Педагогічні ідеї Г.С.Сковороди.* — К., 1972.
68. *Перетц В.* Исследования и материалы по истории старинной украинской литературы XVI-XVIII веков. — М.; Л., 1961.
69. *Пінчук С.* “Слова о полку Ігоревім”. — К., 1990.
70. *Пінчук С.* Іван Вишенський: Життя і діяльність. — К., 1968.
71. *Пісні Купідона.* Любовна поезія на Україні XVI — поч. XIX ст. — К., 1984.
72. *Полек В.* Історія української літератури X-XVII ст. — К., 1994.
73. *Поліщук Ф.* Григорій Сковорода: Життя і творчість. — К., 1978.
74. *Поліщук Ф.* Український фольклор. Давня українська література. Практичні заняття: Навч. посібник. — К., 1991.
75. *Святе Письмо Старого і Нового заповіту.* Мовою русько-українською / Переклад П.О.Куліша, І.С.Левіцького, Дра І.Пуллюя. — Б.М. — 1991.

76. "Слово о полку Ігоревім" та його поетичні переклади та переспіви. — К., 1967.
77. *Соболь В.* Епоха та її герої в літописі Самійла Величка // Слово і час. — 1995. — № 1. — С.5-12.
78. *Соболь В.* З глибини віків: Вивчення давньої української літератури в школі. — К., 1995.
79. *Соболь В.* Літопис Самійла Величка як явище українського літературного бароко. — Донецьк, 1996.
80. *Сорока М.* Зорова поезія в українській літературі кінця XVI-XVIII ст. — К., 1997.
81. *Степанишин Б.* Давня українська література в школі. — К., 2000.
82. *Сумаруков Г.* Кто есть кто в «Слове о полку Игореве». — М., 1983.
83. *Українське літературне бароко.* — К., 1987.
84. *Українські інтермедії XVII-XVIII ст.* — К., 1960.
85. *Філософія Григорія Сковороди.* — К., 1972.
86. *Франчук В.* Літописні оповіді про похід князя Ігоря. — К., 1988.
87. *Хижняк А.* Києво-Могилянська академія. — К., 1981.
88. *Хрестоматія давньої української літератури (до кінця XVIII ст.)* / Упоряд. О.Білецький. — К., 1967.
89. *Черняк А.* Образ Григорія Сковороди в художній літературі // Укр. мова та літ. в школі. — 1981. — № 12. — С.3-9.
90. *Чижевський Д.* Історія української літератури від початків до доби реалізму. — Нью-Йорк, 1956.
91. *Шевчук В.* Григорій Сковорода — людина, мислитель, митець // Шевчук В. Дорога в тисячу років. — К., 1990. — С.209-219.
92. *Шевчук В.* Київські поети XVII-XVIII ст. // Дніпро. — 1980. — № 9. — С.118-119.
93. *Шевчук В.* Як би я викладав уроки Біблії в середній школі // Слово і час. — 1991. — № 1. — С.72-79.
94. *Шевчук В.* Муза роксоланська: Українська література XVI-XVII ст. // Вітчизна. — 1997. — № 3-4; № 5-6; № 11-12.
95. *Яременко В.* Іван Вишенський. — К., 1962
96. *Яценко Б.* Похід Ігоря Сіверського в 1185 році: політичні й літературні аспекти // Слово і час. — 2000. — № 6. — С.24-30.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Кам'янець-Подільський державний університет

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

Автори-упорядники:

КОЛОТИЛО Танасій Іванович

РАРИЦЬКИЙ Олег Анатолійович

кафедра української літератури та компаративістики
Кам'янець-Подільського державного університету

ДАВНЯ УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

МЕТОДИЧНО-ХРЕСТОМАТІЙНИЙ ПОСІБНИК
ДЛЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ З КУРСУ
“ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ X-XVIII ст.”

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
як навчальний посібник для студентів
вищих навчальних закладів*

Бібліографічні посилання	<i>Валентина Пархоменко</i>
Літературний редактор	<i>Іван Прокоф'єв</i>
Комп'ютерний набір	<i>Наталія Рарицька</i>
Коректор	<i>Вероніка Поліщук</i>

Підписано до друку 28.01.2005 р. Формат 60 x 84/8.
Гарнітура “Шкільна”. Обл. вид. арк. 17,2.
Умовн. друк. арк. 23,7. Зам. № 160. Наклад 100.

Інформаційно-видавничий відділ Кам'янець-Подільського
державного університету
Вул. Івана Огієнка, 61, м. Кам'янець-Подільський, 32300.
Свідоцтво серії ДК № 117 від 11.07.2000 р.